

Ortaöğretim

EKONOMİ

Ders Kitabı

Ortaöğretim

EKONOMİ

Ders Kitabı

ORTAÖĞRETİM

EKONOMİ

DERS KİTABI

Emine BAŞAR

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının **25.05.2015** tarihli ve **34** sayılı (ekli listenin 72. sırasında) kararıyla **2016 - 2017** öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir.

CEM VEB OFSET SANAYİ VE TİCARET ANONİM ŞİRKETİ

Ostim OSB Mah. Alinteri Bul. No.: 29/A
Ostim / ANKARA

Tel.: (0312) 385 37 27 • Belgeç: (0312) 385 16 17

Editör

Sibel DOĞAN

Dil Uzmanı

Ali Asker OVA

Görsel Tasarım Uzmanı

Nuray TOMAR US

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı

Emrah TOKAT

Program Geliştirme Uzmanı

Yaşar KOCAOĞLU

Rehberlik Uzmanı

Yelda Nurdan ÖZDEMİR TOKAT

ISBN

978-605-81281-0-1

Baskı Yeri

Cem Web Ofset A.Ş., Ankara

Baskı Yılı

2018

Bu kitabın her hakkı © **Cem Web Ofset Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi**'ne aittir. Fikir Eserleri Kanunu gereğince tamamı veya bir kısmı yayıncının izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayınlamaz ve basılamaz.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalar sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

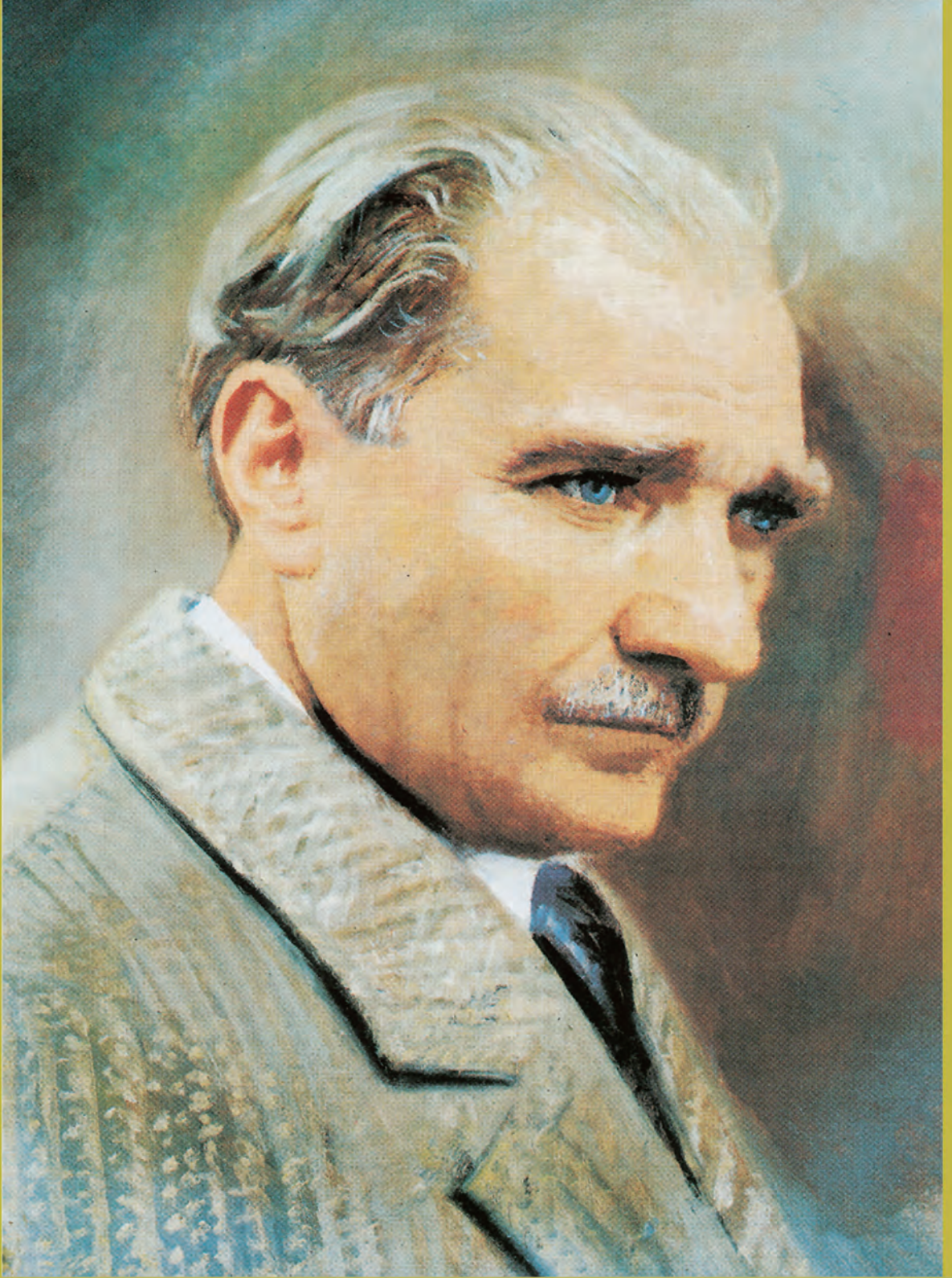
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsaît bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

ORGANİZASYON ŞEMASI.....10

I. ÜNİTE: EKONOMİ NEDİR?

A. EKONOMİK İNSAN	14
B. İHTİYAÇ	16
C. MAL VE HİZMET	19
Ç. FAYDA	20
D. GELİR	21
E. TÜKETİM	23
F. ÜRETİM	27
G. ÜRETİM FAKTÖRLERİ	28
1. Emek	28
2. Tabiat (Doğa)	29
3. Sermaye	30
4. Girişimci	31
Ğ. TÜRKİYE'NİN EKONOMİK KAYNAKLARI	33
1. Beşerî Kaynakları	33
2. Sermaye ve Teknoloji	33
3. Doğal Kaynaklar	34
H. TÜRKİYE'NİN ANA SEKTÖRLERİ	36
1. Tarım	36
2. Sanayi	37
3. Hizmet	40
I. KİTLİK	42
İ. EKONOMİNİN KONUSU VE AMACI	44
1. Ekonominin Tanımı	44
2. Ekonominin Konusu	44
3. Ekonominin Amacı	46
J. EKONOMİK SİSTEMLER	47
K. ATATÜRK'ÜN EKONOMİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ	50
L. TEST	53
ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU	54

II. ÜNİTE: PİYASA MEKANİZMASI: TALEP, ARZ VE FİYAT OLUŞUMU

A. TALEP	56
B. ARZ	61
C. FİYAT VE FİYAT OLUŞUMU	65
Ç. PİYASADA DENGE	69
D. PİYASA YAPISI	73
1. Tam Rekabet	74
2. Eksik Rekabet	75
a. Monopol (tekel) piyasası	75
b. Oligopol piyasası	76
c. Monopolcu (tekelci) rekabet piyasası	77
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	80
II. TEST	81
ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU	82

III. ÜNİTE: MİLLÎ GELİR, EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM

A. GSMH – MG – GSYH	84
B. MİLLÎ GELİRİN DAĞILIMI	92
C. MİLLÎ GELİRİN ÜRETİM FAKTÖRLERİ ARASINDA DAĞILIMI	96
1. Rant	96
2. Faiz	98
3. Ücret	99
4. Kâr	102
Ç. MİLLÎ GELİRİN ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRILMASI	104
D. EKONOMİK BÜYÜMENİN KAYNAKLARI	106
E. EKONOMİK BÜYÜME VE GELİŞME	109
F. EKONOMİK BÜYÜME İHTİYACI	110
G. EKONOMİK BÜYÜME VE YAŞAM STANDARDI İLİŞKİSİ	110
Ğ. İSTİHDAM VE ÖNEMİ	112
H. TAM İSTİHDAM	112
I. EKSİK İSTİHDAM	114
III. TEST	117
ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU	118

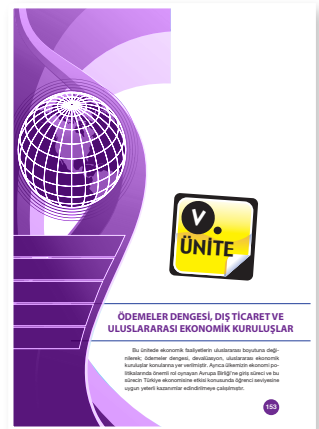
IV. ÜNİTE: PARA, BANKACILIK VE ENFLASYON

A. MÜBADELE VE PARANIN TANIMI	120
B. PARANIN TARİHSEL GELİŞİMİ	124
C. EKONOMİDE PARANIN YERİ, ÖNEMİ VE FONKSİYONLARI	126
Ç. PARA İLE İLGİLİ KURULUŞLAR	127
D. BANKALARIN GÖREV VE SORUMLULUKLARI	134
E. MERKEZ BANKASI	137
F. DÖVİZ PİYASASI	139
G. ENFLASYON	142
1. Enflasyonun Nedenleri	143
2. Enflasyonun Sonuçları	144
3. Enflasyonun Türleri	145
4. Enflasyon Endeksleri	147
5. Enflasyondan Korunmak İçin Çareler	147
6. Türkiye’de Enflasyon	149
IV. TEST	151
ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU	152

V. ÜNİTE: ÖDEMELER DENGESİ, DIŞ TİCARET VE ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLAR

A. ÖDEMELER DENGESİ VE DIŞ TİCARET	154
1. Ödemeler Dengesi	155
2. Ödemeler Bilançosu Ana Hesapları	157
3. Dış Ticaretin Önemi	158
4. Dış Ticaretin Ülke Ekonomisindeki Etkileri	160
5. Döviz ve Döviz Kuru	161
B. DEVALÜASYON	165
1. Nedenleri	165
2. Etkileri	165
C. ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLAR	170
1. Uluslararası Para Fonu (IMF)	170
2. Dünya Bankası (IBRD)	171
3. Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)	172
4. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)	172
5. Avrupa Birliği (AB)	173

Ç. TÜRKİYE AB İLİŞKİLERİ	176
1. Türkiye’de AB ile İlgili Gelişmeler	176
2. Gümrük Birliğinin Getirdiği Yükümlülükler.....	176
3. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyeliği	178
V. TEST	181
ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU	182

VI. ÜNİTE: TÜRKİYE’NİN GENEL EKONOMİK SORUNLARI

A. YÜKSEK ENFLASYON	186
B. İŞSİZLİK	189
C. VERİM DÜŞÜKLÜĞÜ	192
Ç. GELİR DAĞILIMI BOZUKLUĞU	194
D. UYGULANAN EKONOMİK POLİTİKALAR	197
E. DİĞER NEDENLER	199
1. Özelleştirme	199
2. Dış Borçlar	201
3. Ödemeler Dengesi Açıkları	203
F. ÇEVRESEL SORUNLAR	204
1. Çevre Kirliliğinin Nedenleri ve Çevre Korumanın Anlamı.....	204
2. Küresel Isınma.....	208
G. SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME	209
VI. TEST	212
ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU	213

CEVAP ANAHTARI	214
SÖZLÜK	215
KAYNAKÇA	223

ORGANİZASYON ŞEMASI

HAZIRLANALIM

Bu bölümde ünitedeki konulara başlamadan önce öğrencinin derse ön hazırlık yapmasını amaçlayan çalışmalar bulunmaktadır.

Ders İçi Etkinlik

Bu bölümde öğrencilerin ekonomi dersine ait becerilerini geliştirmeye yönelik kazanımları destekleyecek ders içi çalışmalar bulunmaktadır.

Ders Dışı Etkinlik

Bu bölümde öğrencilerin ekonomi dersine ait becerilerini geliştirmeye yönelik kazanımları destekleyecek ders dışı çalışmalar bulunmaktadır.

Düşünelim

Bu bölümde öğrencilerin ekonomi dersi ile ilgili temel kavramlar hakkında düşüncelerini sağlayacak çalışmalar bulunmaktadır.

Araştıralım

Bu bölümde öğrencilerin ekonomi dersine ait bilgilerini pekiştirecek, araştırmaya teşvik edecek çalışmalar bulunmaktadır.

Grafik İle Gösterme

Bu bölümde temel ekonomik kavramların grafik ile gösterimi yer alır.

Performans Görevi

Bu bölümde öğrencilerin bilgilerini, bir ürüne veya aktiviteye dönüştürmesi, ekonomi ile ilgili bilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yer alır.

Beyin Fırtınası

Bu bölümde öğrencilerin gruplar halinde ekonomik faaliyetler ile ilgili beyin fırtınası yapmaları gereken çalışmalar yer alır.

Proje

Bu bölümde öğrencilerin gruplar halinde ya da bireysel olarak ekonomik faaliyetler ile ilgili proje çalışmaları yer alır.

Okuma Metni

Bu bölümde konuyu destekleyen bilgiler, makaleler ve okuma metinleri bulunmaktadır.

Gezi

Bu bölümde konularla ilgili yakın çevreye yapılacak gezilere ait bilgiler yer alır.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde konu ile ilgili olarak öğrencilerin kazanımlarının ölçüldüğü çalışmalar bulunmaktadır.

TEST

Bu bölümde öğrencilerin bilgilerini ölçen test soruları bulunmaktadır.

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

Bu bölümde öğrencilerin üniteden edindikleri bilgileri ölçen form bulunmaktadır.

EKONOMİ NEDİR?

Bu ünite de diğer ünitelerin daha anlaşılabilir olması açısından ihtiyaç, mal, hizmet, fayda, gelir gibi ekonomi ile ilgili temel kavramlara değinilmiştir. Ayrıca bu ünite de Türkiye'nin ekonomik kaynaklarına, ekonomik sistemlere, ekonominin konusuna ve Atatürk'ün ekonomi ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

HAZIRLANALIM

1. "Ekonomi denildiği zaman insanların aklına neler geliyor?" sorusunu çevrenizdekilere sorunuz. Alınan cevapları ve görüşlerinizi arkadaşlarınızla tartışınız.
2. İnsanlar niçin çalışmak zorundadırlar, gelirle ihtiyaçlar arasında ne gibi bir bağlantı vardır? Bu soruların cevaplarından yola çıkarak gelirin insanlar için ne kadar önemli olduğu konusunda büyüklerinizden bilgi alınız.
3. Ekonominin temel kavramlarının neler olabileceği konusunda arkadaşlarınızla fikir alışverişinde bulununuz.
4. Az gelişmiş bazı ülkelerle ilgili araştırma yaparak bunların kalkınmaları için hangi malları üretebilecekleri hakkında bilgi edininiz.
5. Ülkemizin gelişmiş ülkeler seviyesinde olabilmesi için önem verilmesi gereken başlıca sektörler hangileridir? Araştırınız.

A. EKONOMİK İNSAN

Ekonomi toplumsal bir bilimdir. Bu bilim, insanların ihtiyaçları tam olarak karşılanana kadar, mal ve hizmet tüketmeleri durumunda kendilerini mutlu hissedeceklerini varsayar. Ancak tüketilecekleri mal ve hizmetlerin üretimi sınırsız değil, aksine eldeki kaynaklarla sınırlıdır. Sorun, insanların ihtiyaçlarını karşılamak için mal ve hizmet üretirken sınırlı olan bu kaynakların nasıl kullanılacağı sorunudur. Bu nedenle **ekonomi**; mal ve hizmetlerin üretimi, alım satımı gibi konularda insan ilişkilerini inceleyen sosyal bir bilimdir.

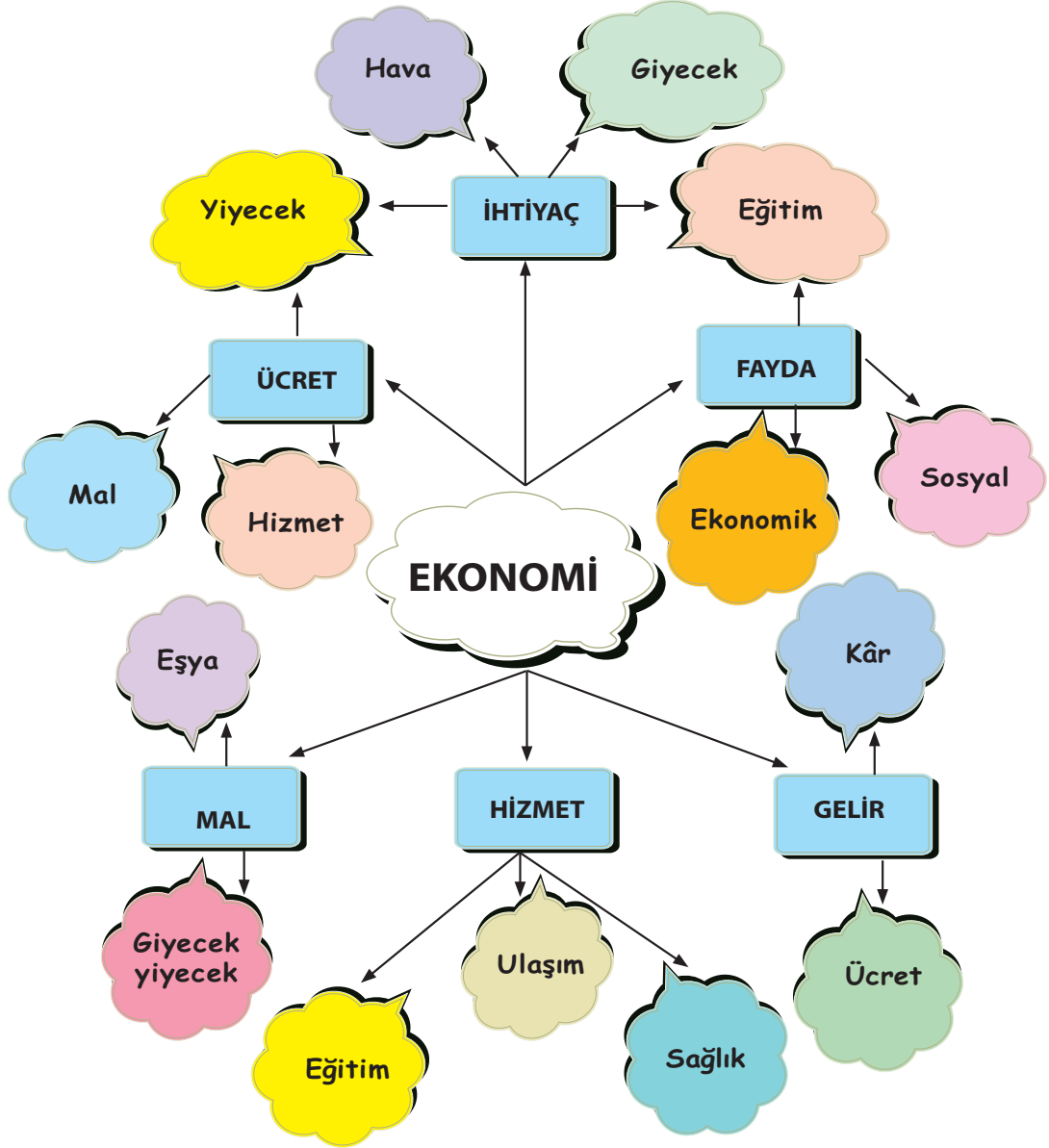

Fotoğraf 1.1: Her birey ihtiyaçlarını karşılamak için harcama yapmak zorundadır.

İnsanlar yaşam boyu ekonomik olaylarla iç içedir. Örneğin her birey ihtiyaçlarını karşılamak için harcama yapmak, geleceğini güvence altına almak için ise tasarruf yapmak zorundadır. Bunların her biri ekonomik bir olaydır. Bu nedenle **ekonomik insan**; ihtiyaçların şiddetini ölçebilen, bunları sıraya koyabilen ve sağlayacağı faydayı azami kılacak şekilde sahip olduğu imkânları bu kaynaklara dağıtabilen insan olarak tanımlanabilir. Ekonomi ve insan ilişkisi felsefe dersinde de işlenmektedir.

Ders İçi Etkinlik

Yukarıdaki kavram haritası doğrultusunda siz de ekonominin temel kavramlarından yola çıkarak beyin fırtınası yapınız. Bu kavramların ekonomi ile ne kadar yakından ilgili olduğunun tespitini yaptıktan sonra harcamaların insanları ne kadar mutlu ettiği konusunu arkadaşlarınızla tartışınız.

B. İHTİYAÇ

İhtiyaç, giderildiği zaman rahatlık ve zevk, giderilmediğinde ise rahatsızlık ve acı veren bir duygudur. İhtiyaç aynı zamanda insanın devamlı benliğinde algıladığı ve gidermeye çalıştığı bir yokluk duygusu olarak da tanımlanabilir. Karnı acıkan bir insan bir süre sonra acı duyar. Yemek yemeye başlamasıyla birlikte ihtiyacı giderildiği için duyduğu acı, yerini rahatlığa bırakır. Giderilemeyen ihtiyaçların verdiği acı, bunları gidermek için insanı çalışmaya ve çaba göstermeye iter.

İhtiyaçlar önemlerine göre zorunlu ve zorunlu olmayanlar şeklinde sınıflandırılabilir. Zorunlu ihtiyaçlar daha çok fizyolojik gereklerden doğar ve yaşamın devamı için vazgeçilmezdir. Örneğin yemek, içmek, uyumak, barınmak gibi. Buna karşılık kültürel ve lüks ihtiyaçlar zorunlu olmayan ihtiyaçlar grubuna girer. Eğlenmek, seyahat etmek, okumak gibi. Zorunlu olmayan ihtiyaçların karşılanmaması her ne kadar kişiye acı vermese de bunların giderilmesi rahatlık ve zevk verir. Ancak ihtiyaçların bu şekilde ayrımı her zaman ve her yerde geçerli değildir. Çünkü ihtiyaçların şiddeti kişilerin ekonomik durumuna, kültür düzeylerine, çevre faktörüne, alışkanlıklarına ve zamana göre değişiklik göstermektedir. Örneğin;

- Yaklaşık yirmi otuz yıl önce orta gelirli bir aile için lüks olarak kabul edilen televizyon ya da telefon, bugün hemen her ailenin zorunlu ihtiyacı hâline gelmiştir.

- Kültür düzeyi yüksek bir insan için zorunlu sayılabilecek ihtiyaçlar, aynı kültür ve uygarlık düzeyinde olmayan insanlar için zorunlu ihtiyaç olamayabilir. Eğitimli biri kitap ya da gazete okuyamamayı büyük bir eksiklik kabul ederken eğitimsiz bir başka kişi bunların eksikliğini hissetmeyebilir.

- Kişilerin gelir düzeyi ihtiyaçların zorunlu olup olmadığı konusunda etkili olur. Gelir düzeyi yüksek bir kişi yurt dışına seyahate çıkmayı zorunlu bir ihtiyaç kabul ederken ekonomik açıdan sıkıntı çeken bir başka birey yurt içinde seyahat etmeyi dahi ihtiyaç olarak görmeyebilir.

- İhtiyaçların zorunlu olup olmaması çevreye ve iklim şartlarına göre değişebilir. Soğuk ve yağışların bol olduğu ülkelerde ya da bölgelerde kalın giysiler, çizmeler zorunlu ihtiyaçlar arasına girerken sıcak bir ülkenin ya da bölgenin sakinleri için aynı şiddette ihtiyaç olarak kabul edilmeyebilir. Bu açıklamalar da gösteriyor ki zorunlu olan ihtiyaçlarla zorunlu olmayanlar arasında kesin, her yerde ve her zaman geçerli bir ayırım yapmak mümkün değildir.

Fotoğraf 1.2: Temel ihtiyaçlardan bazı örnekler

Yapılan açıklamalardan sonra ihtiyacın başlıca özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. İhtiyaçlar sonsuzdur.

2. İhtiyaçların şiddet dereceleri farklıdır. Her ihtiyaç tatmin edilmediği zaman aynı acıyı vermez. Bunların şiddet dereceleri farklı olduğu için sınırlı olanaklar ihtiyaçlar arasında pay edilirken giderilmediği zaman kişiye en büyük acıyı verecek olan ihtiyaçtan başlamak üzere daha az ihtiyaç duyulana doğru bir sıralama yapmak gerekir.

3. İhtiyaçlar tatmin edildikçe bunlara duyulan istek azalır. Örneğin çok susayan bir insan ilk bardağı içtiğinde ihtiyacını karşıladığından büyük bir rahatlama hisseder. Daha fazla su içtikçe susuzluk ihtiyacının şiddeti azalır, bir süre sonra ihtiyaç hissetmemeye başlar. Bu noktaya **doyum noktası** denir. Eğer bu insan ihtiyacından fazla içmeye devam ederse suya olan ihtiyacı kalmadığından içtiği her fazla bardak su, bu kez rahatsızlık verdiği için acı duymaya başlayacaktır.

4. İhtiyaçların bir özelliği de ikame edilebilir olmalarıdır. Bu özellik, giderilemeyen bir ihtiyacın yerine ona yakın bir başka tatmin aracının kullanılmasıdır. Örneğin tereyağı yerine margarin, bal yerine pekmezin seçilmesi, sinema yerine tiyatroya gidilmesi gibi.

İhtiyaçlar, ABD'li Psikolog Abraham Harold Maslow (Abraham Herold Maslow) tarafından beş gruba ayrılmıştır. Maslow teorisi veya ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisi, 1943 yılında yayımlanmış bir çalışmada ortaya atılmış ve sonrasında geliştirilmiş bir insan psikolojisi teorisidir. Bu teorinin, davranış ve tutumları açısından insan ihtiyaçlarını sınıflandırması büyük oranda kabul görmüştür.

Fotoğraf 1.3: Abraham Harold Maslow

Şema 1.1: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Maslow, ihtiyaçları aşamalı bir yapı içinde görür ve insanların alt basamaktaki ihtiyaçları giderilir giderilmez üst basamaktakileri doyurmaya yöneleceğini kabul eder.

Maslow, ihtiyaçları şu şekilde kategorize etmektedir:

1. Fizyolojik ihtiyaçlar: Temel içgüdüsel ihtiyaçlardır. Yemek, içmek, uyumak, solumak gibi ihtiyaçlar bu kategori için örnek olarak verilebilir.

2. Güvenlik ihtiyacı: İnsanlar, can ve mal varlıklarının korunmasına ihtiyaç duyarlar.

3. Sevgi ve aidiyet ihtiyacı: Sevme, sevilme, bir gruba mensup olma, yardımseverlik, şefkat türündeki ihtiyaçlar bu gruba örnek gösterilebilir.

4. Saygı ihtiyacı: İnsanlar sevmek, sevilme dışında kendilerine saygı duyulmasını da isterler. Tanınma, sosyal statü sahibi olma, başarı elde etme, takdir edilme gibi ihtiyaçlara yönelirler.

5. Kendini gerçekleştirme ihtiyacı: Alt kategorilerdeki ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra zorlu hedefleri başarmak, kapasitesini artırmak, yeteneklerini geliştirmek gibi ihtiyaçlara yönelirler.

İnsan ihtiyaçları psikoloji dersinin “Psikolojinin Temel Süreçleri” ünitesinde de işlenmektedir.

Fotoğraf 1.4: Her insanın sevgiye ihtiyacı vardır.

Ders İçi Etkinlik

İhtiyaç listem

1. Çizgili defter	7. Türkçe Sözlük	13. Spor ayakkabı
2. Kareli defter	8. Okul ayakkabısı	14. Okul süveteri
3. Tükenmez kalem	9. Kışlık bot	15. Resim defteri
4. Kurşun kalem	10. Kaban	16. Flüt
5. Silgi	11. Kaşkol	17. Boya kalemi
6. Kalemtraş	12. Eldiven	18. Cetvel

- Siz de yukarıdaki gibi bir ihtiyaç listesi hazırlayınız.
- Bu ihtiyaçları önem derecelerine göre gruplandırınız.
- İhtiyaç listenizi arkadaşlarınızla karşılaştırarak tartışınız.

C. MAL VE HİZMET

İnsanların istek ve ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan her şeye **mal** denir. Örneğin ekmek, peynir, elbise, ayakkabı, defter, kitap vb. hepsi birer maldır. Ekonomi açısından bir malın üretilmesi için emek harcanması gerekir. Bir emek harcanmadan elde edilen mallara serbest mallar, emek harcanarak elde edilen mallara ise **ekonomik mallar** denir. Diğer bir ifadeyle, insanların elde etmek için bedel ödemek zorunda oldukları mallar ekonomik mallardır. Bütün ihtiyaçlara yetecek kadar bol olan ve fiyatı olmayan mallar ise **serbest mallardır**. İnsanlar serbest malları elde edebilmek için herhangi bir emek veya çaba harcamazlar. Bu mallar doğada serbest olarak bulunur. Örneğin hava insan ihtiyacını karşılayan faydalı bir mal olmakla birlikte herkese yetecek kadar bol miktarda olduğu için fiyatı yoktur, yani serbest maldır.

Malları, serbest ve ekonomik mallar olarak ayırmak mümkün olduğu gibi üretim ve tüketim malları diye ayırmak da mümkündür. **Üretim malları**, insan ihtiyaçlarını doğrudan doğruya karşılamayan, fakat ihtiyaçları karşılayacak malların üretimine katkıda bulunan mallardır. Üretim malları insanlar tarafından doğrudan doğruya tüketilmeyen, yeni bir malın üretimi için kullanılan veya tüketilen mallar olarak da ifade edilebilir. Bu mallara örnek olarak bir fabrikadaki üretim bandını, üretimin sağlanabilmesi için kullanılan madde ve malzemeleri verebiliriz.

Ticari malları kesin bir çizgi ile üretim ve tüketim malı olarak ayırmak doğru değildir. Aynı mal kullanıldığı yere göre hem üretim hem de tüketim malı olabilir. Örneğin domates tüketim malı olarak kullanılırken salça fabrikasında kullanıldığında üretim malı olarak kabul edilir.

Tüketim malları, insan ihtiyaçlarını hemen gideren mallardır. Bunlara ekmek, ayakkabı, masa, halı vb. örnek olarak verilebilir. Tüketim malları, dayanıksız tüketim malları ve dayanıklı tüketim malları olarak ayrılabilir. **Dayanıksız tüketim malları**, örneğin gıda ürünleri kısa zamanda kullanılıp yok olan mallardır. **Dayanıklı tüketim malları** ise uzun süre kullanılabilen mallardır. Buzdolabı, çamaşır makinesi gibi mallar dayanıklı tüketim mallarına örnektir. Bazı ekonomistler tüketim mallarına birinci derecede mallar, üretim mallarına da yüksek derecede mallar demektedirler.

Tüketim mallarını kolayda mallar, beğenmeli mallar, özellikli mallar ve aranmayan mallar olarak da sınıflandırmak mümkündür. **Kolayda mallar**, satmak ya da satın almak için fazla çaba harcanmayan, alıcısı ve satıcısı çok olan, düşük fiyatlı, küçük birimler olarak alınan ve çoğunlukla sık tüketilen mallardır. Ekmek, sabun, gazete, kibrit, ampul, pil gibi. **Beğenmeli mallar**, alınması ve satılması çaba gerektiren, uzun süre kullanılan, moda ve alışkanlıklardan etkilenen ve kolayda mallara göre yüksek fiyatlı olan televizyon, bilgisayar, ziynet eşyası, halı, giysi vb. mallardır. **Özellikli mallar**, belirli nitelikleri ya da markaları nedeniyle tüketicilerin satın almak için özel araştırma ve çaba gösterdikleri, yüksek fiyatlı mallardır. Bu ürünler her yerde satılmayıp ancak ün yapmış belirli yerlerde satılır ve seyrek olarak alınır. Bir kısım giysiler, bazı markaları taşıyan bilgisayarlar, lüks otomobiller, fotoğraf makineleri bu mallara örnek olarak verilebilir. **Talebi az olan (aranmayan) mallar** ise tüketicilerin varlıklarını bilmedikleri ya da bilseler bile satın almaya ilgi göstermedikleri mallardır. Örneğin şemsiye, tabut aranmayan mallara örnek olarak verilebilir.

Hizmet, maddi bir niteliği olmayan ancak alınıp satılabilen, belirli bir fiyatı olan ve fayda sağlayan soyut ekonomik faaliyetler olarak tanımlanabilir. Hizmet, mal gibi elle tutulan gözle görülen birer nesne değildir. Hizmet üretiminin asıl amacı tıpkı malda olduğu gibi insanların ihtiyaçlarını karşılamaktır. Herhangi bir hizmete ihtiyacı olan tüketiciler hizmeti satın alarak ihtiyaçlarını giderirler. Hizmet işletmelerine sağlık, konaklama, ulaştırma, eğitim vb. işletmeleri örnek olarak verebiliriz. Ayrıca serbest meslek sahibi olan mühendisler, mimarlar, eğitimciler, muhasebeciler ve avukatlar hizmet üreten kişilere örnek verilebilir.

Hizmet üreterek faaliyet gösteren birçok işletme vardır. Dağıtım hizmetleri yürüten toptancı ve perakendeci işletmeler, işletmelerin mali sorunlarını karşılamak için kurulmuş banka ve finans kuruluşları, döviz büfeleri ve sigorta şirketleri hizmet üreterek faaliyet gösteren işletmelerdir. Bazı işletmeler ise hem mal hem hizmeti bir arada üretir. Bu işletmelere örnek olarak yayınevi işletmelerini verebiliriz. Yayımlanan kitabın içeriği hizmet niteliği taşıırken kitabın kendisi somut bir mal olarak kabul edilir.

Ders Dışı Etkinlik

Çevrenizde bulunan mal ve hizmetleri inceleyiniz, bunları sınıflandırarak aralarında ne tür farklılıklar bulunduğunu anlatan bir sunu hazırlayınız.

Ç. FAYDA

Tüketici tercihinin temelini oluşturan unsur bir maldan beklenen faydadır. **Fayda**, bir malı tüketmenin sonucunda elde edilen haz ve tatmin duygusu olarak tanımlanabilir. Bir mala ilişkin fayda beklentisi o mala olan ihtiyacı da belirler. Tüketiciler için bir malın faydası ne kadar çoksa o mala duyulan ihtiyacın şiddeti de o denli çok olacaktır. Dolayısıyla mala olan talebin şiddeti de o derecede artacaktır. Bu durumda fayda ile ihtiyaç arasındaki ilişkinin mala olan talebin şiddeti üzerinde etkili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Fayda, ihtiyaç ve talep arasındaki bağlantı her ne

Fotoğraf 1.5: Su insan için faydalıdır, o nedenle fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

kadar doğru olsa da alternatifi olmayan ya da ikame olanağı olmayan malların ihtiyaç şiddeti oldukça fazladır. Örneğin değişik pek çok içecek bulunmasına karşın bu içeceklerin suyun yerini tutmaması, başlıca içeceğimizin faydasını da en üst seviyede tutmaktadır.

Düşünelim

İhtiyaç, mal ve fayda arasında ne tür bir ilişki vardır? İnsanın kendine fayda sağlamayacağı bir mala ihtiyaç duyması mümkün müdür?

D. GELİR

Toplum açısından gelir, bir millî ekonomide belli bir dönemde (genellikle bir yılda) yeniden yaratılan değerlerin toplamıdır. Buna **millî gelir** ya da **toplam hasıla** adı verilir. İşletmeler açısından **gelir**; yine belli bir süre içinde halka ve diğer işletmelere satılan mal ve hizmetlerden elde edilen hasılatır. Ailelerin geliri ise emek karşılığı alınan maaş ve ücretler ya da toprak kirası (rant), sermaye geliri (faiz) veya teşebbüs geliri (kâr payı) olabilir.

Fotoğraf 1.6: İnsanlar, gelirleri arttıkça tasarrufa yönelirler.

Gelir, kişinin belli bir dönem içerisinde, dönem başı ve dönem sonu aynı zenginlikte kalmak koşulu ile isterse tüketebileceği mal ve hizmet toplamı olarak da tanımlanabilir. Dönem başı ve dönem sonu zenginliğin aynı kalması koşulunun amacı, gelir olacak şeyin kişinin o dönemde üretim faaliyetlerine katılarak elde ettiği mal ve hizmet miktarından oluşması, buna karşılık daha önceki dönemlerde elde edilmiş olan değerlerin satışından elde edilen paraların tanım dışı kalmasıdır. Örneğin ücretli olarak çalışan bir kişi çalışması karşılığında aldığı ücretinin yanında ayrıca kiraya verdiği evinden dolayı kira geliri de elde etmektedir. Bu kişinin elinde bulunan herhangi bir değerini örneğin,

arabasını satması durumunda, çalışması karşılığı aldığı ücret ve kira geliri gelir olarak kabul edilecek, arabasının satışından dolayı eline geçen miktar gelir grubuna dâhil edilmeyecektir. Çünkü satış nedeniyle eline geçen miktar kişinin bu dönemde üretime katılarak elde ettiği bir gelir değildir. Zaten sattığı arabayı elden çıkarmakla dönem başı ve dönem sonu zenginliği değişmiştir.

Gelirin başlıca özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Gelir para ile ifade edilir.
- Gelir üretime katılmanın karşılığıdır. Üretime katılmanın karşılığı olmayan para gelir olarak kabul edilemez. Örneğin şans oyunlarından kazanılan para gelir değildir.
- Gelirde düzen ve süreklilik vardır.
- Gelir, kişilerin satın alma gücünü artırır.
- Gelir hem tüketimi hem de tasarrufu artırır. Gelir arttıkça satın alma gücü de artar. Bu da tüketimin artmasını sağlar. Tasarruf da gelire doğru orantılıdır. Çünkü kişilerin gelirleri arttıkça tasarrufa yönelirler.

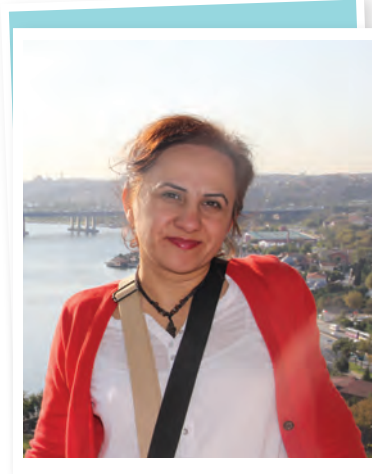
Ders Dışı Etkinlik

Gelirleri Karşılaştıralım

Ayşe Hanım

1. Sadece maaşı var.

Fatma Hanım

1. Maaşı var.
2. Kira geliri var.
3. Faiz geliri var.

Yukarıdaki iki kişinin gelir düzeylerindeki farklılıklar yaşamlarını nasıl etkiler? Siz de çevrenizdekilerin gelir düzeylerine göre yaşamlarında ne gibi farklılıklar olduğunu araştırarak gelirin yaşam düzeyine etkisini arkadaşlarınızla tartışınız.

E. TÜKETİM

İnsanlar her zaman kendileri için faydalı mal ve hizmetlere sahip olarak ihtiyaçlarını gidermek ve refah düzeylerini yükseltmek istemişlerdir. Bu ihtiyaçların giderilebilmesi için de mal ve hizmet tüketiminin yapılması gerekir. Halk arasında tüketim bir şeyin tüketilip yok edilmesi anlamını taşısa da ekonomi bilimi **tüketimi**, insan ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla mal ve hizmetlerin kullanılması olarak tanımlamaktadır.

Tüketim her zaman söz konusu malın bitip tükenmesini gerektirmez. Bir ekmeğin, bir salkım üzümün ihtiyaçları karşılamak amacıyla kullanılması onların yok olması sonucunu doğururken bir giysinin, ayakkabının ya da otomobilin tüketilmesi sadece eskimelerine yol açar, fakat hemen yok olmalarını gerektirmez. Bu da malların dayanıklı ve dayanıksız mallar olarak ayrılmasına neden olur. Dayanıksız tüketim mallarının faydası hemen sağlandığı gibi çok çabuk yok olur. Buna karşın dayanıklı tüketim malları kısa sürede tüketilmediği gibi onlardan sağlanan fayda yıllara yayılmakta, yok oluş süreçleri de uzamaktadır. Televizyon, buzdolabı ya da otomobil dayanıklı tüketim mallarına verilebilecek başlıca örneklerdendir.

Fotoğraf 1.7: Tüketim, mal ve hizmetlerin kullanılmasıdır.

Fotoğraf 1.8: İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak için harcama yaparlar.

1. ÜNİTE: EKONOMİ NEDİR?

Tüketim kavramının iyi anlaşılması için ara kullanım kavramı ile tüketim kavramını birbirinden ayırmak gerekir. Bir tekstil fabrikasında kullanılan pamuk ve yün ipliklerle halı fabrikasının kullandığı boyalar tüketim kavramının kapsamına girmez. Çünkü bu mallar fabrikada ara mal olarak kullanılmaktadır ve yapılan şey de ara kullanımdır. Tekstil fabrikasının kullandığı ipliğin, boyanın, emeğin asıl tüketimi, fabrikaca üretilen gömleğin tüketici tarafından giyilmesi ile başlar. Aynı şekilde reçel fabrikası da meyve tüketmez. Meyve ve diğer üretim değerlerinin esas tüketimi, reçel tüketici tarafından yendiği zaman olur.

Günümüzde gelişen teknolojiyle birlikte mal ve hizmetlerin çeşitliliğinde de artış vardır. Ancak alışveriş yaparken dikkat edilecek başlıca konu tüketim konusunda bilinçli olmaktır. Bilinçli alışverişi ancak bilinçli tüketiciler yapabilir. Bilinçli tüketici;

- Bir mal ya da hizmet satın alırken gerçek ihtiyaçlarını göz önünde tutarak ondan en üst düzeyde yarar sağlamayı amaçlar.
- Planlı alışveriş yapar.
- Sağlıklı, güvenli, çevreye saygılı ürünü seçme özelliği taşır.
- Benzerleri arasından yerli olanı seçer.
- Yüksek kalitedeki mal veya hizmetleri en uygun fiyata alarak para, zaman, enerji gibi kaynaklardan üst düzeyde yararlanabilme olgunluğuna erişmiştir.
- Ayıplı bir mal ya da hizmet satın aldığı anda hakkını arayan ve örgütlü olan kişidir.

Fotoğraf 1.9: Tüketim konusunda bilinçli olmak gerekir.

Okuma Metni

Bilinçli Tüketici Kimdir, Nasıl Oluruz ve Püf Noktalar Nelerdir?

Bilinçli tüketici; piyasadaki fiyatları, ürünleri araştıran karşılaştırma yapan güncel bilgiye sahip kişidir. Bir haksızlıkla karşılaştığında, zarara uğradığında hakkını nerede nasıl arayacağını bilir. Aşırı tüketimi sevmez, israftan kaçınır, alacağı ürünün fiyat etiketini kontrol eder. İhtiyacı yoksa kampanyalı, promosyonlu ürünlerin cazibesine kapılmaz. Aldığı ürünlerin son kullanma tarihini kontrol eder. Taklit, korsan, sahte ürünlerden uzak durur. Elektronik ürünlerin garanti belgesi faturasını mutlaka alır ve onaylatır. Satın aldığı ürünleri 30 gün içinde iade edebileceğini veya değişim yapabileceğini bilir. Kapıdan veya telefonla satış yapan art niyetli kişilere itibar etmez. "175 Bilinçli Tüketici Danışma Hattı"ni arayarak bilgi alır. "174 Sağlıklı Gıda Hattı"ni arayarak bilgi alır. İthal ürünleri değil yerli malını tercih eder. Aç ve yorgunken alışveriş yapmaz. Gereksiz şeyler almaz. Naylon poşet yerine bez torba veya file kullanır. GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma)'lu, hormonlu, bozulmuş ürünleri almaz. Sağlık Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, CE [Conformite' Europe'enne (Konformiti Yuropeen)], ISO 9001 (Kalite Belgesi) ve TSE (Türk Standartları Enstitüsü) belgeli ürünleri tercih eder.

Hem kendi bütçemize hem de ülkemizin ekonomisine katkıda bulunmak için gereksiz elektrik ve su kullanımını azaltalım. Özellikle enerji tasarruflu ampul ve A sınıfı elektronik ürünler kullanalım. Belediyelerin ve sivil toplum kuruluşlarının birçok noktaya yerleştirdiği cam, kâğıt, pil ve plastik konteynerlerine çöplerimizi atalım.

Tüketicileri Koruma Derneği gibi tüketici örgütlerine üye olalım, aktif şekilde toplantı ve seminerlerine katılalım. Gereksiz yere ihtiyaç kredisi ve kredi kartı nakit avansı kullanmayalım.

Tüketicilere tavsiye olacak birkaç beğendiğim sözü sizlerle paylaşacağım: Borcun kölesi olma, paranın efendisi ol, hakkını ara, öğren, sorgula ve çözüm bul.

Herkes sağlıklı, mutlu, huzur ve tasarruf dolu günler diliyorum.

UĞUR AĞIRGÖL tarafından "Makale Yarışması" için yazılmıştır.

Okuma Metni

Evrensel Tüketici Hakları

Bu haklar ilk kez 15 Mart 1962'de ABD'nin eski başkanı J.F. Kennedy tarafından temsilciler meclisine sunulan raporda yer almıştır. Daha sonra Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) Konseyi tarafından 14 Nisan 1975'de evrensel tüketici hakları olarak tüm dünyaya ilan edilmiştir. AET, 1965 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ile birlikte Avrupa Toplulukları (AT) adı altında anılmaya başlamıştır. Avrupa Toplulukları 1993 yılında Avrupa Birliği (AB) yapısına dahil edilmiştir.

Evrensel Tüketici Hakları;

1. Tüketicinin sağlık ve güvenliğinin korunması hakkı
2. Tüketicilerin ekonomik çıkarlarının korunması hakkı
3. Tüketicinin şikâyet ya da sesini duyurma hakkı
4. Tüketicinin temsil edilme hakkı ve
5. Tüketicinin aydınlatılma, eğitilme ve bilgilendirilme hakkı olarak sıralanabilir.

1975 yılını takip eden dönemde AT Konseyince 19.05.1981 tarihinde kabul edilen “2.Tüketici Koruma Programı” ve 23.06.1986 tarihinde yürürlüğe giren “Tüketiciyi Koruma Politikasına Yeni Hız Kazandırma Programı” çerçevesinde tüketici hakları yeniden gözden geçirilerek bugünkü, evrensel kabul görmüş, Uluslararası Tüketici Birlikleri Örgütü tarafından ilan edilen hak sayısına ulaşmıştır.

Tüketici hakları, Uluslararası Tüketici Birlikleri Örgütü tarafından zaman içerisinde geliştirilmiştir.

1. Temel ihtiyaçların karşılanması hakkı: İnsanın insan olmaktan doğan ve hayatını devam ettirebilmesi için gereken asgari ihtiyaçlarını karşılayabileceğini belirten bu hak, tüketicinin en temel hakkıdır.

2. Güvenlik ve güven duyma hakkı: Değişik kaynaklarda sağlık ve güvenliğin korunması hakkı veya sağlık ve can güvenliğinin korunması talep hakkı şeklinde de yer alan bu hak; tüketiciye sunulan mal ve hizmetlerin, tüketicinin hayatını ve sağlığını normal şartlar altında tehlikeye düşürmeyecek derecede güvenilir ve kaliteli olmasını ifade etmektedir.

3. Bilgi edinme hakkı: Bu hak, tüketicinin satın alacağı mal ve hizmetin ne olduğunu, ne işe yaradığını, ne kadar dayanacağını herhangi bir aldatmaya fırsat verilmeksizin açık bir şekilde bilmesidir.

4. Seçme hakkı: Demokrasilerde, siyasal yetkisini kullanacak mercileri özgür iradeleriyle seçen vatandaşların (tüketicilerin), aynı mantıkla, istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetleri de seçme hakkı olmalıdır. Bu sebeple tüketiciye alternatif mal ve hizmetler sunulmalı, piyasa alternatifsiz bırakılmamalıdır.

5. Sesini duyurma (temsil edilme) hakkı: Tüketicilerin seslerini duyurabilmek amacıyla karar organlarında temsil hakkı almalarının sağlanmasıdır. Gönüllü olarak kurulacak tüketici örgütlerini teşvik etmek, güçlendirmek, bunun yanında tüketicileri kamu kesimi tarafından oluşturulan kurumlarla korumak ve ilgili yerlerde temsil edilmelerini sağlamak bu hakkın temelini teşkil eder.

6. Tazmin edilme hakkı: Tazmin edilme hakkı, ayıplı bir mal satın alan ya da kendisine noksan bir hizmet sunulan tüketicinin, bu mal ya da hizmet dolayısıyla uğradığı zararın giderilmesi ve genel anlamda haklarının korunması amacıyla gerekli yasal tedbirlerin alınması ve etkin bir şekilde uygulanmasıdır. Tüketici satın almış olduğu bir mal ya da hizmetten dolayı herhangi bir zarara uğramış ve zararı süratle tazmin edilmemiş ise tüketicinin korunduğundan bahsetmek mümkün değildir. Tüketici, zararı üretici ya da satıcı tarafından karşılanmadığı hallerde, çok kısa süreli ve az masraflı yargı yollarına başvurabilmelidir.

7. Eğitim hakkı: Eğitim, toplumun hemen her alanda gelişme kaydetmesinin temel unsuru olarak görülmektedir. Çağdaş dünyanın temelinde eğitim vardır. Tüketicinin korunması gibi kapsamlı bir konunun da, eğitimden ayrı ele alınması düşünülemez.

8. Sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkı: Vazgeçilmez nitelikte olan temel tüketici haklarından birisi de sağlıklı bir çevrede yaşama hakkıdır. Çevre hakkının konusu; sağlıklı, dengeli ve bozulmamış bir hayat çerçevesinde insan hayatının sürdürülebilmesidir. Korunmayan, bozulan ve giderek tükenen bir çevrede insan hayatının da yok olacağı söylenebilir.

9. Şikâyet hakkı: Tüketicinin şikâyet hakkı, herhangi bir olumsuzlukla karşılaştığında bu olumsuzluğun giderilebilmesi için ilgili kurumlara ya da yetkili makamlara müracaat etme hakkını içermektedir. Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de bu hak, yasal bir zemine oturtulmuştur.

F. ÜRETİM

Üretim, insan ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetlerin miktarını ve faydasını artırmaya yönelen çabaların tümüdür. Doğada mallar her zaman ihtiyaçları gidermeye hazır durumda değildir. Onları ihtiyaç görür duruma getirmek, ihtiyaçları karşılayacak durumdaysalar faydalı olacakları hâle gelmelerini sağlamak için bazı işlemlerden geçirmek gerekir. İşte bu çabaların tümüne **üretim** adı verilir.

Üretim sadece bir malın miktarını arttırmak değildir. Herhangi bir malın miktarı aynı kalırken faydasını arttırmak da üretim sayılmaktadır. Bu aşağıda belirtilen yöntemlerle yapılabilir:

1. Şekil değişikliği yoluyla üretim: Bu çeşit üretimde malın şekli, fiziksel ve kimyasal yapısı değiştirilerek faydası artırılmaktadır. Deriden ayakkabı, kumaştan elbise, süttten yoğurt veya yağ yapımı gibi. Derinin miktarı değişmediği hâlde geçirdiği çeşitli işlemlerden sonra ayakkabı hâline gelmesiyle faydası artmakta ve şekil değişikliği yoluyla üretim gerçekleşmektedir.

2. Mekân değişikliği yoluyla üretim: Bir ürünü bol olduğu üretim bölgesinden alıp kıt olduğu bölgeye taşıyarak ihtiyaç sahiplerine sunmak, mekân faydasını artırarak üretimdir. Örneğin çayın Karadeniz'den alınıp diğer bölgelere taşınmasına ve orada tüketiciye sunulmasına katkıda bulunan komisyoncular, nakliye firmaları, toptancı ve perakendeci esnaf da üretim faaliyetinde bulunmuş olur.

3. Zaman değişikliği yoluyla üretim: Malların bol olduğu dönemlerde depolanarak veya herhangi bir şekilde saklanarak kıt olduğu dönemlerde piyasaya sunulması da üretimdir. Gıdaların dondurularak ya da kurutulularak saklanması, konservecilik ve seracılık da zaman değişikliği yoluyla üretimin tipik şekilleridir.

4. Mülkiyet değişikliği yoluyla üretim: Bir malın sahip değiştirmesine yardımcı olan her türlü ticaret ve komisyonculuk uğraşları da üretim sayılmaktadır. Çünkü bunlar sayesinde bir mal az ihtiyacı olandan daha çok ihtiyacı olana geçmekte, söz konusu malın faydasını artırmaktadır. Örneğin daha önce kullanılmayan bir alan satın alındıktan sonra orada bir balık çiftliğinin kurulması ile mülkiyet değişikliğinin olumlu bir etki yaratacağı şüphesizdir. Aynı zamanda bu mülkiyet değişikliğine aracılık eden emlak ve komisyon işi ile uğraşanlar da üretim faaliyetine katılmış olmaktadır.

Üretim konusuna coğrafya dersinde yer alan “Geçmişten Günümüze Ekonomik Faaliyetler” bölümünde de ayrıntılı olarak değinilmiştir.

Okuma Metni

Tüketici Bir Sorunla Karşılaştığında Nerelere Başvurmalı?

1. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Tüketicinin ve Rekabetin Korunması Genel Müdürlüğüne, Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüklerine
2. 175 Alo Tüketici Hattına
3. İlçelerde Kaymakamlıklarda bulunan Tüketici Sorunları Hakem Heyetlerine
4. Tüketici Mahkemelerine başvurulabilir.

G. ÜRETİM FAKTÖRLERİ

Doğada bulunan malların hemen hiç biri doğrudan doğruya ve hemen tüketilmeye elverişli değildir. Kıt malların ve hizmetlerin miktarlarını çoğaltarak, yerlerini ya da şekillerini değiştirerek insan ihtiyaçlarını daha iyi karşılar duruma getirmek istendiği zaman, bu çabaların başarıya ulaşabilmesi için önemli bazı girdilerin katkıları gereklidir. Örneğin kendiliğinden yetişen bir meyveyi toplamak, akarsular içerisinde bulunan balıkları tutmak için bile emek harcamak ve bazı yardımcı araçlar kullanmak gerekir. Bir başka ifadeyle daha bol gıda maddesi elde etmek için daha çok tohum, daha çok gübre, daha çok insan emeği ve daha geniş tarla kullanmak gerekir. Bu nedenle malların tüketime hazır bir hâle getirilmesinde, miktarlarının artırılmasında ve ihtiyaçlara daha iyi cevap verebilecek şekilde faydalarının artırılmasında çok sayıda üretim faktörüne ihtiyaç duyulur. Üretim faktörleri kıt kaynaklardır, miktarları sınırlıdır ve onlar olmadan üretim yapmak mümkün değildir. Başlıca üretim faktörlerini emek, tabiat, sermaye ve girişimci olarak saymak mümkündür. Bunlardan emek ve tabiat klasik üretim faktörleri olarak kabul edilirken, sermaye modern üretim faktörü olarak adlandırılmaktadır. Son yıllarda bazı ekonomistler teknolojiyi de modern üretim faktörleri arasında saymaktadırlar.

1. Emek

Ekonomik anlamda **emek**, faydalı bir mal ya da hizmet üretmek amacıyla yapılan bütün fiziksel ve zihinsel faaliyetlerdir. Üretimin en önemli unsuru insan emeğidir. Emek beşeri bir faktördür ve üretimin olmazsa olmaz bir unsurudur, emek faktörünün katkısı olmadan üretimin olabileceğini düşünmek zordur. Bu nedenle insanların çalışma gücünün üretimde kullanılması büyük önem taşımaktadır. Emek faktörü sadece fiziksel güç ile ifade edilemez. Üretime fikirle katılmak ya da yönetici olmak da emek olarak kabul edilmektedir. Buna göre bir öğretmenin, işçinin ya da mimarın yaptığı iş, emek olarak kabul edilir.

Üretimin en önemli unsuru olan insan emeği, bir ülkenin sahip olduğu nüfus miktarı ile sınırlıdır. Ancak gerçek sınır nüfus miktarının da çok altındadır. Çünkü çocuk ve genç yaştakilerin çoğu ile yaşlı ve hasta olanlar çoğunlukla üretime katılmazlar. Sağlam ya da çalışabilecek yaşta olanlardan da üretime katılmak istemeyenler ya da istese dahi çalışacak iş bulamayanlar olabilir. Bu nedenle üretime emeği ile katılanların sayısı nüfusun çok altında olabilir.

Fotoğraf 1.10: İnsan emeği üretimin en önemli unsurudur.

Bir ülkede emek faktörünün miktarı yani nüfusun fazla olması, eğer bunlar çocukluklarından bu yana sağlıklı bir şekilde yetiştirilebiliyor, beslenme ve eğitim ihtiyaçları yeterli düzeyde karşılanabiliyorsa olumludur. Ama pek çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi insanların çoğu iyi beslenemiyor, yeterli genel ve teknik eğitim alamıyor, bu nedenle de üretime yeterli katkıda bulunamıyorlarsa ekonomi için bir kayıptır. Kullanılmayan emek aynı zamanda bir sosyal baskı unsurudur.

Bir ülkenin üretimde kullanabileceği emeğin miktarı sadece çalışmak isteyenlerin sayısı ile sınırlı değildir. Bunların günde kaç saat, haftada kaç gün ve yılda kaç hafta çalışmak isteyecekleri de önemlidir. Ayrıca emeğin kalitesi de çok önemlidir. Çünkü iyi beslenmiş sağlıklı insanlarla, beslenme yetersizliği çeken ya da sık sık hasta olan insanların çalışma saatleri aynı olsa dahi, üretime katkıları aynı olmaz. Yeterince eğitim almış ve mutlu insanların çalışma verimliliği ile eğitimsiz ya da yaptığı işten tatmin olmayanların çalışmaları da aynı verimlilikte olmaz.

2. Tabiat (Doğa)

Üretimin bir başka unsuru olan tabiat, üretim için gerekli olan her türlü doğal kaynağı kapsar. Yer üstündeki akarsular, göller, ormanlar, güneş ışığı, yer altındaki madenler, gazlar, petrol, yer altı suları ve toprağın ürün verme gücü tabiat faktörünün kapsamına girer. Çoğu malın üretiminde kullanılan demir, alüminyum, krom gibi cevherler; enerji kaynağı olarak kullanılan kömür, petrol, doğal gazlar ile ormanlardan elde edilen odun ve kereste; akarsu, göl ve denizlerden sağlanan her türlü su ürünleri ve gıda maddelerinin üzerinde yetiştiği topraklar tabiat faktörünün bize verdiği olanaklardır. Toprak bu gruba giren unsurların en önemlisidir. Çünkü toprak olmazsa insanların beslenme ihtiyacını karşılayacak malların pek çoğunu üretmek mümkün olmaz.

Madenler, doğal gazlar, petrol ve yer altı suları vb. bir ülkenin yer altı zenginliklerini oluşturur. Bunlardan yoksun bir ülkede birçok malın üretimi ile ihtiyaçların karşılanması söz konusu olamaz. Örneğin demir cevherinin olmadığı yerde bir başka ülkeden ithal edilmediği sürece otomobil üretiminden bahsedilemez.

Fotoğraf 1.11: Türkiye linyit ve taş kömürü açısından zengindir.

Yeryüzünde her ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklar hem miktar hem kalite hem de tür olarak birbirinden farklıdır. İnsanların çalışkanlığı ve becerikliliği yanında, çeşitli ülkeler arasındaki gelişme farkını açıklayan en önemli unsurlardan biri de ülkelerin sahip oldukları doğal kaynakların ne ölçüde

zengin ve çeşitli olduğudur. Örneğin Amerika her türlü kaynak bakımından diğer ülkelere nazaran daha şanslı olmasına rağmen Japonya’da doğal kaynak sıkıntısı yaşanmaktadır.

Tabiiatta bulunan bazı kaynaklar insan ihtiyaçlarına nazaran bol (güneş ışığı ve ısı, hava gibi), diğer bir kısmı ise kıt kaynaklardır. Bunlardan toprak, miktarı artırılmayan kıt kaynaklardır. Bataklık- ların kurutulması ya da denizlerin doldurulması gibi yöntemlerle gerçekleşen küçük boyuttaki toprak kazanmaları bir tarafa bırakılırsa dünyadaki mevcut toprak miktarını artırma olanağı yoktur. Buna karşılık yer üstü ve yer altı kaynaklarında değişiklikler olabilir. Örneğin ormanlar kesilerek yok edilebilir ya da yeni alanlar ağaçlandırılabilir.

Kıt kaynak olan tabiat faktörünün ülkeler arası dağılımı hem kalite hem de nicelik yönünden de farklılık gösterir. Tabiatın verimliliği yönünden şanslı olan ülkelerin kalkınmalarını daha çabuk gerçekleştirdiği fikrinin yanında az gelişmiş ülkelerin hepsinde tabiat faktörünün yetersiz olduğu şeklinde bir genellemeye gitmek yanlış olur. Çünkü bir ülke doğal kaynaklar bakımından zengin olabilir. Fakat önemli olan onları işletecek sermaye ve teknik bilgiye bu ülkenin sahip olup olmadığıdır. Az gelişmiş ülkelerin sahip oldukları tabiat kaynaklarından yararlanabilmeleri yeteri kadar sermaye ve teknik bilgiye sahip olmaları ile mümkün olacaktır.

3. Sermaye

İnsan yapısı olan ve üretimde emeğin verimliliğini arttıran her türlü alet, makine, tesis, bina ve malzeme sermaye grubuna girer. Sermayenin doğal kaynaklardan farkı, sonradan yapılmış yani insanlar tarafından üretilmiş olmasıdır.

İnsan sadece emeğini kullanarak ne toprağın veriminden ne de yer altı ve yer üstü doğal kaynaklardan yararlanabilir. Eski çağlarda bile insanlar karınlarını doyurabilmek için çok basit de olsa bir takım araçlardan yararlanıyorlardı. Bunlar olmadan insanın varlığını ve hayatını devam ettirebilmesi, o günün koşullarında dahi zordu. O günden bu yana sorunun özünde bir değişiklik olmadığı için insanlar yine mal ve hizmet üretiminde, üretimi verimli kılacak, insan emeğini daha çok değerlendirecek bir kısım araçlar kullanmaktadırlar. Bu araçların tamamına ise **sermaye malları** adı verilmektedir.

Fotoğraf 1.12: Makineler bir işletmenin sermayesi olarak kabul edilir.

Muhasebe ve finansman disiplinlerine göre sermaye, işletme sahip ya da ortaklarının işletmeye getirdikleri ve üzerinde hak sahibi oldukları öz kaynaklar olarak tanımlanır. Diğer bir deyişle sermaye, işletmeye ait varlıklar ile işletmeye gelen yabancı kaynaklar (borçlar) arasındaki farkı yani öz kaynakları ifade eder. Sermayenin bir bölümünü oluşturan maddi varlıklar genelde **maddi sermaye** olarak da tanımlanabilir. Maddi varlıkları oluşturan başlıca öğeler; işletmenin üzerinde kurulduğu arazi, sahip olduğu doğal kaynaklar, bina, ambar, depo, atölye, laboratuvar, makine, alet, donanım, taşıt aracı, ham madde, yardımcı madde, işletme malzemesi, mamul, yarı mamul ve işletmenin sahip olduğu para tutarı olarak sayılabilir.

Sermaye kıt bir kaynaktır ve ekonomilerin gelişmesinde çok önemli görevler üstlenir. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını sınırlayan darboğazlardan biri ve belki de en önemlisi sermaye yetersizliğidir. Gelişmiş ülkelerde de sermaye kıt kaynaktır ve miktarı sınırlıdır. Sermayenin diğer bölümünü oluşturan **maddi olmayan varlıklar** ise elle tutulup gözle görülmesi olanaklı olmayan teknik bilgi (know-how), lisans ve patent hakkı, marka (almetifarika), iştirak ve imtiyazlar gibi öğelerdir.

4. Girişimci

İşletmeyi kuran, mal ve hizmet üretimi veya pazarlanması için üretim faktörlerini bir araya getiren, kâr amacı güden ve risklere katlanan kişiye **girişimci (müteşebbis)** denir. Girişimci aynı zamanda başkalarının ihtiyaçlarını karşılayacak ürün ve hizmetlerin ortaya konulması için üretim faktörlerinin tedarikini ve bu faktörlerin üretim sürecine sokulmasını sağlayan kişidir. Üretim faktörlerinin ve bir grup insanın düzenli bir araya getirilmesi ile işletme kurulamaz. Neyin üretileceğine, üretilen ürünlerin kimlere satılacağına, işlerin kimler tarafından yapılacağına, gelirlerin ve giderlerin ne olacağına bir kişi veya grup karar vermeli ve kaynakları etkin bir biçimde kullanmalıdır. Bu işlevlerin yerine getirilmesi girişimci veya işletme yöneticisinin görevidir.

Girişimcinin işletmenin kurulması görevini üstlenmesi dışında, oluşabilecek riskleri üzerine alabilmek, her türlü teknik konuda bilgi sahibi olmak, yeni mallar ortaya koyabilmek, yeni üretim yöntemlerini uygulayabilmek ve ürünlerin pazarlanması hususunda yetenek sahibi olmak gibi niteliklerinin olması gerekir. Girişimci işletmenin hem sahibi hem de yöneticisi olabileceği gibi yönetim görevini başkalarına devredebilir.

Fotoğraf 1.13: Girişimci risk alan kişidir.

Fotoğraf 1.14: Bir işletmede girişimci aynı zamanda yönetici de olabilir.

Büyük işletmelerde genellikle girişimci ve yönetici kadrosu birbirinden ayrılmıştır. **Yönetici**, kâr ve riski başkalarının olmak üzere, ürün veya hizmet üretimi için üretim faktörlerini bir araya getirip birleştiren ve işletmeyi çalıştırma sorumluluğu olan kişidir. Ancak yönetici girişimciden farklı olarak işletme kârına ortak olmaz ve muhtemel zararlara da katlanmaz. Yönetici işletmenin işlevlerini yürütmekle işletme sahibine karşı sorumludur. Yöneticiler, işletmenin amacını saptar, daha sonra işletmeyi amaca doğru yöneltir. Amaca en kolay ulaştıracak yolları bulur, kararları verir, üretim faktörlerinin tedarikini ve düzenlenmesini yapar, işletme faaliyetlerinin en etkin biçimde örgütlenmesini sağlar, çalışanları örgütler, onlara nezaret eder ve işlerini benimsetir.

Düşünelim

Üretim faktörlerinden birinin eksik olması ne gibi olumsuzlukları beraberinde getirir?

Teknik Bilgi ya da Teknoloji

Günümüz ekonomistlerinin çoğu tarafından üretim faktörü olarak kabul edilen bir başka kaynak teknolojidir. Ekonomistler **teknolojiji**, yeni bir malı üretme, bilinen malları geliştirme yöntemi veya mal ve hizmetleri üretmek için uygulanan bütün yöntemler biçiminde tanımlamaktadırlar. **Teknoloji** aynı zamanda, insan yaşamını geliştirmek ve üretim yeteneğini arttırmak için bilginin üretilmesi ve uygulanması olarak da tanımlanabilir. Teknoloji de tıpkı sermaye gibi modern üretim faktörü olarak kabul edilmektedir. Teknoloji, işletmenin sadece üretim işlevinde uygulanan yöntem değil, işletmenin tüm işlevlerinde karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik yöntemler bütünüdür. Daha açık bir anlatımla teknoloji, mal ve hizmetlerin tasarımı (planlanması), üretimi, geliştirilmesi ve dağıtımı (pazarlanması) gibi işlevleri olanaklı kılan mühendislik ve yönetime ilişkin bilgilerin tümü olarak tanımlanmaktadır. Özellikle bilişim alanındaki gelişmeler, bilgi toplumuna geçiş evresi olarak kabul edilen günümüzde teknolojiyi çok önemli bir konuma getirmiştir.

Bir ekonomide teknik bilgi düzeyi yükseldikçe ve üretimde daha etkin teknikler kullanıldıkça, aynı miktar ve kalitedeki doğa, emek ve sermaye faktörü ile bir öncekine göre daha fazla miktarda mal ve hizmet üretmek mümkün olacaktır. O hâlde teknik bilgi, bir ekonominin üretim gücünü belirleyen önemli bir değişkendir. Teknolojiyi izleyemeyen bir işletmenin ürünlerine pazarda yer bulması çok zor olacaktır. Bu işletmeler üretimlerinde fabrikasyon üretim sistemini uygular. Bir işletmenin ayakta kalabilmesinin en önemli nedenlerinden biri teknolojiyi izleyerek son üretim tekniklerini kullanmasıdır. Teknolojiden yoksun ilkel yöntemlerle üretim yapan işletmelerin rekabet şansı yok gibidir.

Düşünelim

Sizce teknoloji yeni bir üretim faktörü olabilir mi yoksa üretim faktörlerini tamamlayıcı bir unsur mudur?

Ğ. TÜRKİYE'NİN EKONOMİK KAYNAKLARI

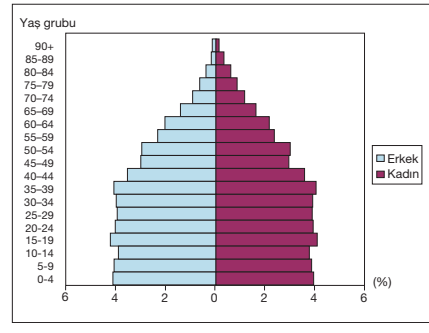
Türkiye'nin ekonomik kaynaklarını beşeri kaynaklar, sermaye ve teknoloji ile doğal kaynaklar biçiminde incelemek mümkündür.

1. Beşerî Kaynakları

Bir ülkenin beşeri kaynakları nüfustur. **Nüfus**, sınırları belirli bir alanda yaşayan insan sayısıdır. Bu alan, ülkenin tamamı olabileceği gibi bölge, il, ilçe, köy veya konut gibi daha dar alanlar da olabilir. Nüfusu ve çeşitli özelliklerini saptamak amacıyla yapılan sayım işlemine **nüfus sayımı** denir. Nüfus sayımı pek çok ülkede belirli aralıklarla gerçekleştirilir. Sayım sonucu o ülke ya da bölgede yaşayan insanların doğum tarihi, doğum yeri, yaşı, cinsiyeti, eğitim düzeyleri, meslekleri ve medeni durumları gibi nüfusa ilişkin bilgiler elde edilir.

Fotoğraf 1.15: İstanbul, beşeri kaynaklar açısından zengin bir ilimizdir.

Grafik 1.1: Türkiye'nin nüfus piramidi (2016)

Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK) alınan verilere göre 2016 yılı itibarıyla ülkemizin beşerî kaynakları aşağıdaki gibidir:

1. 31 Aralık 2016 tarihi itibarıyla Türkiye nüfusu 79.814.871 kişidir.
2. Yıllık nüfus artış hızı %13,5'tir.
3. Nüfusun 40.043.650'sini erkek, 39.771.221'ini ise kadınlar oluşturmaktadır.
4. Ülke nüfusunun %92,3'ü il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. Belde ve köylerde ikamet edenlerin oranı ise %7,7'dir.
5. Nüfusun %18,5'i İstanbul'da ikamet etmektedir. İstanbul'da 14.804.116 kişi ikamet etmektedir. Bunu sırasıyla 5 milyon 346 bin 518 kişi ile Ankara, 4 milyon 223 bin 545 kişi ile İzmir, 2 milyon 901 bin 396 kişi ile Bursa ve 2 milyon 328 bin 555 kişi ile Antalya takip etmektedir. Ülkemizde en az nüfusa sahip olan Tunceli ilinde ikamet eden kişi sayısı 82 bin 193 kişidir.
6. Nüfusun %23,7'si 14 yaşından küçüktür. 15-64 yaş arası nüfus oranı %68'dir. 65 yaş üstü nüfus oranı ise %8'3'tür.

2. Sermaye ve Teknoloji

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ve zenginliği teknolojik gelişmişliği ve sermaye birikimi ile ölçülür. Sermaye birikimi ülkede yapılan yatırımların tamamını kapsar. Örneğin elektrik santralleri, barajlar, fabrikalar, yollar, sağlık ve eğitim tesislerinin her biri birer yatırımdır.

Türkiye 1980'li yıllara kadar içe dönük bir sanayileşme stratejisi uygulamıştır. 1970'lerin sonunda ortaya çıkan ödemeler bilançosu problemleri dış ticaret ve sermaye bilançosunun serbestleştirme-

sine dönük reformların yapılması sonucunu doğurmuştur. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının Mayıs 2013 yılı finansal istikrar raporuna göre bankacılık sektörü Türkiye'nin finans sektörünün %87,4'ünü oluşturmaktadır. Türkiye'nin öncü sektörlerinden olan inşaat sektörü de son yıllarda oldukça gelişmiştir. Bunun yanında bilim ve teknoloji alanında belirli bir politika izleme arayışı ve ilk politika oluşumları planlı dönemle birlikte başlamıştır. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, bugünkü adıyla Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumunun (TÜBİTAK) kurulmasını ve bu alanda izlenecek politikaların ana hatlarını da belirlemiştir. TÜBİTAK'ın 1963 yılında kurulması özellikle bilim ve teknoloji politikalarının gelişiminde itici faktör olarak yer almıştır. 1983 yılında Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK) kurulmuştur. Bu kurul altı ayda bir toplanarak bilim ve teknoloji alanında kararlar alıp uygulamaya çalışmaktadır.

Araştırma

TÜBİTAK'ın teknolojik alanda ülkemizde yarattığı faydalarla ilgili bir araştırma yaparak çalışmalarınızı arkadaşlarınıza sununuz.

Fotoğraf 1.16: TÜBİTAK logosu

Fotoğraf 1.17: BTYK logosu

3. Doğal Kaynaklar

Doğal kaynakların insan ve toplum yaşamındaki önemi bilinmektedir. Yaşamı fonksiyonel hâle getiren araç ve gereçlerin %99'u doğal kaynaklardan, özellikle de madenlerden sağlanmaktadır. Toplumların refah ve gelişmişlik düzeyleri ile madencilik faaliyetleri arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. İnsanlar ilk çağlardan itibaren madencilik faaliyetlerine ve madenlerden yararlanmaya başlamışlar, bu faaliyetlerin sonucunda da medeniyetin doğuşunu sağlamışlardır.

Madencilik sektörüne genel olarak bakıldığında; Cumhuriyetin ilanını izleyen dönemde sağlanan önemli ilerlemelere rağmen, madenciliğin ülke ekonomisi içindeki yeri sınırlı düzeyde kalmıştır. Türkiye, bor ve linyite ilave olarak; mermer, trona, barit, krom gibi madenler açısından dikkate değer rezervlere sahiptir. Türkiye'de halen 50'nin üzerinde madenin üretimi yapılmaktadır.

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığında alınan verilere göre Türkiye'nin enerji alanındaki başlıca doğal kaynaklarını hidrolik enerji ve linyit oluşturmaktadır. Yine Bakanlık tarafından açıklanan bilgilere göre Türkiye'nin başlıca doğal kaynakları aşağıdaki gibidir:

Hidrolik: Türkiye'nin teknik olarak değerlendirilebilir hidrolik enerji potansiyeli 216 milyar kilovattır ve bunun 140 milyar kilovattı ekonomik olarak değerlendirilebilir durumdadır. Halen bu potansiyelin %34,8'i değerlendirilmiştir.

Linyit ve taşkömürü: 2012 yılı satılabilir kömür üretimi; 68,1 milyon ton linyit, 2,3 milyon ton taşkömürü ve 1 milyon ton asfaltit olmak üzere toplam 71,4 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Ham petrol ve doğal gaz: Türkiye'de her geçen gün artan petrol ve doğal gaz ihtiyacının yurt içi kaynaklardan karşılanması yönündeki faaliyetler kapsamında, özellikle Karadeniz ve Akdeniz'deki deniz alanlarında çalışmalar yapılmaktadır. Son yıllarda deniz sondaj teknolojisindeki gelişmelerin, arama ve üretim imkanlarını ortaya çıkarması ile sismik saha çalışmaları yapılmış, bölgenin hidrokarbon potansiyeli hakkında önemli bulgular elde edilmiştir. 2012 yılında toplam 2,3 milyon ton petrol

üretimi olup, günümüze kadar toplam 140,2 milyon ton petrol üretimi gerçekleştirilmiştir. 2012 yılı sonu itibari ile kalan üretilebilir doğalgaz rezervi 6,8 milyar m³tür.

Jeotermal: Türkiye, Alp-Himalaya kuşağı üzerinde yer aldığından oldukça yüksek jeotermal potansiyele sahip olan bir ülkedir. Ülkemizin jeotermal potansiyeli teorik olarak 31.500 megavattır. Ülkemizde potansiyel oluşturan alanların %79'u Batı Anadolu'da, %8,5'i Orta Anadolu'da, %7,5'i Marmara Bölgesinde, %4,5'i Doğu Anadolu'da ve %0,5'i diğer bölgelerde yer almaktadır. Jeotermal kaynaklarımızın %94'ü düşük ve orta sıcaklıklı olup doğrudan uygulamalar (ısıtma, termal turizm, mineral eldesi vb.) için uygun olup, %6'sı ise dolaylı uygulamalar (elektrik enerjisi üretimi) için uygundur. Türkiye dünyadaki jeotermal ısı kullanımı ve kaplıca uygulamalarında, Çin, Japonya, ABD ve İzlanda'nın ardından 5. sırada gelmektedir.

Güneş: Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğünce hazırlanan, Türkiye'nin Güneş Enerjisi Potansiyeli Atlasına (GEPA) göre yıllık toplam güneşlenme süresi 2.737 saat (günlük toplam 7,5 saat) olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye toprakları çeşitli verimlilikte olup bunlar üretim, çayır, mera, ormancılık ve su ürünleri üretiminde değerlendirilmektedir. Ülkemiz hayvancılık yönünden de oldukça zengindir. Ayrıca değişik iklim türlerine sahip olması nedeniyle bu çeşitlilikten hem üretim hem de turizm alanında yararlanmaktadır.

Ders İçi Etkinlik

Başlıca Ekonomik Kaynaklarımız

1. Beşerî Kaynaklarımız

.....

.....

.....

.....

2. Sermaye ve Teknoloji

.....

.....

.....

.....

3. Doğal Kaynaklar

.....

.....

.....

.....

Ülkemizin sahip olduğu başlıca zenginlikleri hakkındaki düşüncelerinizi yukarıdaki noktali yerlere yazınız. Bu zenginliklerin ülke ekonomisine katkıları konusunda arkadaşlarınızla bilgi alış-verişinde bulununuz.

H. TÜRKİYE'NİN ANA SEKTÖRLERİ

Türkiye ekonomisinin temel taşlarını oluşturan sektörler tarım, sanayi ve hizmet başlığı altında açıklanabilir.

1. Tarım

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığından alınan bilgilere göre tarım, yurt içi gıda gereksiniminin karşılanması, sanayi sektörüne girdi temini, ihracat ve yarattığı istihdam olanakları açısından Türkiye için büyük önem taşımaktadır. Cumhuriyetin kurulduğu yıl tarım sektörünün (Gayri Safi Millî Hasıla) GSMH içindeki payı %42,8 iken, 1970'li yıllarda %36,0, 1980 yılında %25, 1990 yılında %16, 2000 yılında %13,5, 2003 yılında ise %12,6 düzeyine düşmüştür. 2014 yılında bu oran %11,6 olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de tarım sektörünün GSMH'deki payının giderek azalması, sanayileşme ve hizmetler sektörlerinde gelişmeye daha çok önem verilmesinin bir sonucudur.

Türkiye; Avrupa Birliği ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere birçok ülkeye fındık, kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm, Antep fıstığı, kuru kayısı, tütün, zeytinyağı, pamuk, baklagiller, yaş meyve-sebze ihracatı yapmaktadır. Türkiye bu ürünlerin ihracatında dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır. İthal edilen tarımsal ürünlerin başında ise; buğday, mısır, pirinç, yağlı tohumlar, pamuk, canlı hayvan ve et gelmektedir.

Türkiye genel olarak dağlık bir arazi yapısına sahiptir. Türkiye'de arazilerin %55,9'u 1000 m'nin üstünde yükseltiyeye ve %62,5'i %15,0'ten daha fazla eğime sahiptir. Türkiye Karadeniz üzerinden ve kuzeyden gelen hakim rüzgârların ve bunların getirdiği deniz etkisinin altındadır. Ancak deniz etkisi, kuzeydeki ve güneydeki sıra dağların denize bakan yamaçlarında kalmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin iklim özellikleri ile yeryüzü şekli özellikleri arasında sıkı bir bağ vardır. Türkiye'nin arazi yapısı ile buna bağlı olarak değişen iklim özellikleri farklı coğrafi bölgelerin, bunların içinde de mikro klimaların oluşumunu mümkün kılmıştır. Türkiye'de arazi kullanımı ile coğrafi bölgelerin arazi yapısı ve iklim özellikleri arasında uyumlu bir ilişki söz konusudur. Böylece Türkiye'nin nemli bölgelerinde ormancılık, yüksek dağlık ve kurak bölgelerinde hayvancılık ve her bölgesinde bitkisel üretim yapılabilmektedir. Bu özellik Türkiye'ye farklı ekolojik bölgelerde, o bölgelere özel tarımsal ürünleri üretme imkânı vermektedir.

Türkiye'nin 77,9 milyon hektar olan toprak varlığının 38.560 bin hektarını tarım arazileri oluşturmaktadır. TÜİK 2014 verilerine göre toplam işlenen tarım alanı ve uzun ömürlü bitki alanı 23.943 bin hektardır. Burada toplam işlenen tarım alanı 20.705 bin hektarken uzun ömürlü bitki alanı 3.238 bin hektar olarak tespit edilmiştir. Toplam işlenen tarım alanlarının 15.789 bin hektarı ekili ve dikili alandır. Bitkisel üretim alanının %76,2'si tarım ürünleri, %21,3'ü nadas alanları, %2,5'i sebze üretim alanları, %0,024'ü süs bitkileri alanlarıdır. 3.238 bin hektar olan toplam uzun ömürlü bitki alanının %60'ı meyve, içecek ve baharat bitkileri alanları, %25,5'i zeytin alanları ve %14,5'i bağ alanları olarak değerlendirilmektedir.

Tarım alanlarının yaklaşık yarısında tarla tarımı yapılmaktadır. Ekim yapılan tarla alanlarının %75'ini tahıllar, %8'ini baklagiller oluştururken, yağ bitkileri ve endüstri bitkileri de %7 ile eşit oranı paylaşmaktadırlar. Tarla tarımı ekiliş alanının yaklaşık %2'sini de yumru bitkileri oluşturmaktadır. Tahıllarda en büyük pay buğdayın; baklagillerde nohutun; endüstri ve yağ bitkilerinde pamuğun; yumru bitkilerinde ise patatesindir.

Türkiye'de tahıl üretimi, tarım sektörünün olduğu kadar genel Türkiye ekonomisinin de temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle tahıl, oldukça geniş bir üretici kitlesini ilgilendirmektedir. Tahıl üretimi

dünyada olduğu gibi Türkiye nüfusunun beslenmesinde büyük önem taşımaktadır. Sadece insan beslenmesinde değil, hayvan varlığının yem ihtiyacı olan dane ve saman, tahıl üretimi ile karşılanmaktadır. Tahıl, ekonomik ve sosyal yaşantıda diğer tarım ürünlerine göre daha büyük bir önem ve ağırlığa sahiptir. Ayrıca, ihracat açısından da önem taşımaktadır.

Türkiye arpada net ihracatçı ülke konumundadır. İhracatta ilk sırayı Ortadoğu ülkeleri almakta (Suudi Arabistan, Ürdün ve Birleşik Arap Emirlikleri), bunları Kuzey Afrika ülkeleri (Fas ve Tunus) takip etmektedir. Çeltik üretiminde ilk sıraları Marmara, Karadeniz, Orta Kuzey ve Ege Bölgesi almaktadır. En çok çeltik üretimi yapılan iller ise Edirne, Çorum, Samsun, Sinop ve İzmir'dir. Türkiye pamuk üretimi bakımından elverişli ekolojik şartlara sahiptir. Özellikle Ege, Güneydoğu, Akdeniz ve bir kısım Doğu ve Orta Anadolu illerinde pamuk ekimi yapılmaktadır.

Türkiye dünyada sayılı ayçiçeği üretici ülkeler arasındadır. Dünya ayçiçeği ekim alanındaki payı %2, üretimdeki payı ise %3'tür. Türkiye ayçiçeği üretim ve ekiminde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Başlangıçta sadece Marmara Bölgesinde ayçiçeği üretimi yapılırken, bugün Ege, Orta Kuzey ve Orta Güney Anadolu Bölgelerinde üretilmektedir. Ayçiçeği ekim alanının %91,8'i söz konusu bölgelerde yer almakta ve üretimin %85,8'i buralarda yapılmaktadır Ayçiçeği üretiminin %65,6'sı sırasıyla Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli illerinde gerçekleştirilmiştir.

Türkiye bitkisel ürünlerin üretiminin yanı sıra hayvansal üretime ve su ürünleri üretimine de önem vermektedir. TÜİK'in Haziran 2016 verilerine göre Türkiye'de büyükbaş hayvan sayısı 14 milyon 324 bin, toplam küçükbaş hayvan sayısı ise 44 milyon 34 bindir. Koyun sayısı 33 milyon 239 bin, keçi sayısı da 10 milyon 795 bin olarak gerçekleşmiştir. Et tavuğu sayısı 216 milyon 142 bin olurken, yumurta tavuğu sayısı 102 milyon 784 bin olmuştur. Hindi sayısı 3 milyon 5 bin, ördek sayısı 407 bin, kaz sayısı da 884 bin olarak gerçekleşmiştir. Su ürünleri üretimi ise 2016 yılında 588.715 ton olarak gerçekleşmiştir. Bu üretimin %44,8'ini deniz balıkları, %6,4'ünü diğer deniz ürünleri, %5,8'ini iç su ürünleri ve %43'ünü yetiştiricilik ürünleri oluşturmuştur.

Düşünelim

Tarım sektörünün ülkemiz ekonomisindeki payının diğer gelişmiş ülkelere göre yüksek düzeyde olması sizce ne anlama geliyor?

2. Sanayi

Ülkemizde sanayileşme faaliyetleri ile ilgili ilk adım 1839 yılında Tanzimat hareketleri ile başlamış ve havuz, tersane, demirhane gibi tesisler kurulmuştur. Ancak Avrupa'da büyük sanayi devriminin yaşanması ve özellikle tekstil alanında gerçekleşen ilerlemeler çoğunlukla Bursa ve İstanbul'da yer alan dokuma sanayini olumsuz yönde etkilemiştir.

Bu dönemde ülke gereksinimini karşılayacak birkaç küçük tesis bulunmaktaydı. Bunlar tarımsal ürünleri mamul mal hâline getiren, değirmen, sabun, makarna, yağ ve konserve fabrikaları, basit dokuma yapan tesisler, deri fabrikaları, çimento, kereste, tuğla fabrikaları, birkaç gemi ve makine onarım atölyelerinden oluşuyordu. Nitekim 1915 yılında yapılan sanayi sayımında başta İstanbul, İzmir, Bursa, Manisa ve Uşak'ta toplanan 282 adet tesisin 78'i gıda, 78'i dokuma, 55'i tütün, 13'ü deri, 13'ü madeni eşya sanayine aitti. Görüldüğü gibi sanayinin büyük kısmı Batı Anadolu'da toplanmış durumdaydı. Lozan antlaşması ile kapitülasyonlar kaldırılıncaya kadar yukarıda sayılan tesislerin Avrupa karşısında rekabete girmesi oldukça güç olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında (1923–1932) özel sektör eliyle kalkınma politikası uygulanmıştır. Bu politika çerçevesinde özel sektörü geliştirici birtakım teşvikler uygulamaya konulmuştur. Teşvik tedbirleri kısa sürede olumlu sonuçlar vermiş, özel teşebbüs sayısında önemli bir artış sağlanmıştır.

Uygulanan politikaların sonuçları devletin beklentilerine cevap vermediğinden ve ihtiyaçların altında kaldığından 1932 yılında söz konusu politikalara son verilmiştir. Geçmiş dönemlerde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de millî ekonomi oluşturma ve “girişimci sınıf yaratma” çabaları devam etmiş ve iktisadi sorunlar öncelikle ele alınmıştır.

İktisadi gelişmenin devlet desteğiyle yaratılacak bir Türk girişimci sınıfına dayandırılacağı özelliikle İzmir İktisat Kongresi’nde açıklığa kavuşmuştur. İktisat Kongresi başlıca iki amaçla toplanmıştır. Birincisi, tüccar, sanayici, çiftçi ve işçilerin sorunlarını ve isteklerini belirlemek; bu kesimlerin siyasi kadro ile bütünleşmesini sağlamaktır. Diğer amaç ise yabancı sermaye çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı biçimi açıklamaktır. Bu amaçlarla I. Türkiye İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923’te İzmir’de toplanmıştır. Kongreye tüccar, sanayici, işçi ve çiftçi sınıflarının temsilcilerinden oluşan 1135 delege katılmıştır. 1923 Türkiye İktisat Kongresi’nde kabul edilen esaslar “Misak-ı İktisadi” ve “Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi Gruplarının İktisadi Esasları” başlığı altında iki grupta toplanmıştır. Misak-ı İktisadi esasları iktisadi bir niteliğe sahip olmayıp bir temenni metni niteliğindedir. Bu metinde ilgi çekici olan madde yabancı sermaye ile ilgili olanıdır. Bu maddede Türk milletine ve dinine düşman olmayan yabancı sermayeye karşı olunmadığı belirtilmektedir.

1980 yılından itibaren ekonomide önemli sıkıntıların yaşandığı bir dönem başlamış, enflasyon, siyasi çalkantılar, üretim düşüklüğü ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) siyasi nedenlerden çok sayıda personel olarak hantallaşması 24 Ocak Kararlarının alınmasını zorunlu hâle getirmiştir.

Türkiye’de sanayinin önemli bir kısmının Marmara bölgesinde toplandığı görülür. Bunun başlıca nedeni İstanbul’un ülkemiz sanayisinin toplandığı en önemli merkez olmasıdır. İstanbul’un, Türkiye sanayisinin kuruluş yeri olarak seçilmesinin en büyük nedeni; büyük bir tüketim merkezi olması ve yoğun göçlerle iş gücü ihtiyacını karşılamasıdır. Bunun yanında ulaşım bağlantılarına sahip olması nedeniyle gerek ham madde gerekse mamul madde akışını kontrol edişi ve büyük sermaye sahiplerinin bu kentte toplanması da diğer etkenlerdir. Bu durumda ilk önce şehrin içinde, Haliç kenarında yer alan sanayi tesisleri zamanla Zeytinburnu ve Bakırköy’e kaymış, Marmara kıyılarından iç kısımlara doğru gelişmiş, buradan Marmara’nın doğu kıyıları boyunca Kartal, Pendik, İzmit Körfezi kıyılarına doğru yayılarak İzmit ve çevresinde oluşan sanayi ile birleşmiştir. Bu biçimde İzmit Körfezi kuzey kıyısında gelişen sanayi İstanbul ile birleşirken, Adapazarı ovasına da uzanmıştır.

Marmara bölgesinde İstanbul ve İzmit dışında ikinci büyük sanayi alanı Bursa ovası üzerinde gelişmiştir. Ovada dokuma, otomotiv ve gıda sanayi yoğunluktadır. Bu kesimden Gemlik, İnegöl, Yenişehir (Bursa) çevreleri ile daha güneyde Balıkesir sanayi alanına doğru bir yoğunlaşma mevcuttur. Marmara bölgesinin Trakya kesiminde ise en büyük organize sanayi bölgelerinden Çerkezköy (Tekirdağ) dikkati çeker. Tekstil, boya ve metal sanayinin yaygın olduğu bu kesimde sanayi giderek gelişmektedir. Ayrıca bu kesimde Alpullu (Kırklareli), Edirne, Çorlu (Tekirdağ) ve Tekirdağ çevrelerinin çeşitli sanayi kuruluşları vardır.

Marmara bölgesinden sonra sanayinin yoğunluk kazandığı ikinci bölge Ege bölgesidir. Bu bölgede İstanbul’dan sonra Türkiye’nin ikinci büyük sanayi alanı olan İzmir yer alır. Dokuma ve gıda sanayi başta olmak üzere, makine, yedek parça vb. sanayi kuruluşları İzmir’de yoğunlaşmıştır. Petrol rafinerisi nedeniyle Aliağa (İzmir), yağ sanayinin geliştiği Ayvalık ve Edremit (Balıkesir), şeker sanayinin

geliştiği Afyon, Kütahya ve Uşak, azot fabrikası ve seramik fabrikasının yer aldığı Kütahya, pamuklu dokuma sanayinin gelişme gösterdiği Aydın, Denizli ve Uşak gibi illerde de sanayileşme faaliyetleri bulunmaktadır.

Sanayinin yoğunlaştığı diğer bir alan Batı Karadeniz bölümüdür. Genellikle ağır sanayinin toplandığı bu kesimde yoğunlaşma Zonguldak ve Karabük'teki maden kömürünün varlığına bağlı olarak açıklanabilir. Ayrıca bir bütün olarak Karadeniz bölgesinde şeker, kâğıt, sülfürik asit, bitkisel yağ, fındık kırma ve fındık ürünleri, orman ürünleri, balık unu, sigara, çimento ve ateş tuğlası fabrikaları vardır.

Akdeniz Bölgesinin en hızlı sanayileşen kesimi Çukurova'dır. Burası aynı zamanda Türkiye'nin başlıca sanayi alanlarından biri durumundadır. Bu bölgede Adana'da yer alan çeşitli sanayi kolları dışında, Mersin Petrol Rafinerisi (ATAŞ, Anadolu Tasfiyehanesi AŞ), İskenderun süper fosfat ve demirçelik fabrikaları, Antalya'da ferro krom fabrikası ve Seydişehir (Konya) alüminyum tesisleri sayılabilir.

İç Anadolu Bölgesi içine dağılmış endüstri kuruluşları ise Eskişehir, Kayseri, Sivas, Konya, Kırıkkale ve Ankara gibi merkezlerde toplanmıştır. Bu bölgenin Türkiye imalat sanayindeki payı az olmakla birlikte son yıllarda Eskişehir, Kayseri, Kırıkkale ve Ankara'da savunma sanayine yönelik tesisler gelişmiştir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise aktif yerel sanayi merkezleri dikkati çeker. Bunlardan Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sanayisi gelişmiş iller Gaziantep ve Diyarbakır'dır. Bu Bölgede çimento, gıda, dokuma, madeni eşya ve tarım aletleri sanayi gelişmektedir. Doğu Anadolu Bölgesinde ise büyük şehirler çevresinde gelişmiş pamuklu dokuma, şeker, çimento, gıda ve tütün işletmeleri dikkati çeker.

Fotoğraf 1.18: Ünye Çimento Fabrikası (Ordu)

Fotoğraf 1.19: Eskişehir Hava İkmal Bakım Merkezi Komutanlığı

Araştırılmalı

1930 ile 1980 yılları arasında kurulmuş sanayi kuruluşlarını ve bunların ülke ekonomisine katkılarını araştırınız. Bilgilerinizi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

3. Hizmet

Hizmet sektörü tarım, madencilik ve imalat sektörü dışındaki bütün faaliyetler olarak tanımlanabilir. Hizmetleri tanımlamanın bir diğer yolu da hizmetleri mallardan ya da diğer ekonomik faaliyet türlerinden farklı yapan özelliklerine bakmaktır. Bu özellikleri:

- Hizmetlerin maddi bir yapısının olmaması,
- Depolanamaz ve transfer edilemez olması,
- Üretici ve tüketici arasında doğrudan bir etkileşim yaratmalarıdır.

Hizmetlerin çoğu yukarıdaki özelliklere sahip olmakla birlikte, kimi hizmetlerde bu özelliklerden bazıları zaman içinde değişiklik göstermiştir. Örneğin bir fotoğrafçı tarafından çekilen bir fotoğraf tutulabilir, fiziksel yapısı olan bir hizmettir. Bunun yanında yeni bilgi ve iletişim teknolojileri birçok hizmette artık kişisel iletişim zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Bankacılık ve uzaktan eğitim gibi alanlarda internet kişiler arası yüz yüze iletişime son vermiştir.

Ülkemizde istihdam konusunda TÜİK tarafından yapılan en kapsamlı çalışma olan Hane Halkı İş Gücü Anketlerinde, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma kullanılarak 4 hizmet alt sektörü belirlenmiştir. Bunlar;

- Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller,
- Ulaştırma, haberleşme ve depolama,
- Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları, yardımcı iş hizmetleri,
- Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetlerdir.

Hizmet alt sektörleri içinde ticaret sektörünün istihdamda en büyük paya sahip alt sektör olduğu görülmektedir. Onun arkasından sosyal hizmetler gelmektedir. En az paya sahip olan alt sektör ise finansman, sigorta ve emlak hizmetleridir.

Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) 2013 verilerine göre Türkiye, hizmet ticaretinde 42 milyar dolarla dünya hizmet ticareti sıralamasında 28. sırada yer almaktadır. Hizmet ithalatında ise ilk 30 ülke arasında yer almamaktadır. Bu durum, ülkemizin hizmet ihracına nazaran ithalatının daha düşük olduğu anlamını taşımaktadır (T.C. Ekonomi Bakanlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, DTÖ 2013 Dünya Ticaret Raporu Genişletilmiş Özet).

Ülkemizin uluslararası hizmet ticaretindeki payının daha üst seviyelere çıkarılabilmesi için bazı adımların atılması gerekmektedir. Bu çerçevede uluslararası arenada ticari payını artırma potansiyeline sahip alt sektörler tespit edilmeli ve faaliyetler bunlarda yoğunlaştırılmalıdır. "Teknoloji" içeriklerine göre yapılan sınıflandırma çerçevesinde ülkemizle ilgili şu tespitlerde bulunulabilir:

a. "Bilgiye dayalı hizmetler" kapsamında mimarlık-mühendislik, teknik müşavirlik ve müteahhitlik hizmetleri; bilgi işlem ve ofis arkası hizmetleri

b. "Geleneksel hizmetler" kapsamında ulaştırma hizmetleri, turizm hizmetleri

Türkiye'nin hizmet ihracat gelirlerindeki en önemli kalem turizmdir. Turizm gelirlerini inşaat ve müteahhitlik firmalarının gelirleri izlemektedir. Ekonomi Bakanlığının 2014 yılı verilerine göre dünyanın en büyük 250 müteahhitlik şirketinden 42'si Türk şirkettir. Türkiye'den sonra ikinci sırada Çin yer almaktadır. Üçüncü önemli kalem ise taşımacılıktır. Ülkemiz, sahip olduğu avantajlar nedeniyle bu hizmet alt sektörlerinde uzmanlaşarak uluslararası hizmet ticaretindeki payını arttırabilecektir. Bunun için en başta yapılması gerekenler, söz konusu hizmet alt sektörlerine yönelik kurumsal yaklaşımlar sergilenmesi ve bu çerçevede, uygun zeminlerde faaliyette bulunmalarına imkân sağlayacak ortamların hazırlanmasıdır.

Hizmet sektörü, Türkiye’de istihdam açısından en fazla çalışanın olduğu alandır. 2012 yılı TÜİK rakamlarına göre istihdam edilmiş olan 24.821.000 kişinin %49,4’ü bu alanda çalışmaktadır.

Türkiye’de 2012 sayım döneminde var olan toplam 2.646.117 girişimin sektörel dağılımı şöyledir:

%40,3’ü toptan ve perakende ticaret

%15,9’u ulaştırma/depolama/haberleşme

%12,7’si imalat sanayi

%8,8’i konaklama ve yiyecek hizmetleri

%4,4’ü mesleki ve teknik

%4,1’i inşaat

%1,2’si kültür sanat ve eğlence

%1,1’i sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetler

%0,9’u gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri

%0,9’u bilgi ve iletişim

%0,79’u mali aracı kuruluşların faaliyetleri

%0,5’i eğitim hizmetleri

%0,4’ü madencilik ve taş ocakçılığı

%0,2’si idari ve destek hizmet

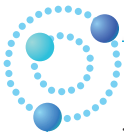
%0,1’i elektrik, gaz, su dağıtım

%0,1’i su temini; kanalizasyon

%6,71’i diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet faaliyetleri

Fotoğraf 1.20: Türkiye’de ulaştırma önemli hizmet sektörlerindedir.

Beyin Fırtınası

Ülkemiz ekonomisine katkıda bulunan başlıca hizmet işletmeleri hangileridir? Arkadaşlarınızla beyin fırtınası yaparak bulduğunuz işletmelerin adını sınıf tahtasına yazınız.

I. KİTLİK

İnsanların günlük yaşantılarını sürdürebilmek için harcadıkları çabanın temel nedeni, onların kıtlık gerçeği ile karşı karşıya kalmalarıdır. İnsanların ihtiyaçlarını karşılayabilecek kaynakların kıt olması, herkesi kıtlıkla mücadeleye yöneltmekte, yani ihtiyaçlarını daha iyi tatmin edebilmek amacıyla harcarma yapmak zorunda bırakmaktadır. İnsanlığın ekonomik alandaki çabalarının tümü kıtlığın baskısını azaltmaya yöneliktir. Bu yönüyle ele alındığı zaman, ekonomik faaliyetleri kıtlığa karşı açılmış sistemli bir savaş olarak nitelemek mümkündür. Ancak burada kastedilen kıtlık bir malın piyasadan kalkması ya da bulunmasının imkânsızlaşması demek değildir. Aynı şekilde bir çiftçi için kıtlık da üretimin kıt olması ya da hiç olmaması anlamını taşır. Kısaca bir malın bulunmaması veya eskisine göre çok daha az miktarda bulunabilmesi halk dilinde **kıtlık** olarak tanımlanırken ekonomistler **kıtlığı** bulunabilen, fakat insanların bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar bol olmayan her mal için kullanırlar.

İnsanların ihtiyaçlarını karşılama niteliğine sahip mal ve hizmetlerin toplamı yeterli olmaktan çok uzaktır. Kaynaklar ile ihtiyaçlar arasındaki bu dengesizlik, yani kaynakların kıtlık derecesi, hiç şüphesiz, az gelişmiş ülkelerde daha açık ve daha belirlidir. Ancak bu durum bütün dünya ülkeleri için aynıdır. En bol üretim yapılan ülkelerde bile bir yılda elde edilen mal ve hizmetlerin toplamı, halkın ve devletin bütün ihtiyaçlarını tam olarak karşılayacak düzeyin çok altında kalmaktadır.

İnsanlar kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaçlar arasındaki uçurumu azaltmak ve kıtlığa meydan okuyabilmek için sürekli çaba harcamak zorundadırlar. Örneğin kıt kaynakların tamamen yok olmasına engel olmak, bunlardan azami derecede fayda sağlamak çabalardan bazılarıdır. İşte, kıt kaynakların yönetiminde geçerli kuralların araştırılması ve insanların kıtlığa karşı mücadeledeki çabalarında geçerli ilke ve koşulların saptanması, ekonomi biliminin doğmasına yol açmıştır.

Fotoğraf 1.21: Tarımla elde edilen ürünler kıt kaynaklardır.

Kaynakların sınırlı, insan ihtiyaçlarının sınırsız olması ve kıt kaynakları farklı amaçlarla kullanma imkânının var olması tercih yapma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Kıt kaynakları kullanırken bir ihtiyacı geriye itip önce başka bir ihtiyacı karşılamaya karar vermek veya bir grup insanı ihmal edip bir diğer grubun arzularını öne almak, bu kıt kaynakların alternatif kullanıma yerleri arasında bir seçim yapmak yani bir tercih kararı almak demektir. İşte, bu tür tercih kararlarının yapıldığı her yerde mutlaka ekonomik bir sorun vardır ve bu kararların etkilerini inceleyen, onları sistemli ve tutarlı bir şekilde açıklamaya çalışan bir ekonomi ilmine ihtiyaç vardır.

Fotoğraf 1.22: Su, doğadaki kıt kaynaklardandır.

Fotoğraf 1.23: Kıt kaynakları çoğaltmak için yapılan faaliyetlerden bir görünüm

Araştırma

Kıt Kaynaklarımız

Ülkemizin kıt kaynakları nelerdir? Örneğin petrol, doğal gaz kıt kaynaklarımızdan olabilir mi? Su ülkemiz için kıt kaynak mıdır? Bunları arttırmak ve etkin olarak kullanmak için neler yapabiliriz? Bu konuda yaptığınız araştırma ile ilgili bir makale hazırlayarak arkadaşlarınıza sununuz.

İ. EKONOMİNİN KONUSU VE AMACI

1. Ekonominin Tanımı

Ekonomi değişik şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

- Ekonomi, para kullanılarak ya da kullanılmadan insanlar arasında değişim işlemlerine neden olan faaliyetlerin incelenmesidir.
- Ekonomi, insanların çeşitli mal ve hizmetleri (buğday, ekmek, pardösü, konser, yol ve yat gibi) üretmek ve bunları tüketmek üzere toplumun bireylerine bölüştürmek için kıt ya da sınırlı üretim kaynaklarını (toprak, işgücü, makine gibi sermaye malları ve teknik bilgi) hangi biçimde kullandıklarının incelenmesidir.
- Ekonomi, insanlığın tüketim ve üretim etkinliklerini nasıl düzenlediğinin incelenmesidir.
- Ekonomi, servetin incelenmesidir.
- Ekonomi, kıt kaynakların en yüksek faydayı sağlayacak şekilde kullanılmasını sağlamaya çalışan bir bilimdir.

Bu tanımların tamamını kapsayacak şekilde bir tanım yapılacak olursa; “**Ekonomi**, insanların çeşitli mallar üretmek ve toplumdaki bireyler arasında bölüştürmek için, kıt üretim kaynaklarını kullanmak konusundaki tercihlerini inceleyen sosyal bir bilimdir.” denilebilir.

2. Ekonominin Konusu

İnsan yaşantısını sürdürebilmek için bir takım ihtiyaçlar duyar ve bunları gidermenin yollarını arar. Bunlardan bir kısmı yaşamak için vazgeçilmeyen ihtiyaçlardır; bunlara **fizyolojik ihtiyaçlar** denir. Fizyolojik ihtiyaçlara yemek, içmek, uyumak ve barınmayı örnek verebiliriz. İnsanın bu ihtiyaçlarının giderilmemesi durumunda yaşama şansı yoktur. Bunların dışında; okumak, öğrenmek, eğlenmek ve seyahat etmek gibi ihtiyaçlarına ise **kültürel ihtiyaçlar** adı verilir. İnsanlar kültürel ihtiyaçlarının da giderilmesini ister ancak bunlar giderilmediği zaman insan üzerinde yapacağı baskı fizyolojik ihtiyaçlarda olduğu gibi dayanılmaz değildir. Çünkü kültürel ihtiyaçlar doğrudan yaşamın devam ettirilmesi ile ilgili değil, ancak insanların yaşamlarını iyileştiren ve onların mutluluğunu artıran etkiler yaratıcı niteliktedir.

İhtiyaçların yaptığı baskı, insanları bunları gidermek amacıyla çeşitli çabalarda bulunmaya iter. Eğer ihtiyacı giderecek olan bir malsal insanlar o malı kendileri üretmeye ya da üretenden satın almaya çalışırlar. İhtiyacı giderecek olanın hizmet olması durumunda, hizmetin bedelini ödeyerek sahip olmaya çalışırlar. Bu açıklamalardan çıkarılacak sonuç, her durumda ihtiyaçları karşılamak için insanların hiç durmadan çaba göstermeleri gerektiğidir. İnsanların ihtiyaçlarını gidermek için gösterdikleri bu çabaların tümüne **ekonomik faaliyet** adı verilir. Kısaca “Ekonomi, ekonomik faaliyetleri inceleyen bir bilimdir.” denilebilir.

Ekonominin insan yaşantısını çok yakından ilgilendiren bir bilim dalı olması nedeniyle sosyal yaşamda her gün gelişen ve güncellik kazanan olayları ekonomi bilmeden anlama olanağı yoktur. Örneğin vergilerin neden arttığını, kredi faizlerinin neden yüksek olduğunu, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin nedenlerini anlamak ve açıklayabilmek için ekonomik bilgilere sahip olmak gerekir.

Fotoğraf 1.24: Bir süt fabrikası

İnsanoğlu yaşayabilmek için tüketilecek malları da üretmek zorundadır. Mal üretmek için kullanılan kaynaklar yeryüzünde kıt bir şekilde bulunmaktadır. Buna karşın insanların ihtiyaçları zaman içerisinde gelişen teknoloji ve gelir durumuna bağlı olarak sürekli artmaktadır. Burada da kıt kaynakların sınırsız ihtiyaçlar arasında nasıl paylaşılacağı, hangi malların üretimine öncelik verileceği, kimler için üretileceği konusu ön plana çıkmaktadır. İşte ekonominin temel konusunu da bu sorun oluşturmaktadır.

Ekonomi biliminde amaç önce gerçeği açıklamak, ekonomiye ait yasa ve eğilimleri araştırıp bulmak, çözümlenmek, daha sonra bu bulguları yaşam koşullarının iyileştirilmesi için kullanmaktır. Ekonominin diğer bilimlerle olan ilişkileri şu şekilde açıklanabilir:

Ekonomi, hukukla karşılıklı ilişki hâlinindedir. Ekonomik olaylar hukuki bir çerçeve içinde oluşur. Hukuk düzeni, belli bir ekonomik sistemi ve bu sistem içindeki ekonomik ünitelerin (bireyler, aile ekonomileri, kurumlar, devlet) ekonomik etkinliklerini belirleyen ve yönlendiren çok sayıda yasayı kapsar. Hukuk ile olan ilişki açısından anonim şirketlerin yapısı veya tekelleşme karşısında önlemler söz konusu olduğu zaman ekonomik incelemenin, yasal sınırları ve kalıpları da otaya çıkar. Kanun, kararname, yönetmelik ve talimatname gibi yaptırıcı kurallar bütünü oluşturur hukuk, bazı eylemleri men, bazılarını da kabul ederek ekonomik oluşumu şekillendirir. Anayasada yer alan mülkiyet hakkı ve meslek seçme özgürlüğü iş hayatının temel unsurlarını oluşturur. Söz konusu temel haklar özel girişimin ekonomik sistemde yer almasını sağlar. Kısaca denilebilir ki hukuk ekonomiye ve ekonomi de hukuka sürekli olarak etki yapmıştır, yapmaktadır.

Toplum bilimi demek olan sosyoloji, sosyal gelişmeleri ve insanların bir arada yaşamalarından doğan ilişkileri ve davranışları inceler. Bir toplumun dili, dini, giyim tarzı, beslenme alışkanlıkları gibi kültürel değerleri, o toplumun üretimi ve bölüşümünü etkiler. Her toplumun kendine özgü değer yargıları ve bunların ortaya koyduğu ekonomik ilişkiler zinciri mevcuttur. Hindistan'da sığır türü hayvanlara aşırı saygı gösterilmesi ve etlerinin yenilmemesi, Müslüman ülkelerde domuz etinin yenilmemesi, Uzak Doğu ülkelerinde pirincin temel gıda maddesi olması, çeşitli toplumsal nedenlere bağlıdır. Ayrıca ticari ve ekonomik faaliyetlerin topluma zarar verecek, insanları zor durumda bırakacak şekilde yürütülmemesi gerekir. Bu bakımdan patlayıcı madde, silah, alkol ve uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti kanunlarla sıkı şekilde denetlenmelidir.

Ekonomi bir bakıma nicel olaylarla uğraştığı için matematik, geometri ve olasılık hesaplarından büyük ölçüde yararlanır. Ekonomik olayların nicel ilişkilerinin araştırılmasında matematiksel yöntemlerden yararlanılmaktadır. Örneğin fiyatlar, maliyetler, gelir, kâr ve zarar gibi unsurlar, sayılarla ifade edildiklerinden bunların araştırılması ve incelenmesinde matematiksel çözümlenmelere gerek duyulur.

Ekonomi, istatistikle de çok yakın ilişkisi olan bir bilim dalıdır. İstatistik kitlesel oluşumları sayısal kavramlarla inceleyen yöntemlerin bilimidir. İstatistikte tek olayın incelenmesinden değil, çok sayıda olayın çözümlenmesinden ortalama sonuçlara ulaşılır. Ayrıca istatistik, ekonomik kuramda kazanılmış görüşlerin sayılarla açıklanmasına ve kanıtlanmasına da yardımcı olur. Çünkü istatistik teknikleri, ortaya atılan ve doğal olarak karmaşık bulunan sorunları kısa ve kolayca yanıtlanılmasına yardımcı olan ölçümlerdir.

Fotoğraf 1.25: Türkiye'deki yerel üretim örnekleri

Ders Dışı Etkinlik

Yukarıdaki sorulara verilebilecek cevapları araştıralım, arkadaşlarımızla tartışalım, buradan yola çıkarak ekonominin kapsadığı konularla ilgili kavram haritası oluşturalım.

3. Ekonominin Amacı

Her bilim dalı gibi ekonomi de kendine özgü kural, kanun ve teorilerle gelişir. Ekonomi bilimi, ekonomik olayların nedenlerini ve sonuçlarını ortaya koyarak bunların bağlı olduğu kanunları ve prensipleri belirler. Belirlenen prensip ve kanunlar çerçevesinde yapılan bilimsel araştırmalar ise değişim ve gelişimi sağlar.

İnsanlar hem tüketici hem de üretici olarak yaşamla iç içedirler. Tüketiciler sahip oldukları satın alma gücü ile ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamak için ekonomiden yararlanırlar. Piyasanın işleyişini, pazarlama ve satış koşullarını iyi bilen tüketiciler, bilinçli ve doğru kararlar alırlar. Yeni bir meslek edinmek, işlerini değiştirmek ya da işlerinden ayrılmak gibi kararlar alırken yine ekonomiden yararlanırlar. Ancak ekonomi daha çok şirket sahiplerinin ve üreticilerin işine yarar. Çünkü bu bilim; tabiat, emek, sermaye, teknoloji ve girişimci gibi faktörlerin bir araya geldiğini ve üretimin nasıl gerçekleştiğini ve ürünlerin de nasıl değerlendirildiğini ortaya koyar.

Ekonomi biliminin ortaya koyduğu kurallar ve bilgiler, ülkede ekonomik kararlar alan ve ekonomi politikasını yönlendirenler tarafından da kullanılmaktadır. Gerek şirket yöneticileri, gerek kamu kurumlarındaki yöneticiler ve hükümet üyeleri ekonomide ne kadar uzman iseler o kadar isabetli kararlar alacaklardır. Sadece ülke içerisinde değil, uluslararası ekonomik ilişkilerin esaslarını ve tabii olduğu kuralları ortaya çıkartmak da ekonominin amaçları arasındadır. Uluslararası mal, hizmet ve sermaye ticaretinde, çıkarların savunulması ve beklenen yararların sağlanması için dış ticaretin incelenmesi ve prensiplerinin açıklanması gerekmektedir. Ekonomi bilimine bu alanda da önemli görevler düşmektedir.

Ekonomi biliminin amaçları sayılırken üretim, bölüşüm, tüketim yapısının açıklanması, işsizlik ve enflasyon gibi unsurlar da unutulmamalıdır. Ekonomi bilimi, bir yandan üretimi, geliri, dolayısıyla refahın yükselmesini; diğer yandan da adil paylaşımın çarelerini araştırır. Tüm bu süreçlerin toplum istikrarı korunarak gerçekleştirilmesi, ekonomi politikasının temel hedefidir.

Ekonomi biliminin amacı, araştırıp bulduğu değişmez ve evrensel ekonomi yasalarını uygulayarak toplumun mutluluğunu sağlamaktır. Bu, kıt ya da sınırlı kaynakların en uygun kullanım yolunun aranması ve toplumda refahın yükselmesini sağlayacak bir düzenin kurulması ile olanaklıdır.

Ders Dışı Etkinlik

- Ekonominin temel hedefleri olan kaynakların etkin kullanımı, adil gelir dağılımı, büyüme, istikrar vb. konuları içeren bir araştırma yapınız.
- Etkinlik ve verimlilik arasındaki ilişkiyi araştırarak tüm konuları içeren bir sunu hazırlayınız. Bu araştırmaları yaparken 6. ünitedeki "Türkiye'nin Genel Ekonomik Sorunları" başlığı altındaki anlamlardan da faydalanabilirsiniz.

J. EKONOMİK SİSTEMLER

Ekonomik sistem, bir toplumda mal ve hizmetlerin üretimini, ticaretini, dağıtımını ve kaynakların üretime dağıtılmasını düzenleyen, üretimi kimlerin yapacağına karar veren uygulama ve ilkeler bütünüdür. Başlıca ekonomik doktrinler ve sistemler şunlardır:

1. Kapitalist Sistem

Kapitalizm kelimesi çoğunlukla belirli bir ekonomik sistemi açıklamak üzere kullanılmaktadır. Bu kavram iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan ilki üretim araçlarının özel mülkiyetini, kârlılığı, rekabeti, işgücünün bir mal gibi alınıp satılmasını içeren uygulamalarını belirlemek için kullanılan anlamıdır. Öte yandan kapitalizm aynı zamanda belirli bir zihniyetin de hakim olduğu bir toplum yapısının açıklayıcı unsurudur.

Kapitalist sistemin temel amaçlarını üç grupta toplamak mümkündür:

1. Kârlılık
2. Rekabet
3. Akıcılık

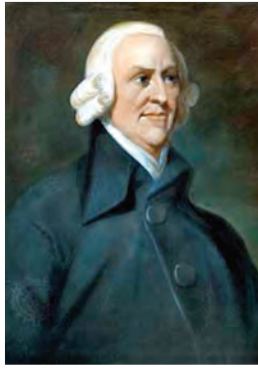
Kapitalist ekonomik sistem ilk olarak kârlılığı hedef almaktadır. Kapital esasına dayalı bir sistemin kârlı olmadan işlemesi mümkün değildir. Bu sisteme göre kazanç esas olmakta gereksinimlerin karşılanması adeta sonuç olmaktadır. Belki bu nedenle ortaya çıkan en önemli sonuç kapitalist ekonomik sistemlerde tüketim eğiliminin aşırı derecede artmasıdır. Kârlılık ana amaçlardan biri hâline geldiği zaman gereksinim duyulan miktarda değil, daima daha fazla üretim ve daha fazla kaynakların tüketimi söz konusu olmaktadır.

Kapitalist zihniyete egemen olan diğer bir olgu da rekabet düşüncesidir. Bu olgu ekonomik özgürlüklerin kaynaklarından biri olarak değerlendirilir. Bu açıdan rekabet düşüncesi bireylerin ve kurumların genel yasalarla çelişkili olmamak kaydı ile diledikleri alanda ve yönde ekonomik faaliyette bulunabilmelerini ifade etmektedir. Rekabet düşüncesi kapitalist ekonomik anlayış içerisinde fiyatlar yolu ile tüketiciler lehine bir mekanizmayı harekete geçireceği düşüncesi ile desteklenmekte, ancak rekabet yerine tekel oluşumlarına da gene kapitalist ekonomik sistem içinde rastlanmaktadır.

Kapitalist zihniyete egemen olgulardan bir diğeri de akılcılık düşüncesidir. Kapitalist ekonomik faaliyetlerin ana amacı olan kârlılığa ulaşmak için kullanılan bütün araçların akılcı olması gerekmektedir. Bu nedenle gerek işletme için gerekse bireysel temelde kapitalist düşüncenin özünde akılcı kararlar veren birey yatmaktadır.

Adam Smith (Edim Simit), David Ricardo (Deyvit Rikardo), Thomas Robert Malthus (Tamis Rabirt Meltus), Jean Baptiste Say (Jon Boptisti Sey) ve John Stuart Mill (Con Stuart Mil) kapitalizm doktrininin en ünlü ekonomistleridir. Kapitalist sistemin temel görüşleri başlıca aşağıdaki gibidir:

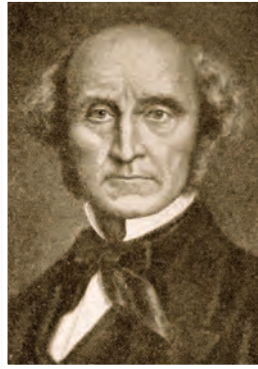
- Her şeyin ve insanların üzerinde onlardan bağımsız ve onlardan etkilenmeyen bir doğal hukuk vardır. Kişi doğal hukukun kendisine bağışladığı haklarla doğar. Kimse bu hakları çiğneyemez.
- İnsanlar ekonomik faaliyetlerinde tamamen serbest bırakılırsa o toplumda sosyal adalet gerçekleşir, ekonomik olaylar doğal düzen içerisinde kendiliğinden en iyi sonuçları verir.
- Ekonomik liberalizmin merkezini ve ağırlık noktasını birey oluşturur. Birey dışındaki diğer olgular, örneğin, devlet, halk veya belli gruplar sadece bir araya gelerek oluşturdukları kurumlardır. Bunların tümü bireye hizmetle yükümlüdür. Devlet bireye karışmamalı, ekonomiye müdahale etmemelidir.
- İnsanlar yaratılışları gereği daima mutluluğu arar ve bunu az zahmetle elde etmeye çalışır. Bireyler dışarıdan bir etki söz konusu olmadıkça ekonomik faaliyetlerinde de en az zahmetle en yüksek faydayı sağlamaya çalışacaktır. En yüksek faydaya dolayısıyla en yüksek mutluluğa ulaşan insanlar, toplumun da en yüksek mutluluğa ulaşmasını sağlamış olacaktır.

Fotoğraf 1.26: Adam Smith (1723-1790)

Fotoğraf 1.27: David Ricardo (1772-1823)

Fotoğraf 1.28: John Stuart Mill (1806-1873)

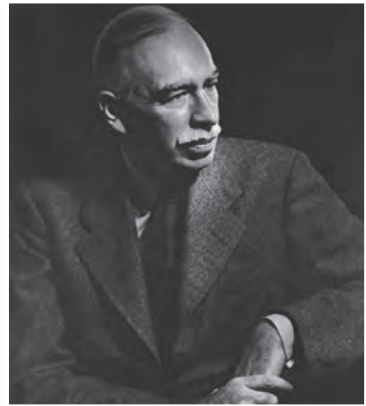

Fotoğraf 1.29: Thomas Robert Malthus (1766-1834)

2. Sosyalizm

Sosyalist görüşe göre insanların içinde yaşadıkları toplumda birtakım düzensizlikler vardır. Buna bağlı olarak bazı haksızlıklar ortaya çıkmakta ve bir kısım halk bundan zarar görmektedir. Bu durum değiştirilebilir ve kurulacak yeni düzende insanlar daha mutlu olabilir. Sosyalist ekonomistlerin görüş birliği içinde oldukları temel ilkeler şunlardır:

- Sosyalist ekonomistler bireyciliğin ve piyasa mekanizmasının karşısındadırlar. Her şeyin toplum için olduğuna inanır ve bu amaç içerisinde ekonominin düzelmesini isterler.
- Özellikle üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılması yerine kolektif mülkiyetin getirilmesi taraftarıdır.

Fotoğraf 1.30: John Maynard Keynes (1883-1946)

- Ekonomik faaliyetlerin amacı toplumun çıkarlarını sağlamak olmalıdır. Bireycilik savunulamaz, bireyin çıkarları ile toplumun çıkarları arasında çatışma vardır. Devlet, toplum düzenini ve ekonomiyi tamamen kontrol altına alarak adil bir düzen kurmalıdır.

3. Modern Ekonomi

Yaşadığımız yüzyılın ekonomik düşüncelerine en büyük etkiyi yapan iktisatçı Keynes modern ekonomi akımının öncüsüdür. Bu ekonomi, İngiliz ekonomist John Maynard Keynes (Can Meynırd Keynes)'in yapıtları çerçevesinde oluşan ekonomi teorisi ve ekonomi politikasıdır. Keynes'in çok sayıda kitabı bulunmakla birlikte, Keynesçi ekonomi denildiği zaman 1936 yılında yayınlanan "İstihdamın, Paranın ve Faizin Genel Teorisi" (The General Theory of Employment, Interest and Money) adlı kitabı temel alınmaktadır. Buradaki fikirler ve analitik teknikler, yeni ekonominin veya "Keynesçi Devrim" in oluşmasını sağlamıştır.

Keynes, Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill, Alfred Marshall (Elfrid Merşıl) ve Arthur Cecil Pigou (Artır Sesıl Pigo)'dan kaynaklanan klasik ve neoklasik görüşlere karşı çıkmıştır. Keynes'e göre eğer ekonomide yatırım hacmi, tasarruf hacminden büyükse (ekonominin eksik istihdamda olduğu varsayımı ile) efektif talep artar, ekonomik gelişme hızlanır, fiyatlarda bir artış olmaz. Tasarruf hacmi, yatırım hacminden büyükse bu durumda efektif talep azalır. Talep azalması nedeniyle, fiyatlar düşer, üretim azalmaya başlar. Böylece işsizlik ortaya çıkar. Bu nedenle devlet toplam talebi arttırmak için bazı politikalar izlemeli ve işsizliği azaltmalıdır.

Ekonomik sistemler her ne kadar ayrıntılı olarak yukarıdaki gibi bir ayrıma tabi tutulsa da klasik anlamda üç grupta değerlendirilir. Bunlar;

1. Kapitalist sistem (Liberalizm),
2. Sosyalist sistem (Sosyalizm),

3. Karma ekonomik sistem olarak sıralanabilir. Karma ekonomi, ekonomik faaliyetlerde hem devletin, hem de özel teşebbüsün birlikte yer aldığı ekonomik sistemi ifade etmektedir. Ulusal savunma gibi hizmetler sadece devlet tarafından sunulabildiğinden, gelişmiş ekonomilerin birçoğunda devlet ekonomik faaliyetlerin bir kısmına iştirak etmektedir. Bununla beraber, özel teşebbüsün ağırlıkta olduğu birçok ülkede kamu faaliyetleri de geniş bir alana sahiptir. Bazı karma ekonomilerde, birçok endüstride büyük oranda kamu payı bulunmaktadır. Ulaşım ve belediye hizmetleri buna örnektir. Bazı ülkelerde ise, devletin gözetimi altında özel sektöre izin verilmektedir. Böyle bir durumda devletin katkısı sembolik düzeyde kalmaktadır. Diğer bir kamu faaliyeti de özel sektörle işbirliği içinde, devlet planlama teşkilatının yol göstericiliği altında yatırım ve üretim amaçlarını belirlemesidir. Böyle bir çerçeve içinde, ekonomik faaliyetler özel teşebbüs tarafından gerçekleştirilirken devlet de ekonomide belirlenen önceliklere göre kontrol görevini yerine getirmektedir. Daha açık bir ifadeyle, karma ekonomik sistem içinde devlet, kamu sektörü için emredici ve özel sektör için yol gösterici bir rol oynamaktadır. Atatürk'ün de benimsediği ve uygulamaya koyduğu karma ekonomik sistem hâlen ülkemizde uygulanan sistemdir.

Bu sistemlerin yanı sıra son yıllarda gerek Türkiye'de gerekse dünyada yaygınlaşan bir başka sistem ise faizsiz finans sistemi ya da diğer adıyla faizsiz bankacılık sistemidir. Faizsiz bankacılık sistemi günümüzde, sadece İslam ülkelerinde değil, tüm dünya ülkelerinde özellikle ABD, İngiltere ve Almanya gibi finans sektörünün ileri olduğu ülkelerde hızla yaygınlaşmaktadır. 50 yıl önce düşünce olarak dünyamıza giren faizsiz bankacılık sistemi 1970'li yıllarda düşünce aşamasından çıkıp uygulanma aşamasına geçmiştir. Dünyada ilk defa 1970'li yıllarda İslami bankaların faaliyete başlamaları ile birlikte dünya çapında çeşitli kuruluşlar oluşturulmuştur. Türkiye'de ise 1980 sonrasında alınan kararlar ve düzenlemelerle finansal serbestleşme hareketleri başlamıştır. Bu hareketler

doğrultusunda faizsiz bankacılık sistemi ile çalışacak bankaların kurulmasına 1983 yılında Kanun Hükmünde Kararname ile izin verilmiştir. Türkiye’de 1985 yılında kurulan ilk faizsiz banka olan “özel finans kurumları” yeni adıyla “katılım bankaları” dünyada özellikle son on yılda çok büyük bir gelişme göstermişlerdir. Türkiye’de katılım bankaları, özellikle 2001 yılından sonra büyük bir atılım içerisine girmiş ve diğer klasik bankalar ile rekabet edebilir bir konuma gelmiştir. Bu sisteme göre çalışan bankalar, diğer klasik bankaların yaptıkları işlemleri faiz olgusuna yer vermeden yerine getirir. Katılım Bankaları, tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları, faizsiz finansman prensipleri dahilinde ticaret ve sanayide değerlendirerek oluşan kâr veya zararı tasarruf sahipleriyle paylaşırlar. Türk lirası, dolar ve avro bazında vadeli hesaplarda toplanan fonlar, kurumsal finansman desteği, bireysel finansman desteği, finansal kiralama, kâr veya zarar ortaklığı yöntemleriyle değerlendirilir. Katılım bankaları, günümüz bankalarının diğer tüm işlemlerini de yapmaktadır.

Araştırılmalı

Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulmuş olan işletmeler hakkında bilgi toplayarak oluşturduğunuz listeyi sınıf panosuna asınız.

K. ATATÜRK’ÜN EKONOMİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Atatürk’ün ekonomi politikası, çok sevdiği ulusunun çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırılması hedefine yöneliktir. Bu uygarlık düzeyi, zamanın Batı Avrupa toplumlarında örnekleri görülen bir ekonomik refah düzeyidir. Kemalist ekonomik kalkınma modeli, dünyanın ezilen uluslarına örnek teşkil edecek özellikler taşımaktadır. Bu politikanın temel özellikleri şunlardır:

1. Atatürk ekonomik kalkınmayı sistem yaklaşımı ile ele almıştır.

Çağdaş anlamda bir “model”in bütün unsurlarını taşıyan Atatürk’ün ekonomi politikasının, belirli ve ölçülebilir amaçları vardır. Bu amaçlara uygun araçları, araçların topluca amaçlara yönetilmesini sağlayan bir sistem yaklaşımı, ekonomik sistemin bütün alt sistemler ile belirlenebilen ve ölçülebilir sonuçları vardır. Bu sonuçların amaçlarla karşılaştırılmasından sonra ulaşılabilecek yargılara göre düzeltilmesini sağlayacak bir geri besleme düzeni vardır. Bu özellikleri olan ekonomik kalkınma po-

litikası ile Atatürk, askerî stratejide uyguladığı o eksiksiz sistem yaklaşımını, amaçladığı toplumsal kalkınma sisteminin bir alt sistemi olan ekonomiye de uygulamıştır.

Atatürk, Türk toplumunun ekonomik ve sosyal kalkınmasına yaptığı sistem yaklaşımını, 1937’de şöyle ifade etmiştir:

“Şimdi arkadaşlar, ekonomi hayatımızı gözden geçireceğim. Derhal bildirmeliyim ki ben ekonomik hayat denince, ziraat, ticaret, sanayi faaliyetlerini ve bütün nafta (bayındırlık) işlerini birbirinden ayrı düşünülmesi doğru olmayan bir kül (bütün) sayarım. Bu vesile ile şunu da hatırlatmalıyım ki, bir millete müstakil (bağımsız) hüviyet ve kıymet veren siyasî varlık makinesinde, devlet, fikir ve ekonomik hayat mekanizmaları, birbirine tabidirler. O kadar ki, bu cihazlar birbirine uyararak aynı ahenkte çalıştırılmazsa hükümet makinesinin motris (önde gelen sürükleyici) kuvveti israf edilmiş olur; ondan beklenen tam verim elde edilemez. Onun içindir ki, bir milletin kültür seviyesi üç sahada, devlet, fikir ve ekonomi sahalarındaki faaliyet ve başarıları neticelerinin hâsılası ile ölçülür.”

(Utkan Kocatürk, Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, s. 375)

2. Atatürk’ün ekonomi doktrini, kendinden önce uygulanmış ideolojilerden farklıdır.

Atatürk’ün ekonomi alanında kendinden önce öne sürülmüş ekonomik sistemlerle ilgili ideolojilerden hangisini benimsediği konusunda çok tartışma yapılmıştır. O, kendi ekonomik ideolojisini zaman içinde oluşturmuş ve onu yıllarca uygulamıştır. Atatürk’ün yarattığı ekonomik ideolojinin en özlü ifadesi, 1936 yılında yayımlanan İkinci Sanayi Planı’nın ön sözünde yazdığı şu sözlerin içindedir:

“Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin hususî teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak, memleketin iktisadiyatını devletin eline almak.”

“Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk vatanında asırlardan beri ferdî ve hususî teşebbüslerde yapamamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve görüldüğü gibi kısa bir zamanda yapmaya muvafak oldu. Bizim takip ettiğimiz yol, görüldüğü gibi liberalizmden başka bir sistemdir.”

(Atatürkçü Düşünce El Kitabı I, s. 78)

Atatürk’ün kalkınma modelinin amaçları, çağdaş kalkınma planlarının amaçlarından farklı değildir. Atatürk’ün söz ve eylemlerinden anlaşıldığına göre, Kemalist Ekonomik Kalkınma Modelinin amaçları;

- Tam çalışma,
- Hızlı ve dengeli sermaye birikimi,
- Dış ödemeler ve dış ticaret dengesinin sağlanması,
- Dengeli gelir dağılımı,
- Enflasyonsuz hızlı kalkınma,
- Bölgeler arası dengeli kalkınma,
- Özel girişiminin geliştirilmesi,
- Yabancı sermaye ile iş birliği olarak açıklanabilir.

“İç ticarete gelince, bunda en önde gördüğümüz esas, teşkilâtlandırma ve muayyen tipler üzerinde işleme ve rasyonel çalışmadır.”

(Atatürkçü Düşünce El Kitabı I, s. 86)

“Kesin zorunluluk olmadıkça, piyasalara karışamaz; bununla beraber hiçbir piyasa da başıboş değildir.”

(Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s. 386)

Atatürk'e göre kişisel girişim gücü korunmalı ve desteklenmelidir. Ekonomik kalkınmanın temelinde kendi deyimiyle, “ferdî teşebbüs ve menfaatin bulunması” doğaldır ve bunun böylece kabul edilmesi, demokratik rejimin temel koşulu ve kalkınmayı hızlandırmanın en etkin yoludur. Aslında Türkiye İş Bankası ile T.C. Merkez Bankasının kuruluşunda halkın sermaye iştirakinin sağlanması ile Atatürk bu alanda iki de örnek göstermiştir.

Devlet, özel girişim alanını izlemeli, denetlemeli ve temel ekonomik amaçlara yönleltmek için teşvik etmelidir. Devletin bu denetim ve yönlentmeyi etkinleştirebilmesi için, ekonomik faaliyete, doğrudan yatırımlar yaparak katılması ve özel girişimcilere öncülük etmesi gerekir.

Atatürk'e göre kişisel girişimin engellenmesini önlemek için devletin doğrudan yatırımlara ve devlet işletmelerinin ekonomi içindeki rol ve önemine sınırlar çizilmesi çok önemlidir. Bu sınırlar, ekonomik hayatın dinamizmi içinde katı ve değişmez olamaz. Hükümetlerin temel görevlerinden biri, zaman içinde bu sınırları sık sık gözden geçirerek yeniden saptamak olmalıdır. Hükümetler, bu görevi aksattıkları takdirde ılımlı devletçilik politikası, katı ve verimsiz bir devlet kapitalizmine dönüşecek ve ideolojik biçimler alacaktır. Bu tehlikeden kaçınabilmek için hükümetler, devletin girişimde bulunduğu alan ve bölgeler geliştikçe, bu alan ve bölgelerde halk girişimcileri ve yöneticileri yetiştikçe işletmelerdeki devlet mülkiyetinin halka devredilmesini sağlamalıdır. Bu sayede halkın sağlanacak fonlarla, gelişmemiş alan ve bölgelerde yeni devlet yatırımları yapılmalıdır. Diğer deyişle, belirli işletmelerdeki devlet mülkiyeti geçici ama devletçilik sistemi kalıcı olmalıdır.

Proje

Atatürk'ün ekonomi ile ilgili görüşlerini içeren bir sunu hazırlayarak sınıf ortamında arkadaşlarınızla paylaşınız.

1. İnsanların ve toplumların para kullanarak ya da kullanmadan zaman içinde çeşitli mallar üretmek ve bunları bugün ve gelecekte tüketmek üzere, toplumdaki bireyler ya da gruplar arasında bölüştürmek için, kıt üretim kaynakları kullanmak konusundaki tercihlerini inceleyen sosyal bir bilimdir tanımı aşağıdaki kavramlardan hangisine aittir?

- A) Girişim B) Girişimci
C) Ekonomi D) Yönetim
E) İşletme

2. Aşağıdakilerden hangisi giderildiği zaman rahatlık ve zevk, giderilmediğinde ise rahatsızlık ve acı veren bir duyguya verilen addır?

- A) Sıkıntı B) İhtiyaç
C) Talep D) Arz
E) Heyecan

3. Aşağıdakilerden hangisi işletmeyi kuran, mal ve hizmet üretimi ve/veya pazarlanması için üretim faktörlerini bir araya getiren, kâr amacı güden ve risklere katlanan kişiye verilen addır?

- A) Girişimci B) Yönetici
C) Ortak D) Memur
E) İşçi

4. Aşağıdakilerden hangisi ekonomi bilimine göre üretim faktörleri arasında sayılmaz?

- A) Emek
B) Sermaye
C) Doğa (tabiat-doğal kaynaklar)
D) Teknoloji
E) Girişim

5. Aşağıdakilerden hangisi emek, sermaye, tabiat ve müteşebbisten oluşan üretim faktörlerinin tamamının üretimde kullanılmasına verilen addır?

- A) Eksik istihdam
B) Tümevarım
C) Tümdengelim
D) Tam istihdam
E) İstihdam

6. Aşağıdakilerden hangisi Adam Smith, David Ricardo, Thomas Robert Malthus, Jean Baptiste Say ve John Stuart Mill adlı ekonomistlerin savunduğu ekonomik görüştür?

- A) Sosyalizm
B) Ekonomik Liberalizm
C) Fیزیokrasi
D) Modern Ekonomi
E) Monetarizm

7. Aşağıdakilerden hangisi Modern ekonominin teorisyeni olan ekonomisttir?

- A) Adam Smith
B) David Ricardo
C) Thomas Robert Malthus
D) John Maynard Keynes
E) Milton Friedman

8. Aşağıdakilerden hangisi sosyalist ekonomistlerin görüş birliği içinde oldukları temel ilkelere değildir?

A) Sosyalist ekonomistler bireyciliğin ve piyasa mekanizmasının karşısında değildirlir. Her şeyin birey için olduğuna inanır ve bu amaç içerisinde ekonominin düzelmesini isterler.

B) Sosyalistlere göre toplumda ortaya çıkan tüm kötülüklerin anası özel mülkiyettir. Özellikle üretim araçlarında özel mülkiyet kaldırılmalı yerine kolektif mülkiyet getirilmelidir.

C) Ekonomik faaliyetlerin amacı toplumun çıkarlarını sağlamak olmalıdır.

D) Devlet toplum düzenini ve ekonomiyi tamamen kontrol altına alarak adil bir düzen kurmalıdır.

E) Bireycilik savunulamaz, bireyin çıkarları ile toplumun çıkarları arasında çatışma vardır.

9. Aşağıdakilerden hangisi Mustafa Kemal Atatürk'ün savunduğu ekonomik sistemdir?

- A) Karma ekonomik sistem
B) Sosyalizm
C) Kapitalizm
D) Liberalizm
E) Monetarizm

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

Öz değerlendirme formu ünitenin sonunda neleri ne kadar öğrendiğinizi değerlendirmeniz için hazırlanmıştır. Bunu yapabilmek için aşağıdaki seçeneklerden size en uygun olanını işaretleyiniz. Değerlendirme sonunda “Kısmen” ya da “Hayır” cevaplarınız fazla ise üniteyi tekrar gözden geçiriniz.

ÖZ DEĞERLENDİRME	DERECELER		
	Evet	Kısmen	Hayır
Bu ünite ile ilgili temel kavramları öğrendim.			
Etkinliklerinden yeterince faydalandım.			
Ders dışı etkinliklerde verilen çalışmaları yaptım.			
Anlamadığım yerde sorular sordum.			
Çalışmalarımda zamanı doğru kullandım.			
Çalışmalarım sırasında gerekli materyalleri yeterince kullandım.			
Gereken yerde arkadaşlarımla grup çalışması yaptım.			
Ünite sonundaki testlere doğru cevap verdim.			

PİYASA MEKANİZMASI: TALEP, ARZ VE FİYAT OLUŞUMU

Bu ünite de malların değişim değerlerini belirleyen fiyatın ta-
nıtılması, arz ve talep ilkelerine göre oluşumunun açıklanması he-
deflenmiştir. Ayrıca arz ve talep mekanizmalarının işleyişine yer
verilmiş, tam rekabet piyasası kavramı verilerek piyasada rekabe-
tin aksadığı durumlara değinilmiştir.

HAZIRLANALIM

1. Günlük yaşantıda kullandığınız ya da çevrenizde gördüğünüz tüketilen malları liste hâlinde çıkarıp bunların kimler tarafından üretildiğini ya da satıldığını öğreniniz. Bu ürünleri üreten işletme ya da işletmelerin türleri hakkında bilgi edininiz.
2. İnsanların ihtiyaç duydukları malları satın alırken önceliklerinin neler olduğunu tespit ediniz.
3. Satın aldığınız bazı gıda ürünlerinde mevsimlere göre fiyat farklılıklarının nedenlerini araştırınız.
4. Girişimciler, piyasaya sundukları bir malın sayısını neden arttırır ya da azaltırlar? Çevrenizdeki herhangi bir girişimcinin görüşlerini alarak arkadaşlarınızla paylaşınız.
5. Teknolojik gelişmelerin mal alış ve satışlarına ne tür etkileri olabilir? Araştırınız.

A. TALEP

Talep, en basit bir anlatımla satın alma gücü ile desteklenmiş istekler olarak ifade edilebilir. Burada temel unsur bireylerin mevcut istek ve ihtiyaçları değil, bu istek ve ihtiyaçların satın alma gücü ile desteklenmiş olmasıdır. Diğer bir ifadeyle satın alma gücü ile desteklenmemiş istekler ekonomi bilimi çerçevesinde talep olarak adlandırılmaz. Bunun nedeni, istediği bir mal veya hizmeti satın alacak gücü (parası) bulunmayan bir kimsenin o malın fiili alıcısı olamayacağı gerçeğidir. Ancak bir mal veya hizmetin fiili alıcısı olabilecek kişiler, o mal veya hizmetin piyasa fiyatını etkileyebilirler. Bu anlatımlardan sonra **talep**, belirli bir piyasada, belirli bir zamanda, belirli bir fiyattan, satın alınmak istenen ve satın alma gücü ile desteklenen mal ve hizmet miktarı olarak tanımlanabilir. Kişilerin tek tek taleplerine **kişisel talep**, kişisel taleplerin toplamına ise **piyasa talebi** denir.

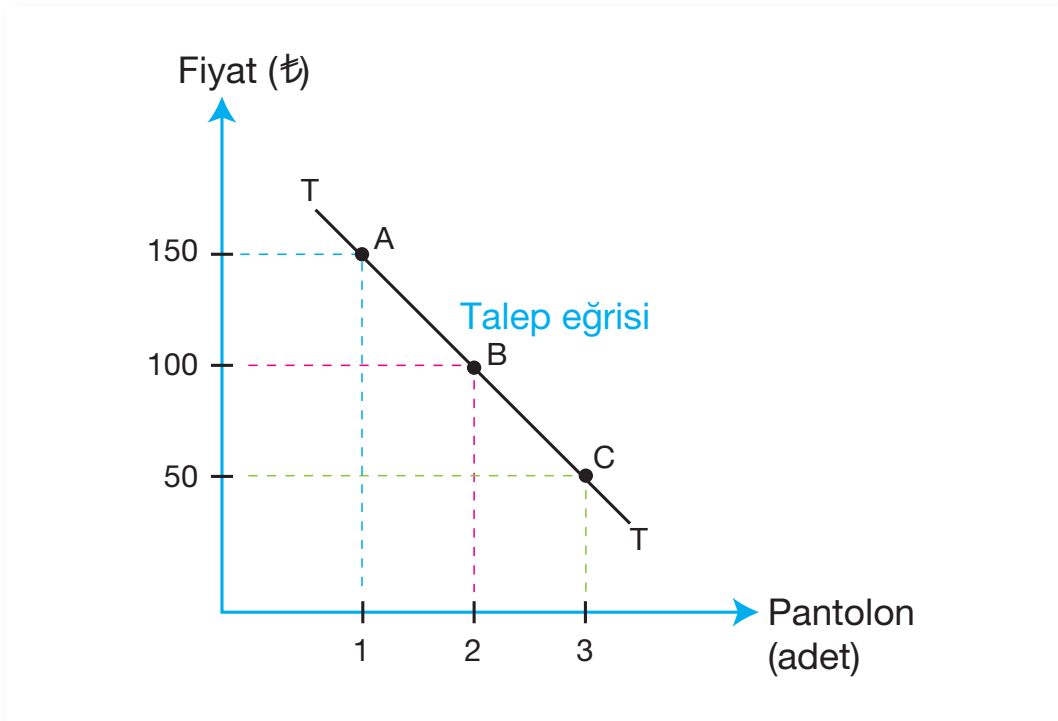
Fotoğraf 2.1: Bir malın fiyatı düştükçe o mala olan talep artar.

Bir malın fiyatı düştükçe o mala olan talep artar, aksine fiyatı yükseldikçe mala olan talep azalır. O hâlde mala olan taleple malın fiyatı arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Bunun sonucu olarak bu iki değişkenden biri azaldığı zaman diğeri çoğalmakta, aksine biri artarken diğeri azalmaktadır. Ekono-mide bu duruma **talep yasası** adı verilir.

Pantolon Fiyatı (₺ / Adet)	Bir Yılda Pantolon Talebi (Adet / Yıl)
50	3
100	2
150	1

Tablo 2.1: Bir kişinin yıllık pantolon talebi

Tablo 2.1'deki rakamlardan faydalanarak talep eğrisini çizmek mümkündür. Talep eğrisini çizmek için dikey eksen üzerine fiyatları, yatay eksen üzerine de talep edilen miktarları işaretlemek gerekir. İşaretlenen noktalar birleştirildiğinde talep eğrisi elde edilmiş olur. Grafik 2.1'de 50, 100 ve 150 TL fiyatlarına karşılık gelen 1, 2 ve 3 pantolon talebi miktarları birleştirilerek sırasıyla A, B ve C noktaları bulunmuş ve toplam talep eğrisi çizilmiştir. Toplam talep eğrisinin eğimi negatiftir. Çünkü fiyatlar ile satın alınan miktarlar arasındaki ilgi ters orantılıdır. Talep yasası gereğince fiyatların yükselmesi, satın alınan miktarı ters yönde etkilemektedir. Örneğin pantolon fiyatı 50 TL'den 150 TL'ye çıktığında talep edilen pantolon adedi 3 adetten 1'e iner. Eğer pantolon fiyatları 150 TL'den 50 TL'ye düşseydi talep edilen pantolon sayısı 1 adetten 3'e çıkacaktı.

Grafik 2.1: A, B, C noktalarını birleştirerek toplam talep eğrisinin elde edilmesi

2. ÜNİTE: PİYASA MEKANİZMASI: TALEP, ARZ VE FİYAT OLUŞUMU

Talep, malların insan ihtiyaçlarını karşılama özelliğine sahip olmasından doğar. İnsanlar ihtiyaçlarını giderme özelliğine sahip olan malları edinebilmek için istekte bulunurlar, bu istek yeterli satın alma gücü ile desteklendiğinde de talep oluşur. Talebin özünde fayda unsuru yatar çünkü fayda, malların insan ihtiyaçlarını karşılama özelliğidir. Faydayı sağlayabilmek ise ancak bir bedel ödemekle mümkündür. Bu bedele **fiyat** adı verilir. Bu anlatımlardan yola çıkarak talebin başlıca özellikleri;

- Satın alma isteğinin var olması,
- Bu isteği destekleyecek satın alma gücünün bulunması,
- Satın alma isteğinin belli bir zaman veya dönem içinde olması,
- Talebi karşılayacak bir piyasanın olması,
- Ürünün birim fiyatının belirlenmiş olması olarak açıklanabilir. Bu özelliklerden herhangi birinin eksikliği talebin oluşmasına engel olur.

Fotoğraf 2.2: Bir malı satın alma isteğinin olması talep için yeterli değildir, bu isteğin satın alma gücüyle desteklenmesi gerekir.

Her ne kadar sayılan özelliklerin tamamı olsa da talebe etki eden birtakım faktörler de vardır. Bu faktörlerden başlıcaları şunlardır:

• **Mal veya hizmetin fiyatı:** Talebi belirleyen en önemli faktörlerden birisi mal veya hizmetin fiyatıdır. Bir malın fiyatının düşmesi o mala olan talep miktarını artırır. Çünkü fiyatı düşük olan mal tüketici için her zaman caziptir. Buna karşılık, fiyatı yüksek olan maldan daha az satın alma ihtimali daha kuvvetlidir. Mevsim sonu indirimlerinde, fiyatların düşmesi nedeniyle satışların daha fazla olması, düşük fiyatlı mallara olan talep artışına verilebilecek başlıca örneklerdendir. Örneğin piyasaya sunulan ilk bilgisayarların satış fiyatı yüksek olduğundan talep düşük kalmış, zamanla bilgisayar maliyetlerinin azalması fiyatın düşmesine ve talebin artmasına neden olmuştur.

• **Kişinin geliri:** Kişiler veya aileler, gelir durumlarına göre az, orta ve yüksek gelirli olmak üzere üç grupta toplanabilir. Ancak, bunların kesin sınırlarla birbirinden ayrılması mümkün değildir. Bir bölgede veya bir ülkede yüksek gelirli sayılan kişi, başka bir bölge ya da ülkede az gelirli gruba dâhil edilebilir. Yüksek gelir, yüksek satın alma gücü demektir. Az gelir ise satın alma gücünün, dolayısıyla talep miktarının düşük düzeyde kalması demektir. Başka yerden ek geliri yoksa bir memurun maaşı onun geliridir. Ülkeler arasında gelir karşılaştırmaları yapılırken kişi başına düşen millî gelir miktarları üzerinde durulur. Kişi başına millî geliri 10.000 ABD doları olan bir ülkede toplam talep, kişi başına millî geliri 2.000 ABD doları olan ülkedeki toplam talepten, genelde daha yüksektir.

Fotoğraf 2.3: Satın alma gücü doğrultusunda karar vermeye çalışan bir alıcı

Kişilerin gelir düzeyi, ne kadar mal ve hizmet satın alacaklarını (talep miktarlarını) belirlediği gibi hangi çeşit ve kalitede mal satın alacaklarını da etkiler. Aylık geliri 1.000 ₺ olan bir kişi ile aylık geliri 6.000 ₺ olan bir diğer kişinin talep yapıları, birbirinden farklıdır. Gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların gelirlerinin daha fazla olması nedeniyle talep miktarları da gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde yaşayan insanlara nazaran elbette daha fazla olacaktır.

• **Kişinin alışkanlıkları, tercih ve gelenekler:** İnsanların ve toplumların şimdiki talep yapıları, geçmişlerinin bir yansımasıdır. Teknolojik gelişmelerin ve iletişimin çok etkili olduğu çağımızda, insanların ve toplumların benzer talep kalıplarına yöneldiğini, farklılıkların azaldığını iddia etmek müm-

kündür. Ancak toplumun çeşitli kesimleri ile bölgeler ve ülkeler arasında önemli farklılıklar vardır. Beslenme, giyinme, kültür ve eğlence istekleri ya da harcamaları, aynı kentin insanları arasında bile farklıdır. Çünkü insanlar, öncelikle zorunlu ihtiyaçlarını karşılayan malları talep ederler. Yani zorunlu ihtiyaçlara olan talebin şiddet derecesi diğer ihtiyaçlara nazaran her zaman daha fazladır. Dolayısıyla ekmek, su, yiyecek gibi temel ihtiyaçlar her zaman daha çok talep görür.

• **Piyasa işlemleri:** Ülkedeki faiz oranları, kurlar ve menkul kıymet piyasaları tüketicinin gelir seviyesini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilir. Alım gücü değişen tüketicinin talebi kesinlikle cebindeki paraya göre değişecektir. Ekonomik koşullar kişilerin bazen isteklerinden vazgeçmelerine bazen de daha çok tüketim yapmalarına neden olabilir. Örneğin faizlerin yükselmesi bankalardaki mevduatların artmasına neden olacak, faizlerin artması kredi maliyetlerini artıracak bu da üretim maliyetlerini yükseltecektir.

• **Nüfus:** Nüfusun büyüklüğü ve yapısı da talebi etkileyen faktörlerdendir. Çocuk nüfusunun çok olması oyuncak sektöründeki talebi, genç nüfusun çok olması kozmetik ürünlerindeki talebi, yaşlı nüfusun çok olması ise sağlık sektöründeki talebi artırabilir.

Fotoğraf 2.4: Farklı yaş gruplarının talepleri de farklıdır.

• **Mevsimlik faktörler:** Pek çok mala ve hizmete olan talep mevsim şartlarına bağlı olarak değişir. Örneğin dondurma talebi yaz aylarında, yakacak talebi kış aylarında artar.

Fotoğraf 2.5: Isınmaya olan talep kış aylarında daha fazladır.

• **Malın karşıladığı ihtiyacın şiddet derecesi:** Bir malın karşıladığı ihtiyacın şiddet derecesi de mal ve hizmetlerin talebine etki eder. Örneğin çok acıkan bir insanın karnını doyurma ihtiyacı karşısında malın fiyatının az ya da çok olması önemini yitirecek, kişinin bir an önce açlığını giderme zorunluluğu daha baskın olacaktır.

TALEP	
Ne zaman azalır?	Ne zaman artar?
Tercih ve beğenilerde negatif değişme olduğunda	Tercih ve beğenilerde pozitif değişme olduğunda
Normal mallar için gelir azaldığında	Normal mallar için gelir arttığında
Düşük mallar için gelir arttığında	Düşük mallar için gelir azaldığında
Tamamlayıcı malların fiyatları yükseldiğinde	Tamamlayıcı malların fiyatları düştüğünde
İkame malların fiyatları düştüğünde	İkame malların fiyatları yükseldiğinde
Satın alanların sayısı azaldığında	Satın alanların sayısı arttığında
Arzın artacağı beklendiğinde	Arzın azalacağı beklendiğinde
Devlet desteği azaldığında	Devlet desteği arttığında
Vergiler arttığında	Vergiler azaldığında

Tablo 2.2: Talebin Artış ve Azalış Zamanları

B. ARZ

Arz, üreticilerin ya da satıcıların bir mal veya hizmeti, belli bir zaman içinde (gün, hafta, ay vb.), farklı fiyatlarda farklı miktarlarını üretme ve satma konusundaki istek ve yetenekleri olarak tanımlanabilir. Burada önemli olan mal ya da hizmeti sahibinin satmak isteği ile piyasaya getirmiş olmasıdır. Bir malın piyasaya arz edilen miktarıyla o malın fiyatı arasında doğru oranlı bir ilişki vardır. Çünkü malın fiyatı yükseldikçe arzı artar, fiyat düştükçe arz azalır. Ekonomide bu duruma **arz yasası** adı verilir.

2. ÜNİTE: PİYASA MEKANİZMASI: TALEP, ARZ VE FİYAT OLUŞUMU

Fotoğraf 2.6: Satışa sunulan ürünler, Ürgüp, Nevşehir

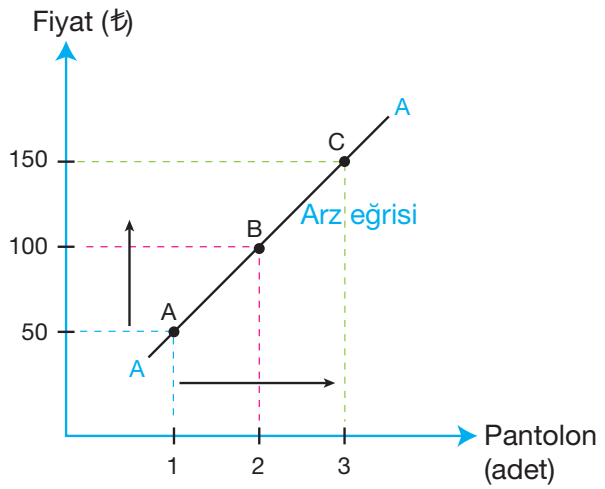
Fotoğraf 2.7: Üreticiler ürünlerini yüksek fiyattan satmak isterler.

Pantolon Fiyatı (₺ / Adet)	İşletmenin Aylık Pantolon Arzı (Adet)
50	1000
100	2000
150	3000

Tablo 2.3: Bir kişinin yıllık pantolon talebi

Tablo 2.3'teki rakamlardan faydalanarak arz eğrisini çizmek mümkündür. Değişen pantolon fiyatları karşısında bir işletmenin arz ettiği pantolon miktarını nasıl düzenlediği tabloda görülmektedir. Fiyatların yükselmesi nedeniyle pantolon arzı artış göstermektedir. Çünkü artan fiyatlar sayesinde işletmenin satış geliri ve kârı artacaktır.

Tablodaki veriler grafik üzerinde işaretlendiğinde, arz eğrisi elde edilmiş olur. Her fiyat üzerindeki arz miktarını işaretlemek suretiyle aylık pantolon arzına ait eğri elde edilir. Elde edilen arz eğrisi eğimi pozitifdir. Bu durum arz yasasının sonucudur. Çünkü fiyatlarla arz miktarı arasında doğru orantı vardır. Pantolon fiyatları yükselince arz mik-

Grafik 2.2: Arz eğrisi grafiği

tarı artmakta, düşünce de azalmaktadır. Örneğin pantolonun fiyatı 50 TL'den 150 TL'ye çıktığında arz edilen yani üretilen miktar 1000 adetten 3000 adede çıkmaktadır.

Arzın başlıca özellikleri;

- Ürünlerin sunulduğu bir piyasanın bulunması,
- Belirli bir zaman diliminin olması,
- Belirlenmiş fiyatlar dizisinin olmasıdır.

Düşünelim

Siz bir gömlek tüccarısınız. Sattığınız gömleklerin fiyatı 20 ₺, fakat aynı kalitede gömlekler piyasada 30 ₺'den satılıyor, siz de bu fiyata satmaya karar verdiniz. Bir taraftan gömleğin fiyatı artarken diğer taraftan daha fazla gömlek satmaya karar verdiniz. Önceleri ayda 1.000 gömleği satışı sunarken sayıyı 1.500'e çıkardınız. Sizi bu davranışa iten sebepler nelerdir? Düşünün ve arkadaşlarınızla bir malın fiyatı ile arz miktarı arasındaki ilişkiyi tartışınız.

Arzı etkileyen başlıca faktörler şunlardır:

- **Malın piyasa fiyatı:** İşletmeler sattıkları malın fiyatı yükseldikçe kârlarını arttırmak için daha çok ürünü satışı sunacaklardır. Dolayısıyla fiyatlardaki artış da arzı arttıracaktır. Yani arz, malın fiyatına bağlıdır. İşletmelerin temel amaçları kârlarını en yüksek konuma çıkarmak olduğundan, bir malın fiyatının yüksek olması, işletmenin daha kârlı olmasını sağlayacaktır. O hâlde daha yüksek fiyat, daha yüksek miktarda arz demektir.

- **Üretim faktörlerinin maliyetleri:** Üretimde kullanılan malzemeler, makineler, finansman ve işçilik, üretim faktörleri olarak kabul edilir. Üretimde kullanılan girdilerin maliyetleri yükseldiğinde artış birim fiyata yansıtılır. Maliyetlerin artması kârlılığı olumsuz etkileyeceği için işletmeler üretim miktarlarını kısımlar. Üretim miktarının azalması da arzı azaltacaktır. Bir malın arzı, üretim faktörlerinin fiyatlarına bağlıdır. Bir faktörün, bir malın üretimindeki kullanım alanı fazla ise bu faktörün fiyatı yükseliceği için, malın maliyeti de yükselicektir. Maliyeti yükselen malın arzı düşecektir. Faktör fiyatlarının düşük olması durumunda, maliyet düşecek ve dolayısıyla arz artacaktır.

Fotoğraf 2.8: Yeni üretim teknikleri maliyeti düşürerek arzı artırır.

- **Ülkenin teknoloji düzeyi:** Yeni buluşlar, yeni üretim yöntemlerinin uygulanması, verimliliği artırıp üretim maliyetini düşürecek. Maliyetlerin düşmesi de arzın artmasına neden olacaktır. Örneğin insan emeği yerine makinelerin kullanılması üretimi artıracak, maliyeti düşürecek ve malların arzı artacaktır.

- **Ekonomik kararlar:** Kamu otoritesi sosyal ve ekonomik nedenlerle piyasayı etkileyecek kararlar alabilir. Örneğin üretimi ve yatırımcıyı teşvik etmek amacıyla birtakım düzenlemeler yaparak kurumlar vergisinde indirim gidebilir veya işletmeleri doğrudan ilgilendiren başka vergileri azaltabilir. Verginin yanında belli bir sektöre veya iş koluna yönelik teşvik tedbirleri de maliyet ve fiyat yapısı üzerinde belirleyici olabilir. Benzer şekilde vergi yükünü artırıcı politikalar da maliyeti arttırabilir. Bu gibi durumlar ise arzı etkileyecek sonuçlar doğurabilir.

Fotoğraf 2.9: Cep telefonu üreticileri, yeni ürünlerinin rağbet göreceğini düşünerek fiyatlarını hatta üretimlerini arttırabilir.

• **Geleceğe dönük fiyat beklentileri:** İşletmeler ileride oluşacak fiyat hareketlerini kendilerince tespit ederek üretim miktarlarını bu düşünceleri doğrultusunda belirleyebilirler. Örneğin işletmeler yeni piyasaya çıkaracakları bir ürünün zaman içerisinde tanınıp rağbet göreceğini düşünerek fiyatını yüksek tutabilir, hatta daha çok kazanmak düşüncesiyle üretimlerini arttırmak yoluna da gidebilirler.

• **Üretim koluna özgü faktörler:** Üretim kolunun kendine has özellikleri arzı etkileyebilir. Örneğin tarımsal üretimde iklim koşullarının uygun olmaması, don, kuraklık gibi etkenler arzı etkileyen başlıca unsurlardandır. Diğer yandan, malın kendine özgü yapısı da arzı etkileyebilir. Örneğin bazı tarımsal malların bekletilmeden satılması gerektiğinden üreticisi malı en kısa zamanda pazara arz etmek zorunda kalacaktır.

Fotoğraf 2.10: Bazı temel malların bekletilmeden satılması gerekir.

ARZ	
Ne zaman azalır?	Ne zaman artar?
Teknoloji eskidiğinde	Teknoloji yenilediğinde
Satıcıların sayısında azalma olduğunda	Satıcı sayısı arttığında
Maliyetler arttığında	Maliyetler azaldığında
Tamamlayıcı malların fiyatları yükseldiğinde	Tamamlayıcı malların fiyatları düştüğünde
Vergiler arttığında	Vergiler düştüğünde

Tablo 2.4: Arzın Artış ve Azalış Zamanları

C. FİYAT VE FİYAT OLUŞUMU

1. Fiyat Kavramı

İnsanların kendi ihtiyacı dışında başkalarının ihtiyaçları için de üretimde bulunduğu günümüz ekonomisinde herkesin bir malı, bir bedel karşılığında başkasından satın alma zorunluluğu vardır. Bu zorunluluk mallara karşı satın alma isteğinin (talep) ortaya çıkmasına yol açar. Talep etmek demek sadece satın almayı istemek değil, aynı zamanda alınan mal ve hizmetin bedelini ödeyebilecek diğer bir mal veya hizmete sahip olmak demektir. Bu bedel mal veya hizmet olabileceği gibi para da olabilir. Bu nedenle diğer bir kısım insanlar da ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri satın alabilmek için ellerindeki mal ve hizmeti piyasaya çıkarıp (arz) bir bedel karşılığı satmak isteyeceklerdir.

Resim 2.1: Her mal bir fiyat karşılığında satılır.

Fotoğraf 2.11: Ekonomi, hangi malların ne kadar üretileceği sorusuna cevap verir.

Belli bir mal karşılığında diğer mallardan elde edilen miktar, birinci malın objektif değişim değeridir. Malın malla değişimi bir yana bırakılıp para kullanıldığında ise değişim değeri para ile ifade edilmektedir. Buradan hareketle **fiyatı**, herhangi bir malın diğer bir mal ile değişim oranı olarak tanımlamak mümkün olacaktır. Bir başka tanıma göre ise **fiyat**, herhangi bir mal veya hizmetin başka bir mal veya hizmetle değişim oranıdır. Mal ve hizmetlerin genellikle para karşılığı alınıp satıldığı çağdaş toplumlarda bir malın fiyatı denince o malın bir biriminin piyasadaki değerinin para ile ifadesi anlaşılır. Örneğin “Bir çift ayakkabı 100 ₺’dir. Bir metre kumaş 50 ₺’dir.” dediğimiz zaman, bu malın birim değerlerinin para ile ifadesi anlaşılır.

Bir ekonomide hangi malların ne miktarlarda, hangi metotlarla ve kimler için üretileceği sorununu çözümlenecek ve aynı zamanda ülke kaynaklarının tümünün istihdam edilmesini sağlayacak olan mekanizma fiyat mekanizmasıdır. Çağdaş bir toplumda bağımsız karar alma durumunda olan milyonlarca tüketici ve üretici bulunur. Bu karar birimlerinin eğilimlerine, özelemlerine uygun düşecek bir ürün demetini elde edebilmek için kıt kaynakların çeşitli üretim dalları arasında dağılımı nasıl düzenlenecektir? Toplumun ve onu teşkil eden karar birimlerinin tercihlerinde bir değişiklik meydana geldiği zaman, bunun gereklerini yerine getirmek üzere kaynak dağılımının değişmesi hangi mekanizma ile ve hangi faktörlerin etkileri sonucunda sağlanabilecektir? İşte, fiyat teorisinin ve üretim teorisinin çözümlenmeye çalıştığı başlıca sorunlar bunlardır.

Fotoğraf 2.12: Her malın bir fiyatı vardır.

Grafik İle Gösterme

1. Çevrenizdeki alışveriş merkezlerini arkadaşlarınızla birlikte ziyaret ediniz.
2. Farklı mağazalardaki aynı türden ürünlerin fiyatlarını karşılaştırınız.
3. Bu ürünlerin farklı fiyatlarla satılmasının nedenlerini sınıfta arkadaşlarınızla tartışınız.
4. Buradan elde edeceğiniz sonuçlarla piyasaya etki eden faktörleri bulunuz.
5. Piyasaya etki eden faktörleri şema olarak gösteren bir çalışma kağıdı hazırlayarak sınıf panosuna asınız.

2. Fiyatın Çeşitleri

Genel olarak fiyat denince mallar arasındaki değişim oranı anlaşılma ile birlikte bazı hâllerde fiyat özel anlamlar da kazanmaktadır. Bu duruma göre fiyatı aşağıdaki gibi çeşitlendirmek mümkündür.

2.1. Mutlak Fiyatlar ve Nispi Fiyatlar

Bir malın fiyatının para olarak ifadesine **mutlak fiyat** denir. Örneğin bir kazağın 30₺, elbisenin 50₺, ayakkabının 75₺ olması gibi. Göreli fiyat olarak da bilinen **nispi fiyat** ise bir malın diğer mallara göre fiyatıdır. Bir malın nispi fiyatı, söz konusu maldan bir birim elde etmek için diğer maldan kaç birim verilmesi gerektiğini ifade eder. Örneğin bir buzdolabının fiyatını 2.000₺, bir çamaşır makinesinin fiyatını 1.000₺ olarak kabul ettiğimizde her bir ürünün nispi fiyatı şu şekildedir:

1. Buzdolabının nispi fiyatı: $2.000 / 1.000 = 2$ çamaşır makinesi
2. Çamaşır makinesinin nispi fiyatı: $1.000 / 2.000 = 1/2$ buzdolabı

Fotoğraf 2.13: Her malın bir nispi bir de mutlak fiyatı vardır.

2.2. Arz Fiyatı, Talep Fiyatı, Piyasa Fiyatı

Arz fiyatı, bir malı sahibinin satmak istediği, yani malı için aklından geçirdiği fiyattır. Örneğin ineğini satmak üzere pazara getiren köylünün bunun için istediği 3.500₺ arz fiyatıdır. **Talep fiyatı** ise bir malı satın almak isteyen, bu mal için ödemeyi göze aldığı fiyattır. Bu fiyat çok defa arz fiyatı ile aynı olmayacak, çok defa ondan az, bazen de ondan yüksek olacaktır. Örneğimizdeki ineği, alıcı 3.000₺'ye almayı göze alıyorsa bu fiyat da talep fiyatı olmaktadır. **Piyasa fiyatı** ise alıcı ile satıcının karşı karşıya gelerek üzerinde anlaştıkları ve malın alınıp satıldığı fiyattır.

Alıcı ve satıcıların bir malın piyasasında karşılaşması sonucunda belirlenecek piyasa fiyatı yanında bir de malı elinde bulunduranların isteyebilecekleri çeşitli arz fiyatları veya alıcıların teklif edebilecekleri çeşitli talep fiyatları söz konusu olabilir. Örneğin biber piyasasında bazı satıcılar ellerindeki biberin kilosuna 3₺, 4₺ veya 5₺ isteyebilirler ve piyasa fiyatı 2,5₺ olduğu hâlde bu isteklerinde direnebilirler. Yine aynı piyasada alıcılar buğdayın kilosuna 2,5₺'nin altında çeşitli fiyatlar teklif edebilir ve bu tekliflerinde ısrarcı olabilirler. Bu durumda, piyasa fiyatına razı olmayan alıcı ve satıcılar sadece kendileri bakımından daha uygun bir ortamı bekleyen alıcı adayları ile satıcı adayları olarak kalırlar. Bunların akıllarından geçirdikleri fiyatlar, o gün için piyasa fiyatı olamaz; ancak arz fiyatı ve talep fiyatı olarak kalır.

İhtiyaçlarımızı karşılayan mal ve hizmetlerin doğada yeteri kadar çok olmaması ve sınırlı olması üretimde bazı kurallara uyulmasını zorunlu hâle getirmiştir. Kısıtlı olan üretim faktörlerini elde etmek sistemli çalışmak ve bazı fedakârlıkların yapılmasını gerektirir. Üretici firmaların katlanmış olduğu fedakârlıkların toplamı üretim maliyetini oluşturur. Toplam üretim maliyeti üretilen mal miktarına bölüldüğünde birim maliyet hesaplanır. Ürün fiyatlaması yapılırken birim maliyet ve şirketin kâr yapısı temel ölçü olarak ele alınır. Fiyatın oluşumunu etkileyen başlıca faktörler şunlardır:

- **Tüketiciler:** Tüketicilerin kültür seviyesi, yaşam koşulları, beklentileri, mesleği, yaş grubu vb. nedenlerden dolayı yapacağı tercihler fiyatların oluşumunu etkileyen faktörlerdir.
- **Üretici işletmeler:** İşletmelerin oluşturdukları üretim maliyetleri, kâr oranı, üretim miktarı ve yönlendirmeler fiyatların oluşumunu etkileyen bir başka nedendir.
- **Devlet:** Devletin almış olduğu siyasi kararlar, ekonomik kararlar, çeşitli kısıtlama veya serbestliklerle vergiler ürün fiyatının oluşumunu etkiler. Diğer ülkelerde meydana gelen ekonomik gelişmeler ve alınan bazı kararlar da dolaylı olarak fiyatı etkilemektedir.

Fotoğraf 2.14: Her ürünün arz fiyatı, talep fiyatı ve piyasa fiyatı farklıdır.

Ders Dışı Etkinlik

Aşağıda herhangi bir malı satın alırken dikkate alınan ölçütlerle ilgili bazı örnekler verilmiştir. Bu örnekleri çoğaltarak ya da istediğiniz gibi değiştirerek arkadaşlarınızın görüşlerini alınız. Arkadaşlarınızdan bu seçenekleri önem sırasına göre işaretlemelerini isteyiniz. Buna göre bir ürün satın alınırken başlıca nelere dikkat edildiği konusunda elde ettiğiniz sonucu arkadaşlarınızla paylaşınız.

Malın Özelliği İle İlgili Ölçütler	Öncelik Sırası
Moda olması	
Fiyatı	
Kalitesi	
Markası	
Malın satıldığı mağaza	
Şık ve göz alıcı olması	
Bir başkasının da aynı ürünü kullanıyor olması	
Hiç kimsenin tercih etmediği bir ürün olması	

Ç. PİYASADA DENGE

1. Piyasanın Tanımı

Bir malın piyasasından söz edildiği zaman genellikle o malın alıcıları ile satıcılarının karşılaştıkları bir yer akla gelir. Sebze hali, çiçek pazarı, balık pazarı, pamuk borsası gibi kavramlar genellikle bir yerin, bir sokağın ya da bir binanın adını akla getirir. Oysa halk dilindekinden biraz farklı olarak ekonomistlere göre **piyasa**, belirli bir yer veya bina değil alıcı ve satıcıların birbirleriyle kolayca temas edebilmelerini sağlayan herhangi bir örgüttür. Bu anlamda bir piyasanın herhangi bir sokakta, bir meydana ya da binada yer almış olması zorunlu değildir. Herhangi bir malın alıcıları ile satıcıları telefonla, internetle ya da

Fotoğraf 2.15: Türkiye’de pamuk piyasasından söz etmek mümkündür.

başka bir iletişim aracıyla kolayca temasa geçebiliyor ve anlaşmaya varabiliyorlarsa yine piyasadaki söz edilebilir. Piyasa kavramının bu şekilde tanımlanması, bazı malların çok dar bazılarının ise çok geniş piyasalara sahip olmalarının nedenlerini de açıklamaktadır. Örneğin dünya altın piyasasından,

Türkiye pamuk piyasasından söz edilebildiği hâlde dünya domates piyasasından ya da Türkiye ekmeek piyasasından söz edilmemektedir. Çünkü bu malların alıcıları ile satıcıları arasında teması ve anlaşmayı sağlayan örgütler farklı genişlikte ve değişik niteliktedir. Bu farkların çoğu söz konusu malların taşınabilme ve dayanma kabiliyetleri ile bir örnek olup olmamalarına bağlıdır.

Altın için Türkiye ve dünya ölçüsünde bir piyasa söz konusudur. Çünkü altın hem çok dayanıklı bir maldır hem de taşınması kolaydır. Yani, değerine oranla taşıma masrafları çok düşük bir düzeyde kalmaktadır. Üstelik belirli bir ayarda (karatta) altın denince dünyanın her yerinde bununla ne kastedildiği anlaşılır, yani bir örneklik (homojenlik) kolayca sağlanabilmektedir. Buna karşın, domates piyasası veya ekmeek piyasası söz konusu olduğu zaman durum farklıdır. Bunların kısa sürede niteliklerinden kaybetmeleri ve değerlerine göre taşıma masraflarının önemli oranlara ulaşması bu gibi malların alıcı ve satıcılarının çok dar bir bölge içinde sınırlı kalmasına yol açmaktadır. Ayrıca, bölgeler arasında kalite farklarının ortaya çıkması bir örnekliğin sağlanmasını da güçleştirmektedir.

2. Piyasa Dengesinin Oluşumu

Piyasaları, alıcı ve satıcıların durumlarına ve alışverişin yapılma koşullarına göre farklı gruplara ayırmak mümkündür. Bazı piyasalarda fiyatlar ve satış koşulları tek satıcı ya da çok az sayıda satıcı tarafından saptanır ve alıcılara empoze edilir. Böyle bir piyasada çok sayıda alıcı vardır; fakat hepsi de ileri sürülen koşulları kabullenir durumdadırlar. Petrol ya da doğal gaz satışı bu duruma örnek olarak verilebilir. Bazı piyasalarda ise tam aksine bir durum söz konusu olabilir. Yani çok sayıda satıcı vardır fakat alıcı tektir veya birkaç alıcı vardır ama hepsi birlikte hareket ederler. Örneğin ülkemizde çok sayıda fındık üreticisi olmasına karşın sadece bazı fındık tüccarları ile devletin alıcı olması nedeniyle, fiyat ve satış koşulları devlet tarafından belirlenmektedir. Bu durumda fiyatı ve satış koşullarını tek alıcı ya da az sayıdaki alıcı grubu saptar ve çok sayıdaki satıcı grubu da bunları kabullenmek durumunda kalır.

Resim 2.2: Altın piyasası hem Türkiye'de hem de dünyada mevcuttur.

Fotoğraf 2.16: Hem Türkiye'de hem de dünyada piyasa dengesini korumak gerekir.

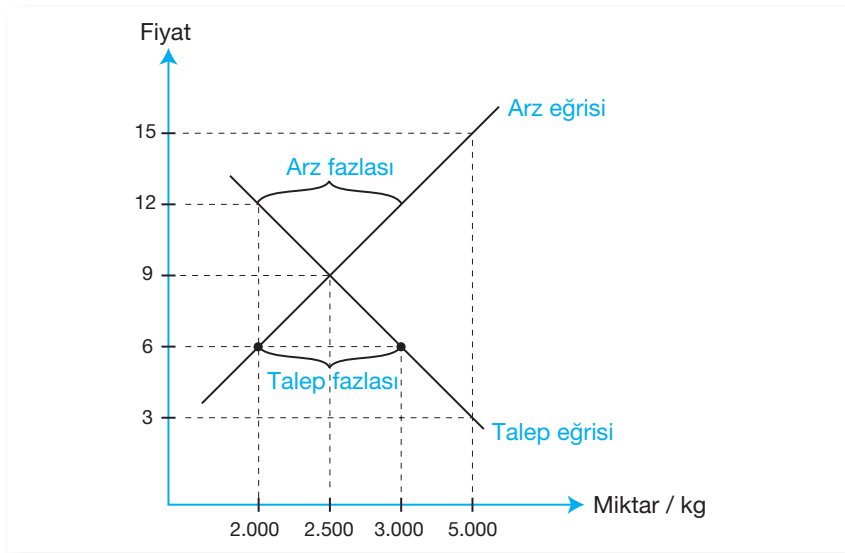
Klasik iktisat düşüncesi çerçevesinde, piyasaya herhangi bir müdahale olmadığı takdirde piyasanın kendi dinamikleri ile oluşturduğu mekanizma sistemle bir uyum sağlar. Diğer bir ifade ile piyasanın kendi dinamikleri olan arz ve talep tarafından piyasada oluşturulan fiyat, tüm alıcı ve satıcıların kabul ettiği denge fiyatını oluşturur. Herhangi bir şekilde ortaya çıkan arz ve talep dengesizlikleri de bu mekanizma sayesinde giderilir. Piyasa dengesinin oluşumunu daha iyi açıklayabilmek için aşağıda bir örnek hazırlanmıştır.

Piyasa Dengesi Oluşumu Örneği

Tablo 2.5'teki veriler incelendiğinde bir kilogram siyah zeytinin birim fiyatı 9 ₺ olduğunda bu malı satmak isteyenler ve almak isteyenler arasında bir eşitlik ortaya çıkmış olmaktadır, diğer bir ifadeyle alıcı ve satıcıların kabul ettikleri denge fiyat oluşmuştur. Zeytinin fiyatı 3 ₺ olduğunda arz eden yani satan bulunmazken 15 ₺ olduğunda da talep olmayacak, bu fiyattan kimse zeytin satın almak istemeyecektir.

Zeytin kg Fiyatı	Talep Edilen Zeytin Miktarı (kg)	Arz Edilen Zeytin Miktarı (kg)
3 ₺	5.000	0
6 ₺	3.000	2.000
9 ₺	2.500	2.500
12 ₺	2.000	3.000
15 ₺	...	...

Tablo 2.5: Arz Talep Tablosu

Grafik 2.3: Denge Fiyat Oluşumu

Grafik 2.3'e göre piyasa dengesini sağlayan üretim miktarı 2.500 kilogram zeytin olurken piyasa da oluşan denge fiyatı da 9 ₺ olarak belirlenmiştir. Herhangi bir müdahale olmadığı takdirde sistem bu denge durumunu devam ettirebilme gücüne sahiptir. Zeytinin kg fiyatı 6 ₺'ye düştüğünde talep

2. ÜNİTE: PİYASA MEKANİZMASI: TALEP, ARZ VE FİYAT OLUŞUMU

edilen miktar 3.000 kg, arz edilmek istenen miktar ise sadece 2.000 kg olacaktır. Grafikte de görüldüğü gibi talepte 1.000 kg fazlalık oluşacaktır. Artan fiyat ile beraber tüketicilerin talep ettikleri zeytin miktarı gerileyerek denge noktasına ulaşacaktır. Zeytinin kg fiyatının bir anda 12 ₺'ye çıktığını varsaydığımızda, bu fiyattan zeytin satın almak isteyen tüketicilerin talep edecekleri mal miktarı 2.000 kilograma düşecektir, ancak zeytin üreticilerinin bu fiyattan satmak istediği zeytin 3.000 kilogramdır. Bu durumda 1.000 kilogramlık bir arz fazlası ortaya çıkacaktır. Talebin, arzdan daha az gerçekleşmesi, zeytin üreticilerini ürettikleri zeytini (arz) satamama durumu ile karşı karşıya bırakacaktır. Bu nedenle üreticiler malların ellerinde kalıp bozulmaması için daha düşük fiyat ile ürettikleri zeytinleri satmaya razı olacaklardır.

Görüldüğü üzere hem fiyatların yüksek olduğu zaman ortaya çıkan arz fazlası hem de fiyatların düşük olduğu zaman kendini gösteren talep fazlası sistem dinamiklerince eritilerek ekonomide israfın da önüne geçilmiş olacaktır. Böylece fiyatlar, piyasa tarafından belirlenen denge fiyatına yani 9 ₺'ye ulaşmaya kadar gerileyecek ve denge fiyatına ulaştığında ise sabit kalacaktır. Bu durum, piyasaya bir müdahale olmadığı takdirde meydana gelen dengesizliklerin fiyat mekanizması ile nasıl istikrarlı hâle geldiğini açıkça göstermektedir.

Resim 2.3: Gerek arz fazlası gerekse talep fazlası sistem dinamiklerince eritilir.

Grafik İle Gösterme

71 ve 72 sayfada size zeytin satışları ile ilgili bir örnek verildi. Bu örnekten yola çıkarak siz de herhangi bir ürünün arz talep tablosunu hazırlayarak oluşturduğunuz piyasa dengesini bir grafikte gösteriniz.

D. PİYASA YAPISI

Rekabet, üstünlük sağlama amacı ile rakiplere karşı yürütülen yarışma etkinliklerinin bütünüdür. Bu terim işletmecilik, ekonomi, çevrebilim, spor ve sanat dallarını da içeren alanlarda sıkça kullanılmaktadır. Rekabet iki ya da daha çok güç, kuruluş, işletme, sistem, birey ya da grup arasında olabilir.

Bazı alanlardaki rekabet (ve sonuçları), bireylerin ya da toplumların yaşam savaşını ya da hayatta kalma ihtimalini doğrudan etkileyebilir. Örneğin ülkelerin toprak ya da kaynak kazanmak için verdikleri mücadeleler yaşam savaşında yapılan bir rekabet türüdür. Bunun dışında örneğin, piyasada ya da siyasi alandaki rekabet ise belirli bir tarihsel andaki toplumsal değerlerin sonucu olarak ortaya çıkmış olup temel olarak bireysel ve toplumsal yaşamın niteliğini etkiler. İşletmeler arası rekabet de bir tür kazanım savaşıdır. Burada asıl amaç hem daha iyi mal ya da hizmeti müşteriye sunmak hem kazanç elde etmek hem de ülke ekonomisinde söz sahibi olmaktır.

Fotoğraf 2.17: Rekabet iki ya da daha çok işletme ya da grup arasında olabilir.

Rekabet ülkedeki bütün ekonomik hayatı düzenleyebilecek bir yapıdır. Bu nedenle her işletme başarılı bir şekilde rekabet edebilmek için rekabete dayanan farklılıklar oluşturmalarıdır. Rekabet aynı zamanda pazardaki işletmelerin bireysel faaliyetlerinin merkezi bir müdahaleye gerek olmaksızın karşılıklı koordinasyonu için de en etkili yöntemdir. Aynı iş kolundaki işletme sayısı arttıkça aralarındaki rekabetin daha da hızlanacağı bunun doğal sonucu olarak piyasaya arz edilen ürünlerin fiyatlarında düşüş olacağı da bilinen bir gerçektir.

Üretim maliyetlerini azaltıp ürün ve hizmetlerin kalitelerini artırma gibi avantajların yanında rekabet, işletmelerin kârlılıklarının azalmasına hatta piyasadaki varlıklarının tehlikeye girmesine dahi yol açabilmektedir. Bu nedenle işletmelerin rekabeti önemserken ve mevcut rekabet şartlarına göre hareket ederken aynı zamanda kârlılık ve işletmenin geleceği açısından fiyat konusunu da göz ardı etmemeleri gerekir.

İşletmelerin piyasalarda nasıl davranacağı, piyasa yapısı ile yakından ilgilidir. Ekonomi teorisinde piyasalar yapılarına göre iki ana gruba ayrılır.

1. Tam Rekabet

Tam rekabet piyasası gerçeği ve olması gereken bir piyasayı değil, ideal olan veya olması istenen bir piyasayı ifade etmektedir. Piyasanın tam rekabet koşulları çerçevesinde çalışması; kaynakların tam ve etkin kullanımına yol açmakta, fiyatlar diğer piyasa çeşitlerine göre daha düşük olmakta, piyasada oluşan fiyatlardan üretici ürettiği malın tamamını satabilmekte ve tüketici de bu fiyatlardan istediği kadar malı alabilmektedir. Dolayısıyla ekonomide ne kaynak ne de nihai ürün israfı söz konusudur. Tam rekabet piyasasına şekil veren özellikler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Resim 2.4: Tam rekabet ideal olan piyasayı ifade eder.

• **Piyasada çok sayıda alıcı ve satıcının bulunması:** Piyasada çok sayıda alıcı ve satıcının bulunması fiyatların bu iki grup tarafından etkilenmesi ve değiştirilmesine engel oluşturur. Diğer bir ifade ile fiyatlar üzerine baskı kurabilecek üretici ve tüketici grubu bu piyasada varlık gösteremeyecektir. Bu da piyasada tek bir fiyatın mevcut olacağını ifade etmektedir.

• **Ürünün homojen olması:** Mallar birbiri ile kalite, renk, koku, ambalaj vb. konularda özdeş niteliğe sahiptir. Dolayısı ile hiçbir üretici şirket kendi malının çok daha kaliteli çok daha işlevsel olduğu gibi gerekçelerle fiyatlar üzerinde oynayamayacaktır. Bu durum, sistemin öngördüğü tek fiyatın sağlanmasında önemli bir katkı yapmaktadır.

• **Tam enformasyon (bilgilendirme):** Tam rekabet sisteminin en önemli özelliklerinden biri de enformasyonun yani bilgilendirmenin tam olmasıdır. Gerek üretici gerekse tüketici tüm piyasada oluşan fiyatları ve piyasanın mevcut koşulları hakkında tam bilgiye sahiptir. Bu bilgi sayesinde tüketici aynı ürüne fazla fiyat ödemeyecektir. Üreticinin de daha yüksek bir fiyat uygulaması durumunda malını satamayacağını bildiği için fiyatı farklılaştırmayacak ve sistemin temel unsuru olan tek fiyat sağlanmış olacaktır.

• **Piyasaya giriş ve çıkışın serbest olması:** Piyasaya giriş ve çıkışın serbest olmasıyla birlikte verimli çalışmayan şirketler daha etkin olabilecekleri sektörlere geçebilecek ve böylece ilgili sektörde sadece o işin uzmanları çalışacaktır. Bu durum ise kaynak israfını engelleyerek kişisel ve toplumsal refahın artmasına yol açarak ülkenin gelişmesine de katkıda bulunacaktır.

Belirtilen bu özelliklere sahip bir piyasada kaynaklar etkin kullanılacak ve piyasa kendi üretim olanakları sınırı üzerinde bulunacaktır. Eğer bu koşullardan biri bile gerçekleşmiyorsa tam rekabet piyasası yerini eksik rekabet piyasalarına terk etmeye başlar ki bu da tam rekabet piyasalarının hemen hemen hiç olmayacağı anlamındadır.

2. Eksik Rekabet

Gerçek hayatta üretim koşulları tam rekabetten uzaktır. Çünkü tek bir işletmenin üretimi aynı zamanda toplam üretimin önemli bir payıdır. Bu durumda bir ya da birkaç işletmenin tüm piyasayı ellerinde tutmaları çok olağandır. Çeşitli işletmeler tarafından üretilen mallar kalite, dış görünüş, paketleme vb. bakımından birbirlerinden az veya çok farklıdır. İşletmelerin ayrıca ülke endüstrisine girişleri de çoğu kez kolay olmamaktadır. Çünkü ülke endüstrisinde kabul gören işletmelerden olmak için büyük sermaye, ileri teknik bilgiler, patent vb. faktörlere sahip olmak gerekir. İşletmelerin dışında tüketicilerin de piyasa ve mallar konusunda tam bilgi sahibi olması mümkün değildir. Bütün bunlar gerçek hayatta tam rekabet varsayımlarının geçerli olmadığını göstermektedir. İşte eksik rekabet varsayımları, tam rekabetin oluşabilmesi için varlığı gereken koşullardan birinin, birkaçının ya da tümünün aksaması sonucu ortaya çıkmıştır.

Eksik rekabet piyasasında üreticiler fiyatlar üzerinde değişen ölçülerde bir denetim gücüne sahiptirler. Her üreticinin malı, az ya da çok diğerlerinden farklı olduğundan fiyatlar indirilerek müşteri sayısı artırılabilirdiği gibi müşterilerin tamamını kaybetmeden de fiyatlar yükseltilebilir. Görüldüğü gibi tam rekabet piyasasının oluşması için varsayılan koşullar gerçek ekonomik hayatta şu ya da bu nedenle ama mutlaka aksamaktadır. 1930'lardan önce ekonomistlerce tüm piyasalar için geçerli kabul edilen tam rekabet piyasasının bugün sadece bazı ürünler için kısmen geçerli olduğu kabul edilmektedir. Tam rekabet piyasası koşullarının aksaması sonucu ortaya çıkan ve günümüzde en yaygın olduğu kabul edilen piyasa, eksik rekabet piyasasıdır.

Eksik rekabet, piyasalarda yer alan işletmelerin fiyat, arz, üretim ve dağıtım miktarı gibi ekonomik parametreler üzerinde belirli bir kontrole sahip olduğunu ifade eder. Bu tür piyasalarda, piyasanın türüne bağlı olarak işletme veya işletmeler, piyasanın tamamını kaybetmeksizin fiyatı, marjinal maliyetin (son birim maliyeti) üzerinde belirleyebilirler. Bu eylemin toplumsal refah açısından doğal sonucu ise kaynakların etkin kullanılmaması ve refah kaybıdır. Eksik rekabet piyasalarını monopol (tekeli) piyasası, oligopol piyasası ve monopolcu (tekelci) rekabet piyasası olarak üçe ayırmak mümkündür.

a. Monopol (tekeli) piyasası

Monopol (tekeli) piyasası, piyasada belirli bir malın bir tek satıcısı olması durumunu belirtmek için kullanılmaktadır. **Monopol piyasası**, tek bir şirketin bulunduğu ve o şirketin ürettiği malın yerine kolayca ikame edilebilecek (konulacak) başka malların olmadığı bir piyasadır. Örneğin aydınlanma amacıyla kullanılan elektriğin yerine kolayca konulabilecek hiçbir ürün olmamasına karşın, ısınma amacıyla kullanılan elektriğin yerine konulabilecek odun, kömür, fuel-oil ve doğal gaz gibi çeşitli ürünler vardır. Aydınlanma amacıyla kullanılan elektrikte tam monopol, ısınma amacıyla kullanılan elektrikte ise kısmi monopol söz konusudur.

Monopol piyasasında, piyasanın tamamına tek bir işletme sahip olduğu için işletme monopolcü işletme (tek satıcı veya tekel) olarak da adlandırılır. Gerçek hayatta saf monopol piyasalarına fazla rastlanmaz. Monopol için verilebilecek en iyi örnekler; elektrik, su ve doğal gazı pazarlayan işletmelerdir. Bununla birlikte birden fazla işletmenin bulunduğu bazı piyasalarda işletmelerin aralarındaki rekabeti kaldırıp kendilerine daha fazla menfaat sağlamak amacıyla anlaşıp ortak hareket etmeleri durumunda monopol gücü yaratılmış olur. Bu çeşit monopollerin en yaygınları karteller ve tröstlerdir. **Kartel**, işletmelerin yaptıkları anlaşmalarla bir birlik (monopol gücü) oluşturmalarıdır. Anlaşma daha çok fiyatın veya her işletmenin üretilip satacağı mal miktarının belirlenmesine yöneliktir. Uluslararası düzeyde kartel için en iyi örnek OPEC'dir (Organization of the Petroleum Exporting Countries = Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü). **Tröst** ise işletmelerin fiyat veya miktar üzerinde anlaşmalarının ötesinde birleşip tam bir monopol gücü oluşturduğu birliktir.

Monopolcü işletmelerin sattığı malın yerine kolayca ikame edilebilecek başka malların olmamasının yanı sıra, başka işletmelerin piyasaya girmesinde kısıtlamalar ve zorluklar bulunması monopol piyasasının diğer önemli bir özelliğidir.

Fotoğraf 2.18: OPEC logosu

b. Oligopol piyasası

Oligopol piyasası az sayıda işletmenin hâkim olduğu bir piyasa türüdür. Bu piyasalarda işletmeler homojen veya heterojen bir mal üretiliyor olabilirler. İşletmelerin alüminyum, çimento ve bakır gibi homojen bir mal üretilip sattığı piyasaya **saf oligopol piyasası**; otomobil, bilgisayar, televizyon ve bulaşık makinesi gibi heterojen (farklılaştırılmış) bir mal üretilip sattığı piyasaya da **farklılaştırılmış oligopol piyasası** denir.

Oligopol piyasasının başlıca özellikleri şunlardır:

- **Ölçek ekonomileri önemlidir.**

İşletme verimliliği artırılmasında ve maliyetin azaltılmasında kullanılan **ölçek**, üretilen ürün miktarı ya da üretilen birimin toplam kapasitesidir. İşletme yapılarında genel olarak ölçek arttıkça birim maliyetlerde azalma görülür. Bu maliyet azalmalarına ekonomi dilinde **ölçek ekonomileri** adı verilmektedir. Ölçek ekonomisini, bir sanayi dalında ya da işletmede, verimliliğin artırılması ve maliyet masraflarının düşürülmesi amacıyla, dış çevrede meydana gelen maliyet düşürücü faktörlerden yararlanarak, teknolojik yenilikler getirilerek veya üretim fonksiyonu ya da üretim hacmini değiştirerek kazanç elde edilmesi şeklinde tanımlamak da mümkündür.

İş bölümü ve uzmanlaşma, büyüklükten kaynaklanan makine ve donanım bolluğu, elde edilen yeni satış artırma teknikleri ve kazanılan yeni pazarlar ölçek ekonomileri yaratmaktadır. Ölçek ekonomisi, bir işletme ya da sanayi dalının iç yapısında meydana gelen değişikliklerin o işletme ya da sanayi dalına sağlamış olduğu yararlarıdır. Belli bir üretim hacmine ulaşan işletme, üretimine daha az girdi kullanarak daha fazla çıktı ile devam edebiliyorsa ölçek ekonomisinden yararlanıyor demektir.

- **Piyasaya girmek oldukça zordur.**

Tam rekabet ve monopolcü rekabet piyasalarının aksine oligopol piyasasına girmek oldukça zordur. Çok büyük bir sermayeye ve teknoloji bilgisine ihtiyaç duyulması, ayrıca patent hakkı alınması gibi kısıtlamalar piyasaya girmeyi zorlaştıran nedenlerdir.

- **Karşılıklı bağımlılık söz konusudur.**

Piyasada az sayıda işletme olması nedeniyle bir işletmenin fiyat, reklam ve ürün geliştirme gibi konularda alacağı kararlar diğer işletmelerin satışlarını ve dolayısıyla davranışlarını etkiler. İşletme bu durumu göz önünde bulundurmak ve ona göre kararlar almak zorundadır.

- **Fiyat katılığı ve fiyat dışı rekabet söz konusudur.**

Bir işletme piyasadaki payını artırmak için fiyatını düşürürse diğerleri de fiyatlarını düşürür ve bundan bütün işletmeler zararlı çıkar. Bu nedenle oligopol piyasasında işletmeler genellikle birbirleriyle fiyat yoluyla rekabet etmekten kaçınır, fiyatlarla oynamak yerine reklam gibi farklı yollarla rekabeti tercih eder.

- **Birleşmeler yoluyla büyüme sık görülür.**

Özellikle ölçek ekonomilerinden daha fazla yararlanabilmek için şirket evlilikleri olarak da adlandırılan şirket birleşmelerinin (merger) sonucunda piyasada işletme sayısı azalmaktadır. İşletme sayısındaki azalma ile de oligopoller belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Günümüzde şirket birleşmelerine sık rastlanmaktadır.

Fotoğraf 2.19: Otomobil piyasası, oligopol piyasaya örnektir.

c. Monopolcu (tekelci) rekabet piyasası

Monopolcü rekabet piyasasında tam rekabet piyasasına benzer şekilde birbiriyle rekabet eden çok sayıda işletme bulunmaktadır. Yalnız bu işletmeler tam rekabet piyasasında olduğu gibi mal yerine birbirinin yerine kolayca ikame edilebilecek farklılaştırılmış mallar üretmektedir. Farklılaştırılmış mallar üretilmesi, diğer bir deyişle ürün farklılaştırması, monopolcü rekabet piyasasının en önemli özelliği olup birbiriyle rekabet hâlinde olan işletmelere aynı zamanda bir çeşit monopol gücü kazandırmaktadır. Fakat piyasada çok sayıda işletme bulunması ve dolayısıyla her işletmenin piyasa payının küçük olması nedeniyle bir işletmenin fiyat politikası diğerlerini pek etkilemez.

2. ÜNİTE: PİYASA MEKANİZMASI: TALEP, ARZ VE FİYAT OLUŞUMU

Ürün farklılaştırması; marka, ambalajlama, satış yeri, müşteriye hizmet, taksitli satış ve reklam gibi çeşitli yollarla sağlanır. Önemli olan, malın alıcının gözünde, diğer satıcıların mallarına göre tercih edilir ve kolayca vazgeçilemez olmasıdır. Örneğin piyasada çok sayıda avukat olmasına karşın bunlar arasında başarısını kanıtlamış ve isim yapmış olanların ücretleri diğerlerine göre daha yüksektir. Başka bir örnek vermek gerekirse kıyafet satan çok sayıda mağaza vardır ve bu mağazalarda kıyafet fiyatları farklıdır. Çünkü alıcının gözünde kıyafetlerin kalitesi mağazadan mağazaya değişmektedir. Bazen tamamen aynı iki mal satıcının müşteriye hizmet tarzı nedeniyle alıcının gözünde de farklı olabilir.

Monopolcü rekabet piyasasında, tam rekabet piyasasında olduğu gibi işletmelerin piyasaya girmesi veya piyasadan çıkması serbest ve kolaydır.

Fotoğraf 2.20: Ürün farklılaştırması; ambalajlama, müşteriye hizmet vb. ile sağlanır.

Ders İçi Etkinlik

Aşağıdaki tabloda yer alan piyasa çeşitlerinin üstün ve zayıf yönlerini ilgili yerlere yazınız.

Piyasa Çeşitleri	Üstün Yönleri	Zayıf Yönleri
Tam Rekabet Piyasası		
Eksik Rekabet Piyasası		

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki cümlelerin sonunda boş bırakılan kutucuklara, cümlelerde verilen bilgiler doğru ise "D", yanlış ise "Y" yazınız.

İFADELER	D	Y
1. Talep, belirli bir piyasada, belirli bir zamanda, belirli bir fiyattan, satın alınmak istenen ve satın alma gücü ile desteklenen mal ve hizmet miktarıdır.		
2. Bir malın fiyatı düştükçe o mala olan talep artar, aksine fiyatı yükseldikçe mala olan talep azalır. Ekonomide bu duruma arz yasası adı verilir.		
3. Fayda sağlayabilmek bir bedel ödemekle mümkündür. Bu bedele piyasa fiyatı adı verilir.		
4. Bir malın ya da hizmetin fiyatı, kişinin geliri, alışkanlıkları ve tercihleri arzı etkileyen başlıca faktörlerdir.		
5. Üreticilerin ya da satıcıların bir mal veya hizmeti, belli bir zaman içinde (gün, hafta, ay vb.), farklı fiyatlarda farklı miktarlarını üretme ve satma konusundaki istek ve yetenekleri piyasa olarak tanımlanabilir.		
6. Üreticilerin fiyatı yükseldiğinde daha fazla, düştüğünde ise daha az mal satmayı tercih etmelerinin birçok nedeni vardır. Her şeyden önce yüksek fiyatlar, üretici açısından daha fazla üretmek ve satmak için bir teşviktir. Ayrıca bir maldan daha fazla üretebilmek için maliyeti daha yüksek üretim yöntemleri kullanılmak zorunda kalınabilir. Buna artan verimler yasası adı verilir.		
7. Üretim faktörlerinin maliyeti arzı etkiler.		
8. Herhangi bir mal veya hizmetin başka bir mal veya hizmetle değişim oranına fiyat adı verilir.		
9. Bir malın fiyatının para olarak ifadesine nispi fiyat denir.		
10. Arz fiyatı, bir malı sahibinin satmak istediği, yani malı için aklından geçirdiği fiyattır.		

II. TEST

1. Aşağıdakilerden hangisi belirli bir piyasada, belirli bir zamanda, belirli bir fiyattan, satın alınmak istenen ve satın alma gücü ile desteklenen mal ve hizmet miktarına verilen addır?

- A) Talep
- B) Arz
- C) Talep yasası
- D) Kişisel talep
- E) Piyasa talebi

2. Aşağıdakilerden hangisi bir malın fiyatı düştükçe o mala olan talep artması aksine fiyatı yükseldikçe mala olan talep azalması durumunun adıdır?

- A) Arz yasası
- B) Talep yasası
- C) Arz ve talep yasası
- D) Mutlak yasa
- E) İhtiyaç yasası

3. Aşağıdakilerden hangisi talebin özelliklerinden **değildir**?

- A) Satın alma isteğinin var olması
- B) Bu isteği destekleyecek satın alma gücünün bulunması
- C) Satın alma isteğinin belli bir zaman veya dönem içinde olması
- D) Talebi karşılayacak bir piyasanın olmaması
- E) Ürünün birim fiyatının belirlenmiş olması

4. Üreticilerin ya da satıcıların bir mal veya hizmeti, belli bir zaman içinde (gün, hafta, ay vb.), farklı fiyatlarda farklı miktarlarını üretme ve satma konusundaki istek ve yeteneklerine ne ad verilir?

- A) Talep
- B) Talep yasası
- C) Arz
- D) Arz yasası
- E) Azalan verimler yasası

5. Aşağıdakilerden hangisi talebe etki eden faktörlerden **değildir**?

- A) Kişinin geliri
- B) Mal veya hizmetin fiyatı
- C) Kişinin alışkanlıkları ve tercihleri
- D) Nüfus ve mevsimlik faktörler
- E) Üretim koluna özgün faktörler

6. Herhangi bir mal veya hizmetin başka bir mal veya hizmetle değişim oranına ne ad verilir?

- A) Talep
- B) Arz
- C) İhtiyaç
- D) Fiyat
- E) Fayda

7. Aşağıdakilerden hangisi bir malın fiyatının para olarak ifadesine verilen addır?

- A) Mutlak fiyat
- B) Nispi fiyat
- C) Maliyet fiyatı
- D) Esnek fiyat
- E) Arz fiyatı

8. Aşağıdakilerden hangisi alıcı ve satıcıların birbirleriyle kolayca temas edebilmelerini sağlayan bir örgütü ifade eder?

- A) Pazar
- B) İşletme
- C) Piyasa
- D) Dükkân
- E) Tröst

9. Aşağıdakilerden hangisi piyasalarda yer alan işletmelerin fiyat, arz, üretim ve dağıtım miktarı gibi ekonomik parametreler üzerinde belirli bir kontrole sahip olduğunu ifade eden rekabet türüdür?

- A) Tam rekabet
- B) Eksik rekabet
- C) Oligopol piyasa
- D) Monopol piyasa
- E) Monopolcü rekabet piyasası

10. Aşağıdakilerden hangisi işletmelerin alüminyum, çimento ve bakır gibi homojen bir mal üretip sattığı piyasanın adıdır?

- A) Saf oligopol piyasa
- B) Farklılaştırılmış oligopol piyasa
- C) Monopolcü rekabet piyasası
- D) Monopol piyasası
- E) Tam rekabet piyasası

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

Öz değerlendirme formu ünitenin sonunda neleri ne kadar öğrendiğinizi değerlendirmeniz için hazırlanmıştır. Bunu yapabilmek için aşağıdaki seçeneklerden size en uygun olanını işaretleyiniz. Değerlendirme sonunda “Kısmen” ya da “Hayır” cevaplarınız fazla ise üniteyi tekrar gözden geçiriniz.

ÖZ DEĞERLENDİRME	DERECELER		
	Evet	Kısmen	Hayır
Bu ünite ile ilgili temel kavramları öğrendim.			
Etkinliklerinden yeterince faydalandım.			
Ders dışı etkinliklerde verilen çalışmaları yaptım.			
Anlamadığım yerde sorular sordum.			
Çalışmalarımda zamanı doğru kullandım.			
Çalışmalarım sırasında gerekli materyalleri yeterince kullandım.			
Gereken yerde arkadaşlarımla grup çalışması yaptım.			
Ünite sonundaki testlere doğru cevap verdim.			

MİLLÎ GELİR, EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM

Bu ünite de millî gelir ve millî gelir ile ilgili temel kavramlar ve-
rilerek, öğrencilere ekonomik büyümenin önemini kavramalarına
yönelik davranışlar kazandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca öğrencile-
rin konuyla ilgili olarak ülkemizin millî geliri ile diğer ülkelerin millî
gelirlerini karşılaştırmaları, ekonomik büyüme açısından istihda-
mın önemini fark etmeleri amaçlanmıştır.

HAZIRLANALIM

1. Ülkemizin toplam gelirinin hangi kalemlerden meydana geldiğini araştırınız ve ülke gelirini artırmak için neler yapılması gerektiğini arkadaşlarınızla tartışınız.
2. İşsizliğin gerek ülkemizde gerekse dünyada artmasının başlıca nedenleri neler olabilir? Araştırınız.
3. Ülkelerin gelirlerinin artması kişilerin gelirlerinin artmasını ne yönde etkiler? Arkadaşlarınızla tartışınız.
4. Geri kalmış ülkelerdeki gelir dağılımı adaletsizliğinin başlıca nedenleri neler olabilir? Araştırarak bulduğunuz sonuçları arkadaşlarınızla paylaşınız.
5. Gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeleri millî gelirleri açısından karşılaştırarak aralarındaki gelişmişlik farklarının başlıca nedenlerini bulunuz.

A. GAYRİ SAFİ MİLLÎ HASILA (GSMH) - MİLLÎ GELİR (MG) - GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (GSYH)

Ekonomi bilimi ile uğraşanlar geçmişte bir ülkenin zenginliğinin ölçülmesinde kimi zaman ülkede bulunan altın ve gümüş stokunun büyüklüğünü, kimi zaman da tarımdan elde edilen net hasılayı ölçü olarak kabul etmişlerdir. Zenginliğin gerçek kaynağının üretim olduğunun anlaşılması ise 18. yüzyıl sonlarında gerçekleşmiştir. Modern ekonomi biliminin kurucusu olan İngiliz düşünür Adam Smith 1776 yılında yayımladığı Milletlerin Zenginliği (The Wealth of Nations) adlı kitapta ülkeleri gerçekten zengin kılan şeyin yıllık emek ve o emek karşılığı elde edilen mal ve hizmet miktarı olduğu tezini öne sürmüştür.

Millî gelir (MG), bir ülkenin belli bir dönemde mal ve hizmet üretiminden doğan üretim faktörlerinden elde edilen (sermaye ve emek gibi) gelirlerin parasal değeridir. Bir başka ifadeyle millî gelir, bir ekonominin belli bir dönemde yarattığı toplam net hasılayı ifade eder. Toplumun refah derecesini gösteren tatminkâr bir ölçüttür.

Fotoğraf 3.1: Millî gelir üretim gelirlerinden elde edilen gelirin parasal değeridir.

Resim 3.1: Millî gelir ne kadar yüksekse kişilerin refah düzeyi de o derece yüksek olur.

Gayri safi millî hasıladan net dış dünya faktör gelirlerinin (işçi dövizleri, yurt dışından elde edilen girişimci gelirleri, yurt dışındaki faaliyetlerden elde edilen kâr transferleri ve yurt dışındaki mali yatırımlardan elde edilen faiz gelirleri) düşülmesiyle elde edilen toplam değere gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) adı verilir. Gayri safi yurt içi hasıla belirli bir dönemde üretilen nihai malların ve hizmetlerin üretim değerini ifade eder. Burada üretimde kullanılan faktörlerin yerli ya da yabancı olması önem taşımaz. TÜİK'ten alınan verilere göre Türkiye'nin 2016 yılı gayri safi yurt içi hasılası 2.590.517 milyon ₺'dir. Bu açıklamalardan sonra gayri safi millî hasılanın temel unsurları şöyle açıklanabilir:

Millî gelirle ilgili iki temel kavram vardır. Bunlar; gayri safi millî hasıla (GSMH) ve gayri safi yurt içi hasıla (GSYH)'dir. **Gayri safi millî hasıla (GSMH)**, bir ülkede genellikle bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatından toplam değeridir. **Safi millî hasıla** ise üretimde kullanılan sermaye stokunda oluşan yıpranma (amortisman) düşüldüğü zaman ulaşılan millî gelirdir.

Örneğin bir ülkenin GSMH'si 870 milyar dolar ve bu ülkedeki toplam amortisman miktarı 48 milyar dolar ise GSMH 870 milyar dolar – Amortismanlar 48 milyar dolar = SMH 822 milyar dolardır.

GSMH – AMORTİSMANLAR = SMH

Gayri safi millî hasıla bir ekonomideki yerleşik üretici birimlerin belli bir dönemde toplam faaliyetleri sonucu yaratmış oldukları tüm mal ve hizmetlerin üretim değeri toplamından bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdiler toplamının düşülmesiyle bulunur. Gayri safi millî hasılanın temel unsurları şunlardır:

- GSMH hesaplamalarında nihai mal ve hizmetlerin nihai değeri esas alınır. Böylece çifte kayıt yapma önlenmiş olur.
- Hesaplamalarda yalnızca o dönemde yaratılmış mal ve hizmetlerin değeri esas alınır.
- Hesaplamalarda mal ve hizmetlerin cari piyasa fiyatları kullanılır.

Gayri safi millî hasıladan net dış dünya faktör gelirlerinin (işçi dövizleri, yurt dışından elde edilen girişimci gelirleri, yurt dışındaki faaliyetlerden elde edilen kâr transferleri ve yurt dışındaki mali yatırımlardan elde edilen faiz gelirleri) düşülmesiyle elde edilen toplam değere **gayri safi yurt içi hasıla (GSYH)** adı verilir. Gayri safi yurt içi hasıla belirli bir dönemde üretilen nihai malların ve hizmetlerin

3. ÜNİTE: MİLLÎ GELİR, EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM

üretim değerini ifade eder. Burada üretimde kullanılan faktörlerin yerli ya da yabancı olması önem taşımaz. Bu açıklamalardan sonra gayri safi millî hasılanın temel unsurları şöyle açıklanabilir:

- Gayri safi yurt içi hasılaya net dış dünya faktörleri eklendiğinde gayri safi millî hasılaya ulaşılır. Örneğin yurt dışında çalışmakta olan işçilerimizin geliri o ülkelerin değil, Türkiye'nin gayri safi millî hasıla unsuru olarak kabul edilir. Aynı şekilde yabancı işletmelerin ülkemizdeki faaliyetleri sonucu elde ettikleri kârlar da o ülkelerin gayri safi millî hasıllarının içinde gösterilmelidir.

- Gayri safi millî hasılanın, gayri safi yurt içi hasılayı geçmesi durumunda ülke vatandaşlarının o ülkede faaliyet gösteren yabancılara kıyasla daha fazla kazandıklarının bir göstergesi olarak kabul edilir.

Gayri safi yurt içi hasıladan amortismanların çıkarılmasıyla **safi yurt içi hasıla** elde edilir.

Aynı örneğimizde; işçi dövizleri, yurt dışından elde edilen girişimci gelirleri, yurt dışındaki faaliyetlerden elde edilen kâr transferleri ve yurt dışındaki mali yatırımlardan elde edilen faiz gelirlerinin 15 milyar dolardır. Buna göre; 870 milyar dolar – 15 milyar dolar = 855 milyar dolar GSYH'dir. GSYH'den amortismanları çıkardığımızda SYH'yi elde ederiz.

GSYH 855 milyar dolar – Amortismanlar 48 milyar dolar = SYH 807 milyar dolardır.

GSYH – AMORTİSMANLAR=SYH

Fotoğraf 3.2: Yurt dışında çalışan işçilerin gelirleri, çalıştığı ülkenin değil, Türkiye'nin gayri safi millî hasıla unsurudur.

Safi yurt içi hasıladan dolayı vergilerin düşülmesi ve sübvansiyonların eklenmesi sonucu bulunan rakam ise yurt içi gelirdir.

Örneğimize göre; dolaylı vergilerin 2 milyar dolar ve sübvansiyonların 3 milyar dolar olduğunu varsayarsak yurt içi geliri şöyle hesaplarız:

SYH 807 milyar dolar – Dolaylı Vergiler 2 milyar dolar + Sübvansiyonlar 3 milyar dolar = YG 808 milyar dolardır.

SYH – DOLAYLI VERGİLER + SÜBVANSİYONLAR = YG

Yurt içi gelire net dış dünya faktör gelirlerinin eklenmesiyle millî gelir elde edilir.

Örneğimizde net dış dünya faktör gelirlerinin 15 milyar dolar olduğunu kabul ettiğimizde milli gelir şöyle hesaplanacaktır.

Yurt İçi Gelirler 808 milyar dolar + Net Dış Dünya Faktör Gelirleri 15 milyar dolar = Milli Gelir 823 milyar dolardır.

YG + NET DIŞ DÜNYA FAKTÖR GELİRLERİ = MG

Ülkemizin yurt içi gayri safi hasıla rakamları diğer ülkelere nazaran daha düşüktür. Uluslararası Para Fonunun (IMF) 2016 rakamlarına göre kişi başına düşen millî gelir sıralamasında 24.990 ABD dolardır. Kişi başına düşen millî gelirin artmasıyla ülkemizde yaşayan insanların refah düzeylerinin artacağı muhakkaktır. Türkiye, toplumsal ve bireysel refahı arttırmak için hızlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme modeli uygulamalıdır. Ekonomik vizyonun temelini ise hızlı ve sürdürülebilir bir modelin uygulanması ile ekonomik istikrarın sağlanmasına da destek verecek olan stratejiler ve reformlar oluşturmalıdır. Türkiye, bölgesi itibari ile geniş bir potansiyel dış pazara sahiptir. Bu doğrultuda ihracat ve dış pazarlar, sanayileşme, teknoloji, rekabet gücü, verimlilik ve girişimcilik gibi ana başlıklar itibariyle yeni stratejiler belirlemelidir. Kamu açıkları daraltılmalı, kamu tasarrufları artırılmalıdır. Kamu kesimi aynı zamanda idari açıdan sadeleştirilmeli ve şeffaflaştırılmalıdır.

Fotoğraf 3.3: Yurt dışından elde edilecek girişimci gelirleri de gayri safi yurt içi hasıla olarak kabul edilir.

Resim 3.2: Ülkemizde kişi başına düşen gelirin artırılması gerekir.

Resim 3.3: Ülkemizde kamu açıkları azaltılmalıdır.

Türkiye'nin ekonomik büyüme ve kalkınmasının önündeki en önemli engel kaynak tasarrufudur. Türkiye; hızlı, istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme için yurt içi tasarrufları arttırmak, kullanımını etkinleştirmek ve yurt dışı tasarrufları daha fazla kullanmak durumundadır. Ekonomik büyümenin önemli bir unsuru da enerji, ulaştırma, iletişim gibi alt yapı yatırımlarının bir an önce tamamlanmasıdır.

Türkiye'de kamu harcamalarının, bütçe ve kamu iktisadi teşebbüsleri açıklarının, yeni kamu hizmetleri ile kamusal yatırımların yapılmasını sağlayan en büyük gelir kaynağı, vergi gelirleridir. Vergi toplanırken toplumun bütün bireylerine adil ve düzenli bir dağıtım yapılmalı, vergi gelirlerini artırmak için öncelikle Türk vergi sisteminde vergi kaçakçılığının nasıl önlenmesi gerektiği ele alınmalı, vergi kaçakçılığının sebepleri incelenmeli, yine vergiden elde edilen gelir de bireylere eşit olarak yararlanacağı şekilde harcanmalıdır.

Fotoğraf 3.4: Vergi gelirleri artırılmalıdır.

3. ÜNİTE: MİLLÎ GELİR, EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM

Yıllar	Milyon Dolar
2002	350.476
2003	454.781
2004	559.033
2005	648.932
2006	758.391
2007	856.387
2008	950.144
2009	953.973
2010	1.105.101
2011	1.294.893
2012	1.416.817
2013	1.561.510
2014	1.749.782
2015	1.953.561
2016	2.590.517

Tablo 3.1: Yıllar İtibarıyla Türkiye'nin Gayri Safi Millî Hasıla Rakamları (TÜİK)

Ülkeler	GSYH /Milyar ABD Doları)
Almanya	3.494.898
ABD	18.561.934
Arjantin	541.748
Avusturya	387.299
Brezilya	1.769.601
Çin	11.391.619
Danimarka	302.571
Endonezya	940.953
Filipinler	311.687
Finlandiya	239.186
Hindistan	2.250.987
İngiltere	2.649.893
İrlanda	307.917
İspanya	1.252.163
İsrail	311.739
İsveç	517.440
İtalya	1.852.499
Japonya	4.730.300
Kanada	1.532.343
Kolombiya	274.135
Kore	1.404.383
Lüksemburg	60.984
Macaristan	117.065
Malezya	302.748
Meksika	1.063.606
Peru	180.291
Polonya	467.350
Rusya	1.267.754
Sri Lanka	82.239
Şili	234.903
Tayland	390.592
TÜRKİYE	735.716
Yunanistan	195.878

Tablo 3.2: Bazı Ülkelerin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Rakamları (IMF, Dünya Ekonomik Genel Verileri, 2016.)

Ders İçi Etkinlik

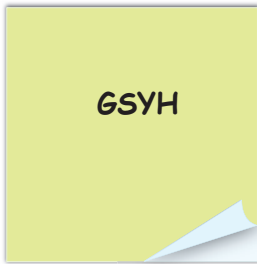
Millî gelir nelerden oluşur?

Gayri safi millî hasılayı belirleyen unsurlar nelerdir?

Gayri safi yurt içi hasılayı bulmak için gayri safi millî hasıladan neleri düşmeliyiz?

Beyin Fırtınası

TÜRKİYE BÜTÇESİNİN BAŞLICA KALEMLERİ

GELİRLER	GİDERLER
VERGİ GELİRLERİ	CARİ GİDERLER
VERGİ DIŞI NORMAL GELİRLER	YATIRIM GİDERLERİ
ÖZEL GELİRLER VE FONLAR	TRANSFERLER

Ülkemizin bütçesinin başlıca kalemleri yukarıdaki gibidir. Siz de bu kalemlerin nelerden oluştuğunu bularak gelirlerin ve giderlerin altına tek tek yazınız. Gelirlerin arttırılması ve giderlerin azaltılması için yapılması gerekenler konusunda beyin fırtınası yapınız.

B. MİLLÎ GELİRİN DAĞILIMI

Bir ülkede millî gelirin büyüklüğü ya da büyüme hızının yüksekliği gibi konuların yanı sıra gelirin nasıl paylaşıldığı da ekonomi politikasının uğraşı konuları arasındadır. Gelir dağılımının başlıca dört türü vardır:

1.1. Fonksiyonel gelir dağılımı: Millî gelirin üretilmesine katkıda bulunan üretim faktörlerinin millî gelirden aldıkları paylar, yani millî gelirin ücret, faiz, rant ve kâr arasındaki dağılımıdır. Bu dağılım, millî gelirin çeşitli sosyal tabakalar arasında nasıl dağıldığını gösterir. Ülkemizin millî gelirin üretim faktörleri arasındaki dağılımı coğrafya dersinin “Geçmişten Günümüze Ekonomik Faaliyetler” bölümünde de yer almaktadır.

Fotoğraf 3.5: Çalışanlar yaptıkları iş karşılığında ücret alırlar, aldıkları bu ücret millî gelirden aldıkları paydır.

1.2. Kişisel gelir dağılımı: Millî gelirin ülkedeki nüfusu oluşturan kişiler tarafından nasıl paylaşıldığını gösteren dağılımdır. Bu dağılımda kişiler eşit olarak düşünülür. Her bir parça nüfusun %20'sini temsil eder. Bu orana düşen ulusal gelir hesaplanarak hane halkının yüzde dağılımı ile gelirin yüzde dağılımı karşılaştırılır. Bu yöntemde hane halkının toplamının hangi kesimlerini (zengin - yoksul) temsil ettiği belli değildir. Dolayısıyla sermaye sahibi işçi, memur, çiftçi gibi toplumun belli sınıfları arasından tarafsız bir dağılımı öngörür. Bir başka ölçüt ise ülke nüfusunu en düşük gelirli grup ile en yüksek gelirli gruba doğru, %20'lik beş eşit gruba ayırır ve her gruba ait millî geliri hesaplar. Gruplara denk gelen millî gelirin toplam millî gelire olan yüzdesini hesaplayarak beş grup arasında karşılaştırma yapar. Gelir dağılımındaki eşitsizlik, en düşük gelirli %20 ile en yüksek gelirli %20'nin millî gelirden aldıkları paylar arasında büyük bir farkın olması demektir. Millî gelirin %20'sini en düşük gelirli %20'lik grubun aldığı duruma **mutlak eşitlik** adı verilir. Ancak mutlak eşitlik hiçbir ülkede söz konusu değildir. Bu durumda önemli olan mutlak eşitliğin minimum derecede sapmasıdır. Mutlak eşitlikte sapma oldukça gelir dağılımındaki adaletsizlik de artacaktır. TÜİK'in araştırmalarına göre 2015 yılında Türkiye'de nüfusun en yüksek gelirli grubu, millî gelirin %46,5'ine sahipken en düşük gelirli grubun toplam gelirden aldığı pay %6,1'dir. Bu durum Türkiye'de kişisel gelir dağılımının adil olmadığını göstermektedir.

1.3. Sektörel gelir dağılımı: Bu dağılım millî geliri ekonomideki üretim sektörlerine göre ayırır. Tarım, sanayi, hizmet, ticaret ve diğer sektörlerin millî gelirden aldıkları payları gösteren sektörel gelir dağılımı, o ülkenin ekonomik gelişimi açısından da bilgi verir. Yıllara göre incelenebilecek olan bu dağılım, o ülkenin endüstrileşme sürecinde hangi konumda olduğu, küreselleşme sürecinde ise hangi sektöre ağırlık vermesi veya vermemesi gerektiği gibi konularda ülkelere politika önerileri açısından ışık tutar.

1.4. Bölgesel gelir dağılımı: Millî gelirin ülkedeki farklı bölgelerde yaşayan kişilere göre dağılımıdır. Bu gelir dağılımı, ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıkları gösterir ve bölgesel gelişim araştırmacıları ve ülkedeki politikacılar için önemli bir kaynaktır.

Yukarıda tanımlanan dağılımlar, ülkedeki gelir dağılımının ayrıntılı şekilde incelenmesini sağlar. Ancak gelir dağılımının sadece bu türlere göre incelenmesi yeterli olmayabilir. Gelir dağılımı ayrıca cinsiyete, mesleğe, yaşa vb.lerine göre de incelenebilir.

Fotoğraf 3.6: Kişilerin elde ettikleri gelir mesleklerine göre de değişebilir.

Ders Dışı Etkinlik

MİLLÎ GELİRİN DAĞILIMI					
Millî Gelir Dağılımı	Fonksiyonel Gelir Dağılımı	Rant	Ücret	Faiz	Kâr
	Kişisel Gelir Dağılımı	Kişi Başına Düşen Millî Gelir			
	Sektörel Gelir Dağılımı	Tarım	Sanayi	Hizmet	
	Bölgesel Gelir Dağılımı	Farklı Bölgelerde Yaşayan Kişilere Göre Dağılım			

Yukarıda verilen millî gelir dağılımı tablosundaki gelir türlerini örneklerle açıklayınız. Buradan yola çıkarak siz de bir tablo oluşturunuz ve sınıf panosuna asınız.

Okuma Metni

Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (2012)

En zengin kesimin geliri en yoksul kesimin gelirinin 8 katı oldu.

Yüzde 20'lik gruplarda, en yüksek gelire sahip son gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay %46,6 iken, en düşük gelire sahip ilk gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay %5,9 oldu.

Buna göre, son yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay, ilk yüzde 20'lik gruba göre (P80/P20 göstergesi) 8 kat oldu. P80/P20 göstergesi hem kentsel yerler hem de kırsal yerler için 7,2 olarak hesaplandı.

• **Gelir dağılımında bir önceki yıla göre 0,002 puanlık bir iyileşme oldu.**

Gelir dağılımı eşitsizlik ölçütlerinden Gini katsayısı bir önceki yıla göre 0,002 puan düşüş ile 0,402 olarak tahmin edildi. Katsayı, kentsel yerleşim yerleri için 0,391, kırsal yerleşim yerleri için ise 0,377 olarak hesaplandı.

Gelirin nüfusa dağılımındaki eşitsizliğin grafik gösterimi olan Lorenz eğrisinde bir önceki yıla göre gelir dağılımında önemli bir değişim olmadığı eğrilerdeki çakışma ile görüldü.

• **Ortalama yıllık hanehalkı kullanılabilir geliri 26.577 ₺ oldu.**

Türkiye'de hane halkı başına düşen ortalama yıllık kullanılabilir gelir 26.577 ₺ iken, ortalama yıllık eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelir 11.859 ₺ olarak hesaplandı. İstanbul Bölgesi 16 126 ₺ ile ortalama yıllık eşdeğer hane halkı kullanılabilir geliri en yüksek olan bölge oldu. Bunu, 14.160 ₺ ortalama gelir ile Batı Anadolu Bölgesi izledi. En düşük ortalamaya sahip bölge ise 5.870 ₺ ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi oldu.

• **Toplam gelir içinde maaş-ücret gelirleri en fazla payı aldı.**

Maaş-ücret gelirleri %46,5'lik oranla toplam gelir içerisinde en fazla paya sahip oldu. Bunu %20,4 ile müteşebbis gelirleri ve %20 ile sosyal transferler izledi.

Sosyal transferlerin %92'sini emekli ve dul-yetim aylıkları oluşturdu. Emekli ve dul-yetim aylıkları toplam gelir içinde %18,4'lük paya sahip iken, diğer sosyal transferlerin payı %1,6 olarak belirlendi. Müteşebbis gelirlerinin ise %66,7'si tarım-dışı gelirlerden oluştu.

• **Nüfusun %16,3'ü yoksulluk sınırının altında kaldı.**

Eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelirleri kullanılarak çeşitli görelî yoksulluk sınırları (eşdeğer hane halkı kullanılabilir medyan gelirin %40, %50, %60 veya %70'ine göre) hesaplandı.

Eşdeğer hane halkı kullanılabilir medyan gelirin %50'si dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre nüfusun %16,3'ü yoksulluk riski altında kaldı. Kentsel ve kırsal yerler için hesaplanan yoksulluk sınırlarına göre, kentsel yerlerde bu oran %13,8 iken, kırsal yerlerde %16,3 oldu.

• **Sürekli yoksulluk riski altında bulunanların oranı %16 oldu.**

Dört yıllık panel veri kullanılarak hesaplanan "sürekli yoksulluk" oranı, son yılda ve önceki üç yıldan en az ikisinde yoksulluk riski altında olanlar olarak tanımlanmaktadır. Sürekli yoksulluğun hesaplan-

masında eşdeğer hane halkı kullanılabilir medyan gelirin %60'ı dikkate alınmaktadır. Buna göre, hem 2011 hem de 2012 yıllarında sürekli yoksulluk riski altında olanların oranı %16 olarak hesaplandı.

• **Yaşam koşulları göstergeleri çoğunlukla iyileşti.**

Kurumsal olmayan nüfusun;

- Kendine ait konutta oturanların oranı %60,6 oldu.
- %40,6'sı konutunda "sızdıran çatı, nemli duvarlar, çürümüş pencere çerçevesi vb." sorunlar olduğunu beyan etti.
- %46,6'sı oturduğu konutta "izolasyondan dolayı ısınma sorunu" yaşadı.
- %61,3'ü hanesinin taksit ödemeleri ve borçları (konut alımı ve konut masrafları dışında) olduğunu beyan etti.
- %85,9'u "evden uzakta bir haftalık tatili", %61,8'i "beklenmedik harcamalarını" ve %78,8'i "yıpranmış ve eskimiş mobilyalarını yenileme ihtiyacını" ekonomik nedenlerle karşılayamadığını beyan etti.

• **Maddi yoksunluk oranı bir önceki yıla göre düştü.**

Ciddi finansal sıkıntıyla karşı karşıya olan nüfusun oranı olarak tanımlanan ve belirlenmiş 9 maddeden en az 4 tanesini karşılayamama ya da mahrum olma durumunu tanımlayan "maddi yoksunluk" oranı 2011 yılında %60,4 iken 2012 yılında %59,2 olarak hesaplandı.

Fotoğraf 3.7: İnsanların refahı ve mutluluğu için gelir dağılımının adil olması gerekir.

C. MİLLÎ GELİRİN ÜRETİM FAKTÖRLERİ ARASINDA DAĞILIMI

1. Rant

Toprak veya doğa deyimleri ile açıklanan üretim faktörü, üretim amacıyla kullanılabilen topraklarla birlikte, toprak altı ve toprak üstü zenginlikleri de içine alan bir kavramdır. Yani ekilebilir topraklar yanında, madenler, petrol yatakları ve yer altı suları gibi doğal kaynaklarla orman ve sular gibi yer üstü kaynaklar da bu kavramın içine girmektedir. Bir üretim faktörü olarak toprağın en önemli özellikleri şunlardır:

- Toprak miktar bakımından sınırlıdır, kıt bir kaynaktır.
- Bir başka yere taşınması imkânsızdır, toprak nerede bulunuyorsa ancak orada üretime katılabilir.
- Çoğaltılmaları mümkün değildir. Yani, ne insan gücü ne de sermaye gibi zamanla arz miktarlarını arttırmak söz konusudur.

Fotoğraf 3.8: Madenler, petrol kaynakları, ormanlar ve sular; toprak altı ve toprak üstü zenginliklerdir.

Toprak faktörünü ellerinde bulunduranların üretimden aldıkları paya rant adı verilmektedir. Rant, İngilizce “rent” sözcüğünden gelmektedir ve kira anlamını taşır. Ancak bu terim günlük konuşmalarımızda kullanılan kira deyiminden çok farklıdır. Günlük yaşantıda araba, traktör veya kamyonun kirasından ya da ev, apartman, iş hani veya çiftlik kirasından söz edilebilir. Bu sayılanlardan otomobil, traktör ya da kamyon kirasının içinde rant unsuru hiç yoktur. Çünkü kiraya verilen bu araçlar doğal kaynak değil sermaye mallarıdır. Buna karşılık ev, apartman ve çiftlik kirasının içinde toprak unsurunun payı olmakla birlikte, üzerine sonradan bina ve tesisler yapmak için insanlar emek ve sermaye yatırmışlardır. Bunlardan elde edilen rant ise kira geliri olarak adlandırılmaktadır.

Ekonomistler rantın var oluş nedenini toprağın insan ihtiyaçlarına göre kıt olmasına bağlarlar. Topraksız herhangi bir üretimin yapılabileceğini düşünemezler. Oysa insan toplulukları kalabalıklaştıkça onların yerleşmesi, konut yapımı ve beslenebilmesi için daha çok toprağa ihtiyaç duyulmuştur. Toprağın sınırlı bulunması ve çoğaltılamayan mallardan olması dolayısıyla bir süre sonra bu kıt kaynağın kullanılması için bir bedelin ödenmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Rant çeşitlerini aşağıdaki şekilde açıklamak mümkündür:

1.1. Tarımda arazinin farklı kalitede olmasından doğan rant

Tarım arazilerinin farklı kalitede olmasından doğan ranta **diferansiyel rant** ya da **verimlilik rantı** adı verilir. Üretim için her ne kadar en verimli topraklar tercih edilse de artan nüfus sebebiyle ortaya çıkan ihtiyacı karşılamak için üreticiler tarım yapmak amacıyla yeni toprak arayışı içerisine girerler. İlk etapta en verimli topraklarda tarım yapıldığı kabul edildiği için, genişleyen nüfus ve ihtiyaç halkasıyla birlikte giderek verimliliği daha az olan topraklarda tarım yapılmaya başlanır ve topraklar arasındaki bu verimlilik farkı bizi farklılık rantına ulaştırır.

Örneğin hepsinde aynı emek ve sermayeyi kullanarak (280 ₺), genişlikleri 1 dekar olan 3 ayrı kalite toprakta buğday ekimi yaptığımızı düşünelim. Hasat sonunda 1. kalite topraktan 800 kg, 2. kalite topraktan 600 kg ve nihayet 3. kalite topraktan da 400 kg buğday elde ettiğimizi varsayarsak bu durumda buğday maliyetleri sırasıyla;

1. kalite toprakta 0,35 ₺ / kg maliyet
2. kalite toprakta 0,466 ₺ / kg maliyet
3. kalite toprakta 0,70 ₺ / kg maliyet olacaktır.

Piyasada buğday fiyatları, marjinal işletmenin maliyetini karşılayacak düzey olan 0,70 ₺'de oluşacaktır. Aksi hâlde 3. kalite toprakta zarar sonucu üretim yapılması mümkün olmayacaktır. 1. kalite toprakta piyasa fiyatlarına göre ($0,70 - 0,35 = 0,35$) 0,35 ₺, 2. kalite toprakta ise ($0,70 - 0,466 = 0,234$) 0,234 ₺ daha ucuza mal olacaktır. Böylece yüksek verimlilikteki 1. ve 2. kalite toprak sahipleri piyasada oluşan (0,70 ₺ / kg) fiyat ile üretim maliyetleri arasındaki fark kadar rant elde edecektir. Verilen örnekten de anlaşılacağı üzere verimli topraklar verimsiz topraklardan daha fazla rant getirmektedir. Çünkü aynı masrafla daha fazla üretim elde edilmesi verimli ve kaliteli toprağın üretimini arttırmaktadır.

1.2. Tarımda arazinin şehre farklı uzaklıkta olmasından doğan rant

Tarım arazilerinin kente farklı uzaklıkta olmaları nedeniyle doğan ranta mevki rantı denmektedir. Mevki rantı da bir diferansiyel ranttır. Örneğin arazilerin verimlilik dereceleri aynı olan bir şehir ve onun etrafında daire şeklinde gittikçe açılan tarım arazileri olduğunu varsayalım. Bu arazilerde aynı türden ürün üretildiği hâlde şehre en uzak olan işletme en fazla taşıma gideri ödeyen işletmedir. En uzakta bulunan bu işletmenin üretime devam edebilmesi için fiyatlar bu işletmenin maliyeti yanında taşıma giderlerini de karşılayabilecek düzeyde oluşacaktır. Bu durumda en uzak işletmeye göre şehre daha yakın olan işletmeler, şehre yaklaştıkça miktarı artan bir rant elde edebileceklerdir ki bu da mevki rantıdır.

Fotoğraf 3.9: Ev ve iş yerinin şehir merkezine yakınlığı şehir mevki rantını yaratır.

1.3. Maden rantı

Bir maden değişik alanlarda farklı maliyetle üretilip aynı fiyatla satılabilmektedir. Ancak, yüzeye daha yakın olan madenlerin üretimi daha kolay ve maliyeti düşük olduğundan rantı daha yüksektir.

1.4. Şehir mevki rantı

Şehir mevki rantı, şehirdeki ev, arsa, apartman, dükkân ve iş yeri gibi taşınmaz malların şehir merkezine, iş yerlerine veya şehrin muteber yerleşim bölgelerine olan yakınlığı nedeniyle ortaya çıkan diferansiyel bir ranttır. Bu yerlere yakın olan ev, dükkân, apartman veya iş yerinin kiralari ya da satılınca bedelleri uzakta olanlara göre daha yüksek olacaktır.

2. Faiz

Mülk gelirlerinden bir diğeri faizdir. **Faiz geliri**, sermayenin sahibine ödenen ve elindeki sermayeyi bir süre için başkasına ödünç vermesinin karşılığı sayılan bir bedeldir. Sermayenin sahibi de tıpkı toprak sahibi gibi çalışmadan üretimden pay alabilir. Ayrıca kendisi de çalışıyorsa örneğin, sermayesini kurduğu ve yönetmekte olduğu bir işletmede değerlendiriyorsa bu hizmetlerinden dolayı ayrıca gelirden bir pay alacaktır. Bu bakımdan, teşebbüs geliri ve yönetici geliri ile sermayenin gelirini birbirine karıştırmamak gerekir.

Sermaye; doğal kaynaklar dışında, insana üretimde yardımcı olan ve iş gücünün üretkenliğini arttıran her şey olarak tanımlanabilir. Bir başka tanıma göre ise sermaye, üretilmiş üretim araçlarıdır. Doğal kaynaklar insanlar tarafından sonradan üretilmiş olmadıkları için sermaye sayılmaz; insanlar ise üretimde bulunmak amacıyla üretilmiş araçlar olmadıkları için bu tanımın dışında kalırlar. Fakat geriye kalan her türlü üretim aracı bu tanıma göre sermaye sayılabilir.

Sermayenin fiyatı veya geliri olarak kabul edilen ve belirli bir süre kullanılmasının karşılığı olarak ödenen faiz, yüzde olarak ifade edilir ve genelde yıllık olarak hesaplanır. Alınan kredinin faiz oranı %2'dir, denildiğinde, her 100 ₺ için yıl sonunda 2 ₺ de faiz ödenecek demektir.

Sermaye birikimi yeterli olan gelişmiş ekonomilerde faiz oranları düşük ve krediler ucuzdur. Çünkü sermaye boldur ve sermaye arzı yüksektir. Buna karşılık, sermaye yetersizliği çeken ve sermaye talebi fazla olan ülkelerde faiz oranları yüksektir. Sermaye arzı ve talebi yanında, faiz oranları ile enflasyon arasında da bir ilgi vardır. Bankalar; tasarruf mevduatına, enflasyon oranı üzerinde faiz verilerse mevduatı arttırabilir. Aksi durumda mevduat, banka sisteminden kaçarak kıymetli kâğıt, arazi, altın ve döviz gibi diğer yatırım seçeneklerine yönelir. Başlıca faiz çeşitleri şunlardır:

- **Banka faizi:** Bankalar tarafından toplanan mevduata ödenen ve açılan krediler karşılığında alınan paralardır. Faiz oranı; mevduatın, kredinin vadesine, tutarına göre değişebilir.

- **Basit ve bileşik faiz:** Anapara tutarı sabit tutularak hesaplanan faize, **basit faiz** denir. **Bileşik faiz** ise her dönemin faiz tutarı ana paraya eklenerek hesaplanan faizdir.

- **Kanuni faiz:** Borç-alacak ilişkisinde, yerine getirilmeyen sözleşme hükümleri için yasal olarak hesaplanması gereken faiz oranıdır. Vadesi gelen borcun, borçlu tarafından ödenmemesi durumunda, kabul etmek zorunda kaldığı faize de **temerrüt faizi** adı verilir.

- **Piyasa faizi:** Piyasadaki para arz ve talebine göre uygulanan faiz oranıdır.

3. Ücret

İnsan emeğinin karşılığı olarak ödenen paraya **ücret** adı verilir. Emek üretimin kaçınılmaz bir ögesidir. Doğadan elde edilen ürünlerden yararlanabilmek için bile emek sarf etmek zorunluluğu vardır. Örneğin balık tutmak ya da bir ağaçtan meyve toplamak bile emek ister.

Bir üretim ögesi olarak emeğin diğer faktörlerin yanında özel bir yeri vardır. Çünkü emek beşeri bir faktördür ve doğrudan insanın kendisiyle ilgilidir. Bu nedenle emek faktörünün üretimden alacağı payın büyüklüğü, ücretlerin ne miktar olacağı sorunu her zaman güncelliğini korumuş, ücretlerin yetersiz olduğu ve arttırılması gerektiği öne sürülmüş ve özellikle sanayileşmiş ülkelerde işçi ve ücret sorunları ile toplum çok yakından ilgilenmiştir.

Emek faktörünü diğerlerinden ayıran bir özellik de iş gücünün biriktirilememesi sorunudur. Şimdi kullanılmayan emeği ileride kullanmak üzere biriktirmek veya saklamak mümkün olmadığından çalışmak isteyenlere iş verilememesi ekonomide önemli kaynak israfına neden olmaktadır. Kaldı ki toplumda bir işsizler kitlesinin yaratacağı sosyal sorunlar, bunun neden olacağı ekonomik kayıptan daha önemli olabilmektedir.

Başlıca ücret çeşitleri şunlardır:

- **Aynı ya da nakdi ücret:** Aynı ücret, emek faktörünün payının mal olarak ödenmesi hâlinde söz konusu olan ücrettir. Bu tür ücrete genellikle gelişmemiş ekonomilerde rastlanır. Örneğin köyün çobanına hizmetine karşılık belli miktarda gıda maddesi verilmesi gibi. Nakdi ücret ise para ile öde-

nen ve para olarak ifade edilen ücrettir. Toplumlarda değişim aracı olarak para egemen oldukça, aynı ücret yerini nakdi ücrete terk etmiştir. Bir işçinin aylık geliri 1.500 Türk lirasıdır dediğimizde söz konusu olan ücret, nakdi ücrettir.

Fotoğraf 3.10: Ücret insan emeği karşılığında verilir.

• **Reel ya da nominal ücret:** Reel ücret, nominal ücret ayrımı, ücretin satın alma gücü açısından yapılmış bir ayrımdır. Nominal ücret aslında nakdi ücretten farklı değildir. Ücretin para olarak ifade edilmiş şekli nominal ücrettir. Buna karşılık reel ücret, söz konusu ücret ile satın alınabilecek mal ve hizmet miktarını ifade eder. Örneğin bir işçi bir aylık ücretiyle 100 adet ekmek, 5 kg peynir, 1 çift ayakkabı vb. satın alabiliyorsa bu onun reel ücretidir.

Nominal ücret, reel ücret ayrımının pratik önemi vardır. Çünkü enflasyon dönemlerinde çalışanların parasal ücreti aynı kaldığı ve hatta yükseldiği hâlde reel ücretinin değeri azalır. Örneğin yukarıdaki örnekte anlatılan işçi aylık geliri olan 1.500 ₺ ile ihtiyaçlarının tamamını satın alabiliyorsa bir süre sonra fiyatların yükselmesi nedeniyle geliri bunları almaya yetmeyecektir. Hatta geliri 2.000 ₺'ye çıksa bile daha önce satın aldığı kadar mal ve hizmet alamayabilir. İşte bu durum işçinin nominal ücreti aynı kaldığı ya da arttığı hâlde reel ücretinin azalmış olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifade ile işçinin satın alma gücü azalmıştır. Bu nedenle ücretlerin arttığı veya azaldığı konusunda, sadece nominal ücretlere bakarak verilecek karar her zaman doğru olmayabilir. Reel ücretler gerçeği daha iyi yansıtmaktadır. Bununla beraber ünlü İngiliz iktisatçı J.M. Keynes genelde işçilerin reel ücretten çok ellerine geçen para miktarına yani nominal ücretlere önem verdiklerini ifade eder.

Fotoğraf 3.11: Çalışanların ücretleri genellikle nakit olarak ödenir ve banka hesaplarına yatırılır.

• **Zamana göre ücret veya parça başına**

ücret: Zamana göre ücret, emek faktörünün çalışma süresi dikkate alınarak ödenen ücrettir. Saat başına ücret, yevmiye, aylık ücret ve yıllık ücret zaman esasına göre ödenen ücretlerdir. Buna karşılık parça başına ücret ise yapılan iş birimi esas alınarak ödenen ücrettir. Örneğin bir ayakkabı işçisinin yaptığı her çift ayakkabıya, bir otomobil yıkayıcısının yıkadığı her otomobile veya bir fabrika işçisinin ürettiği her parçaya karşılık aldığı ücret parça başına ücrettir.

Zamana göre ücret rejiminde işçi ne kadar iş yaparsa yapsın aynı ücreti alacaktır. Belki parça başına ücret alandan daha yavaş çalışacak ama işin kalitesi yüksek olacaktır. Parça başına ücrette ise işçi, daha fazla kazanabilmek için hızlı çalışacaktır ama işin kalitesinin de düşme ihtimali kuvvetlidir. Bunun yanında parça başına ücretin, işçiyi çok fazla hırpalarak sağlığını bozacağını savunan görüşler de ortaya atılmıştır. Bu nedenle bazen her iki sistem birleştirilerek primli ücret sistemi uygulamaya konulmuştur. Primli ücret sisteminde ise işçi bir günde belli bir miktar iş yapıp ücretini hak ettikten sonra, bu miktarın üstünde iş çıkardığında kendisine ayrıca ek bir ödeme yapılmaktadır.

Fotoğraf 3.12: Çalışanların bir kısmı zamana ya da parça başına göre ücret alırlar.

4. Kâr

Kâr, bir işletmenin belli bir dönem sonunda elde ettiği net gelirlerin toplamıdır. Başka bir deyişle işletmenin belli bir dönem sonunda elde ettiği toplam gelirler ile katlandığı toplam giderler arasındaki olumlu farktır. Kimi dönemler bu farkın olumsuzlaştığı da görülebilir. Bu olumsuz farka ise zarar adı verilir. İşletmeler giderlerini en aza indirmek ve gelirlerini en üst düzeye çıkarmak için çalışır. Bu sonucu sağlayan alanlara yatırım yapmak kârlılığı azalan alandan da kaçmak ister. Çünkü özel işletmelerin başlıca kuruluş amaçlarından biri kâr sağlamaktır.

Girişimcinin elde ettiği gelir olan kâr, diğer üretim faktörlerinin payları olan ücret, rant ve faiz ödendikten sonra kalan tutardır. Kâr hesaplanırken başvurulan yöntem, toplam satış gelirlerinden toplam giderlerin çıkarılmasıdır. Bu hesaplama sonucu ulaşılan kâra, **muhasabe kârı** denir. Ancak girişimciler bazen üretim faaliyetlerinde kendi emek, toprak ve sermayelerini kullanabilirler. Bu durumda ücret, rant ve faizin toplam gelirden indirilmesi gerekir. Buna **ekonomik kâr** adı verilir.

Kâr, işletmelerin büyüme göstergesidir. Üst yönetim için bir başarı değerlendirme ölçütü olan kâr, çalışanlar için de bir özendirme ve teşvik aracıdır.

Türkiye’de millî gelirin sektörlere göre dağılımı Tablo 3.3’te verilmiştir. Bu dağılım, coğrafya dersinin “Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması” konusunda da ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Resim 3.4: Kâr, işletmelerin büyüme göstergesidir.

Sektörler	2013 (%)	2014 (%)	2015 (%)
1. Tarım, ormancılık ve balıkçılık	0,32	-0,19	0,67
2. Sanayi	1,34	1,16	1,09
Madencilik ve Taşocakçılığı	-0,02	0,04	0,02
İmalat Sanayi	0,90	0,88	0,92
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	0,02	0,07	0,04
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	0,02	0,04	0,04
3. Hizmetler	0,42	0,13	0,10
İnşaat	3,20	2,48	2,85
Toptan ve perakende ticaret	0,65	0,24	0,26
Ulaştırma ve depolama	0,48	0,38	0,36
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	0,17	0,06	0,09
Bilgi ve iletişim	0,07	0,09	0,08
Finans ve sigorta faaliyetleri	1,18	0,93	1,32
Gayrimenkul faaliyetleri	0,08	0,13	0,12
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	0,15	0,26	0,29
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	0,09	0,10	0,10
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	0,13	0,07	0,07
Eğitim	0,09	0,13	0,11
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	0,06	0,07	0,04
Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor	0,00	0,01	0,01
Diğer hizmet faaliyetleri	0,02	0,02	0,00
Hane halklarının işverenler olarak faaliyetleri	0,01	0,00	0,00
4. Sektörler Toplamı	4,86	3,45	4,61
5. Dolaylı Ölçülen Mali Aracılık Hizmetleri	1,02	0,65	1,33
6. Vergi-Sübvansiyonlar	0,36	0,22	0,71
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Alıcı fiyatlarıyla)	4,19	3,02	3,98

Tablo 3.3: Yıllara Göre Türkiye'nin Millî Gelirinin Bazı Sektörlerdeki Artış Oranları (TÜİK)

Araştırma

Türkiye'nin Cumhuriyet Döneminden itibaren millî gelirinin onar yıllık dönemler arasındaki gelişim seyrini gazete, dergi, ansiklopedi, internet ve diğer kaynaklardan araştırarak araştırma sonuçlarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.

Ç. MİLLÎ GELİRİN ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRILMASI

Ülkeler arası refah düzeyi karşılaştırmalarında birçok yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan en çok kullanılanı, kişi başına düşen millî gelir rakamlarıdır. Ancak, dolar kurunda resmi değerinin kullanılması ve serbest piyasa ile kur farkının olması ile birlikte ülkelerin genel fiyat düzeylerinin farklı olması gibi nedenlerden dolayı, kişi başına düşen millî gelirin gerçek refah düzeyini yansıtmadığı da bir gerçektir. Bu nedenlerle ülke karşılaştırmalarında dolar kurundan etkilenmeyecek bir yöntem üzerindeki çalışmalara 1950'li yıllarda başlanmıştır. Satın alma gücü paritesi (SGP), ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılıklarını ortadan kaldırarak farklı para birimlerinin satın alma gücünü eşitleyen bir değişim oranıdır. SGP, belirli bir mal ve hizmet sepetinin satın alınabilmesi için gereken ulusal para tutarlarının oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Bu oran kullanılarak farklı para birimlerine dönüştürülen harcamalar, satın alınan mal ve hizmet hacmindeki farklılıkları yansıtarak ülkeler arasında gerçek anlamda karşılaştırılabilir veriler sağlamaktadır.

SGP'nin temel amacı, gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) ve bileşenlerinin uluslararası reel karşılaştırılmasına yönelik göstergelerin elde edilmesidir. GSMH bir ülkenin ekonomik büyüklüğünü kişi başına GSYH ise o ülkede yaşayanların refah düzeyini gösteren en önemli göstergedir. SGP, ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılıklarını gidererek GSYH ve bileşenlerinin bu tür uluslararası karşılaştırmalarına olanak veren ortak bir değişim oranıdır.

SGP en basit şekilde, iki ülkede aynı tanıma sahip bir ürünün fiyat oranı şeklinde hesaplanır. Örneğin 1 kg dana etinin fiyatı Türkiye'de 35 ₺, ABD'de 5 dolar ise dana eti için 1 ABD dolarının satın alma gücü paritesi;

$$\text{SGP (TÜR/ABD)} = \frac{35 \text{ ₺}}{5 \text{ ABD doları}} = 7 \text{ ₺/dolar}$$

olarak hesaplanır. Bu değer, dana eti için ABD'de ödenecek her bir dolara karşılık Türkiye'de 7 ₺ ödeneceği anlamını taşımaktadır. Bu oran kullanılarak mevcut bir para ile ABD'de ve Türkiye'de satın alınabilecek dana eti miktarının karşılaştırması sağlanır.

Fotoğraf 3.13: Ülkelerin refah düzeyi, kişi başına düşen millî gelire belirlenir.

	Ülkeler	GSYH (ABD Doları)
1	Almanya	42.326,03
2	ABD	57.293,79
3	Arjantin	12.425,39
4	Avusturya	44.561,31
5	Brezilya	8.586,55
6	Çin	8.260,88
7	Danimarka	53.242,91
8	Endonezya	3.635,81
9	Filipinler	2.991,38
10	Finlandiya	43.492,07
11	Hindistan	1.718,69
12	İngiltere	40.411,71
13	İrlanda	65.870,83
14	İspanya	27.012,16
15	İsrail	36.556,92
16	İsveç	51.603,94
17	İtalya	30.294,08
18	Japonya	37.304,14
19	Kanada	42.319,07
20	Kolombiya	5.623,27
21	Kore	27.632,84
22	Lüksemburg	105.829,05
23	Macaristan	11.902,79
24	Malezya	9.545,52
25	Meksika	8.698,59
26	Peru	5.726,93
27	Polonya	12.309,30
29	Rusya	8.838,23
30	Sri Lanka	3.869,78
31	Şili	12.909,81
32	Tayland	5.662,31
33	TÜRKİYE	9.316,76
34	Yunanistan	18.077,64

Tablo 3.4: Ülkelerin yıllık kişi başına düşen gelirlerinin yüksekten düşüğe doğru GSYH'ye göre sıralanışı (2016)

Ders Dışı Etkinlik

Tablo 3.4'te bazı ülkelerin gayri safi yurt içi hasılları verilmiştir. Siz de her kıtadan bir ya da birkaç ülkenin millî gelir düzeylerini araştırıp ülkemizle karşılaştırınız.

D. EKONOMİK BÜYÜMENİN KAYNAKLARI

Ekonomik büyüme, ekonominin üretim kapasitesinin artırılması ve daha fazla mal ve hizmet üretilmesidir. Günlük yaşantıda ekonomik büyüme ile ekonomik kalkınma çoğu zaman karıştırılmaktadır. Oysa ekonomik büyüme sadece üretim kapasitesinin artırılıp daha fazla mal ve hizmet üretilmesi ile ilgilenirken ekonomik kalkınma, ekonomik büyümenin yanı sıra ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapısındaki değişmelerle de ilgilenir. Ekonomik büyüme bütün ülkeler için söz konusu iken ekonomik kalkınma, kişi başına millî gelirin düşük düzeyde olduğu ve sanayileşmiş ülkelerden farklı ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapıya sahip ülkelerin gelişmiş ülkeler düzeyine çıkma çabalarını ifade eder. Ekonomik büyüme nicel (kantitatif) bir değişmeyi, ekonomik kalkınma ise niceliksel bir değişimin yanı sıra ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapısındaki nitel (kalitatif) değişimleri de içerir.

Ekonomik büyümenin başlıca kaynaklarını iki ana başlık altında açıklamak mümkündür. Bunlardan birincisi, ülkenin sahip olduğu üretim faktörleri diğeri ise teknoloji düzeyidir. Üretim faktörleri ve teknoloji düzeyindeki artış, ekonominin üretim kapasitesinde ve dolayısıyla üretebileceği mal ve hizmetlerde artış sağlar.

1. Üretim Faktörleri

Emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimcilikten oluşan üretim faktörlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri şunlardır:

1.1. Emek faktöründeki artışlar

Ülke nüfusunun artması emek faktörünün de artması anlamına gelir. Emek faktöründe niceliksel artışlardan çok niteliksel artışlar önemlidir. Bu da eğitim ile sağlanır ve bunun için yapılacak harcamalar, **beşeri sermaye yatırımları** olarak adlandırılır. İyi eğitim almış, vasıflı insan gücünün üretimde daha verimli olacağı bilinen bir gerçektir. Bütün ekonomistler de iş gücü kalitesinin büyümede en önemli faktör olduğu konusunda hem fikirdirler. Üretim artışının diğer bütün unsurları dışarıdan satın ya da ödünç alınabilir ancak tüm bu girdiler yalnızca vasıflı ve eğitilmiş iş gücü olduğu takdirde istenilen amaca ulaşılabilir.

1.2. Fiziksel sermaye artışları

Ekonomik büyüme için fiziksel sermayenin artırılması gerekir. Bir taraftan ulaşım ve iletişim ile ilgili alt yapı yatırımları, diğer taraftan özellikle makine ve teçhizat için yapılan yatırımlar emek için istihdam imkânları yaratır ve ekonominin üretim kapasitesini artırır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde hızla artan nüfusa iş imkânları sağlamak için fiziksel sermayenin artırılması gerekmektedir. Fiziksel sermayenin artırılması için yatırımlara, yatırımlar için de tasarruflara ihtiyaç vardır. Bir ülke, millî gelirden tasarrufa ve dolayısıyla yatırıma ne kadar fazla pay ayırabilirse üretim kapasitesini arttırmada ve ekonomik büyümede o derece başarılı olur. Sermaye birikimi yani yatırım, gelecekte daha fazla tüketebilmek için bugünkü tüketimden vazgeçmeyi gerektirir. Bu nedenle bugünkü gelirden ne kadar çok tasarruf edilir ve yatırıma aktarılabilirse büyüme o kadar hızlı olur.

Fotoğraf 3.14: Emek faktöründe niteliksel artış önemlidir.

Fotoğraf 3.15: Ulaşım vb. yatırımlar istihdam imkânı yaratır.

Fotoğraf 3.16: Girişimcilik desteklenmeli, ticari faaliyetler arttırılmalıdır.

Fotoğraf 3.17: Teknoloji, aynı kaynaklarla daha fazla mal üretilmesini sağlar.

1.3 Doğal kaynakların geliştirilmesi

Ülkenin petrol ve doğal gaz gibi yer altı kaynaklarının ortaya çıkarılması, tarım alanlarının ıslah edilmesi, barajlar inşa edilerek elektrik elde edilmesi ve sulu tarım yapılması gibi doğal kaynakların geliştirilmesi çabaları ekonominin üretim kapasitesini artırır, ekonomik büyümeye katkıda bulunur. Sahip olunan topraklar ile bu topraklardaki yer altı ve yer üstü zenginlikler büyümede önemlidir ancak belirleyici değildir. Japonya gibi doğal kaynakları az olan birçok ülkenin büyümedeki başarısı kaynak zenginliğinin belirleyici olmadığını başlıca göstergesidir.

1.4. Girişimcilik

Bir ülkede girişimciliğe destek verildiği ve girişimci sayısı arttırıldığı sürece, üretim ve ticaret faaliyetleri de o derece artar. Girişimcilere verilecek destek yalnızca finansal destek olarak ele alınmamalıdır. Özellikle ülke girişimcilerinin yurt dışı yatırımlarında ve yaptıkları ihracatta bilgi sağlama ve haklarını savunma gibi destekler de çok önemlidir.

2. Teknolojideki Gelişmeler

Teknolojik gelişme hem üretimde kullanılan araç, gereç ve aletleri hem de örgütsel yapıda yenilikleri kapsar ve verimliliği artırır. Teknoloji sayesinde ülke aynı kaynaklarla daha fazla mal ve hizmet üretir. Bir ülkede kaynaklar arttıkça üretim ve dolayısıyla reel GSYH de artar. Reel GSYH'deki artış oranı nüfustaki artış oranından fazla olmadıkça toplumsal refah açısından bir iyileşmeden söz edilemez. Toplumsal refahın iyileşmesinin belki de en iyi göstergesi kişi başına düşen reel GSYH'deki artışlardır. Diğer bir deyişle reel GSYH'nin nüfustan daha hızlı artmasıdır. Bunun için verimlilikle bir artış olması gerekir. Kişi başına üretim ve dolayısıyla gelirin artması için de bir taraftan fiziksel sermayeyi, diğer taraftan teknoloji düzeyini arttırmak gerekir. Teknoloji düzeyini arttırmak için AR-GE (Araştırma ve Geliştirme)'ye önem verilmelidir. Her ne kadar teknoloji dışarıdan ithal etse de bir ülkenin ekonomik açıdan güçlü olabilmesi için kendi teknolojisini de geliştirmesi gerekir. En güçlü ekonomiler AR-GE'ye en fazla para harcayan ve en fazla teknoloji geliştiren ülkelerdir.

Üretimde verimliliğin artmasında önemli etkisi olan teknolojik gelişmelere; buhar makinesini, elektrik üretimini, ampülü ya da içten yanmalı motorları örnek vermek mümkündür. Bunların yanında telefon, televizyon, uçak gibi artan bilgi birikimiyle yaratılan önemli icatlar da diğer örneklerdir. Son yılların en büyük gelişmeleri ise bilindiği gibi elektronik ve bilgisayar alanında yaşanmakta ve bu ilerlemeler yaşamımızı son derece kolaylaştırmaktadır.

E. EKONOMİK BÜYÜME VE GELİŞME

Üretimin düzenli olarak her yıl artması, ekonomik büyümeye yol açar. GSMH veya MG'de bir yıl içerisinde gerçek artış olmuş ise ekonomi büyümüştür sonucu çıkar. GSMH'nin artması için ya daha fazla üretim faktörü kullanılması ya da üretim faktörlerinin daha verimli olması gerekmektedir. GSMH'nin bir yıldaki artış yüzdesi, **büyüme hızı** olarak adlandırılır. Eğer GSMH cari fiyatlarla hesaplanmış ise buna **cari fiyatlarla büyüme hızı** adı verilir. GSMH sabit fiyatlarla hesaplanmış ise bu tür büyüme **reel büyümedir**. Üretim artışıyla beraber millî gelir artar, aynı zamanda ekonomik büyüme de gerçekleşir. Bu arada ekonomide yapısal iyileşmeler de meydana geliyorsa ekonomik gelişmenin de varlığından söz edilir. Yapısal iyileşmeler arasında şu örnekler sayılabilir:

- Sanayileşme yönünde gelişmelerin devam etmesi
- İşsizliğin azalması
- İhracatın artması
- Gerek dış ticaret açığının gerekse ödemeler dengesi açığının olmayışı ya da azalması
- İhracatın yapısının tarımsal mallardan veya ham maddelerden sanayi mallarına ve yüksek teknoloji ürünlerine yönelmesi
- Enflasyon oranının makul düzeyde olması
- Bütçe açığı ve borçlanmanın makul düzeyde olması

Türkiye'de GSYH'nin 2005-2013 dönemindeki yıllık büyüme oranları Tablo 3.5'te verilmiştir.

BÜYÜME HIZLARI			
Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
2005	7,2	8,7	8,6
2006	1,4	8,4	8,2
2007	-6,7	5,8	6,3
2008	4,3	0,4	1,3
2009	3,6	-6,9	-3,2
2010	2,4	13,0	8,5
2011	6,1	9,7	9,0
2012	3,1	1,8	2,4
2013	3,5	3,4	5,6
2014	-2,1	3,5	4,3
2015	7,6	3,3	4,8
2016	-4,1	4,5	3,0

Tablo 3.5: Türkiye Ekonomisinde 2005-2016 Döneminde GSYH Büyüme Oranları (TÜİK)

F. EKONOMİK BÜYÜME İHTİYACI

Ekonomide büyüme olmadığı takdirde toplumun refah düzeyinde azalma olur. Bir taraftan nüfus artarken diğer taraftan da sermaye stokunda aşınma ve yıpranma nedeniyle azalma meydana gelmesi ya da her yıl aynı miktar üretim olması, fert başına düşen millî gelirin azalması demektir. Bunun yanında teknoloji yenilenemediği takdirde başka ülkelerle rekabet etmek de güçleşir. Çalışma yaşına gelmiş insanlara iş sağlamak, artan nüfusun ihtiyacı olan konut, eğitim, sağlık, enerji, ulaşım ve yol gibi alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmek ve nihayet toplumun refah artışı isteklerine cevap verebilmek için GSMH'nin yükseltilmesi gerekmektedir. Ekonomi, bisiklet üzerinde yol almak gibidir. Bisiklete belirli bir ivme ile hız verilmezse sonunda durmak ve devrilmek tehlikesi ile karşı karşıya kalınabilir.

Fotoğraf 3.18: Ekonomik büyüme toplumsal refahı beraberinde getirir.

G. EKONOMİK BÜYÜME VE YAŞAM STANDARDI İLİŞKİSİ

Ekonomik büyüme ile yaşam standardı arasında yakın bir ilgi vardır. Ekonomik büyüme yoluyla üretim artışı sağlayan bir toplumun yaşam düzeyi yükselir. Yaşam düzeyini yansıtan birçok gösterge bulunmaktadır. Kişi başına düşen gelir, eğitim, sağlık, haberleşme, beslenme durumu, ortalama insan ömrü, nüfus artış hızı, bebek ölüm oranları gibi birçok gösterge yaşam standardı ölçütü olarak kullanılmaktadır. Tüm bu göstergelerin daha olumlu hâle gelmesi ekonomik büyümedeki istikrara bağlıdır.

Resim 3.5: Her ülkenin ekonomik büyümeye ihtiyacı vardır.

Ders Dışı Etkinlik

EKONOMİK BÜYÜMENİN KAYNAKLARI	
EMEK	1. 2. 3. 4. 5.
SERMAYE	1. 2. 3. 4. 5.
DOĞAL KAYNAKLAR	1. 2. 3. 4. 5.
GİRİŞİMCİLİK	1. 2. 3. 4. 5.

Yukarıda ekonominin başlıca büyüme kaynakları verilmiştir. Siz de bu kaynakları etkin kullanmanın faydalarını araştırarak maddeler hâlinde yazınız. Buradan elde edeceğiniz sonucu arkadaşlarınızla paylaşınız.

Ders Dışı Etkinlik

Ekonomik büyüme ile yaşam standartı arasındaki ilişkiyi araştırınız. Elde ettiğiniz bulgularla, ekonomik büyümenin toplumların yaşam standartlarına olumlu etkilerini ortaya koyan bir sunum hazırlayıp arkadaşlarınıza sununuz.

Ğ. İSTİHDAM VE ÖNEMİ

Bir toplumda fertlerin gelir temini amacıyla arzulu olarak çalıştırılmaları hâline **istihdam** denilmektedir. Daha geniş anlamda ise istihdam, üretim faktörlerinin üretimde kullanılması ve çalıştırılmasıdır. Ancak ekonomistler pratikte istihdamı, sadece iş gücü faktörünün (emeğin) çalıştırılması olarak görmektedirler. Çünkü emeğin çalıştırılabilmesi (istihdam edilebilmesi) için diğer üretim faktörlerinin de çalıştırılması gerekmektedir. İstihdam denildiğinde sadece iş gücünün konu edilmesi bu nedenle gerçekçidir.

Bir ülkede üretim hacmini belirleyen en önemli faktörlerden biri iş gücü diğerine ise sermayedir. Sermaye miktarı kısa dönemlerde değişmediğine göre genellikle ekonomik analizlerin çoğunda üretimi belirleyen tek değişken (faktör) olarak iş gücü dikkate alınmaktadır. O hâlde bir ülkede kullanılabilir iş gücü miktarı toplam üretimi sınırlayan temel bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. İstihdam kapasitesi olarak beliren bu değer açıklıkla saptanması pek kolay değildir. İş gücünün ölçü birimi genellikle çalışılan iş günü veya iş saati olduğuna göre istihdam kapasitesini belirleyen iki faktör vardır. Bunlar;

- Ülke nüfusu ve bu nüfus içindeki çalışabilecek yaş ve yetenekteki insanların sayısı,
- Bu nüfusun ne kadar zaman üretime katıldıkları yani çalıştıklarıdır.

H. TAM İSTİHDAM

Ekonomide mevcut üretim faktörlerinin atıl bırakılmadan kullanılarak üretime devam edilmesi durumuna **tam istihdam** adı verilmektedir. Bütün ekonomilerin temel amacını kaynakların tam istihdamını sağlamak fikri oluşturmaktadır. Günümüzde istihdam sadece işsizlik boyutuyla ele alınmayacak kadar önemli bir sorundur. Hükümetlerin görevi işsizlik ve istihdam sorununa daha uzun, verimli ve kalıcı politikalar oluşturarak çözüm bulmaktır. Üretim ve istihdam yapısının geliştirilmesi konusunda kamu ağırlıklı düzenlemeler göz ardı edilirse herhangi bir başarı elde etmek söz konusu olamaz. Bugün dünya ekonomisi içinde ağırlığı olan gelişmiş ekonomilerde bile ekonomik büyüme ve rekabetin istihdamı arttırıcı bir işlev görmesinde hükümetler çaba harcamakta ve sorunu muhatapları ile görüşerek çözümlenmeye çalışmaktadırlar.

Ülkemizde de istihdam ve işsizlik hükümetlerin çözmesi gereken başlıca sorunlardandır. İstihdam hesaplamalarında çalışan sayısının toplam nüfusa oranı başlıca ölçeklerdendir. TÜİK'in 2016 tarihli Uluslararası Ekonomik Göstergeler Raporuna göre ülkemiz toplam istihdamın toplam nüfusa oranı en düşük olan ülkeler arasındadır. Türkiye'de toplam istihdamın, toplam nüfusa oranı yüzde 43,30'dur. Ülkemizin iş gücü sayısı azımsanmayacak ölçüdedir. Türkiye ile birlikte bazı ülkelerin istihdama göre toplam nüfus oranları Tablo 3.6'da verilmiştir.

İstihdamın Toplam Nüfusa Oranı 2016 (%)	
İzlanda	81,30
Danimarka	59,60
Finlandiya	53,40
Bulgaristan	49,30
İspanya	47,00
Türkiye	46,30

Tablo 3.6: İstihdamın Toplam Nüfusa Oranı 2016 (%)

Ders İçi Etkinlik

İşsizliğin ekonomik ve sosyal yönden getirdiği olumsuzlukları aşağıya maddeler hâlinde yazınız.

Ekonomik Boyutu

1.
2.
3.
4.
5.

Sosyal Boyutu

1.
2.
3.
4.
5.

I. EKSİK İSTİHDAM

İş gücü istihdamdakiler ve işsizler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu iki kategori arasında kalan bir durum vardır ki buna eksik istihdam adı verilmektedir. **Eksik istihdam** üretim faktörlerinin bir kısmının üretime katılamaması demektir. Haftada 40 saatten daha az süre çalışan, daha fazla süre çalışmak istediğini belirten ve mümkün olduğu takdirde daha fazla çalışabilecek olan kişiler eksik istihdama örnek olarak verilebilir. Eksik istihdam, istihdamın sektörel dağılımı içinde tarımın ağırlıkta olduğu, ücretsiz aile işçilerinin yoğun olarak bulunduğu ve işsizlik sigortası uygulamasının bulunmadığı ülkelerde, iş gücünün gereği gibi değerlendirilememesinden kaynaklanan önemli bir sorundur. İşsizlik sigortasının bulunmadığı ya da sınırlı olduğu ülkelerde, kişiye işsiz kaldığında, geçimini temin edebilecek bir gelir düzeyi sağlanamamaktadır. Bundan dolayı da kişi, sahip olduğu eğitim ve niteliğe uygun olsun ya da olmasın veya elde edeceği ücret düzeyi ne olursa olsun çalışmak zorunda kalmaktadır. Böylece, kişi işsiz olmaktan kurtulmakta, ancak bu kez de sorun eksik istihdam olarak ortaya çıkmaktadır. Eksik istihdamın boyutları şu şekilde açıklanabilir:

- Kişi yaptığı işin gerektirdiğinden daha iyi bir eğitime sahiptir.
- Kişi aldığı eğitim konusunun dışında başka bir konuda gönülsüz olarak çalışmaktadır.
- Kişi yaptığı işin gerektirdiği niteliklerden daha fazlasına ya da daha fazla tecrübeye sahiptir.
- Kişi gönülsüz olarak yarı zamanlı, geçici veya kesintili çalışmaktadır.
- Kişi önceki işinden daha az kazanmaktadır.

Araştırma

Eksik istihdamın ekonomide meydana getirdiği olumsuzlukları anlatan bir sunu hazırlayarak sınıfta sunum yapınız.

Fotoğraf 3.19: Tarım sektöründeki ücretsiz aile işçileri eksik istihdamı oluşturur.

Fotoğraf 3.20: Girişimcilik işsizlikle mücadelenin en iyi yoludur.

Ders Dışı Etkinlik

Çevrenizde işsiz kişiler varsa daha önce hazırladığınız görüşme formlarını onlarla birlikte doldurunuz. Eğer yoksa gazete, dergi ve benzeri iletişim araçlarındaki işsiz kişiler ile yapılmış röportajlardan neden işsiz kaldıkları hakkında bilgi toplayınız. Elde ettiğiniz sonuçları arkadaşlarınızla tartışarak bu sonuçlar hakkında fikir alışverişinde bulununuz.

İstihdamda Girişimciliğin Önemi

Girişimcilik dersinin “Girişimciliğin Önemi” konusunda da belirtildiği gibi bir ülkede girişimcilik düzeyi arttıkça yeni iş olanakları da artar. Türkiye gibi işsizlik sorununun önemli düzeyde olduğu ülkelerde yeni iş alanları yaratılması ve istihdam olanaklarının geliştirilmesi çok önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Girişimciliğin arttırılması, işsizlik sorununu da azaltacağından girişimciliğin teşvik edilmesi birçok ülkede devlet politikası hâline gelmiştir.

Girişimcilik, ticaret hayatı ile uğraşanların arasındaki rekabeti de artırır. Rekabet arttıkça firmaların etkinliği artacak, tüketiciler ve toplum lehine daha iyi mal ve hizmet üretimi gerçekleşecektir. Bir ülkede girişimlerin artması rekabetin artmasına da sebep olacağından, işletmelerin daha üretken ve etkin olmasını zorunlu kılacaktır. Girişimcilik işletmeler için iş koşullarını zorlaştırırken tüketiciler lehine bir ortam oluşacaktır. Tüketicilerin mal ve hizmetleri daha kaliteli ve daha ucuza elde etmesine neden olacaktır.

Az gelişmiş ülkelerdeki en önemli sorunlardan biri işsizliktir. Bunu doğuran neden ise ürün/hizmet üretimi için yeni yatırımların yapılmamasıdır. Kişiler kendi işlerini kurarak işsizliğin önüne bir ölçüde geçebilirler. Girişimci sayısı arttıkça istihdam oranı da artacaktır. Girişimci sayısının artması toplumsal refah düzeyini, insanların hayat standartlarını yükseltecektir.

Girişimciler bilim ve teknolojiyi kullanarak ve bu alanlara kaynak aktararak bilim ve teknolojinin gelişmesine de yardımcı olurlar.

Bir toplumda girişimciliğin, başka bir deyişle özel işletmelerin var olması, toplumun sosyal ve politik sistemiyle çok yakından ilgilidir. Serbest pazar ekonomisini benimsemiş toplumlarda girişimcilik, ekonominin sağlıklı işleyişinin güvencesidir. Yaratıcı gücü, atılcılığı, iş bitirici özelliği ve dinamik yapısı ile girişimci, toplumun var olan veya potansiyel iş gücünü ve sermaye kaynaklarını, üretime yönlendirir. Ürettiği mal veya hizmetin niteliğini ve niceliğini artırarak toplumun refah düzeyinin yükselmesine katkıda bulunur. Tüm bu nedenlerle girişimcilik, ekonomik bir kaynak durumundadır. Ülkelerin ekonomik gelişmeleri, girişimcilerin başarılı girişimlerinin çokluğuna bağlıdır.

Girişimciliğin ülkemiz açısından önemini maddeler hâlinde sıralamak da mümkündür:

1. Ülkemizin kalkınması mevcut doğal ve diğer kaynakların değerlendirilmesi, bu kaynakların değerlendirilmesi ise girişimcilerin faaliyetleri ile mümkündür.
2. Girişimcilik özelleştirmede başarıyı beraberinde getirir.
3. Kamuya sunulan hizmetlerin kalitesinin artması girişimcilikle mümkün olur.
4. Girişimciliğin bilim ve teknolojinin gelişmesine katkısı büyüktür.
5. Girişimcilik, kamudaki fazla personelin azaltılmasını, kalan personelin ise mali ve sosyal haklarının iyileştirilmesini sağlar.
6. Girişimcilik işsizlikle mücadelenin en etkin yoludur.
7. Girişimcilik gelir yetmezliğinin ve ekonomik refahın sağlanmasının çaresidir.
8. Tasarrufların değerlendirilmesi ve atıl olan birikimlerin ekonomiye kazandırılması girişimciliğin gelişmesi ile mümkündür.
9. Girişimcilik etkinliklerinin gelişmesiyle altyapı yatırımlarındaki eksikler tamamlanır, vergi gelirlerinin artması sağlanır.
10. Girişimcilik sayesinde yeni üretim yöntemleri bulmak ve kullanmak kolaylaşır.
11. Girişimcilik ihracatın artmasını ve gelişmesini sağlar.
12. Uluslararası rekabette başarı kazanmak girişimciliğin gelişmesi ile mümkündür.

Araştırma

Türkiye'deki işsizliğin boyutlarını araştırarak çözüm önerileri getiriniz. Ülkemizde iş bulma olanağı daha kolay meslekleri araştırarak bu mesleklerle ilgili bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız.

Fotoğraf 3.21: Girişimcilik ihracatın artmasını sağlar.

III. TEST

1. Aşağıdakilerden hangisi bir ülkenin belli bir dönemde mal ve hizmet üretiminden doğan üretim faktörlerinden elde edilen (sermaye ve emek gibi) gelirlerin parasal değerine verilen addır?

- A) Gayri safi milli hasıla
- B) Gayri safi yurt içi hasıla
- C) Millî gelir
- D) Gelir
- E) Gider

2. Aşağıdakilerden hangisi bir ülkede genellikle bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatından toplam değerine verilen addır?

- A) Gayri safi yurt içi hasıla
- B) Gayri safi milli hasıla
- C) Millî gelir
- D) Ulusal gelir
- E) Gelirler toplamı

3. Aşağıdakilerden hangisi millî gelirin dağılım türlerinden değildir?

- A) Fonksiyonel gelir dağılımı
- B) Sektörel gelir dağılımı
- C) Bölgesel gelir dağılımı
- D) Kişisel gelir dağılımı
- E) Kurumsal gelir dağılımı

4. Aşağıdakilerden hangisi toprak faktörünü ellerinde bulunduranların üretimden aldıkları payın adıdır?

- A) Ücret
- B) Kira
- C) Rant
- D) Faiz
- E) Gelir

5. Aşağıdakilerden hangisi rant çeşitlerinden değildir?

- A) Tarımda arazinin farklı kalitede olmasından doğan rant
- B) Tarımda arazinin şehre farklı uzaklıkta olmasından doğan rant
- C) Maden rantı
- D) Göstermelik rant
- E) Şehir mevki rantı

6. Aşağıdakilerden hangisi ekonominin üretim kapasitesinin artırılması ve daha fazla mal ve hizmet üretilmesinin adıdır?

- A) Ekonomik büyüme
- B) Ekonomik kalkınma
- C) Gelişme
- D) İstihdam
- E) Fayda

7. Aşağıdakilerden hangisi sermayenin sahibine ödenen ve elindeki sermayeyi bir süre için başkasına ödünç vermesinin karşılığı sayılan be dele verilen addır?

- A) Faiz
- B) Rant
- C) Ücret
- D) Gelir
- E) Kira

8. Aşağıdakilerden hangisi ekonomik büyüme sonucunda meydana gelen yapısal değişikliklerden değildir?

- A) Sanayileşme yönünde gelişmelerin devam etmesi
- B) İşsizliğin azalması
- C) Enflasyon oranının artması
- D) Gerek dış ticaret açığının gerekse ödemeler dengesi açığının olmayışı ya da azalması
- E) İhracatın yapısının tarımsal mallardan veya ham maddelerden sanayi mallarına ve yüksek teknoloji ürünlerine yönelmesi

9. Aşağıdakilerden hangisi ekonomide mevcut üretim faktörlerinin atıl bırakılmadan kullanılarak üretime devam edilmesi durumuna verilen addır?

- A) Tam istihdam
- B) İstihdam
- C) Eksik istihdam
- D) Açık işsizlik
- E) Gizli işsizlik

10. Aşağıdakilerden hangisi eksik istihdamın boyutları içinde yer almaz?

- A) Kişi yaptığı işin gerektirdiğinden daha iyi bir eğitime sahiptir.
- B) Kişi aldığı eğitim konusunun dışında başka bir konuda gönülsüz olarak çalışmaktadır.
- C) Kişi yaptığı işin gerektirdiği niteliklerden daha fazlasına ya da daha fazla tecrübeye sahiptir.
- D) Kişi gönülsüz olarak yarı zamanlı, geçici veya kesintili çalışmaktadır.
- E) Kişi önceki işi kadar kazanmaktadır.

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

Öz değerlendirme formu ünitenin sonunda neleri ne kadar öğrendiğinizi değerlendirmeniz için hazırlanmıştır. Bunu yapabilmek için aşağıdaki seçeneklerden size en uygun olanını işaretleyiniz. Değerlendirme sonunda “Kısmen” ya da “Hayır” cevaplarınız fazla ise üniteyi tekrar gözden geçiriniz.

ÖZ DEĞERLENDİRME	DERECELER		
	Evet	Kısmen	Hayır
Bu ünite ile ilgili temel kavramları öğrendim.			
Etkinliklerinden yeterince faydalandım.			
Ders dışı etkinliklerde verilen çalışmaları yaptım.			
Anlamadığım yerde sorular sordum.			
Çalışmalarımda zamanı doğru kullandım.			
Çalışmalarım sırasında gerekli materyalleri yeterince kullandım.			
Gereken yerde arkadaşlarımla grup çalışması yaptım.			
Ünite sonundaki testlere doğru cevap verdim.			

PARA, BANKACILIK VE ENFLASYON

Bu ünite de mübadele kavramı ortaya konularak bir mübadele aracı olan paranın görevleri açıklanmıştır. Ayrıca para ile ilgili kuruluşlar ve bu kuruluşların görev ve sorumluluklarına değinilmiş, günümüzün önemli ekonomik sorunu olan enflasyon ve enflasyona karşı alınması gereken önlemlere yer verilmiştir.

HAZIRLANALIM

1. Günümüzde para yerine kullanımı oldukça yoğunlaşan kredi kartlarının bilinçsiz kullanılması sonucu doğabilecek olumsuz sonuçları araştırarak elde ettiğiniz bulguları arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Ülkemizdeki para ile ilgili başlıca kuruluşların hangileri olduğunu araştırınız.
3. Para ile ilgili kuruluşlardan herhangi birinin internet sitesini ziyaret ederek görevleri ve çalışmaları hakkında bilgi alınız.
4. İnternet bankacılığının kullanımında dikkat edilecek hususlar hakkında bilgi toplayınız.
5. Önceki yıllarda paramızın önce YTL'ye daha sonra yeniden TL'ye dönüştürülmesinin nedenlerini araştırarak elde ettiğiniz bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız.

A. MÜBADELE VE PARANIN TANIMI

Para denildiğinde önce aklımıza, mal ve hizmet alışverişinde kullanılan kâğıt ve madenî paralar gelir. Aslında para, mal ya da hizmet karşılığı bir ödeme aracı olarak kullanılan herhangi bir nesnedir. **Para**, insanların mal ve hizmet satın almak veya satmak için kullandıkları genel bir değişim aracı olarak da tanımlanabilir. Günümüzde para daha çok; kâğıt para, madenî para ve banka mevduatından oluşur. Para denildiğinde yalnızca banknot ve ufaklık madenî paralar anlaşılmalıdır. Bankalardaki vadesiz mevduat da istenildiği zaman nakde çevrilerek veya üzerine çek yazılarak ödemelerde kullanıldığı için para olarak kabul edilmektedir. Ancak teknolojinin gelişimi ile birlikte ödeme aracı olarak kullandığımız kredi kartlarını da para tanımı içinde değerlendirmek gerekmektedir. Bu açıklamalardan sonra **para**; satın alma gücünü ifade eden her şey olarak da tanımlanabilir.

Fotoğraf 4.1: Madeni paralarımız

Fotoğraf 4.2: XVIII. yüzyılda ticareti anlatan bir görsel

Para, ekonomik hayatın işleyişinde önemli bir araçtır. Paranın, mübadele (değişim-trampa) aracı olarak sağladığı kolaylık sebebiyle kullanımı yaygınlaşmış ve günümüzün ekonomik yaşamında vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Paranın kullanılmadığı dönemlerde bir malın doğrudan doğruya diğer bir malla mübadelesi yani trampa söz konusu idi. Ancak bu durum birtakım sorunları da beraberinde getiriyordu. Mübadele edilen mal miktarının oranı her malın değerine nazaran değerini ifade ettiğinden trampa gerçekleşebilmesi, taraflardan her birinin alacağı malın, vereceği maldan daha faydalı olduğuna inanılmasıyla mümkün oluyordu. Diğer taraftan, trampa edilecek mallar kolaylıkla bölünemediğinden bunlar arasında kolaylıkla kıymet eşitliği sağlanamıyor ve mübadeleyi zorlaştırıyordu. Zamanla bu zorluğu gidermek için hayvan derisi, tuz, buğday, inci daha sonraları da maden vb. ödeme vasıtası olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yani madenler paranın fonksiyonlarını görmüş, para yer ve zaman bakımından farklı şekillerde ortaya çıkmıştır.

Fotoğraf 4.3: Eski para örnekleri

4. ÜNİTE: PARA, BANKACILIK VE ENFLASYON

Çeşitli madenlerden yapılmış paralar (demir, nikel, tunç, bakır, kalay vb.) yakın zamanlara kadar kullanılmıştır. Altın, gümüş, banknot ile kâğıt para, çeşitli senet ve bonolarla ufaklık paralar daha sonra kullanılmaya başlanmıştır. Hiç kuşkusuz bir nesnenin para olarak kabul edilebilmesi için bazı özellikleri taşıması gerekmektedir. Çünkü para yalnızca değişim aracı olarak değil, hesap birimi ve tasarruf aracı olarak da kullanılmaktadır. Bir nesnenin para olarak kabul edilebilmesi için gereken özellikler şunlardır:

Homojenlik: Paranın kolay tanınması, standart özelliklere sahip olması ve yapıldığı madenin her yerinin aynı değerde olmasını ifade eder.

Bozulmama, taşımaya elverişli olma ve zaman içinde değerini koruma özelliği: Bu özellik trampanın zorluklarını ortadan kaldırır. Aynı zamanda paranın tasarruf edilebilmesini de sağlar.

Bölünebilirlik özelliği: Ticarete konu olan malların en küçük birimini de kavrayacak özellikte olması demektir. Bu özellik aynı zamanda hesap birimi olması özelliğini de anlatır.

Taklit edilememe özelliği: Bugün paraların taklit edilmemesi için özel kâğıt, filigran ve metal şerit kullanılmaktadır. Kredi kartları ve çeklerde ise özel baskı teknikleri kullanılmaktadır.

Fotoğraf 4.4: Para, kolay tanınan standart özelliklere sahiptir.

Düşünelim

Paranın henüz icat edilmediği yıllarda insanlar ellerindeki malları ihtiyaç duydukları başka mallarla değiştirirlermiş. Aslında bu durum yakın zamana kadar da süregelmiştir. Örneğin köye gelen satıcılardan yumurta ya da peynir karşılığında ihtiyaç duydukları ancak ellerinde bulunmayan bazı malları satın aldıklarını hatırlayan büyükleriniz vardır.

Günümüzde para kullanmadan, malı malla değiştirerek ihtiyaçlarımızı karşılayabilir miyiz? Aşağıdaki listede ihtiyaçlarımız ve bunları alabilmek için elimizde bulunan mallara bir göz atalım.

İhtiyaçlarımız

1. Ekmek
2. Domates
3. Gömlek
4. Pantolon
5. Ayakkabı
6. Çorap
7. Benzin
8. Bilgisayar
9. Ütü
10. Çamaşır makinesi

Mallarımız

1. 10 torba mısır
2. 10 kg pamuk
3. 3 tane inek
4. 30 kg havuç
5. 20 kg turp
6. 8 tane koyun
7. 2 teneke peynir
8. 50 yumurta

- Gömlek, pantolon ve ayakkabı almak için kaç torba mısır vermek gerekiyor?
- Çorabı kaç kilo havuç ya da turp karşılığı alabiliriz?
- Bilgisayarın bedeli kaç koyundur? Bu soruların cevabı ne kadar zor değil mi?
- Paranın bir değişim aracı olarak ne büyük rahatlık olduğunu fark ettiniz mi?

B. PARANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

İlk Çağlardan itibaren insanlar çeşitli malları para yerine kullanmışlardır. İş bölümünün gelişmesiyle birlikte malların mallarla mübadele edilmesi giderek zorlaşmıştır. Takas edilecek malların değerinin birbirine denk olmaması, malı arz edecek kimsenin her zaman bulunmaması, malların bölünebilme özelliklerinin olmaması çeşitli zorluklar ortaya çıkarmıştır. Örneğin bir at ile yirmi ölçek buğday değiştirmek isteyen bir kimsenin, pazarda aynı malın karşılığında on ölçek buğday veya beş ölçek süt önerisi ile karşılaşması farklı değerlerin oluşmasına neden olmuştur. Zamanla bölgelerin özelliklerine göre bir mal üzerinde anlaşarak tek bir mübadele değeri oluşturulmaya çalışılmıştır. Değer ölçüsü fonksiyonu gören bu mala “hesap parası” denilmiştir. Hesap parasının temsil ettiği malın ödeme aracı olarak kabul edilmesi paralı ekonominin doğmasındaki en önemli etken olmuştur. Öte yandan bazı malların taşınma, bölünme ve biriktirme zorluklarının bulunması madenlerin kullanılmasına yol açmıştır. Özellikle altın, bakır ve gümüş gibi metallerin küçük parçalara bölünebilmelerinin yanı sıra değer ölçüsü ve biriktirme fonksiyonlarını görmeleri yaygın bir mübadele aracı olarak kullanılmalarını sağlamıştır. En eski paranın MÖ 2900 yıllarında kullanılan altın ve gümüş sikkeler olduğu zannedilmektedir.

Fotoğraf 4.5: Tarihi madeni para

Çağdaş banknot sistemlerine öncü sayılabilecek ilk para İngiltere’de 17.yy’ da değerli madenleri muhafaza eden sarrafların mevduat sahiplerine verdikleri makbuzlardır. “Goldsmith’s notes” adı verilen bu makbuz hamilleri yani elinde bulunduranları, üzerinde yazılı değerde altın veya gümüş külçe almak hakkına sahiptiler. Zamanla bu makbuzlar para gibi kullanılmaya başlanmıştır.

Zamanla piyasalarda gümüş ve altın paralar yerine daha çok banknotlar kullanılmaya başlanmıştır. Yalnız, 19. yy boyunca ekonomide bir güvensizlik ortamı oluştuğunda, özellikle savaş dönemlerinde halkın elindeki banknotları altın sikkeye çevirme eğilimi artmıştır. İnsanlar bankalara hücum edip ellerindeki banknotlara karşılık gümüş ve altın talep ettiklerinde ellerinde tuttıkları bu banknotların değersiz kâğıt parçaları olduğunu fark etmişlerdir. Özellikle 19. yüzyılda Avrupa ve Amerika’da bu çeşit banka iflaslarına çok rastlanmıştır. Bu durum, ticari bankaların istedikleri gibi para basıp tedavüle (dolaşıma) sürme serbestisinin kısıtlanıp zamanla ellerinden alınmasına ve para basıp tedavüle sürme yetkisinin (emisyonun) bir merkez bankası tarafından gerçekleştirilmesine yol açmıştır.

Önceleri, merkez bankaları altınla kısmen desteklenen kâğıt ve madenî (altından olmayan) paralar basıp tedavüle sürüyordu. Fakat Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında hemen hemen bütün ülkelerde altın ile desteklenen para basımı kaldırıldı. Onun yerini; yasal olarak herkesin kabul edip bir değişim aracı olarak kullanması zorunluluğu olan ve merkez bankası tarafından basılan kâğıt ve madenî paralardan oluşan nakit para aldı. Günümüzde de kâğıt ve madenî paralar devlet adına, merkez bankası tarafından basılmakta ve bu paralar değişim, değer ölçümü ve değer muhafazası fonksiyonları nedeniyle insanlar tarafından kullanılmaktadır.

Araştırma

Fotoğraf 4.7: Sanal müzedeki paralardan örnekler

Merkez Bankasının internet sayfasındaki sanal müzeyi ziyaret ederek;

- Banknotlar, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarihi, değerli paralar ve sanat koleksiyonu hakkında verilen bilgileri inceleyiniz.

Hazine Müsteşarlığı, Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü'nün internet sayfasını ziyaret ederek;

- Hizmetleri hakkında bilgi edininiz.
- Sanal mağazayı ziyaret ediniz.

Fotoğraf 4.8: T.C. Merkez Bankası Sanal Müzesi'nden görünüm

C. EKONOMİDE PARANIN YERİ, ÖNEMİ VE FONKSİYONLARI

Para, mübadelenin yol açtığı güçlükleri ortadan kaldırmak için ortaya çıkarılmıştır. Çünkü para mübadeleyi kolaylaştırmakta ve hız kazandırmaktadır. Bu nedenle para herkesin kabul ettiği bir mübadele aracıdır. Para aynı zamanda faydalı olduğu için ekonomik bir maldır. Ancak tüketim veya yatırım malı olmayıp özel bir konuma sahiptir. Para, nihai bir tüketim malı gibi tüketilerek ihtiyacı gidermeye yaramaz ancak tüm tüketim mallarını satın almaya yarar. Paranın önemini daha iyi anlayabilmek için fonksiyonlarını incelememizde yarar vardır.

Paranın üç önemli fonksiyonu vardır. Bu fonksiyonlar şunlardır:

1. Değişim Aracı Olarak Kullanılması

Herkes tarafından değişim aracı olarak kabul edilen para, ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesinde en önemli araçtır. Çek, bono gibi araçlar da değişimde kullanılır, ancak bunların herkes tarafından kabulü her zaman için söz konusu olmamaktadır.

2. Değer Ölçüsü Olması

Paranın bir diğer önemli fonksiyonu ortak bir değer ölçüsü olmasıdır. Değişime konu olan bütün mal ve hizmetlerin değerleri para cinsinden ifade edilmektedir. Bir ekonominin içindeki ister stok, isterse akım hâlinde olsun bütün değerlerin para olarak ifade edilmesi, paranın kendi değerini önemli kılmaktadır. Para istikrarlı olursa diğer bir ifadeyle paranın değerinde çok büyük oynamalar gerçekleşmezse değer ölçüsü olarak kabul edilmeye devam edecektir. Parasının değerinde büyük oynamalar söz konusu olan ülkelerde ise zaman içinde ülke parasının yerini bir başka değer ölçüsüne alacaktır. Değişim aracı olarak kısmen veya tamamen başka bir değer ölçüsünü kullanan ekonomilerde, ulusal para önemli bir fonksiyonunu yitirmiş bir araç durumuna düşmektedir.

Fotoğraf 4.9: Para tasarruf aracıdır.

3. Tasarruf Aracı Olması

Paranın değer ölçüsü olması, tasarrufların da kısmen veya tamamen parayı tutma yoluyla gerçekleşmesine neden olmaktadır. Paraya tasarruf aracı olma özelliğini kazandıran nedenler, istikrarlı bir değer ölçüsü olması, ihtiyaç duyulduğunda kolayca kullanılabilmesi, fiziksel olarak değer kaybına uğramaması şeklinde sıralanabilir.

Paranın likiditesinin yüksek olması, diğer mallarla servet biriktirilmesi hâlinde söz konusu olabilecek eskime, aşınma, çürüme, taşıma ve depolama zorluklarının bulunmaması onu önemli bir tasarruf aracı hâline getirmektedir. Ancak burada en önemli noktanın paranın değeri konusu olduğunu unutmamak gerekir. Değerinde büyük oynamalar gerçekleşen bir paranın, diğer servet biriktirme araçlarına karşı üstünlüğünü kaybedeceği açıktır.

Günümüz ekonomilerinde, kredi sisteminin çok yaygınlaşması, paranın borç ödeme aracı olarak kullanılmasını daha önemli bir hâle getirmiştir. Borç-alacak ilişkileri, zorunlu olmamakla birlikte genellikle para ile yapılmaktadır. Herhangi bir nedenle kurulan borç-alacak ilişkisi, belli bir zaman dilimi içinde veya sonunda, para kullanma bedeli diye kısaca tanımlayabileceğimiz faizi ile birlikte geri ödemeyi gerektirmektedir. Paranın değerinde zaman içinde önemli değişiklikler olmadığı takdirde, likiditesinin yüksek olması ve fiziksel değer kaybının söz konusu olmaması gibi nedenlerden dolayı, borç ödeme aracı olarak kullanılması en pratik araç olma özelliğini koruyacaktır.

Ç. PARA İLE İLGİLİ KURULUŞLAR

Genellikle her ülkede tedavüldeki para tutarı ile ilgili önlem almaya merkez bankaları yetkili kılınmıştır. Merkez bankaları bir ülkenin ya da ülkeler grubunun para politikasından sorumlu kurumdur. Merkez bankalarının temel amacı para biriminin ve para arzının istikrarının sürdürülmesidir. Fakat merkez bankalarının bunun dışında bankacılık sektörünün son kredi kurumu olmak, faiz sınırının kontrolü gibi görevleri de vardır. Bunun yanında bankalar ve diğer finansal kurumları tedbirsizlik ve dolandırıcılığa karşı denetlemek gibi yetkileri de olabilir.

Günümüzde birçok ülkenin, siyasi müdahaleleri engelleyen yasalarla çalışan bağımsız merkez bankaları bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Bank of England (İngiltere Merkez Bankası), Reserve Bank of Australia (Avustralya Merkez Bankası), Reserve Bank of India (Hindistan Merkez Bankası), Bank of Canada (Kanada Merkez Bankası), Banco de la República de Colombia (Kolombiya Merkez Bankası) ve FED [(Federal Reserve) (ABD Merkez Bankası)] günümüz bağımsız merkez bankaları örnekleridir.

Fotoğraf 4.10: T.C. Merkez Bankası binası

Fotoğraf 4.11: Federal Reserve (ABD Merkez Bankası) binası

Ülkemizde de para politikasının yürütülmesinde en önemli rolü üstlenen T.C. Merkez Bankasının yanı sıra para ile ilgili başka kuruluşlar da mevcuttur. Şimdi Merkez Bankası ve diğer kuruluşları sırasıyla inceleyelim.

1. T.C. Merkez Bankası

25.4.2001 tarih ve 4651 sayılı (değiştirilen) Kanun maddesine göre Merkez Bankasının temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler. Banka, fiyat istikrarını sağlama amacı ile çalışmamak kaydıyla Hükümetin büyüme ve istihdam politikalarını destekler.

Bankanın temel görev ve yetkileri şunlardır:

1.1. Bankanın temel görevleri;

- Açık piyasa işlemleri yapmak,
- Hükümetle birlikte Türk lirasının iç ve dış değerini korumak için gerekli tedbirleri almak ve yabancı paralar ile altın karşısındaki denkliliğini tespit etmeye yönelik kur rejimini (bir ülkenin kendi parasının yabancı paralarla ne şekilde ilişkilendireceği konusunda izleyeceği yöntem) belirlemek. Türk lirasının yabancı paralar karşısındaki değerinin belirlenmesi için döviz ve efektiflerin vadesiz ve vadeli alım ve satımı ile dövizlerin Türk lirası ile değişimi işlemlerini yapmak,

• Bankaların ve banka tarafından uygun görülecek diğer mali kurumların yükümlülüklerini esas alarak zorunlu karşılıklar ve piyasada kullanılan para ile ilgili usul ve esasları belirlemek,

- Reeskont ve avans işlemleri yapmak,
- Ülke altın ve döviz rezervlerini yönetmek,
- Türk lirasının hacim ve tedavülünü düzenlemek, ödeme ve menkul kıymet transferi ve muhtabakat sistemleri kurmak, kurulmuş ve kurulacak sistemlerin kesintisiz işlemlerini ve denetimini sağlayacak düzenlemeleri yapmak, ödemeler için elektronik ortam da dâhil olmak üzere kullanılacak yöntemleri ve araçları belirlemek,

- Finansal sistemde istikrarı sağlayıcı, para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirleri almak,
- Mali piyasaları izlemek,
- Bankalardaki mevduatın vadelerini ve türlerini belirlemektir.

1.2. Bankanın temel yetkileri;

- Türkiye’de banknot ihracı imtiyazı tek elden bankaya aittir.
- Banka, hükümetle birlikte enflasyon hedefini tespit eder, buna uyumlu olarak para politikasını belirler. Banka, para politikasının uygulanmasında tek yetkili ve sorumludur.

• Banka, fiyat istikrarını sağlamak amacıyla bu Kanun’da belirtilen para politikası araçlarını kullanmaya, uygun bulacağı diğer para politikası araçlarını da doğrudan belirlemeye ve uygulamaya yetkilidir.

- Banka, olağanüstü hâllerde ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunun (TMSF) kaynaklarının ihtiyacı karşılamaması durumunda, belirleyeceği usul ve esaslara göre bu fona avans vermeye yetkilidir.

- Banka, nihai kredi merci olarak bankalara kredi verme işlemlerini yürütür.
- Banka, bankaların ödünç para verme işlemlerinde ve mevduat kabulünde uygulayacakları faiz oranlarını, belirleyeceği usul ve esaslara göre bankalardan istemeye yetkilidir.

- Banka, mali piyasaları izlemek amacıyla bankalar ve diğer mali kurumlarla bunları düzenlemek ve denetlemekle görevli kurum ve kuruluşlardan gerekli bilgileri istemeye, istatistiki bilgi toplamaya yetkilidir.

Fotoğraf 4.12: T.C. Merkez Bankası Ankara Şubesi

Araştırma

Ülkemizdeki belli başlı finansal kurumlarla ilgili araştırma yaparak görevleri ve çalışma alanlarını içeren bir sunu hazırlayınız. Hazırladığınız sunuyu sınıf ortamında arkadaşlarınızla paylaşınız (Bu çalışmayı sınıfta gruplara ayrılarak her bir finansal kuruluşu bir grubun araştıracağı şekilde de yapabilirsiniz.).

2. Bankalar

Bankalar; sermaye, para ve kredi üzerine her çeşit işlemi yapan ve düzenleyen özel ve tüzel kişilerin, devletin ve işletmelerin bu alandaki her türlü ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla faaliyet gösteren iktisadi kuruluşlardır.

Bankalar Türkiye’de para ile ilgili kuruluşlar denildiği zaman ilk akla gelen kurumlardandır. Bankalar 2013 yılı itibariyle ülkemizdeki finansal işlemlerin %87,4’ünü gerçekleştirmekle birlikte aracı kurumlar ve sigorta şirketleri gibi diğer kurumlar da sistem içinde önemli bir paya sahiptir.

Performans Görevi

Ülkemizdeki banka çeşitlerini gruplar hâlinde inceleyerek yaptığınız çalışmayı sınıf ortamında sergileyiniz.

Fotoğraf 4.13: Bankalar kredi konusunda ihtiyaç sahiplerine yardımcı olur.

3. Özel Finans Kurumları

Faizsiz bankacılık girişimi ilk kez Mısır'da 1963-1967 yılları arasında ortaya çıkmıştır. Alman tasarruf bankaları ile kırsal bankaların bir sentezi biçiminde ortaya çıkan faizsiz bankacılık ile kırsal kesimde tasarruflarını bankaya yatırmak istemeyen kesimi sistem içine çekmek için geliştirilmiştir. Bir anlamda tasarrufların doğrudan ticaret ve sanayi sektörüne yönlendirilmesine dayalı olan faizsiz bankacılık borç alanların kârlarını tasarruf sahibine aktarmaları biçiminde çalışması düşüncesiyle kurulmuştur. Günümüzde gerek yurt içinde gerekse yurt dışında bu tür bankalara rastlamak mümkündür. Özel finans kurumları (katılım bankalarından) kitabın 1. ünitesindeki "Ekonomik Sistemler" başlığı altında da açıklanmıştır.

4. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)

Sermaye Piyasası Kurulu, 1981 yılında 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile kurulmuştur. İlk toplantısını 25 Ocak 1982 tarihinde yaptığı için logosunda 1982 tarihi yer almaktadır. Yetkilerini kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak kullanan, idari ve mali özerliğe sahip düzenleyici bir kamu kurumudur. İlgili olduğu bakanlık, başbakan tarafından görevlendirilen Devlet Bakanlığıdır. Merkezi Ankara'da olan kurulun İstanbul'da bir temsilciliği bulunmaktadır.

Kurulun temel görevi;

Sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını,

Tasarruf sahiplerinin yani yatırımcıların hak ve yararlarının korunmasını sağlamaktır.

Kurulun temel amaçları;

- Sermaye piyasalarının işleyiş kurallarını belirlemek,
- Piyasadan fon kullanan şirketlerin belli kurallara uygun olarak en iyi şekilde yararlanmalarını sağlamak,
- Sermaye piyasasına yatırım yapan tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarını korumak,
- Piyasaların adil ve etkin çalışmasını sağlamaktır.

Kurul bu hedeflere kanun, yönetmelik ve tebliğlerle düzenlemeler yapıp piyasaların gözetim ve denetimini sağlayarak ulaşıma çalışmaktadır. Kurulun sermaye piyasası ile ilgili yaptığı düzenlemeler Tebliğ olarak Resmi Gazetede yayımlanır. Kurul;

- Kendi gözetimi altındaki piyasalardaki işlemlerle ilgili,
- Görev alanındaki işlerin kurallarının tanımlanması ile ilgili düzenlemeler yapmakla yetkilendirilmiştir. Bu amaçla;
- Menkul kıymetlerle ilgili düzenlemeler,
- Menkul kıymetler borsalarının, kıymetli madenler borsalarının, vadeli işlem ve opsiyon borsalarının kuruluş ve işleyişine ilişkin düzenlemeler,
- Sermaye piyasasından menkul kıymet ihracı yoluyla fon sağlayan şirketlere ilişkin düzenlemeler,
- Sermaye piyasası kurumları ile ilgili düzenlemeler yapar.

Fotoğraf 4.14: Sermaye Piyasası Kurulu binası, Ankara

Fotoğraf 4.15: Sermaye Piyasası Kurulu logosu

5. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), kanun ve ilgili mevzuatlarla öngörülen görevleri yerine getirmek üzere kurulan, idari ve mali özerkliğe sahip bir kamu tüzel kişisidir. Kurumun merkezi Ankara'dadır.

Kurumun görev ve yetkilerinin başlıcaları;

- Tasarruf sahiplerinin haklarını, bankaların düzenli ve emin bir şekilde çalışmasını tehlikeye sokabilecek, ekonomide önemli zararlar doğurabilecek her türlü işlem ve uygulamaları önlemek, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını sağlamak üzere gerekli karar ve tedbirleri almak ve uygulamak,

- Bankalar ve finansal holding şirketleri ile diğer finansal kiralama, faktöring ve finansman şirketlerinin; kuruluş ve faaliyetlerini, yönetim ve teşkilat yapısını, birleşme, bölünme, hisse değişimini ve tasfiyelerini düzenlemek, uygulamak, uygulanmasını sağlamak, uygulamayı izlemek ve denetlemek,

- Bağımsız denetim, değerlendirme, derecelendirme ve destek hizmeti vermek üzere yetkilendirilecek kuruluşların kurulca belirlenecek usul ve esaslara uygun olarak faaliyetlerini yürütmelerini sağlamak,

- Yurt içi ve yurt dışı eş değer kurumların katıldığı uluslararası mali, iktisadi ve mesleki kuruluşlara üye olmak, görev alanına giren hususlarda yabancı ülkelerin yetkili mercileri ile mutabakat yapmak,

- Finansal hizmetler sektörünün geliştirilmesine yönelik stratejiler belirlemek,

- Görevleri ile ilgili konularda bakanlıklar dâhil ilgili resmî ve özel kuruluşlar ile kişilerden gizli dahi olsa her türlü bilgi ve belgeyi görevlendireceği personel vasıtasıyla veya yazışma yapmak suretiyle istemek ya da yerinde görmek,

- Görev alanına giren konularda araştırma yapmak ve kamunun bilgi sahibi olmasını sağlamak amacıyla kurumca ya da kurum dışında yapılan araştırmalardan uygun görüleceklerin yayınına yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır.

Fotoğraf 4.16: BDDK logosu ve binası, Ankara

6. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)

Mevduat sigortası sistemi mevduatın korunmasına ilişkin günümüze kadar oluşturulan kurumların en gelişmişidir. Sistem mevduat sahibi, mevduatı kabul eden banka ve mevduatı sigorta altına alan kurum arasında işlemektedir. Yaptırım gücünü ise ülke mevzuatına dayalı hukuk kurallarından almaktadır. Sigortayı yapan kurum bu işlem karşılığında belirli bir tutarda prim tahsil eder. Kurum, mevduatın yatırıldığı bankanın ilgili mevzuatta yazılı olan hükümler çerçevesinde mevduat sahibinin mevduatını geri ödeyememesi durumunda devreye girer. Mevduat sahibi ya da sahiplerine sigorta kapsamına aldığı tutar kadar mevduatı öder. Ödediği tutarları geri almak üzere de ödeme güçlüğüne düşen banka hakkında yasal süreci başlatır. Bu işlem ülkemizde TMSF tarafından gerçekleştirilmektedir.

Fotoğraf 4.17: TMSF logosu

Araştırma

TMSF'nin internet sitesini ziyaret ederek kurumun görev ve yetkilerini öğreniniz. Edindiğiniz bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız.

7. Borsa İstanbul

Borsa İstanbul ya da kısaca BİST, Türkiye'de 1985 yılında ilk olarak İstanbul Menkul Kıymetler Borsası adıyla faaliyet göstermiştir. 30 Aralık 2012 tarihinde 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdikten sonra Kanun'un 138. maddesi uyarınca Borsa İstanbul A.Ş. olarak devam etmiştir.

Borsa İstanbul; İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB), Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası (VOB) ile İstanbul Altın Borsasının (İAB) aynı çatı altında birleştirilmesinden oluşmuştur. Sermaye piyasamızda borsaları tek çatı altında toplayan Borsa İstanbul, esas sözleşmesinin Sermaye Piyasası Kurulu'nca hazırlanıp ilgili Bakanın onayı sonrasında 3 Nisan 2013 tarihinde doğrudan tescil ve ilan edilmesiyle faaliyet izni almıştır.

Borsa İstanbul'un başlıca amacı ve faaliyet konusu; "Kanun hükümleri ve ilgili mevzuat çerçevesinde, sermaye piyasası araçlarının, kambiyo ve kıymetli madenler ile kıymetli taşların ve Sermaye Piyasası Kurulunca uygun görülen diğer sözleşmelerin, belgelerin ve kıymetlerin serbest reka-

bet şartları altında kolay ve güvenli bir şekilde, şeffaf, etkin rekabetçi, dürüst ve istikrarlı bir ortamda alınıp satılabilmesini sağlamak, bunlara ilişkin alım satım emirlerini sonuçlandıracak şekilde bir araya getirmek veya bu emirlerin bir araya gelmesini kolaylaştırmak ve oluşan fiyatları tespit ve ilan etmek üzere piyasalar, pazarlar, platformlar ve sistemler ile teşkilatlanmış diğer pazar yerleri oluşturmak, kurmak ve geliştirmek, bunları ve başka borsaları veyahut borsaların piyasalarını yönetmek ve/veya işletmek ve ana sözleşmesinde yazılı olan diğer işlerdir.”

Fotoğraf 4.18: Borsa İstanbul binası ve logosu

Ders Dışı Etkinlik

- Çevrenizde para ile ilgili herhangi bir kuruluş var mı? Varsa burayı ziyaret ederek kuruluş hakkında bilgi alınız, elde ettiğiniz bilgilerle sınıfta bir sunum hazırlayınız veya bu kuruluşla ilgili basında yer alan haberleri toplayarak sınıf panosuna asınız.
- Merkez Bankasının internet sitesinde “Geçmişten Geleceğe Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası” konulu video gösterimini izleyiniz.

D. BANKALARIN GÖREV VE SORUMLULUKLARI

1. Bankacılığın Tarihçesi, Banka Türleri ve Bankaların Görevleri

Hemen hemen tüm dünya dillerinde ufak tefek bazı değişikliklerle ifade edilen “banka” sözcüğünün İtalyanca “banco” kelimesinden geldiği ve daha sonra kelimenin “banka” olarak kullanıldığı sanılmaktadır.

Tarihte ilk bankacılık hizmetlerinin eski Sümer ve Babil’e kadar uzandığı sanılmaktadır. Sümerler’de MÖ 3.500 yılında kurulan ve “maket” bilinen teşkilatlar ilk banka kuruluşlarıdır. Maket’in rahipleri ilk borç verenlerdi. Maketlerin harman zamanı ödenmek üzere tohum vb. ham madde ve teçhizat alımı için çiftçilere ilk dönemlerde fiziki (ayni) daha sonraları parasal kredi açtıkları saptanmıştır. Kazılarda çıkan belgeler bir hesaptan diğer hesaba transferlerin, ödeme ve teslim emirlerinin, mal belgeleri talimatlarının varlığını ortaya koymaktadır.

Sümerler uzak ülkelerle olan mal değişimlerinde banknot gibi dolaşan (çek ya da itibar mektuplarına benzeyen) bazı belgeler kullanmasını da biliyorlardı. Daha sonraları bankacılık hizmetlerinin maketlerin tekeline çıkmış, ticaretle uğraşan bazı zenginler bankacılık hizmetlerinde uzmanlaşmışlardır.

Eski Mısır, eski Yunan ve Roma’da banka işlemleriyle uğraşan kurumların var olduğu bilinmektedir. Hatta eski Mısır’da tefeciliği ve bileşik faizi yasaklayan yasalar vardı. Eski Yunan’da da ticaretin gelişmesi ve halkın zenginleşmesi ile Atina’daki zengin maketlerin yanı sıra “trapezitai” adlı özel bankerler ortaya çıkmıştır. Eski Yunan’da faize bir sınırlama getirilmemişti. Faiz oranlarının yüksekliği karşısında bağımsız siteler ve devletler belli başlı kentlerde devlet bankaları kurmaya başlamışlardır.

1453’te İstanbul’un fethi ve bunun neden olduğu Rönesans hareketi ve bir süre sonra yeni kıtaların keşfi, ticaretin okyanuslara kayması ve genişlemesi bugünkü batı ülkelerinde o zamana kadar geçerli olan kilise hukukunun yerini Roma Hukuku’nun almasına neden olmuş, kilise hukuku değiş-

Fotoğraf 4.19: Hem bankaların hem de çalışanlarının sorumlulukları fazladır.

miştir. Sonuç itibariyle faize bakış değişmiş, o zamana kadar yasal sayılmayan faiz, kabul edilmeye başlamıştır. Bütün bu gelişmeler bankacılığın gelişmesinde büyük katkıda bulunmuştur.

Bu arada özellikle İspanyolların Güney Amerika'dan getirdikleri altınlarla çok çeşitli sikkeler basılması, Avrupa'daki paraların çeşitliliği ve ayarlarının bozuk olması, paraların birbirlerine göre değerlerinin saptanmasında büyük güçlükler yaratıyordu. O sırada en yoğun olduğu kentler Amsterdam ve Hamburg'du ve bu paralar bu merkezlere geliyordu. Bu para karmaşasına çare olarak 1609'da Amsterdam Bankası kuruldu. Aynı dönemlerde(1607) Venedik'te Venedik Bankası kurulmuş ve bu banka çek ve banknot kullanımına yol açan "Contadi di Banka" sistemini geliştirmiştir. 1640'da İngiltere'de tüccarların Londra kulesinde saklanan altın külçelerine el konulması, tüccarların devlete olan güvenini sarsmış ve bundan böyle altınlarını adlarına "Goldsmith" denilen tüccarlara vermeye bunun karşılığında bir şahadetname almaya başlamışlardır. Bir süre sonra Goldsmith'ler kasalarındaki altınların atıl durduğunu görerek bunlara dayalı olarak borç isteyenlere "goldsmith notes" denilen kendi senetlerini vermeye başlamışlardır. İşte bu senetlerin zamanla piyasada alışverişlerde dolaşır olması ilk banknot sistemini oluşturmuştur. O dönemde Fransa ile yapılan savaş nedeniyle İngiltere'nin para sıkıntısı içine düşmesi, bir devlet bankası kurulması ve onun aracılığı ile piyasada paranın dolaşması fikrini doğurmuş, bunun üzerine İngiltere Bankası kurulmuştur. Bu banka ilk merkez bankasıdır.

Bankaları aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür:

- a. Sermaye kaynaklarına göre bankalar
 1. Millî Sermayeli Bankalar
 2. Yabancı Sermaye ile Kurulan Bankalar
- b. Yaptıkları işlere göre (Faaliyet alanları ve amaçlarına göre) bankalar
 1. Emisyon Bankaları (Merkez Bankaları)
 2. Tasarruf (Mevduat) Bankaları
 3. Tarım ve Sanayi Bankaları
 4. Yatırım ve Kalkınma Bankaları

Bankaların görev, yetki ve sorumlulukları 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda açık bir şekilde belirtilmiştir. Kanun'a göre bankaların görev, yetki ve sorumlulukları şunlardır:

Kanun'un 93. maddesine göre bankalar, finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanması, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışması, mali sektörün gelişmesi, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması için;

a) Bankalar ve finansal holding şirketleri ile diğer kanunlarda ve ilgili mevzuatta yer alan hükümler saklı kalmak kaydıyla finansal kiralama, faktöring ve finansman şirketlerinin kuruluş ve faaliyetlerini, yönetim ve teşkilat yapısını, birleşme, bölünme, hisse değişimini ve tasfiyelerini düzenlemek, uygulamak, uygulanmasını sağlamak, uygulamayı izlemek ve denetlemek,

b) Yurt içi ve yurt dışı eş değer kurumların katıldığı uluslararası mali, iktisadi ve mesleki teşekküllere üye olmak, görev alanına giren hususlarda yabancı ülkelerin yetkili mercileri ile mutabakat zaptı imzalamak,

c) Kanun'la verilen diğer görevleri yapmakla görevli ve yetkilidir.

Kurum, tasarruf sahiplerinin haklarını ve bankaların düzenli ve emin bir şekilde çalışmasını tehlikeye sokabilecek ve ekonomide önemli zararlar doğurabilecek her türlü işlem ve uygulamaları önlemek, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını sağlamak üzere gerekli karar ve tedbirleri almak ve uygulamakla yükümlü ve yetkilidir.

Kurum; her türlü faaliyetinde, kuruluş kanununda verilen yetkiler saklı kalmak kaydıyla kalkınma planı, programlar ve hükümet programında yer alan ilke, strateji ve politikalara uyar.

2. Sorumlulukları

Bankaların sorumluluklarını üç ana başlık altında toplamak mümkündür.

2.1. Müşterilerinin Kimliklerini Tespit Etme Zorunluluğu

Bankacılık Kanunu yasa dışı yollardan elde edilen kazancı yasallaştırma çabalarını önlemek amacıyla bankalara, müşterilerinin açık kimliğini tespit etme zorunluluğu getirmiştir. Böylece kara paranın bankalar aracılığıyla yasallaşmasını engellemiş olmaktadır. Kimliğin belirlenmesi parayı yatıranın kim olduğunu açıkça gösterebileceğinden kara para aklanmasının engellenmesiyle görevli ve yetkili kuruluşlarca araştırılabilmesini mümkün kılacaktır. Bu düşünceden hareketle kimliğini ve vergi kimlik numarasını belgeleyemeyen müşterilerin adına mevduat, kredi ve her ne adla olursa olsun hesap açmaları, sözleşme düzenlemeleri, havale ve kambiyo hizmetleriyle diğer bankacılık ve mali hizmetleri vermeleri yasaktır.

2.2. Müşterilerin Haklarına İlişkin Esaslar

Bankalar müşterilerine verilen hizmetlerden kaynaklanan her türlü sorularına cevap verecek bir sistem kurmak ve bu sistemle ilgili olarak müşterilerini aydınlatmak zorundadırlar.

Bankalar ile bireysel müşteriler arasında, bankaların faaliyet konularına ilişkin olarak yapılacak sözleşmelerin şekil ve içeriğinde yer alması gereken asgari unsurlar Bankalar Birliği tarafından belirlenmiştir.

Bankalar müşterileriyle imzaladıkları sözleşmelerin onaylı bir örneğini mutlaka yaptıkları diğer işlemlere ilişkin her türlü belgenin bir örneğini talepleri üzerine müşterilerine vermek zorundadır.

2.3. Banka ve Çalışanlarının Sır Saklama Sorumluluğu

Bankalar güvenilir bir kurum olmaları gerektiği düşüncesiyle kendilerine güvenen müşterilerinin sırlarını başkalarına açıklamamak durumundadır. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 73. maddesine göre banka mensupları ile diğer çalışanlar sıfat ve görevleri dolayısıyla müşterilerine ait sırları yetkili olanlardan başkalarına açıklayamaz ve kendilerinin veya başkalarının yararına kullanamaz. Kurumun dışarıdan destek hizmeti aldığı kişi ve kuruluşlar ile bunların çalışanları da bu hükme tabidir. Bu yükümlülük görevden ayrıldıktan sonra da devam eder.

Fotoğraf 4.20: Banka çalışanlarının sır saklama sorumluluğu vardır.

E. MERKEZ BANKASI

Bir ülkenin para otoritesi o ülkenin merkez bankasıdır. Kâğıt para ve madenî para (bozuk para) basma yetkisi merkez bankasına aittir. Ülkenin altın ve döviz rezervlerini yönetmek de merkez bankasının sorumluluğundadır. Ülkemizde daha önceleri genel müdürlük olan T.C. Merkez Bankası, uluslararası uygulamalarla eş güdüm sağlamak için başkanlık hâline getirilmiştir. Merkez Bankası kâğıt para (banknot) basımını Ankara'daki Banknot Matbaası Genel Müdürlüğünde gerçekleştirmektedir. Madenî paraların basımı Maliye Bakanlığı ve Hazine'nin yetkisindedir. Bu nedenle madenî paralar İstanbul'daki Hazine Müsteşarlığına bağlı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğünce basılmaktadır.

Resim 4.2: Türk Lirası simgesi

Merkez Bankasının piyasaya banknot çıkarmasına **emisyon (ihraç)** adı verilmektedir. Madenî para çıkarmak için böyle bir ifade kullanılmaz. Bankanın piyasaya sürdüğü toplam kâğıt tutarına ise **emisyon hacmi** denir. Bu paraların tamamı piyasaya sürülmez. Bir kısmı bankalarda vadeli, vadesiz, tasarruf, ticari veya resmî mevduat hâlinde bulunabilir. Bir kısmı da halkın, şirketlerin ya da kurumların kasalarında bulunabilir.

Merkez Bankasının ülke ekonomisindeki yerini ve önemini daha iyi anlamak için temel fonksiyonlarını ele almak gerekir. Merkez Bankasının dört temel fonksiyonu vardır. Bunlar;

1. Ticari bankalara bankerlik yapmak,
2. Devlet için bankacılık yapmak,
3. Para piyasalarını düzenlemek,
4. Para arzını kontrol etmektir.

Ticari Bankalara Bankerlik

Merkez Bankası ticari bankaların mevduatını kabul eder ve istenildiği anda bu paraları başka bir bankaya transfer eder. Böylece bankaların birbirine para transferine aracılık eder. Bir başka ifadeyle bankalar, Merkez Bankası'ndan kredi almak istediklerinde ellerindeki senet, bono gibi kıymetli evrakları Merkez Bankası'na vererek iskonto ettirirler. Merkez Bankası'nın bu işleme uyguladığı faiz reeskont oranıdır. Bu oranın yükselmesi kredi hacminin daralmasına; azalması ise kredi hacminin genişlemesine neden olur.

Devlet için Bankacılık

Devlet, fonlarını (parasını) Merkez Bankasında muhafaza eder ve harcamalarını bankadaki fonlarını kullanmak suretiyle gerçekleştirir. Böylece Merkez Bankası devletin alacaklarını tahsil eder ve giderlerini öder.

Para Piyasalarını Düzenlemek

Merkez Bankası para piyasalarının en iyi şekilde çalışması ve banka iflaslarını önlemek için para piyasalarını denetler, ticari bankalara karşılaştıkları zorluklarda yardımcı olur ve piyasaların ekonomiye en iyi hizmeti verebilmesi için gerekli düzenlemeleri yapar.

Para Arzını Kontrol

Hükümetin para politikası Merkez Bankası aracılığıyla yürütülür. Para politikası, para arzının artırılması veya azaltılması, dolayısıyla faiz oranının azaltılması veya arttırılması şeklinde olur. Ekonomide bir durgunluk olduğunda para arzının arttırılıp faiz oranının düşürülmesi yatırım ve tüketim harcamalarını, dolayısıyla ekonomideki toplam harcamaları artırır. Ekonomideki toplam harcamaların artması da üretim, istihdam ve geliri artırır.

Okuma Metni

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü Müzesi ve Lidya Parası

Müzemizde, Darphane arşivlerinde bulunan ve MÖ VII. yüzyıldan 1921 yılına kadar tarihlenen toplam 2571 parça eser (para, madalya, nişan vb) sergilenmektedir.

Anadolu, coğrafi konumundan dolayı tarih öncesi dönemlerden itibaren pek çok yerleşime ev sahipliği yapmıştır. Bu coğrafyada yaşamış olan Lidyalıların insanlık tarihine ve kültürüne en önemli katkıları, parayı bir değişim aracı olarak kullanmaya başlamış olmalarıdır.

Lidya Krallığı'nın başkenti Sardes, Manisa'nın Salihli ilçesi yakınlarında, Gediz Ovası'ndaki Bozdağ'ın eteklerinde yer almaktaydı. Sardes, MÖ 7 ve 6. yüzyıllarda büyük, renkli ve canlı bir kentti. Bu canlılığın en önemli nedenlerinden biri, Sardes'in Ege kıyılarını, İç Anadolu ve Mezopotamya'ya bağlayan yollar üzerinde bulunması ve ticari açıdan büyük bir öneme sahip olmasıydı.

Tarihte ilk altın parayı basan Lidyalıların ticari ilişkileri, paranın önce Batı Anadolu'daki uygarlıklara, oradan da tüm dünyaya yayılmasını sağladı.

Günümüzdeki adı Sart Çayı olan Paktalos Çayı'nın taşıdığı altınlar, Lidya Krallığı'nı döneminin en varlıklı ülkelerinden biri hâline getirdi. Akarsu yataklarından çıkardıkları altınları saflaştırmak için dünyanın ilk altın rafinerisini kuran Lidyalılar, saflaştırdıkları altınların büyük bir bölümünü para basımında kullandılar.

Paktalos'taki altınlarla ilgili mitolojik bir öykü de vardır: Olimpos tanrılarında Dionisos'un yoldaşı Satiros, Frigya'yı gezerken Midas'ın gül bahçesinde uyuyakalır. Satiros'u bulup on gün on gece sarayında ağırlayan Midas'ın konukseverliğinden etkilenen Dionisos, kralın bir dileğini gerçekleştireceğini söyler. Kral Midas da her dokunduğunun altına dönüşmesini ister. Ancak dokunduğu yiyecekler, içecekler ve ünlü gül bahçesi bile altına dönüşünce, kral, Dionisos'dan bu uğursuz gücü geri almasını ister. Midas'ın durumuna acıyan Dionisos krala Paktalos Irmağı'nda yıkanmasını söyler. Midas da ırmakta yıkanarak her tuttuğunun altına dönüşmesinden kurtulur ve o andan itibaren Paktalos'tan altın akması başlar.

Hatıra amaçlı ürünlerimizde yeni tasarımı ile kullanılan Lidya altını müzedeki eserlerimizin içinde yer almaktadır. Müzemiz, hafta içi pazartesi ve çarşamba günleri ziyarete açıktır. (Müze Ziyareti: Salı Saat: 13.30 – 16.30)

<http://www.darphane.gov.tr>

Ders İçi Etkinlik

- Çevrenizdeki herhangi bir bankanın görevlilerinden birini sınıfa davet ederek bankacılık, Merkez Bankası, bankaların ekonomideki yeri ve önemi hakkında sizi bilgilendirmesini isteyiniz. Görevlinin açıklamalarından;
- Bankaların ekonomik hayattaki yeri ve önemi hakkında kompozisyon niteliğinde bir yazı yazınız.

F. DÖVİZ PİYASASI

1. Dövizin Tanımı

Yaygın kullanıma göre yabancı ülke paralarına döviz adı verilmektedir. Ancak nakit şeklinde olan eldeki paraya **efektif**, nakde dönüştürülebilir herhangi bir araç şeklinde olanlara (banka havalesi, ödeme emri, döviz poliçeleri, mevduat sertifikaları, seyahat çekleri vb.) da **döviz** adı verilmektedir.

Türk Parasını Koruma Kanunu Hakkında 32 sayılı Karar'da döviz; "efektif dâhil yabancı parayla ödemeyi sağlayan her çeşit hesap, belge ve araçlar" olarak ifade edilmektedir. Bir başka tanıma göre **döviz**, yabancı ülkelere ödeme yapmaya yarayan her çeşit araçtır. Bu anlamda çek, poliçe, emre yazılı senet, hazine bonosu, hisse senedi ve tahvil şeklindeki araçlar çevrilgen para rejimlerinde döviz olarak kullanılır.

2. Döviz Çeşitleri

Döviz kullanılış şekline göre çevrilgen (konvertibl) döviz ve çevrilgen olmayan (konvertibl olmayan) döviz olmak üzere ikiye ayrılır.

2.1. Çevrilgen (Konvertibl) Döviz

Diğer devletlerin paralarına serbestçe ve kolaylıkla çevrilebilen dövizlere, **konvertibl döviz**, yapılan bu işleme **konvertibilite** denir. Uluslararası işlemlerde genelde kullanılan döviz konvertibl dövizdir. Bir ülkenin parası diğer bir ülkenin parasına dünyanın her yerinde serbest bir şekilde çevrilebiliyorsa o millî para için **tam konvertibl** denir. Dolayısıyla konvertibl olan millî paralar uluslararası ödeme aracı olarak kullanılır. Çünkü konvertibl bir paraya sahip olan ülke bunu istediği anda diğer bir paraya kolaylıkla çevirebilir. Parası konvertibl olan ülke, dünya ticaretinde bir merkez bankası gibi rol oynar ve ödeme aracı olarak emisyonunda bulunmak suretiyle bu işten kâr bile elde edebilir. Konvertibilite sonuçta; bir ülkenin ulusal parasının, değişim aracı, hesap birimi, borç ödeme ve birikim aracı olarak kullanılma gibi fonksiyonlarını ülke sınırları dışında da gerçekleştirmesidir.

2.2. Çevrilgen Olmayan (Konvertibl Olmayan) Döviz

Bir ülke parası, diğer ülkelerin paraları ile cari döviz fiyatları üzerinden serbestçe değiştirilemiyorsa o ülkenin parasına konvertibl olmayan döviz adı verilir. Her devletin parasını konvertibl yapma imkânı yoktur. Çünkü konvertibl para için önce ilgili devletin ödemeler bilançosunun büyük ölçüde açık vermemesi; dünya ekonomisinde ortaya çıkabilecek ani bir krizi karşılayabilecek ölçüde altın ve döviz rezervlerine sahip olması gerekmektedir. Ayrıca parasına konvertibilite sağlayan devletin, diğer devletlerin kendi parasına karşı besledikleri güveni sarsmamak için izleyeceği ekonomi politikasına da dikkat etmesi gerekir. Aksi hâlde ellerinde konvertibl para tutan devletler, bunları diğer paralara çevirmek ister ve konvertibilite ortadan kalkar.

3. Döviz Kuru

Yabancı ülke paralarının fiyatına **döviz kuru** denir. Döviz kuru, iki ulusal para arasındaki değişim oranı olarak da tanımlanabilir. Ülkemizde döviz kurları 1 birim yabancı paranın Türk lirası karşılığı olarak ilan edilmektedir. Örneğin 1 ABD doları = 2,880 ₺ gibi. Döviz kurunun bu şekilde ifade edilmesine **dolaysız kotasyon** adı verilir.

Döviz kuru, iki ulusal para biriminin birbiri cinsinden ifade edilen fiyatıdır ve bu fiyat da diğer fiyatlar gibi arz ve talebe göre değişkenlik göstermektedir. Yabancı paraya talebin arttığı durumlarda yabancı paraların fiyatı Türk lirasına göre değer kazanacak, Türk lirasına olan talebin arttığı durumda ise Türk lirası yabancı paralara göre değer kazanacaktır. Örneğin 1 ABD doları 2,880 ₺ iken ABD doları talebi artmaya başlarsa dolar 2,980 ₺'ye yükselebilir.

Ekonomik açıdan bakıldığında döviz, iktisadi anlamda bir mal niteliğindedir. Döviz borsaları bazı özel nitelikleri olan piyasalardır. Kısaca belirtmek gerekirse New York, Londra, Tokyo, Frankfurt, Zürih ve Paris en büyük döviz borsaları arasında bulunmaktadır. Ancak döviz piyasalarını belirli bir yer veya mekânla sınırlı piyasalar olarak düşünmek doğru değildir.

Fotoğraf 4.21: Döviz yabancı ülke parasıdır.

4. Döviz Piyasası

Günümüzde döviz piyasaları fiziksel mekânlar olmayıp elektronik iletişim ağı ile birbirine bağlanmış ve kendi iş yerlerinden faaliyet gösteren katılımcıların oluşturduğu bir piyasadır. Döviz piyasasında katılımcılar genellikle telefon ya da bilgisayarlar aracılığı ile birbirleriyle iletişim kurarlar. Döviz almak ya da satmak isteyen katılımcılar diğer katılımcıların fiyatlarını bilgisayar ekranları aracılığı ile anında görebilmektedirler. Böylelikle uygun buldukları fiyatı veren katılımcıyla anında iletişim kurabilir ve kendi aralarında işlem yapabilirler.

Döviz piyasası, yabancı paraların alınıp satıldığı bir sistemdir. Bu piyasada döviz arz ve talebi karşılanır, bir ulusal para başka bir ulusal paraya dönüştürülebilir. Piyasanın üyeleri; bankalar, mali kuruluşlar, ihracatçı ve ithalatçılar, şirketler, kamu kuruluşları ve merkez bankalarıdır.

Genel olarak döviz piyasası olarak tanımlanan bu sistemin içinde organize olmuş piyasalar yer alır. Örneğin ülkemizde bankaların kendi aralarında oluşturdukları bir bankalar arası döviz piyasası ve buna ek olarak, Merkez Bankası bünyesinde de bir döviz ve efektif piyasası bulunmaktadır. Bu piyasanın kurulmasının nedeni bankalar arası döviz ve efektif hareketlerini düzenlemek, bankacılık sistemindeki döviz ve efektif kaynaklarının daha verimli kullanılmasını sağlamaktır. Merkez Bankası bu piyasa sayesinde döviz ve efektif alım satımlarına güvenli bir şekilde aracılık etmektedir. Adı geçen piyasalar aracılığı ile döviz fazlası olan ekonomik birimlerden döviz açığı olan ekonomik birimlere fon akımı hızlanmış ve döviz kurlarının piyasa koşullarında belirlenmesi sağlanmıştır. Merkez Bankası nezdindeki döviz ve efektif piyasalarında bankalar, özel finans kurumları ve yetkili müesseseler işlem yapabilmektedir.

Döviz piyasalarının temel fonksiyonu, uluslararası ticaret ve sermaye akımlarının gerçekleştirilmesidir. Bugün dünyadaki en büyük mali piyasalar döviz piyasalarıdır. Dünyadaki döviz piyasaları içinde işlem hacmi en büyük olan ise Londra piyasasıdır.

Döviz piyasalarının diğer mal ve hizmet piyasalarından bazı temel farkları vardır. Bunlar daha çok farklı ulusal paraların birbirine dönüşümünü sağlayan bir örgüt veya kurumsal yapı niteliğindedirler. Ancak bir piyasanın ana özelliklerini de bünyesinde taşır. Bu piyasada da döviz arz eden satıcılar, döviz talep eden alıcılar ve aracı kurumlar vardır. Arz ve talebin karşılaşmasıyla da döviz fiyatları oluşur.

Döviz piyasasının temel aracı kurumları ticari bankalardır. Hemen hemen tüm büyük bankalar müşterilerine döviz alım ve satım hizmeti sunar. Bankaların genellikle döviz işlemleri yapmak üzere kurulmuş özel servisleri (kambiyo departmanı) vardır.

Döviz piyasasının aracı kurumları arasında yer alan banka dışı mali kurumlar da bulunmaktadır. Bunlar döviz ticareti ile uğraşan şirketler veya gerçek kişilerdir. Örneğin ülkemizde döviz büfesi olarak bilinen döviz ticarethaneleri ile İstanbul Tahtakale piyasasında ayaklı piyasa olarak adlandırılan döviz alıcı ve satıcıları da bulunmaktadır.

Ders Dışı Etkinlik

Çevrenizde bulunan bir döviz bürosunu ziyaret ederek yaptıkları işler hakkında bilgi alınız. Edindiğiniz bilgiler doğrultusunda döviz bürolarının hem para piyasasında hem de uluslararası ticaretteki yeri ve önemi hakkında bir sunu hazırlayarak arkadaşlarınızla paylaşınız.

G. ENFLASYON

Genel anlamda **enflasyon** fiyatlarda meydana gelen sürekli artış demektir. Birkaç malın fiyatındaki dalgalanmalar enflasyon olamayacağı gibi sürekli artış eğilimi göstermeyen geçici artışlar da enflasyon olarak adlandırılmaz. Bir ülkede enflasyondan söz edilebilmesi için basit anlamda iki şartın oluşması gerekir.

1. Ele alınacak olan fiyatlar genel düzeyidir. Tek tek fiyat artışları enflasyon olarak tanımlanamaz.

2. Fiyatlar genel düzeyinin sürekli bir artış içinde olması gerekir. Bir veya birkaç malın fiyatının sürekli artış göstermesi ya da bütün malların bir defa artış göstermesi enflasyon değildir.

Bir ülkede satın alınan mal ve hizmetlerin fiyatlarında sürekli bir artış yaşıyorsa devlet ekonomisinde enflasyonist bir durum söz konusudur. Fiyatlarda oluşan bu sürekli artışlar maliyetleri de ciddi bir şekilde etkiler.

Enflasyon parasal bir olaydır ve paralı ekonomilere özgüdür. Avrupa ülkelerinde enflasyon coğrafi keşiflerden sonra ortaya çıkmıştır. Coğrafi keşifler ve buluşlar döneminde bu ülkelere altın ve gümüş girişleri hızla artmıştır. Bu artış, ticaret hacmindeki ve üretimdeki artışlardan çok fazla olduğu için enflasyon ortaya çıkmıştır.

Enflasyon, ekonomik bir hastalıktır ve toplumsal sorunların ağırlaşmasına yol açar. Çünkü yüksek seviyelerde seyreden yıllık enflasyon, dar ve sabit gelirli insanların satın alma güçlerini azaltarak gelir dağılımındaki adaletsizliğin daha da bozulmasına yol açar. Bu durum ise bazı toplumsal bozukluklara neden olur. O hâlde enflasyon, insanları ve toplumu tehdit eden bir olgudur.

Enflasyon ortamlarında mal alım ve satımları hızlanmakta, âdeta mala hücum, paradan da kaçış olmaktadır. Çünkü malların fiyatları hızla yükselmekte, aynı oranda da para, değer kaybetmektedir. İnsanlar, değer kaybeden paradan kurtularak bu parayı, fiyatı yükselen mala bağlamaya çalışmaktadır. Bu şekilde hızla artan talebi karşılayacak arz olmadığı takdirde, fiyat artışları sürecek ve paranın değeri de düşecektir.

Resim 4.3: Enflasyon ortamlarında mal alım-satımları artar.

1. Enflasyonun Nedenleri

Enflasyonun iki temel nedeni vardır. Bu nedenler talep fazlalığı ile maliyet artışıdır.

Talep Fazlalığı

Talep enflasyonu, değişik durumlarda oluşabilir. Örneğin bir ülkenin dış ticaret açığı yani ithalatının ihracatından fazla olması ya da iç ve dış borçlarının yükselmesi para ihtiyacına yol açar. Bu ihtiyaç karşılıksız para basma durumunu doğurur. **Karşılıksız para**, merkez bankalarının ulusal para biriminin döviz kurlarına göre sabit ve eş değer olmasından vazgeçip bol para basarak piyasaya arz etmesidir. Bu nedenle bir ürün piyasada bollaştığında nasıl değeri düşerse ulusal paranın da değeri döviz karşısında düşer. Paranın değerinin düşmesi, aynı parayla daha az mal alınması durumunu yaratır ki bu bir enflasyondur, yani malın değeri artmasa bile alım gücü düştüğü için mal değerlenmiş olur. Piyasada oluşan para bolluğu nedeniyle tüketiciler mal ve hizmet satın almaya yönelir. Dolayısıyla talep enflasyonu başlar.

Fotoğraf 4.22: Enflasyonun başlıca nedenlerinden biri talep fazlalığıdır.

Maliyet Artışı

Mala olan talebe rağmen ülke arzı, talebi karşılayacak durumda olmayabilir. Bir birim malı çok sayıda insan talep ettiği için malın fiyatı doğal olarak yükselir. Bu da enflasyonun bir başka aşamasıdır. Talebin yüksek olması, daha fazla üretim ve daha fazla arz demektir. Bunun için üretim sektörü, daha çok makine, yatırım malı, iş gücü talebi yaratır. Bu durumda üreticinin iş gücü ve makine maliyetleri artar, bu artış da üretilen malın fiyatına doğrudan yansır. Bu durumda da malın fiyatı yükselmeye başlar ve maliyet enflasyonu oluşur. Fiyatlarda oluşan artışlar ise para değerinin daha da düşmesine, borçların ve açıkların daha da büyümesine yol açar. Görüldüğü gibi kısır bir döngü ve zincirleme olarak birbirine eklenen olumsuz sonuçlar ortaya çıkar. Kısaca talep ve maliyet enflasyonları birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkabilir ama sonuçlarıyla birbirlerini tetikler.

Enflasyonun ortaya çıkış nedenlerini;

- Ülkeye karşılıksız olarak giren para, döviz ve altın miktarının artması,
- Fertlerin ve devletin, gelirlerinden daha çok harcamada bulunmaları,

- İklim şartlarının müsait olmayışı nedeniyle ham madde tedarikinin aksaması sonucu arzın azalması ve talep fazlalığı oluşması,
- İşçi ücretleri ve ham madde fiyatları ile kredi faiz oranlarının enflasyonun çok üzerinde seyretmesi,
- Devalüasyon veya başka nedenlerle ithal malların pahalılaşması,
- Kamunun mal ve hizmet üretiminin aksaması sonucu maliyetlerin artması,
- Tasarrufların yatırımlar için yeterli olmaması sonucu üretimin darboğaza girmesi,
- Teknolojik yeniliklerin yetersiz olması ve bu yetersizliğin verimliliğe engel olması şeklinde açıklamak mümkündür.

2. Enflasyonun Sonuçları

Bir ülkede enflasyon ekonomik ve toplumsal sorunlara yol açar. Çünkü enflasyon, ileriye görmenin güçleştiği ve istikrarın kaybolduğu bir ortamdır. Böyle dönemlerde yatırım ve tüketim kararlarında belirsizlik, hatalı tahminler ve kararlar ekonominin aleyhine sonuçlar vermektedir. Kolay kazanç ve spekülasyon davranış yöntemlerinin benimsenmesi de toplumsal dengeleri bozmaktadır. Enflasyonun açıklanan bu sonuçlarını dikkate alarak olayı iki başlık altında incelemek gerekir.

Enflasyonun Ekonomik Sonuçları

Enflasyonun ekonomik sonuçlarının başlıcaları şunlardır:

- Hızlı fiyat artışları sonucunda alacaklı mağdur olur. Çünkü verdiği kredi veya paranın değeri azalmış olarak kendisine iade edilmektedir. Örneğin verdiği 20 ₺ borç ile kilosunu 4 ₺ olan bulgurdan 5 kg alabilen kimse, bir yıl sonunda bulgur fiyatının 8 ₺'ye yükselmesi durumunda aynı para ile ancak 2,5 kg bulgur alabilecektir. Buna karşılık, borçlu daha avantajlı duruma gelmektedir. Çünkü değeri düşmüş bir para ile borcunu ödemiş olmaktadır.
- Enflasyon döneminde yatırım yapmak cazip olmaktan çıkar. Çünkü bu dönemlerde sermaye sahipleri, üretimi ve verimi arttırmak, kaliteyi yükseltmek yerine, kolay para kazanmak amacıyla gayrimenkule, döviz ve altına yatırım yapma yolunu seçerler. Gerçek yatırımcılar enflasyon ortamından zarar görürler.

Resim 4.4: Bir ülkede enflasyon, ekonomik ve toplumsal sıkıntılara yol açar.

- Enflasyon durumunda ihracat geriler. Çünkü enflasyonist bir ortamda paradan kaçış ve mala hücum olduğundan üretim, iç tüketime bile cevap veremez ve ihracat düşer.
- Enflasyon, tüketimi kamçılar. Tüketimin artması da tasarrufların azalmasına yol açacaktır. Bilindiği gibi yeterli tasarruf gerçekleşmeyince yatırımlar için kaynak bulmak güçleşecektir.
- Enflasyon dönemleri ile ödemeler dengesinin açık verdiği dönemler aynıdır. Başka bir anlatımla ülke döviz yetersizliği ile karşılaşmakta, bu da dış borçlanmayı artırmaktadır.

Enflasyonun Sosyal Sonuçları

Enflasyonun başlıca sosyal sonuçları şu şekilde açıklanabilir:

- Enflasyon ortamında zenginler daha zengin, fakirler daha fakir olmaktadır. Çünkü enflasyonda para parayı kazanmakta, mal ve hizmet fiyatları devamlı yükseldiği için esnaf ve sermayedar daha çok kazanç elde etmektedir. Az gelirliler ise satın alma güçleri sürekli düştüğü için daha az satın alabilmektedirler. Dolayısıyla refah düzeyleri düşmektedir.
- Maaş ve ücret gibi sabit gelirlerdeki artış, enflasyonun çok gerisinde kalmaktadır.

Bütün bunların sonucunda toplumda gelir dağılımı daha da bozulmakta, eşitlikten ve sosyal adaletten uzak, huzursuz ve sağlıksız bir toplum oluşmaktadır.

3. Enflasyonun Türleri

Ekonomide genel olarak üç tip enflasyondan söz edilmektedir. Bunlar, talep enflasyonu, maliyet enflasyonu ve fiyat enflasyonudur.

3.1. Talep Enflasyonu

Talep enflasyonu, cari fiyatlar genel düzeyinde üretilen mal ve hizmetlerin toplamının toplam talebi karşılayamaması durumunda, talebin yükselmesidir. Ekonominin toplam talep eğrisinde yukarıya doğru bir kaymadan meydana gelen fiyat artışı genellikle talep enflasyonu olarak da adlandırılır. Mallara olan talebin arzdan fazla olması fiyatların genel seviyesinde bir artışa yol açabileceği gibi emeğe olan talebin fazlalığı da emek fiyatlarının artmasına yol açacaktır. Talep enflasyonu ekonomideki para miktarı ile yakından alakalı bir konudur. Bu enflasyonun sorumlusu olarak genellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'daki refah harcamalarının yüksekliği ve değişik maliye politikaları gösterilmektedir.

Resim 4.5: Bir mala talebin fazla olması talep enflasyonuna yol açar.

3.2. Maliyet Enflasyonu

Türkiye'deki enflasyonu açıklamakta kullanılan maliyet enflasyonu, üretime giren öğelerin fiyatlarındaki artışların, üretilen malın satış fiyatına yansıtılması durumunda ortaya çıkmaktadır. Böyle bir enflasyonun görülebilmesi, ancak o mallara karşı bir talebin var olması ile mümkündür. Tam rekabet piyasası şartlarının hakim olduğu piyasalarda, işletmeler ürün fiyatlarını serbestçe belirleme şansına sahip değildir. Diğer işletmelerin durumu ve tüketici talebinin durumu fiyatların belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Ancak eksik rekabet piyasalarında, işletmeler maliyet artışlarını fiyatlara kolaylıkla yansıtma imkânına sahip olabileceklerdir. Türkiye ekonomisinde üretim sürecinin herhangi bir aşamasında maliyet enflasyonuna veya maliyet enflasyonu benzer durumlara rastlamak mümkündür.

3.3. Fiyat Enflasyonu

Fiyat enflasyonu, daha çok ekonomideki para miktarı ve o mallara olan talebin seviyesi ile açıklanmakta ise de üreticilerin ya da satıcıların başka mallardaki fiyat artışlarına bakarak kendi ürünlerinin fiyatını yükseltmeleri durumu ile ilgilidir. Bu davranışların temelinde yüksek fiyatlarla da olsa malların piyasada talebi olduğu inancı yatmaktadır.

3.4. Diğer Enflasyon Türleri

Temel enflasyon türlerine ek olarak sürünen enflasyon, kronik enflasyon, yapısal enflasyon ve stagflasyon gibi enflasyon türleri de sayılabilir.

- Sürünen enflasyon, toplumdaki gelir gruplarının millî gelirden pay alma mücadeleleri ile açıklanmaktadır. Bu enflasyon, üretim artışlarının görüldüğü ve fiyat artışlarının düşük oranlarda seyrettiği ekonomiler için geçerlidir.

- Kronik enflasyon, enflasyonun bir ülkede uzun yıllar kontrol altına alınmaması durumunda söz konusudur. Bu durum adeta toplumların enflasyonla birlikte yaşama düşüncesine sahip olmaları ile açıklanır.

- **Yapısal enflasyon:** Özellikle az gelişmiş ülkelerde önemli bir enflasyon nedeni olarak gösterilen bu enflasyon türü ekonomik yapının esnekliğinden kaynaklanır. Ekonomik yapının katılığı sonucu, belli sektörlerdeki üretim, bu sektörlerde ortaya çıkan talep değişmelerine kısa zamanda uyum gösterememektedir. Uyum sürecinin yavaş işlenmesinin nedenleri arasında kaynak hareketliliğinin düşük olması, sermaye, döviz, vasıflı iş gücü yetersizliği gibi faktörler gösterilebilir. Dolayısıyla, ekonomide genel bir talep fazlası bulunmamakla birlikte, belirli bir sektörün ürünlerine karşı ortaya çıkan talep artışları üretim artışına değil, bu sektörlerde fiyat ve ücret artışlarına yol açmaktadır. Oysa bu etkiler tek yönlü olarak ortaya çıkar. Yani talebin arttığı endüstrilerde ücretler ve fiyatlar yükselirken talebin düştüğü endüstrilerde bu değerlerde herhangi bir düşüş olmaz. Böylece talebin artmasıyla ortaya çıkan fiyat ve ücret artışları, giderek tüm ekonomiye yayılır ve genel bir enflasyona dönüşür.

- Ekonomilerde çift hatta üç rakamlı ve kontrol edilemez boyutlardaki fiyat artışları **hiperenflasyon** olarak ifade edilmekte iken yüksek fiyat artışına rağmen, üretimde durulmaların görülmesi **stagflasyon** olarak açıklanmaktadır. Bu son durumu talep baskısı ile açıklamak zordur. Çünkü burada yükselen fiyatlara rağmen üretimde daralma ve işsizlikte artış söz konusudur.

Fotoğraf 4.23: TÜİK logosu

4. Enflasyon Endeksleri

Endeks, belirli bir olaya ait değerlerin zaman içinde ortaya çıkan değişimini ölçmeye yarayan ve 100'den başlayan bir sayıdır. Endeks temel dönemde 100'e eşittir ve sonra gelen dönemlerin 100'e göre değişimini göstermektedir.

Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE), belirli bir referans döneminde bireylerin ortalama tüketim kalıplarını yansıtan bir mal ve hizmet sepetinin zaman içinde fiyat değişimini ölçer. Endeks sepetinde yer alan mal ve hizmetlerin miktar ve kalite değişimleri göz önüne alınarak endeksin sadece fiyat hareketlerini yansıtmayı sağlamaktadır. Perakende fiyat değişimleri ve bu fiyat değişimlerinden bireylerin nasıl etkilendikleri ile ilgili enflasyon oranı, TÜFE değişim oranıdır. TÜFE değişik amaçlar için kullanılır. Bu amaçlardan en önemlileri;

- Enflasyonun ölçülmesi ve diğer ülkelerin enflasyonlarıyla karşılaştırılması,
- Hükümetlerin ekonomi politikalarının belirlenmesi,
- Ücretlerin ve fiyatların ayarlanması,
- Millî muhasebe hesaplarına gösterge olması,
- Fiyat analizlerine gösterge olması,
- Ticari faaliyetlerin yönlendirilmesi,
- Perakende fiyat ve kira artışı tespitlerine gösterge olmasıdır.

Üretici fiyatı, yurt içinde üretimi yapılan ürünlerin, KDV vb. vergiler hariç, peşin satış fiyatıdır. Üretici fiyatları endeksinde tarım, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık sektörlerinde faaliyet gösteren üreticilerin yetiştirdiği ve piyasaya arz ettiği ürünlerin ilk el satış fiyatları izlenmektedir. Tarım sektörüne ilişkin bu fiyatlar, üreticinin eline geçen fiyatlar olarak adlandırılmaktadır. Sanayi sektörüne ilişkin ürünlerin fiyatları da doğrudan sanayi sektöründeki üretici firmalardan alınmaktadır. **Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE)** ise belirli bir referans döneminde ülke ekonomisinde üretimi yapılan ve yurt içinde satışa konu olan ürünlerin, üretici fiyatlarını zaman içinde karşılaştırarak fiyat değişikliklerini ölçen endekstir. Gerek malların tüketim aşamasındaki fiyat değişimlerini ölçen TÜFE'ye karşılık, üretim aşamasındaki fiyat değişimlerini ölçen daha anlamlı bir endeks oluşturmak, gerekse uluslararası endekslerle karşılaştırılabilirlik ve uyum sağlaması amacıyla ÜFE hesaplamasına ihtiyaç duyulmuştur. İki endeks arasındaki temel fark, fiyat derlenen birimlerde ortaya çıkmaktadır. Toptan eşya fiyat endeksinde fiyatlar, üreticilerin yanı sıra toptan satış noktalarından da (sebze, meyve ve balık hallerinden) derlenmekte ve fiyatlara KDV vb. vergiler dâhil edilmekte idi. ÜFE'de, fiyatların özellikle üreticilerden derlenmesi esas alınmakta ve ürün fiyatları, vergiler hariç tutularak yurt içi peşin satış fiyatları olarak alınmaktadır.

5. Enflasyondan Korunmak İçin Çareler

Enflasyon, yapısal bozukluğun bir sonucu olduğu için enflasyona karşı önlemler de çok dikkatle araştırılarak uygulamaya konulmalıdır. Enflasyonun sürmesi, daha önce belirtilen ekonomik ve sosyal sakıncalarının devam etmesi demektir. Enflasyonun faturasını toplum ağır bir şekilde ödemek durumundadır. Bu nedenle enflasyondan kurtulmanın veya enflasyonu frenlemenin yöntemleri belirlenerek bunların tatbik edilmesi gerekmektedir. Alınacak önlemlerin, enflasyonun türüne ve hızına uygun olması gerekir. Enflasyon ne kadar hızlı seyrediyorsa alınacak önlemlerin de o oranda ağır ve kökten olması gerekir.

Enflasyonu ortadan kaldırmak veya durdurmak basit ve tek yönlü önlemlerle mümkün değildir. Enflasyona karşı uygulanacak politikalarla ilgili kararların bir bütünlük ve uyum içerisinde alınması, yine aynı kararlılıkla uygulanması gerekmektedir. Aksi takdirde, enflasyonla mücadelede başarılı olmak mümkün değildir. Enflasyondan kurtulmak için alınması gereken tedbirler şunlardır:

5.1. Devletin Alması Gereken Tedbirler

- Devlet, genel olarak denk bütçe politikası uygulamalıdır. Devletin gelirleri ile giderleri arasında kapanması güç farklar olmamalıdır.

- Devlet, uygun para politikası izlemeli, piyasaya aşırı para çıkışını önlemelidir.

- Devletin tüm kurumları etkin çalışmalı, özellikle de kamu teşebbüslerinin zarar ederek bu zararlarının hazinece veya tüketicilerce karşılanması önlenmelidir.

- Devlet dairelerinde ve kamu teşebbüslerinde gereğinden fazla personel çalıştırılmamalıdır.

- Devlet, döviz darboğazına düşerek ihracatı artırmak amacıyla devalüasyonlara başvurmak zorunda kalmamalıdır.

- Devlet, tarım ve benzeri sektörleri desteklemek amacıyla harcamaları arttırmamalıdır.

5.2. İşletmelerin Sorumlulukları

- İşletmeler, verim artırıcı tedbirleri alırken aşırı kâr hırsından kaçınmalıdır.

- İşletmeler, ücret artışlarının, üretim ve verimdeki artışlar oranında tutulmasına dikkat etmelidir.

- İşletmeler, kârlı olmayan lüks yatırımlara yönelmemelidir.

- İşletmeler, vergilerini ödemelidir.

- İşletmeler, rekabete ayak uydurmalıdır.

- İşletmeler, ihracat imkânları, istihdam olanakları ve benzeri diğer şartlar dikkate alarak yeni yatırımlara girişmelidir.

5.3. Tüketicilerin Sorumlulukları

- Tüketiciler, aşırı tüketime ve lüks tüketime yönelmemeli, gelirleri ile giderleri arasında bir denge kurmalıdır.

- Tüketiciler, tüketim konusunda bilinçli olmalıdır. Yani, para harcarken parasının karşılığını en iyi şekilde almaya çalışmalı ve alışveriş sırasında dikkat edilecek hususları bilmelidir.

- Tüketiciler, tasarrufa yönelmelidir.

Resim 4.6: Enflasyonla mücadele edebilmek için dış ülkelere bağımlı olmaktan kurtulmak gerekir.

6. Türkiye'de Enflasyon

Türkiye'de en önemli ekonomik sorunlardan biri enflasyondur. 1977 yılından itibaren artmaya başlayan enflasyon oranı, 1980 yılında %100'ü geçmiştir. 1981 ve 1982 yıllarında önemli ölçüde düşüş göstermesine karşın sonraki yıllarda yeniden yükselmeye başlamıştır. Türkiye, seksenli yıllarda dış ticaret liberalizasyonunu gerçekleştirerek göreceli olarak hızla büyümüştür. Ancak 1989 yılında sermaye hareketinin serbest bırakılmasıyla birlikte yeni bir döneme girmiştir. Finansal liberalizasyon ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucunda Türkiye, arzu edilmeyen sonuçlar ile karşı karşıya kalmıştır. Bu sonuçların başında kronik enflasyon ile büyüme sürecini ciddi boyutlarda ke-sintiye uğratan ekonomik krizler gelmektedir. Yüksek enflasyon 1990'lı yıllarda da ülkeyi olumsuz açıdan etkilemeye devam etmiştir.

Türkiye'de enflasyonun nedenleri ve kronik niteliği üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Birçok ülkede kalkınmanın sağlanması, gelir dağılımının daha adil bir yapıya kavuşması ve işsizliğin azaltılması gibi amaçlara ulaşabilmek için gerçekleştirilen kamu harcamaları Türkiye'deki enflasyonun en önemli nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Türkiye ekonomisinde enflasyonun sebeplerini; para arzındaki artışa, bütçe açıklarına, KİT (Kamu İktisadi Teşebbüsü)'lere bağlayan klasik, geleneksel izahların dışına çıkarak ele almak da mümkündür. Ekonominin ve toplumun yapısındaki en önemli enflasyon dinamiği hızlı nüfus artışından kaynaklanmaktadır. Nüfus artışı öncelikle zorunlu mallara olan talebi arttırmaktadır. Bir yandan kırsal alandan şehir merkezine göç, diğer yandan nominal gelirdeki artışlar tüketim mallarına olan talebi arttırmaktadır. Aynı şekilde yaşanan yoğun göç şehirlerin etrafında gecekonduların oluşmasına neden olmuştur. Bu durum devletçe yapılan verimsiz kamu harcamalarının artmasına yol açarken, şehre gelen insanların tüketim alışkanlıklarının değişmesi, yeni ev kurma masrafları gibi harcamalar enflasyonu besleyen temel kaynaklardır.

Yapısal faktörler içerisinde, ekonomik yapı, işleyiş ve devletin ekonomiye müdahalesi de önemli yer tutmaktadır. Bunun yanında sermayenin yetersizliği, kaynakların etkin kullanılmayışı, verimsiz çalışan KİT'lerin ülke ekonomisi üzerindeki yükü, enflasyonun başlıca etkenleri olmaya devam etmiştir.

Türkiye ekonomisinde maliyetlerin yüksek olmasına yol açan başlıca etkenler;

- Teknoloji yetersizliği,
- Üretim metotları ve organizasyon yetersizliği,
- Kalifiye iş gücü noksanlığı,
- Kalite kontrolü ve kalite iyileştirme çalışmalarının yetersizliği,
- Yönetim anlayışının yetersiz oluşu,
- İşletme büyüklüğünün optimal olmayışı,

Resim 4.7: Enflasyondan kurtulmak amacıyla gerek bireyler gerek işletmeler gerekse devlet tasarruflu davranmalıdır.

- Üretimin önemli ölçüde ithal girdilere bağlı oluşu,
- Pazarlama düzeninin yeterli olmayışı,
- Öz kaynak yetersizliği dolayısıyla yabancı kaynak temini yoluna gidilmesidir.

Bir ekonomide fiyat artışı genellikle talebin arzı aşması durumunda ya da maliyet artışlarına bağlı olarak görülür. Ancak Türkiye’de herhangi bir talep fazlasının olmamasına ya da üretim ve satış maliyetlerinin artmamasına rağmen fiyatları artırmaya yönelik gayretlere de rastlanmaktadır. Bu da fiyat mekanizmasının tam kontrol edilemediği anlamına gelmektedir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen 2000’li yıllardan sonra uygulanan dengeli politikalar sonucunda enflasyon oranları ikili rakamlardan tekli rakamlara düşmüştür.

Fotoğraf 4.24: Kalifiye iş gücü noksanlığı, Türkiye’de maliyetlerin yükselmesinde etkindir.

Gezi

Çevrenizdeki ticaret odası, ziraat odası, borsa vb. meslek odalarını ziyaret ederek;

Enflasyonu ortaya çıkaran nedenleri,

Enflasyondan korunmak için alınacak önlemleri,

Enflasyonun ekonomik ve sosyal sonuçlarını,

Enflasyondan kurtulmak için alınacak önlemleri araştırarak edindiğiniz bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız.

IV. TEST

1. Aşağıdakilerden hangisi insanların mal ve hizmet satın almak veya satmak için kullandıkları genel değişim aracına verilen addır?

- A) Para
- B) Bono
- C) Çek
- D) Senet
- E) Tahvil

2. Aşağıdakilerden hangisi bir nesnenin para olarak kabul edilebilmesi için gereken özelliklerden değildir?

- A) Homojenlik
- B) Estetik olma
- C) Bozulmama, taşımaya elverişli olma ve zaman içinde değerini koruma
- D) Bölünebilirlik
- E) Taklit edilememe

3. Aşağıdakilerden hangisi finansal kuruluş türlerinden değildir?

- A) Bankalar
- B) Aracı kurumlar
- C) Yatırım ortaklıkları
- D) Yatırım fonları
- E) Vakıflar

4. Aşağıdakilerden hangisi banka türleri içinde yer almaz?

- A) Tarım ve sanayi bankaları
- B) Ticaret bankaları
- C) Yatırım ve kalkınma bankaları
- D) Yatırım fonları
- E) Emisyon bankaları

5. Aşağıdakilerden hangisi Sermaye Piyasası Kurulunun görevlerinden değildir?

- A) Sermaye piyasalarının işleyiş kurallarını belirlemek
- B) Piyasadan fon kullanan şirketlerin belli kuralara uygun olarak en iyi şekilde yararlanmalarını sağlamak
- C) Kredi kuruluşları, nezdinde tasarruf mevduatı ve gerçek kişilere ait katılım fonlarını sigorta etmek
- D) Sermaye piyasasına yatırım yapan tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarını korumak
- E) Piyasaların adil ve etkin çalışmasını sağlamak

6. Menkul kıymetlerin borsa kotuna alınması ile ilgili başvuruları incelemek, ek bilgi ve belgeler istemek, başvuruları değerlendirmek ve karara bağlamak görevi aşağıdaki kurumlardan hangisine aittir?

- A) Borsa İstanbul
- B) Sermaye Piyasa Kurulu
- C) Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
- D) Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
- E) Merkez Bankası

7. Aşağıdakilerden hangisi diğer devletlerin paralarına serbestçe ve kolaylıkla çevrilebilen dövizlere verilen addır?

- A) Konvertibl
- B) Konvertibilite
- C) Kotasyon
- D) Döviz kuru
- E) Dolaysız kotasyon

8. Aşağıdakilerden hangisi enflasyon türlerinden değildir?

- A) Talep enflasyonu
- B) Maliyet enflasyonu
- C) Stagflasyon
- D) Kronik enflasyon
- E) Tam enflasyon

9. Aşağıdakilerden hangisi belirli bir referans döneminde bireylerin ortalama tüketim kalıplarını yansıtan bir mal ve hizmet sepetinin zaman içinde fiyat değişimini ölçen endekse verilen addır?

- A) Sabit fiyat endeksi
- B) Tek tip fiyat endeksi
- C) Eksik fiyat endeksi
- D) Tüketici fiyat endeksi
- E) Üretici fiyat endeksi

10. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de üretim maliyetlerinin yüksek olmasının başlıca nedenlerinden değildir?

- A) Teknoloji yetersizliği
- B) İthal girdilerin yetersizliği
- C) Kalifiye iş gücü noksanlığı
- D) Kalite kontrolü ve kalite iyileştirme çalışmalarının yetersizliği
- E) Yönetim anlayışının yetersiz oluşu

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

Öz değerlendirme formu ünitenin sonunda neleri ne kadar öğrendiğinizi değerlendirmeniz için hazırlanmıştır. Bunu yapabilmek için aşağıdaki seçeneklerden size en uygun olanını işaretleyiniz. Değerlendirme sonunda “Kısmen” ya da “Hayır” cevaplarınız fazla ise üniteyi tekrar gözden geçiriniz.

ÖZ DEĞERLENDİRME	DERECELER		
	Evet	Kısmen	Hayır
Bu ünite ile ilgili temel kavramları öğrendim.			
Etkinliklerinden yeterince faydalandım.			
Ders dışı etkinliklerde verilen çalışmaları yaptım.			
Anlamadığım yerde sorular sordum.			
Çalışmalarımda zamanı doğru kullandım.			
Çalışmalarım sırasında gerekli materyalleri yeterince kullandım.			
Gereken yerde arkadaşlarımla grup çalışması yaptım.			
Ünite sonundaki testlere doğru cevap verdim.			

ÖDEMELER DENGESİ, DIŞ TİCARET VE ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLAR

Bu ünite de ekonomik faaliyetlerin uluslararası boyutuna değinilerek; ödemeler dengesi, devalüasyon, uluslararası ekonomik kuruluşlar konularına yer verilmiştir. Ayrıca ülkemizin ekonomi politikalarında önemli rol oynayan Avrupa Birliği'ne giriş süreci ve bu sürecin Türkiye ekonomisine etkisi konusunda öğrenci seviyesine uygun yeterli kazanımlar edindirilmeye çalışılmıştır.

HAZIRLANALIM

1. Ülkemizi yakından ilgilendiren uluslararası kuruluşları ve Türkiye'nin bu kuruluşlara hangi amaçlarla hangi tarihlerde üye olduğunu araştırarak bir tablo hazırlayıp sınıf panosuna asınız.
2. Dış ülke ya da kuruluşlardan borç almanın ülkemiz açısından başlıca sakıncaları nelerdir? Bu konuda çevrenizdekilerin görüşlerini alınız.
3. Son yıllarda dış ülke ya da kuruluşlara borçlarını azaltarak ekonomik açıdan refah seviyesini yükselten ülkeler var mıdır? Araştırınız.
4. Son yıllarda dış ticaret konusunda büyük gelişme kaydetmiş ülkeler hakkında araştırma yaparak bunun başlıca nedenlerini tespit ediniz.
5. Para ile ilgili kuruluşlar denildiği zaman ilk aklınıza gelenler hakkındaki bilgilerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

A. ÖDEMELER DENGESİ VE DIŞ TİCARET

Günümüz ekonomilerinde, ilkel yaşam sürdüren kapalı ekonomi anlayışının geçerli olduğu ülke sayısı neredeyse yok gibidir. Bu da ekonomik faaliyetlerin ülkeler arası bir boyut kazanması sonucunu doğurmaktadır. Bunun yanı sıra, girişimcilerin yeni pazarlar bularak üretim kapasitelerini büyütmeye ve kârlılık oranlarını artırma istekleri, ekonomik faaliyetlerinde etkinlik sağlama çabaları gibi nedenler ticari faaliyetlerin ulusal boyuttan uluslararası boyutlara taşınmasını sağlamıştır.

Fotoğraf 5.1: Günümüzde ticari faaliyetler ulusal boyuttan uluslararası boyutlara taşınmıştır.

Ülkelerin birbirleriyle yaptıkları mal, hizmet ve sermaye alışverişine **dış ticaret** adı verilir. Dış ticarete konu olan çok çeşitli mallar vardır. Türkiye, birçok ülkeye çeşitli mallar ihraç ettiği gibi birçok ülkeden de çeşitli mallar ithal etmektedir. Aslında her ülke için aynı durum söz konusudur. Geçen yüzyıllarda sınırlı sayıda mallarla yapılan, hatta trampa (değişim) usulü ile gerçekleştirilen dış ticaret, günümüzde çok yaygınlaşmış, çeşitlenmiş, mal ticareti yanında hizmet ve sermaye gibi alanları da kapsamına almıştır. Yeryüzünde sınırlarını dış ticarete kapatmış hiçbir ülke kalmamakla birlikte sanayileşmiş ülkeler ürettikleri mallarda fiyat ve kalite yönünden rekabet üstünlüğüne sahip oldukları için daha serbest bir dış ticaret politikası izlerler. Gelişmekte olan ülkeler ise aynı oranda rekabet gücüne sahip olmadıkları için ithalatta daha yüksek gümrük vergi tarifeleri uygularlar.

Dış ticaret, iç ticaretten çok daha farklı özelliklere sahiptir. Dış ticaretin başlıca özellikleri aşağıdaki gibidir:

- Dış ticarete mal, hizmet ya da sermaye, sınırdan geçerken birçok yasal ve bürokratik engellerle karşılaşır.
- İç ticarete göre maliyeti daha yüksektir. Bu maliyet artışı, taşıma ve gümrük masraflarından kaynaklanır.
- İç ticarete göre daha geniş ve etkin bir örgüt gerektirir.
- Daha yüksek kapasite ve daha fazla sermaye ile çalışmayı gerektirir.
- Dili, gelenekleri, sosyal ve ekonomik yapısı farklı olan ülkelerle yapılan dış ticarete, risk ve belirsizlik daha yüksek olduğu gibi kâr marjı da yüksek olabilir.

Gelişmiş ülkelerin bazıları hariç hemen hemen her ülkede dış ticaret açığı söz konusudur. Ülkemiz de dâhil olmak üzere dış ticarete açık veren ülkeler, bu açığın büyük bir kısmını turizm, taşımacılık ve bankacılık gibi hizmet gelirleri ile en aza indirmeye çalışmaktadır. Ülkelerin ihracat ve ithalat oranları arasındaki fark dolayısıyla ödemeler dengesi kavramı ortaya çıkmaktadır.

Resim 5.1: Dış ticaret daha geniş ve etkin bir örgüt gerektirir.

1. Ödemeler Dengesi

Bir ülkenin başka ülkelerle olan ticari ve ekonomik ilişkileri ödemeler dengesinin ilgi alanına girmektedir. **Ödemeler dengesi**, bir ülkenin vatandaşlarının başka ülke vatandaşları ile belirli bir dönemde, aralarında gerçekleştirdikleri parasal sonuç doğuran işlemlerin sistematik bir şekilde kay-

dedildiği hesap planıdır. Ödemeler dengesi; daha geniş anlamıyla bir ekonomide yerleşik kişilerin (merkezi hükümet, bankalar, gerçek ve tüzel kişi ve kuruluşlar), diğer ekonomilerdeki yerleşik kişilerle (yurt dışında yerleşikler) belli bir dönem içinde yapmış oldukları ekonomik işlemlerin sistematik kayıtlarını elde etmek üzere hazırlanan istatistiki bir tablodur. Bu ekonomik işlemler;

- Mal, hizmet ve gelire ilgili işlemleri,
- Finansal varlık ve yükümlülüklerle ilgili işlemleri,
- Bir ekonomide yerleşik kişilerden diğer bir ekonomideki yerleşik kişilere karşılıksız olarak reel ya da finansal kaynakların sağlandığı transferleri kapsar.

Dış ticarete ilişkin bir amaç olan ödemeler dengesi, dış ödemeler bilançosunun eşitliğine dayanır. Ödemeler dengesi ve ödemeler bilançosu kavramları çoğu kez birbirleriyle karıştırılmaktadır. Oysa bir ülke sakinleriyle bu ülke dışında kalan ülke sakinleri arasındaki ekonomik işlemlerin sistematik kaydı **ödemeler bilançosu**, bu kayıt sonuçlarının durumu ise **ödemeler dengesidir**. Bu iki ifadenin birbiri yerine kullanıldığı durumlar olduğu hâlde, bilanço ile bilançonun sonuçlarını ortaya koyan dengeyin birbirinden çok farklı olduğunu da belirtmek gerekir. Ayrıca ülke sakini ve ekonomik işlem kavramlarının da açıklanması gerekir. Tanımda geçen ülke sakini terimi; gerçek ve tüzel kişiler yanında, devlet adına işlem yapan kişi ve kurumları da kapsar. Ekonomik işlem ise para ile mümkün olan veya para kullanılsa bile, fiyatı kendi cinsinden nispi olarak ifade edilebilen işlemlerdir. Yani paraya konu olmasa da ödemesi malla yapılan işlemleri de ekonomik işlem olarak saymak gerekir. Kısaca ülkeler arası ilişkiler sadece ekonomik ilişkilerden ibaret değildir, askeri ve siyasi nitelikte de olabilir.

Ödemeler bilançosu bir muhasebe sistemine sahiptir. Çift kayıt sistemine göre tutulan işlemlerin küresel sonuçları bilanço olarak yansımakta ve denge durumu olarak yorumlanmaktadır. Ödemeler bilançosu üç temel kalemden oluşmaktadır. Bunlardan birincisine **cari işlemler**, ikincisine **sermaye hareketleri** ve üçüncüsüne de **rezerv işlemleri** denir.

Ödemeler bilançosu fazlaları ülkenin borç verme imkânlarının artması sonucunu doğurur. Ödemeler bilançosu açık veya fazlalarının sermaye hareketleriyle denkleştirilmesi yanında, bilançonun sermaye hareketleri uluslararası para piyasaları arasındaki hareketlerden de büyük ölçüde etkilenir. Yani faiz hadlerine bağlı sermaye akışı da her zaman görülebilecek bir gelişme olarak karşımıza çıkar. Bunun yanında sermaye hareketlerine uluslararası düzeyde yapılan doğrudan yatırımlar da dâhildir. Bunlar sermayenin kârlı piyasalara akması şeklindedir. Plasman şeklinde yahut portföy yatırımı şeklinde uluslararası sermaye hareketleri de vardır. Ancak burada önemli bir sorun çıkmaktadır. O da gelişmiş bir ülkenin ödemeler bilançosuyla gelişmekte olan bir ülkenin ödemeler bilançosu arasındaki nitelik farkıdır. Gelişmekte olan ülkelerde ödemelere bazı sınırlamalar getirildiği gibi, bu ülkelerde sermaye hareketlerine de serbestlik tanınmamıştır. Bu ülkelerin ödemeler bilançosunun sermaye hareketleri hesabı daha çok devletin piyasa mekanizmasına bağlı olmayan borçlanma ve doğrudan borç ödemeleriyle doğrudan yatırımları kapsar. Halbuki gelişmiş bir ülkenin ödemeler bilançosunun aynı kalemi, sermayesinin uluslararası piyasalara akmasının sonucunu da gösterir. Dolayısıyla daha kapsamlıdır. Cari işlemler hesabının sonucuna göre bir ülkenin ödemeler bilançosunun açık ya da fazla verdiği söylenebilir. Bir başka deyişle ödemeler bilançosu; eğer cari işlemlerin alacak hesapları borç hesaplarına eşitse, ülkenin dış ödemeleri dengededir.

Ödemeler bilançosunun üçüncü önemli kalemi **rezerv işlemleridir**. Rezervden kasıt dış ödeme vasıtası olan ve ülkenin sahip olduğu altın ya da konvertibl dövizlerdir. Bunlara IMF'den sağlanan çeşitli ödeme kolaylıkları da dâhildir. Ödemeler bilançosu açık veren ülkelerde rezerv çıkışı olurken fazla veren ülkelerde rezerv girişi olmaktadır. Bir başka deyişle rezervler işlemlerin sonuçlarına göre bilançonun denkleştirilmesi amacıyla kullanılır.

Ödemeler bilançosunda, denklik asıdır. Buna rağmen toplam alacaklar toplam borçlardan fazla ya da az çıkarsa net hata ve noksan kalemi adı altında son bir denkleştirme kalemi kullanılır. Sözünü ettiğimiz farklılık çeşitli nedenlerden ortaya çıkabilir. Bunlar ithal ve ihraç mallarının farklı değerlendirilmesinden, yurt dışına gönderilen veya getirilen bir kısım eşyanın veya kıymetin hesaba katılmamasından, malın ülkeye girmesiyle ödemenin yapılması arasındaki zaman farkından olabilir. Bütün bunlara rağmen ödemeler bilançosunun daima denk olduğunu ya da denkleştirilmesi gerektiğini belirtmek gerekir.

2. Ödemeler Bilançosu Ana Hesapları

Ödemeler bilançosu, genellikle bir yıl şeklindeki belli bir zaman döneminde, iç ve dış ekonomik birimler arasındaki akımların istatistiki durumunu gösteren bir bilançodur. Bir başka tanıma göre ise; bir ülkenin, belirli bir dönem içinde, mal, hizmet ve sermaye akımları gibi işlemler dolayısıyla dış dünyadan sağladığı gelirler ile dış dünyaya yaptığı ödemeleri içeren tüm iktisadi ilişkilerin sistemli bir biçimde yer aldığı bilançoya **ödemeler bilançosu** adı verilir. Ödemeler bilançosu, ülkelerin söz konusu dönem içerisindeki dış ekonomik ve mali ilişkilerinin durumunu göstermektedir. Bir ülkenin ödemeler bilançosunun incelenmesi, o ülkenin uluslararası iktisadi ilişkilerinin nitelik ve boyutlarının anlaşılmasına imkân sağlar.

Günümüzde sıkça duyduğumuz dış ticaret hacmi, dış ticaret açığı veya cari işlemler açığı gibi temel kavram ve problemler, ödemeler dengesi bilançosunun ilgi alanına girmektedir. Ödemeler bilançosu 4 ana hesap grubundan oluşmaktadır.

2.1. Cari İşlemler Hesabı

Cari işlemler hesabı, belirli bir dönem içinde ülkede üretilen tüm mal ve hizmetleri ifade eder. Bu hesap, ülkenin büyüme ve millî geliri açısından önem arz eden bir hesaptır. Cari işlemler hesabı; dış ticaret ve görünmeyen işlemler olmak üzere iki alt hesap grubundan oluşur.

• **Dış Ticaret Hesabı:** Fiziki olarak görülen ve üretimi gerçekleştirilen malların yurt dışına satışı ve yurt dışından alınması işlemlerinin kaydedildiği bir hesap grubudur. Yalın bir ifade ile mal ithal ve ihracına yönelik hareketlerin yer aldığı bir hesaptır. Ülkenin gerçekleştirdiği ithalat ve ihracat miktarına göre ortaya çıkacak olan bakiye (kalan), ilgili ülkede dış ticaret açık veya fazlası hakkında bilgi verecektir. Eğer bakiye negatifse bu hesap açık veriyor, aksine bakiye pozitifse fazla veriyor kabul edilir. İkisi arasında eşitliğin olması durumunda ise hesap dengededir.

Fotoğraf 5.2: Dış ticaret açığı ödemeler dengesini olumsuz etkiler.

• **Görünmeyen İşlemler Hesabı:** Bu hesap fiziki anlamda mal olarak kabul edilmeyen, hizmet olarak nitelendirilebileceğimiz dış ticarete konu olan işlemlerle ilgilidir. Görünmeyen işlemler hesabı başlığı altında turizm gelirleri, uluslararası taşımacılık hizmetleri, uluslararası bankacılık ve sigortacılık faaliyetleri, yabancı sermaye yatırımlarının gelir ve giderleri, işçi gelirleri gibi hareketler kaydedilir.

2.2. Sermaye Hesabı

Yatırım amaçlı ülkeye giren ve aynı amaçla ülkeden çıkan sermaye hareketleri bu hesap kalemi başlığı altında kaydedilir. Bu hesapta da ülkeden çıkan sermaye, sermaye ihracı olarak kabul edilmesine rağmen ülkeden sermaye çıkışı (nakit çıkışı) sağladığı için hesaplarda negatif olarak kaydedilir.

Sermaye hareketleri cari işlemler bilançosunun durumuna göre hareketlenen özelliktedir. Çünkü sermaye hareketleri, ödemeler bilançosu açık ya da fazlalarının akımına bağlı olarak gelişme gösterir. Bu ana kalemde ülkeden çıkan ya da ülkeye giren sermaye gösterilmeye çalışılır. Cari işlemler bilançosu açıkları, uluslararası parasal işlemlerle denkleştirilmek amacıyla ülkeye çeşitli yollardan kaynak olarak giren dövizler de yine bu kalemde gösterilir. Sermaye hareketleri hesabı uzun ve kısa süreli olmak üzere iki alt başlıkta toplanabilir.

• **Uzun Süreli Sermaye Hareketleri Hesabı:** Bir yıldan daha uzun süreli olarak yabancı sermaye yatırımı veya yabancı portföy yatırımı şeklinde ülkeye girmiş olan sermaye hareketleri bu grupta yer almaktadır.

• **Kısa Süreli Sermaye Hareketleri Hesabı:** Bu tür sermaye hareketleri genellikle bir yıldan az süreli olup yatırım çerçevesinde değil daha çok portföy yatırımı olarak gerçekleşmektedir.

2.3. Resmî Rezervler Hesabı

Ülkenin stoklarında bulunan döviz ve altında meydana gelen değişimlerin kaydedildiği bir hesap kalemidir. Buna göre ödemeler dengesi çerçevesinde belli bir dönemde dış ülkelere elde edilen gelirler ile giderler arasında bir eşitlik varsa bu durumda Resmî Rezervler Hesabı'nın denkleğinden söz edilebilir. Ancak döviz geliri giderinin altında kalırsa veya sabit bir kur rejiminde döviz kurlarının istikrarını devam ettirebilmek için piyasaya döviz satması gerekir ki bu durum hesabın borçlu hanesinin alacaklı hanesinden daha büyük olması sonucunu doğurur. Bu da Resmî Rezervler Hesabı'nda bir azalmanın işaretidir.

2.4. Net Hata ve Noksan (İstatistikî Farklar) Hesabı

Ödemeler dengesinde her işlemin hem alacaklı hem de borçlu kaydı bulunduğu için, ödemeler dengesi hesap planının daima dengeyi göstermesi gerekmektedir. Ancak kimi zaman hesapların kaydında yaşanan hatalar hesap cetvelindeki dengeyi bozabilir, bu durumda eksik olan miktar; Net Hata ve Noksan Hesabı'na işlenerek tekrar denge sağlanır.

3. Dış Ticaretin Önemi

Günümüzde dış ticaret sadece ekonomik yönden değil, sosyal, siyasi ve teknolojik boyutları da olan bir sektör hâline gelmiştir. Geçmiş yüzyıllarda siyasi veya askerî bloklaşmalar ne kadar önemliyse çağımızda ülkeler arasındaki ekonomik birleşmeler aynı şekilde önemli duruma gelmiştir. 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran Roma Antlaşması'nın en temel amacı, "üye ülkeler arasındaki mal, insan ve sermaye hareketini" serbest hâle getirmektir. Başka bir ifade ile üye ülkeler arasındaki dış ticarete tüm fiziksel, mali ve teknik engeller kaldırılmak istenmektedir. Fiziksel engellerden maksat, sınırlardaki kontrollerdir. Mali engeller denilince gümrük vergileri ve eş etki yapan vergi, fon, prim gibi parasal yükümlülükler anlaşılmaktadır. Teknik engeller ise malların kalite standartlarına ilişkin farklı uygulamaların yol açtığı güçlüklerdir. Dış ticaretin önündeki engeller kaldırılırsa gelişen ekonomik ilişkilerden tüm taraflar yararlanacaktır.

Araştırma

Türkiye'nin yıllara göre ihracat ve ekonomik büyüme istatistiklerini araştırınız. Araştırma sonucunda elde ettiğiniz bulgulardan ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak dış ticaretin ülke ekonomisine etkilerini örneklerle açıklayınız.

Dış ticaretin önündeki engelleri azaltmak amacıyla ülkeler arasında ekonomik birlikler kurulmuştur. Bu birliklerin en önemlileri 28 üyesi bulunan Avrupa Birliği (AB)'dir. Diğer önemli birlikler ise ABD, Kanada ve Meksika arasında kurulan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Türkiye ile Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında kurulan Karadeniz Ekonomik İş Birliği (KEİ)'dir.

Ülkelerin ekonomisi için dış ticaret, hayati bir öneme sahiptir. Ülkeler arasındaki dostlukların temelinde ticari ilişkiler yer almaktadır. Hatta dış ticaretin özel yapısı ve işleyişi sebebiyle tarım, sanayi ve hizmet sektörüne ek olarak dış ticaret sektöründen bahsedilmektedir.

Dış ticaretin doğmasında bazı objektif sebepler rol oynamaktadır. Örneğin ülkede hiç üretilmeyen veya yetiştirilmeyen bir malın ithal edilmesi, yeterli olmayan üretimin ithalatla desteklenmesi gibi. Türkiye için birinci duruma örnek olarak kahve, ikinci duruma örnek olarak ham petrol gösterilebilir. Dış ticaretin sebepleri arasında fiyat farkından yararlanma isteği de vardır. Aynı kalitedeki bir ürünü daha ucuza başka ülkelere satın almak elbette her ülke için daha kârlı olacaktır.

Resim 5.2: Günümüzde dış ticaret sadece ekonomik değil, sosyal, siyasal ve teknolojik boyutları olan bir sektör hâline gelmiştir.

Dış ticarete yol açan objektif sebeplerden biri de kalite üstünlükleridir. Bir malı aynı fiyata satmaya hazır olan ülkeler arasında, hangi ülkenin malı daha kaliteli ise o ülkenin malı tercih edilecektir. Uluslararası teknolojik düzeyin, iş bölümünün ve işletmecilik tekniklerinin farklı olması, gerek kalite gerekse fiyat konusundaki rekabeti etkili kılmaktadır.

Kredili ihracat, indirimli satış ve teslim kolaylıkları, mal teslim süresi, kalite garantisi gibi bazı hususlar da dış ticarete önemli rol oynamaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler için dış ticaretin özel durumu vardır. Sanayileşme yolunda olan bu ülkeler hem tüketim malı hem de yatırım malı (ham madde, makine, teknoloji) ithal etmek zorundadır. Bu ülkeler, kendilerinde olmayan ürünleri ithal etmeleri yanında, yatırım hamlelerini sürdürebilmek için de yatırım malları ithalatı yapmak durumundadırlar. İşte bu ithalata imkân verecek dövizin kaynağı da ihracattır.

Dış ticaret, sadece gelişmekte olan ülkeler açısından değil, gelişmiş ülkeler açısından da büyük öneme sahiptir. Birçok gelişmiş ülkenin ekonomilerinin canlanması ve yeni iş alanlarının açılması, uluslararası ekonomik ilişkilerin gelişmesine bağlıdır. ABD' de ihracatın 1 milyar dolar artış göstermesi, 25 - 30 bin kişiye iş alanı açılması demektir. Almanya, İngiltere ve ABD gibi ülkelerin dış satımlarının krize girmesi, ülke içerisinde sosyal patlamaların olması için yeterli bir sebeptir. Nitekim geçmiş yıllarda ortaya çıkan ekonomik krizler hem Avrupa ülkelerini hem de ABD'yi derinden etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir. Diğer yandan, sanayileşmiş ülkelerin tamamına yakını, ekonomilerini ayakta tutabilmek için dışarıdan büyük ölçüde ham madde, enerji, bazen de iş gücü temin etmek durumundadır.

4. Dış Ticaretin Ülke Ekonomisindeki Etkileri

Ekonomi biliminin temel uğraşı bireysel ve toplumsal refahın yükseltilmesidir. **Refah**, en dar anlamda tüketilen mal ve hizmet miktarının artması olarak ifade edilebilir. Bu çerçevede kapalı bir ekonomide insanlar ihtiyaçlarını sadece kendi ürettikleri ile karşılayabileceklerdir. Dış ticarettten uzak böyle bir ülkede yaşayan bireyler ya ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamama durumu ile veya tüketimden bekledikleri hazzı ve faydayı alamama gibi bir durumla karşı karşıya kalacaktır. Her iki sonuç da refah üzerinde negatif etki meydana getirir. Ekonominin dışa açılması ile beraber bir kısım mallar yurt dışından ülke içine ithalat yolu ile sokulacaktır. Böylece tüketicilerin önünde ihtiyaçlarını karşılamak için önemli ölçüde fazla alternatif olacaktır. Bu durum tüketicinin refahını da olumlu yönde etkileyecektir.

2013 yılı itibarı ile Türkiye 151.803 milyar dolarlık bir ihracat 251.661 milyar dolarlık da ithalat gerçekleştirilmiştir. Böylece ülkemizi 251.661 milyar dolarlık bir ara mal, yatırım malı, ham madde ve tüketim malı ithal etmiştir. Bu durum ise ekonomik genişleme ve büyümeyi de beraberinde getirmektedir. Ülkemiz kendinde olmayan 251.661 milyar dolarlık bir kaynağı ülkenin hizmetine sunarak yaşam standardında bir iyileşme, refahta bir artış amaçlanmıştır. Diğer bir ifadeyle Türkiye kapalı bir ekonomi olsa idi bu durumda ülke içinde, ithal edilen 251.661 milyar dolarlık mal ve hizmet olmayacak dolayısıyla ekonomi bu oranda küçülmüş olacaktır.

Dış ticaret günümüzde ülkeler arasında siyasi bakımdan da önemli bir konuma sahiptir. Ticari anlamda ekonomisini ulusal düzeyde sağlam temellere oturtmuş ve bu temeller üzerinde güçlü bir şekilde ilerleyen ülke siyasi açıdan da varlığını sağlam, bütünlüştürmüş temeller üzerine oturtmuş demektir. Kalkınmış ülkelerde ticaret fazlalığı vardır. Ticaret fazlalığı bulunan ülkeler dünya ekonomisinde geniş yer almakta ve söz sahibi olmaktadır. Ülkelerin ekonomik gelişme seviyelerinin farklı olması dış ticaret hacmini de belirleyen başlıca unsurdur.

Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi, uzun dönemde sürekli ve yüksek bir millî gelir artış hızı yakalamakla mümkün olabilir. Çünkü dış ticaret sonucu ortaya çıkan teknolojik değişim millî gelir artış hızını doğrudan etkilemektedir. Bir ülkenin sadece mal üretimiyle ihracat yapması yeterli değildir. Mal üretiminin hizmet üretimi ve ihracıyla da desteklenmesi gerekir. Günümüzde çoğu ülke cari açığını hizmet ihracıyla kapatma yoluna gitmektedir. Örneğin turizm; İspanya, Yunanistan, Mısır ve Türkiye için önemli gelir kaynaklarındandır.

Dış ticaretin etkilerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

• **Kaynak dağılımı etkisi:** Dış ticaret üretim faktörlerinin sektörler arası dağılımını yeniden düzenleyerek etkinlik kazançları sağlar.

• **Disipline edici ithalat etkisi:** İthalat yurt içi rekabeti arttırarak verimlilik artışına yol açar.

• **Ölçek ekonomileri etkisi:** Ölçek ekonomileri, sanayi dalında tesisleri genişleterek üretim hacmini ya da teknolojik yeniliklerle verimliliği arttırarak diğer bir anlatımla maliyeti düşürerek elde edilen

kazançları ifade eder. Dış ticaret ise piyasa hacmini arttırarak yerli üreticilerin ölçek ekonomilerinden yararlanmalarını sağlar. Yani yerli piyasaların ticaret hacmini genişletir ve üretim maliyetlerinin düşmesini sağlar.

- **Girdi sağlama etkisi:** Yurt içi ikamesi olmayan yatırım ve ara mallarının temin edilmesini sağlayarak kapasite kullanım oranlarının artmasına ve böylelikle verimlilik artışına yol açar.

- **Teknoloji yayma etkisi:** Dış ticaret ülkeler arası ve sektörler arası bilgi akışını kolaylaştırarak teknolojik ilerlemeye katkıda bulunur.

- **İstihdam etkisi:** Dış ticaret yeni teknolojilerin ülkeye girmesiyle yeni piyasaların oluşumuna da katkıda bulunur. Açılan bu piyasalar yeni iş imkânlarıyla birlikte istihdama da yardımcı olur. Örneğin cep telefonlarının piyasaya çıkmasıyla hem satış hem de servis hizmetleri bakımından yepyeni bir sektörün ve iş imkânlarının doğmasına yol açmıştır.

Dış ticaretin ülke ekonomisine olan etkileri coğrafya dersinin “Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlenmesi” konusunda da ele alınmıştır.

5. Döviz ve Döviz Kuru

4. ünitenin “Döviz Piyasası” konusunda da belirtildiği gibi yabancı ülke paralarına **döviz** adı verilmektedir. Döviz kuru ve döviz çeşitlerini daha iyi kavramak için öncelikle döviz piyasasının özelliklerini ve bu piyasaların fonksiyonlarını açıklamak gerekir.

5.1. Döviz Piyasası

Ekonomik hayatta, mal talep edenler ve arz edenlerin ortaya çıkardığı mal piyasası gibi alım ve satıma söz konusu olan dövizin de bir piyasası vardır. Döviz piyasasının özelliklerini beş başlık altında incelemek mümkündür.

- **Döviz piyasalarında alıcı ve satıcılar genellikle karşılaşmazlar:** Mal piyasalarında alıcı ile satıcılar genellikle yüz yüze gelirlerken döviz piyasalarında alıcı ve satıcılar işlemleri birbirleri ile değil, aracı durumundaki banka, banka dışı mali kuruluşlar veya gerçek kişiler (brokerler)le yaparlar.

- **Döviz piyasası örgütlenmemiş piyasadır:** Menkul kıymetler piyasasında işlemler, örgütsel bir kurum olan Menkul Kıymetler Borsasında yürütülür. Döviz piyasasındaki işlemler ise müşterilerle bankalar veya bankaların kendi aralarında serbest piyasa kuralları içinde gerçekleştirilir.

Beyin Fırtınası

Türkiye'nin dış ticaret rakamları ile ilgili tablo ve grafikleri gerek TÜİK resmi internet sitesinden gerekse diğer kaynaklardan bularak inceleyiniz. İnceleme sonucunda elde ettiğiniz bulgulardan dış ticaret açığının ülke ekonomisine etkilerinin değerlendirmesini yapınız. Ülkemizin dış ticaret açığını kapatmak için neler yapılması gerekir, arkadaşlarınızla tartışınız.

- **Döviz piyasaları evrensel piyasalardır:** Döviz ticareti yapan banka, mali kurum, broker vb. dünyanın neresinde bulunursa bulunsun, modern iletişim araçları (telefon, faks, teleks, görüntülü bilgisayar, internet vb.) sayesinde günün 24 saatinde birbirleriyle iletişim hâlinindedir. Herhangi bir millî piyasada ortaya çıkan gelişmeden anında haberdar olurlar ve çapraz kurlarda meydana gelen sapmayı hızla düzeltme imkânı bulurlar. Dolayısıyla, aralarındaki coğrafi uzaklığa rağmen, tüm millî piyasalardaki kurlar uyum içindedir. Bu özelliğinden dolayı döviz piyasalarının, evrensel piyasalar olduklarını söylemek mümkündür.

• **Döviz piyasası hiç kapanmayan piyasadır:** Kıtalar ve ülkeler arasındaki saat farkları nedeniyle, 24 saat içerisinde dünyadaki döviz piyasalarından en az biri açıktır. Dünyayı küresel bir piyasa hâline getiren bu özellik çerçevesinde bir ülkedeki piyasanın kapanmasını diğer bir ülkedeki piyasanın açılışı takip etmektedir. Böylesine canlı bir küresel piyasanın, ülke piyasaları yanında dünya ekonomisinden ve siyasetinden kaynaklanan pozitif ve negatif etkilere açık olması kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

• **Döviz piyasaları, ideal bir piyasayı ifade eden tam rekabet piyasasına oldukça yakın piyasalardır:** Döviz piyasalarında çok sayıda alıcı ve satıcının bulunması, hiçbirinin tek başına malın fiyatını etkileyecek güce sahip olmaması, piyasaya serbestçe girip çıkılması, alıcı ve satıcıların piyasa koşullarını çok iyi bilmeleri ilk etapta göze çarpan özelliklerdir. Ayrıca malın homojen bir mal olması ve tüm piyasalarda tek fiyatının oluşması, alıcı ve satıcılar açısından bu fiyatın veri olması da tam rekabet piyasasına benzerliğini daha iyi anlatmaktadır. Söz konusu bu özellikler, döviz piyasalarını ideal piyasa olan tam rekabet piyasasına oldukça yaklaştırmaktadır. Bununla birlikte döviz piyasası dünya ölçeğinde bir piyasa olduğu için belirli kurallara göre düzenlenmiş bir ekonomik oluşum olarak kabul edilmemekte, daha çok kendi işleyişini kendisi düzenleyen bir piyasa özelliği taşımaktadır.

Döviz Piyasalarının Fonksiyonları

Döviz piyasalarının ana fonksiyonu, satın alma gücünün veya fonun bir ülkeden diğerine transferidir. Modern çağın sunduğu ileri iletişim teknolojileri, ülkeler arası uzaklık kavramını ortadan kaldırdığından söz konusu transferler daha büyük ölçekte ve daha hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilir olmuştur.

Fotoğraf 5.3: Döviz piyasasında değişik gruplar yer alır.

Resim 5.3: Turistler döviz piyasası grubunda geleneksel kullanıcılar arasında yer alırlar.

Bireylerin, işletmelerin veya bankaların başka bir ülkenin parasını talep etmelerinin sebepleri arasında turistik aktiviteler, mal ticareti ve yatırım yapma istekleri sayılabilir. Bu çerçevede döviz piyasasında katılımcı olarak;

- Geleneksel kullanıcılar (turistler, yatırımcılar, ithalat ve ihracatçılar),
- Ticari bankalar,
- Döviz brokerleri,
- Merkez Bankası olmak üzere dört grup bulunmaktadır.

Bu katılımcıların yanı sıra döviz piyasasının aracı kurumları arasında yer alan banka dışı kurumlar da vardır. Döviz ticareti ile uğraşan şirketler ve gerçek kişiler olarak kabul gören bu kesim, piyasa içinde arz ve talep dengesini oluşturmada yardımcı rol üstlenerek piyasadaki sıkışıklığı önlemeye çalışırlar.

Döviz piyasası gerek işlem hacmi gerekse piyasada dolaşan tutar dikkate alındığında, en büyük ve en hareketli piyasa olarak görülmektedir. Her ne kadar bazı ülkelerdeki döviz piyasaları, o ülkenin kendi döviz piyasası olarak adlandırılrsa dahi Londra, New York, Frankfurt ve Tokyo'daki döviz piyasaları dünya çapında faaliyet gösteren ve dünya piyasasını etkileyebilen piyasalardır. Bu piya-

saları İsviçre, Hong Kong, Hollanda ve Kanada gibi ileri ve gelişmiş ülke piyasaları takip etmektedir. Bu açıdan bakıldığında; bir ülke ne kadar gelişmişse ve ne kadar sermaye hareketlerine serbestlik sağlayan bir yapıya sahipse uluslararası döviz piyasasında da o kadar söz sahibi ve etkili olduğu görülmektedir.

5.2. Döviz Kuru

Mal piyasalarında alınıp satılan malın bir fiyatı olduğu gibi döviz piyasalarında alınıp satılan dövizin de bir fiyatı vardır. Dar anlamda bir ülkedeki döviz fiyatı **kur** olarak ifade edilir. Diğer bir ifadeyle efektif ve döviz alım satımlarında ve kambiyo işlemlerinde yabancı ülke paralarına uygulanan fiyatlar anlamına gelen kur, arz ve talep durumuna ve ilgili ülke mevzuatına göre oluşur.

Döviz kurlarının oluşmasında, ülkede uygulanan döviz kuru rejimi büyük ölçüde etkili olmaktadır. Döviz kurlarında gözlenen durağanlığın ve dalgalanmaların temelinde uygulanan kur rejiminin temel karakteristiği ön plana çıkmaktadır. Söz konusu kur rejimleri, döviz arz ve talebinin oluşumunda da düzenleyici bir role sahiptir. Bu nedenle kur rejimi, döviz piyasasının temelini oluşturan bir ana enstrüman olarak kabul edilmektedir. Döviz kurları ile ilgili çeşitli kavramlar ve açıklamalar ortaya atılmıştır. Gerek günlük yaşantıda gerekse ekonomi literatüründe ortaya atılan döviz kuruna ilişkin tanımlamalar aşağıdaki gibidir:

• **Dolaysız kur:** Dolaysız kur çeşidinde, bir birim yabancı paranın yerli para karşılığı tespit edilir. En yaygın kullanılan bu kur çeşidi dolaysız kotasyon olarak da adlandırılmaktadır.

• **Dolaylı kur:** Dolaysız kurun tersine bu kavram, bir birim yerli paranın yabancı para karşılığının tespiti esasına dayanmaktadır. Az miktarda ülke tarafından kullanılan bu kur çeşidine, dolaylı kotasyon adı da verilmektedir.

• **Çapraz kur:** Ülkelerde döviz kurları genellikle dolar cinsinden belirlenir ve böylece her ulusal paranın bir dolar karşılığı mevcut olur. Dolayısıyla ülkeler kendi aralarında da dolar cinsinden kur oluşturmuş olurlar ki bu çapraz kur olarak ifade edilir.

• **Efektif kur:** Bir ülkenin en çok ticari ilişkide bulunduğu ülkelerin paraları cinsinden kendi ulusal parasının ortalama değerini tespit etmesi için kullanılan ticaret ağırlıklı bir göstergedir. **Efektif**, fiilen dolaşımdaki para demektir. Bunun yanında efektif teriminin Türkiye’de özel bir anlamı mevcuttur. Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu’na göre Merkez Bankası tarafından alımı satımı yapılan ve değerleri Türk lirası olarak belirlenen yabancı ülke paralarına efektif denilmekte olup efektif olarak adlandırılan yabancı para biriminin Türk lirası cinsinden fiyatına ise efektif döviz kuru adı verilir.

• **Nominal döviz kuru:** En dar anlamda ülkelerin ulusal paralarının nispi fiyatı olarak ifade edilebilmektedir. Diğer bir deyişle piyasada oluşan nominal kur 1 ABD doları = 2,2 ₺ ise bu çerçevede 1 ABD doları getiren herkes parasının karşılığı olan 2,2 ₺’yi alacak veya tam tersi olarak 2,2 ₺ getiren herkes bu paranın karşılığı olan dövizi alabilecektir.

• **Reel döviz kuru:** İki ülke mallarının nispi fiyatı tarafından belirlenir. İki ülke mallarının nispi fiyatları ticaret hadlerini de verdiği için reel döviz kuru, ticaret hadleri olarak da kabul edilir. Mal temelli bir kur olması nedeniyle fiyat artışlarından arındırılmış bir yapıya sahip olması, bu kurun gerçek değişimleri daha iyi yansıttığı sonucunu vermiştir.

• **Denge döviz kuru:** Kurun piyasada, liberal ekonomi anlayışı çerçevesinde, devletin herhangi bir müdahalesi olmaksızın, döviz arz ve talebince belirlenmesidir. Denge döviz kuru, serbest kur rejimi uygulamasının bir sonucudur.

B. DEVALÜASYON

Sözlük anlamı değerden düşme olan **devalüasyon** ekonomik anlamda ise ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerinin düşürülmesi veya aynı anlama gelmek üzere döviz kurunun yükseltilmesidir. Böyle bir durumda para biriminin değerini düşüren ülke, diğer paralara göre kendi parasının paritesini (aradaki oranı) değiştirmiş olmaktadır.

Devalüasyon özellikle sabit kur sistemi için geçerlidir. Bu sistemde yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değeri hükümet tarafından belirlenir ve devalüasyonda hükümet kararıyla ve aniden yapılır. Devalüasyon, kanunla veya kararnameyle yapılan resmî ve sonuçları önemli olan bir olaydır. Örneğin 1 ABD doları = 2,2 ₺ iken bu parite, 1 ABD doları = 2,64 ₺ durumuna getirilirse ₺'nin değeri %20 oranında devalüasyon yapılmış olmaktadır. Bu tür bir ayarlama dolarla bağlı olan diğer yabancı paralar karşısında da aynı devalüasyon gerçekleşmiş olmaktadır. Böylece dolar yanında avro, sterlin gibi paralara göre ₺'nin değeri düşmüş, bu paraların değeri yükselmiş olmaktadır. Değişken kur sistemlerinde kurlar, arz ve talebe bağlı olarak yükseldiği ve bu yükseliş devletin müdahalesi ile olmadığı için devalüasyon terimi kullanılmaz. Yani döviz piyasası üzerinde hükümet müdahalesi ya yoktur ya da en aza indirilmiş olup kurlar arz ve talebe göre kendiliğinden değişir. Bununla birlikte her iki sistemde de kurlardaki değişmelerin etkileri aynıdır.

Genellikle resmî döviz kurları Amerikan doları cinsinden ifade edildiği için, devalüasyona gitmek isteyen ülke doların kur fiyatını arttırır. Buna bağlı olarak öteki dövizlerin fiyatı da artar.

1. Nedenleri

Devalüasyon, dış ticaret politikasının bir aracı olarak ihracatı arttırmak ve ithalatı kısmak için uygulanacağı gibi enflasyon nedeniyle oluşan iç ve dış fiyat seviyesi farkını ve dolayısıyla ödemeler dengesi açığını kapatmakta da kullanılır. Devalüasyon sonucu yerli paranın yabancı paralar karşısında değerinin düşmesi ithal mallarının fiyatını arttırır ve talep azalması yoluyla ithalatı kısar. Bu sırada ihracat mallarının fiyatı düşer ve yurt dışı talebin artmasıyla ihracat da artar. Böylece ithal giderlerinin azalıp ihracat gelirlerinin artması ile dış açık kapanır.

Hükümetleri devalüasyon yapmaya iten diğer önemli bir neden ise enflasyondur. Enflasyon sonucu fiyatların artması yerli ürünlerin pahalılaşması demektir. Eğer döviz kuru sabit tutulursa ihracat mallar pahalılaşacak ve ihracat azalacak bunun yanında ithal mallar ucuzlayacak ve ithalat artacaktır. Bu durumda ödemeler dengesi açığı da büyüyecektir. İşte devalüasyon yoluyla buna engel olunmaya çalışılır.

2. Etkileri

Genellikle devalüasyonun yerli malların yabancı mallar karşısındaki rekabet gücünü arttırdığı, resmî ve serbest kur arasındaki farkı ve yurt dışına sermaye çıkışını azalttığı söylenebilir. Ancak devalüasyon sabit kur rejimlerinde dış açıkları gidermede uygulanan bir araç olmakla beraber, devalüasyonun ekonomi üzerinde başka etkileri de bulunmaktadır.

İthalata Etkisi

Devalüasyonun ulusal para cinsinden ülkeye ithal edilen malların fiyatlarını yükselterek yurt içi taleplerini azaltması sonucunda ülkenin döviz giderleri azalır. Bu durumda belli bir orandaki devalüasyonun ne ölçüde döviz tasarrufu sağlayacağı ve talebi azaltacağı, yurt içi talep elastikiyetine bağlıdır. Durumu bir örnekle anlatmak gerekirse yurt dışından 20.000 ABD dolarına ithal edilen bir otomobilin alındığını kabul edelim. Başlangıçta 1 ABD doları = 2,2 ₺ iken, hükümet %20 devalüasyon yaparak döviz kurunu 1 ABD doları = 2,64 ₺ yaptığında ithal edilen otomobilin yurt içi fiyatı 44.000 ₺'den 52.800 ₺'ye çıkınca talep düşecek ve döviz tasarrufu sağlanacaktır. Ancak burada önemli olan esnekliklerdir. İthal malın yurt içi talep elastikiyeti yani insanların ithal malların fiyatlarındaki artışa duyarlılığı ne kadar yüksekse devalüasyonun ithalatı kısıcı etkisi de o kadar yüksek olacaktır.

İhracata Etkisi

Devalüasyonun ihraç edilen malların fiyatlarını yabancı para cinsinden ucuzlatarak bu malların yurt dışı talebini arttırması sonucunda ülkenin döviz gelirleri artar. Döviz kazandırıcı etki olarak adlandırılan bu durumda belli bir oranda devalüasyonun ne ölçüde döviz kazandıracığı ihraç edilen malların yurt dışı talep esnekliğine bağlıdır. Örneğin yurt dışına ihraç edilen X malının iç piyasa fiyatı 77 ₺ olsun. Yine hükümetin %20 devalüasyon yaptığını ve 1 ABD doları = 2,2 ₺'den 1 ABD doları = 2,64 ₺'ye çıktığını kabul edelim. Devalüasyondan önce bu malın yurt dışı fiyatı 35 ABD doları iken devalüasyon sonucu bu 29,1 dolara iner ve bu malın ihracatı artar.

Fotoğraf 5.4: Devalüasyonun ithalata ve ihracata etkisi vardır.

Devalüasyonun Diğer Etkileri

Maliyetler, Fiyatlar ve Üretim Üzerindeki Etkisi

Devalüasyon sonucu ihracatın artması ve ithalatın azalması, ülkenin ihracat ve ithalata rakip alanlarda üretiminin yükselmesine neden olur. Bu durum tüm ekonomiye yayılarak eğer atıl kapasite varsa tam kapasiteye ulaşıncaya kadar millî geliri, bu sınır aşıldıktan sonra ise fiyatlar genel düzeyini yani enflasyonu yükseltir. Devalüasyon sonrası fiyatlar genel düzeyindeki artışın sebebi maliyetlerdeki yükselme de olabilir. Eğer ülkenin ithal ettiği malların büyük bir kısmı yatırım malları ve üretimde kullanılan girdilerden oluşuyorsa devalüasyon yatırım kârlılığını azaltarak üretim maliyetlerini yükseltir. Diğer taraftan devalüasyon sonrasında ithal mal fiyatlarındaki artış, ham madde ithal ediliyorsa üretim maliyetlerine anında yansırken; ara mal, makine, teçhizat ithal ediliyorsa fiyat artışları amortisman yoluyla ve yıllara bölünerek yansıtacağından maliyetleri hemen etkilemez. Yani ham madde ithal eden ülkelerin yaptığı devalüasyonun maliyetleri arttırıcı etkisinin daha hızlı gözleneceği söylenebilir. Ayrıca devalüasyon sonucu ortaya çıkan fiyat artışları ücretlerin arttırılması yönünden bir baskı unsuru oluşturarak da maliyetleri yükseltebilir. Bu nedenlerle yapılan devalüasyonun başarılı olabilmesi için vakit kaybetmeden para ve maliye politikalarında oluşan enflasyon karşıtı uygulamaların yapılması gerekir.

Bütçe ve Dış Borçlara Etkisi

Devalüasyonun ithalatın yerli para cinsinden değerini arttırması, toplanan gümrük vergisi gelirininde artmasına neden olur. Devalüasyonun bütçe üzerindeki bu olumlu etkisinin yanında dış borçlar yoluyla olumsuz bir etkisi de vardır. Bütçede dış borçlar yerli para cinsinden gösterilir. Devalüasyon olduğunda dış borçların yerli para karşılığının artması ile o yıl ödenecek borçlar nedeniyle bütçenin gider kısmı da artar, bu da bütçe açığının büyümesine neden olur. Bu açık, vergilerle karşılanırsa sorun çıkmaz ama para basılması yoluyla karşılanırsa sonuç enflasyondur.

Resmi ve Karaborsa Döviz Kurları ile Yabancı Sermaye Girişi ve İşçi Dövizlerine Etkisi

Devalüasyon öncesinde döviz kurlarının artacağı beklentisi varsa insanlar resmî piyasada döviz bozduramaz ve bir karaborsa piyasası oluşur. Beklenti derecesinde dövizin karaborsa fiyatı ile resmî kur fiyatı arasında oluşan fark, devalüasyon yapılıncaya kapanır. Böylece resmi piyasaya akan döviz miktarı artarken ödemeler dengesi açığı kapanır. Ayrıca devalüasyon sonucunda ülkeye giren yabancı sermaye ve işçi döviz miktarında artış olurken dış denge de sağlanmış olur.

Dış Ticaret Hadlerine ve Dış Ticaret Ortaklarına Etkisi

Ticaret hadleri, ihracat fiyatının ithalat fiyatına oranıdır. Devalüasyon sonucu ihraç edilen malların döviz cinsinden değeri düşünce dış ticaret haddi ülke aleyhine değişir. Ülke artık aynı miktarda döviz elde etmek için daha fazla mal satmak zorundadır. Dünya ticaretinde payları fazla olmayan küçük ülkeler bu durumdan yararlanarak ihracatlarını arttırabilir. Bunların ihracatlarını arttırması diğer ülkeleri etkilemezken dünya ticaretinde önemli bir paya sahip olan büyük ülkenin devalüasyon yaparak ithalatını azaltması, diğer ülkelerin ihracatını azaltır. Bu da diğer ülkelerin devalüasyon yapmasına neden olur ve zincirleme devalüasyonlar sonucunda dış ticaret hadleri yine başlangıç seviyesine geri döner. Bu yüzden devalüasyon büyük ülkelere pek faydalı olmaz.

Okuma Metni

TÜRKİYE'DE DEVALÜASYONLAR

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye'de yapılan ilk devalüasyonla 1943 yılında 1ABD doları=126 kuruştan 131 kuruşa çıkarılırken prim uygulamasıyla da doların gerçek değeri 193 kuruşa yükselmiştir. Türk Ekonomisi tarihine baktığımızda yapılan devalüasyonların 1943, 1946, 1958, 1970, 1978, 1979, 1980, 1994 ve son olarak 2001 yıllarında olduğunu görüyoruz. Ancak bunlar arasında önceliklere benzerliği yönünden devalüasyon zincirinin son halkasını 24 Ocak 1980 kararlarıyla yapılan devalüasyon teşkil eder. Bu tarihten itibaren Türk parasını yabancı paralar karşısındaki değeri Merkez Bankası tarafından günden güne yapılan mini devalüasyonlarla belirlenmektedir. Şimdi bu devalüasyonları kısaca görelim.

II. Dünya Savaşı'nın ardından, yüksek hızdaki enflasyonu frenlemek, iç ve dış fiyatlar arasında oluşan farkı gidermek amacıyla, 7 Eylül 1946 Kararları çerçevesinde ₺'nin dolar karşısındaki değeri %116 oranında düşürülerek 1 ABD doları = 1,30 ₺ iken 1 ABD doları = 2,80 ₺'ye yükseltilmiştir. Dış ticarete liberalizasyonu hedefleyen bu kararlar kapsamında yapılan 1946 devalüasyonu ile daha fazla ihracat yaparak daha fazla döviz elde etmek ve böylece ithalatı da arttırmak hedeflenmiş ancak ihraç malları arzının ve ithal mal talebinin esnek olmaması nedeniyle başarısız olmuştur.

1958 devalüasyonu ise döviz darboğazı ve biriken dış borçlar yüzünden ortaya çıkan dış ödeme güçlükleri neticesinde Türkiye'nin tarihinde yer alan yüksek oranlı bir devalüasyondur. Yaklaşık olarak %320 oranında olan devalüasyon ile 1 ABD doları = 280 kuruştan 9 liraya çıkarılmıştır. 1950'li yıllardaki olumlu konjonktür (Kore Savaşı nedeniyle ham madde fiyatlarındaki yükseliş, olumlu hava şartları, Marshall Yardımı) liberal politikaların uygulanmasını kolaylaştırmış, ithalatta liberalizasyon %65 olurken ihracattaki bazı kısıtlamalar kaldırılmıştır. 1950-1953 yılları arasında uygulanan politikalar olumlu sonuç vermişse de genişleyen para kredi politikasına bağlı olarak 1954-1958 yılları arasında iç piyasada şiddetlenen enflasyon baskısı, 4 Ağustos 1958 devalüasyonu ile sonuçlanmış ve fiyatların yükselmesi ile tıkanan ihracatın arttırılarak dış açığın kapatılması hedeflenmiştir. Sonuç olarak iç ve dış dengenin hedeflendiği 1958 devalüasyonunun beraberinde getirdiği maliyet enflasyonu nedeniyle pek başarılı olmadığını söylemek mümkündür.

1960 yılından itibaren planlı bir şekilde uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisinin bir bileşeni olarak kullanılan kur politikası beraberinde 10 Ağustos 1970 tarihindeki kararları ve devalüasyonu getirmiştir. 1970 devalüasyonu iç harcamaların ödemeler dengesine yaptığı baskıdan dolayı ortaya çıkan bir devalüasyondur. Enflasyon hızının artması ile bir taraftan ihracat engellenmiş, diğer taraftan da ithalat teşvik edilmiştir. Neticede dış açık daha da artmıştır. İşte dış dengede görülen bu olumsuz gelişmeler ve uluslararası finans kurumlarının öneri ve baskıları ile Türkiye, 10 Ağustos 1970'de ulusal paranın değerini %66,6 oranında devalüe ederek 1ABD dolarını 9 liradan 14,85 liraya yükseltmiştir. 1970 devalüasyonu ile ilk aşamada ihracat ve döviz gelirleri ancak enflasyonun düşürülebilmesi ve 1973'te 1. petrol krizinin yaşanmasıyla dış açıklar yeniden sorun olmaya başlamıştır.

Bütün bunlar 1978 yılında 1ABD doları=25 ₺, 1979 yılında ise 47 ₺ iken yapılan devalüasyonlarla aşılmaya çalışılmışsa da yine de sorun çözülememiştir.

24 Ocak 1980 kararları ile döviz darboğazını önlemek için ihracatı teşvik politikasıyla birlikte ulusal paranın değeri yabancı paralar karşısında %48,6 devalüe edilmiştir. Buna göre 1ABD doları= 47 ₺ olan döviz kuru 1ABD doları = 70 ₺ olacak şekilde yükseltilmiştir. Diğer devalüasyonların aksine 24 Ocak Kararları çerçevesinde uygulanan devalüasyon, ihracat teşvikleri ve diğer iktisat politikaları ihracatı arttırıcı yönde etkili olmuştur. Ayrıca bu tarihten itibaren yaklaşık on yılda bir yapılmak zorunda kalınan yüksek düzeyde devalüasyonlar artık tarihe karışmıştır. Çünkü 1 Mayıs 1981 yılından itibaren döviz kurları Merkez Bankası tarafından günlük olarak belirlenmeye başlamış ve uygulanan esnek ve gerçekçi kur politikası ihracatın artmasına neden olmuştur.

Türkiye’de 1989 yılında başlayan döviz kuru artışının enflasyon oranının altında tutulması yoluyla enflasyonu düşürme politikası (TL’nin aşırı değerlenmesi) sermaye hareketlerinin serbestleşmesine ilişkin 32 sayılı kararnamenin yürürlüğe girmesi ile hız kazanmıştır. Ancak 1992 yılından itibaren TL’nin aşırı değerlenmesi politikasından geçici olarak vazgeçilerek sıcak paranın ülkeye girişinin devamı için faiz oranları yükseltilmiştir. Ancak 1993 yılı ortalarından itibaren faiz oranlarını düşürme girişimi 1994 yılı Ocak ayında yaşanan döviz krizinin başlıca sebebi olmuştur. Yani ülke iç tasarruf yetersizliğinin aşırı değerlenmiş TL politikası yoluyla kapatılmaya çalışılması, ithalatı arttırarak yüksek dış ticaret açıklarına neden olmuştur. Bu gelişmeler karşısında 26 Ocak 1994 gecesi gelen %13,6’lık devalüasyon ile 14 yıl aradan sonra ilk kez bir gecede bu kadar yüksek bir devalüasyon yapılmış, daha sonra ise 5 Nisan 1994 İstikrar Tedbirleri çerçevesinde 1ABD doları= 32.053 ₺ olmuştur. Kısaca %30 oranında bir devalüasyon iç piyasadaki daralan talep ile birlikte ihracatı teşvik etmiş, ancak istenilen düzeyde bir gelişme yaratamamıştır.

1999 yılında IMF ile dövizde çapa modeline geçilmesi konusunda anlaşma yapan Merkez Bankası Temmuz 1998 ve Aralık 1999 yıllarında da istikrar programı hazırlamış ancak reel kur değişimelerindeki istikrar 2000 yılı Kasım ayı ve 2001 yılı Şubat aylarında sarsılmıştır. Özellikle 2001 yılı Şubat ayında dalgalı kur sistemine geçerek %50 civarında bir devalüasyon yapan hükümet 2000 yılında 9,7 milyar dolar olan cari açıkla 26,6 milyar olan dış ticaret açığına bir çözüm getirmeyi de hedeflemiştir.

<http://archive.ismmmo.org.tr>

Ders Dışı Etkinlik

“Türkiye’deki Devalüasyonlar” başlıklı okuma metninde ülkemizde Cumhuriyet döneminde yapılan devalüasyonlar hakkında bilgi verilmiştir. Siz de bugüne kadar yapılan devalüasyonlar ve ekonomiye olan etkilerini araştırarak edindiğiniz bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız. Sabit kur sisteminden dalga kur sistemine geçişin ülkemiz açısından sonuçlarını tartışınız.

C. ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLAR

Uluslararası ekonomi, ekonomik alanda ulusların çıkarlarını korumak için düzenledikleri kural ve ilişkilerin tümüdür. Geniş bir alana yayılmış çeşitli ülkeler arasındaki çok yönlü ilişkilerden oluşan uluslararası ekonomik düzenin karışık bir yapısı vardır. Ortak bir uluslararası yönetim bulunmadığından bu planlama bağımsız ülkeler arasında imzalanan çeşitli anlaşma ve sözleşmelere dayanır. Ülkelerin toprak genişliği, kalkınma hızı, askeri gücü vb. özellikleri arasındaki farklar, yürürlükte olan anlaşma ve ilişkilerin özelliklerini belirler. Nitelik ve gelir düzeyleri farklı ekonomik güçlerin oluşturduğu dünya pazarını çeşitli korumacı uygulamalar, gümrük tarifeleri, kotalar, ithalat ve ihracatı kısıtlayıcı önlemler büyük önem taşır.

Uluslararası kuruluşlar; dünyada ülkeler düzeyinde faaliyet gösteren, ticari amaç taşımayan ve birden çok devleti ilgilendiren fakat devlet niteliği taşımayan her çeşit kuruluştur. Uluslararası kuruluşlar devletler arasında oluşturulduklarından uluslararası hukuk kurallarına bağlıdır. Uluslararası kuruluşlar soyut bir ideali gerçekleştirmek amacıyla değil, üyelerinin nispi ekonomik ve politik güçlerini göstermeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla kendilerine verilen imkânlar ve tanınan yetkilerle devletler ve uluslararası ilişkiler üzerinde doğrudan ve dolaylı etkinliğe sahiptir.

1. Uluslararası Para Fonu (IMF)

Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund) (IMF), 1944 yılında uluslararası para sisteminin esaslarını belirleyen Bretton Woods Konferansında gündeme gelmiş, yasal olarak 27 Aralık 1945 yılında kurulmuştur. Konferansın yapıldığı yer olan Bretton Woods, ABD'nin New Hampshire eyaletinin küçük bir beldesidir. IMF Ana Sözleşmesi Bretton-Woods Konferansı'na katılan 44 ülkeden 29'unun kabul etmesi sonucu 27 Aralık 1945 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 1 Mart 1947'den itibaren fiilen çalışmaya başlamıştır. 188 üyesi bulunan kuruluşun merkezi Washington'dadır. Bu fonun Governörler Meclisi, İcra Kurulu ve Genel Müdürlük olmak üzere üç yönetim organı vardır. Üye ülkelerin maliye bakanlarından oluşan Governörler Meclisi, yılda bir defa toplanır. İcra Kurulu ise 6'sı atanmış ve 14'ü seçilmiş olmak üzere 20 direktörden meydana gelir. Fondaki en yüksek paya sahip 6 ülke, kendilerini temsil edecek direktörleri doğrudan atar. Geri kalan üyeler ise gruplara ayrılır ve her grup bir direktör seçer.

Resim 5.4: IMF logosu

Üye ülkelerin Uluslararası Para Fonuna verdikleri kaynaklardan meydana gelen kotalar, özel çekme hakkına göre hesaplanır. Her ülkenin %25'i altın, %75'i ulusal paradan oluşan kotası, temsilcilerin oylarının ağırlığının yanı sıra kredilerin sınırlarını da belirler.

Uluslararası rezerv yetersizliğini gidermek için likidite yaratacak bir kurum olarak oluşturulan Uluslararası Para Fonunun gerçekleştirmeye çalıştığı amaçları;

- Uluslararası para sisteminin, iş birliğinin ve dünya ticaretinin dengeli ve düzenli gelişmesini teşvik etmek,
- Kur düzenlemeleri ve dengesinin sağlanmasını gerçekleştirmek,
- Döviz kısıtlamalarının ortadan kaldırılması için çalışmalarda bulunmak,
- Üyelerin ödemeler dengesini düzenleyici mali kaynaklar oluşturmak,
- Bu anlaşmanın maddelerinin döviz ve diğer işlemlerde uygulanmasını kontrol etmek,
- Özel Çekme Hakları (SDR- Special Drawing Rights) departmanında tarafların rezervlerini desteklemek,

- Dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin liberasyonu ve rasyonelleşmesi için bu konularda teknik yardım ve eğitim hizmeti sunmak,
- Üyeler arasında daha liberal dış ticaret politikalarının oluşmasını teşvik etmek,
- Üye ülkelerdeki makro ekonomik ve yapısal uyum politikalarını teşvik ederek desteklemek,
- Üye ülkelerin uluslararası ticari bankalara veya resmî kuruluşlara olan borçlarının çözümü için tasarruflar arasında aracılık etmek ve yeni ödeme programı anlaşmaları hazırlamak,
- Ekonomik istikrarsızlık içerisinde olan ve dış ödemeler bilançosu açık veren ülkelere kısa süreli kredi sağlamaktır.

Fonun ana sözleşmesinde yer alan bu amaçlar, döviz kuru istikrarı, döviz kontrolleri ve ithal kısıtlamalarının kaldırılması ve yeterli uluslararası likidite sağlanması olmak üzere üç ana noktada odaklanmaktadır. Döviz kuru istikrarının sağlanması için her ülke, ulusal parasını altınla tanımlamakta ve parite döviz kurunu Fona bildirmektedir. Ancak önemli bir dengesizlik durumunda paritesini değiştirebilmektedir.

Üye ülkeler, kotanın %25'ini oluşturan altınla yaptıkları ödemeyi, istediklerinde geri çekeabilmekte, buna karşılık kredi dilimini meydana getiren %75'lik kısmı ise IMF'nin onayıyla kullanabilmektedir. Üyelerin, IMF'den kredi sağlayabilmeleri, statü hükümlerine ve İcra Kurulunun koyduğu esaslara bağlı olarak şu şekillerde gerçekleşmektedir:

• **Normal çekme hakları:** Üye ülkeler, altın olarak yatırdıkları katılma paylarını, yani fondaki rezervlerini kullanır. Daha sonraki krediler, katılma payının %200'ünü geçmemek şartıyla verilir. Fondaki rezerv pozisyonlarından (kotalarından) arta kalan kısımdan verilen bu kredilerin karşılığı, ulusal parayla ve peşin olarak ödenir.

• **Özel çekme hakları:** Üye ülkelerin devamlı artan ödemeler dengesi sorunlarının normal çekme hakları ile giderilememesi ve özel anlaşmalar (stand by) yapılmaya başlanması üzerine 1970 yılından itibaren her üye ülke için belli miktarlarda özel çekme hakkı getirilmiştir. Altın kambiyo sisteminin yerine geliştirilen bu sistemin esası soyut bir birim olan SDR (Special Drawing Right)'dir. Üyelerin bundan yararlanabilmeleri için para, maliye, dış ticaret, ödemeler dengesi hakkındaki bilgileri sunmaları ve gösterdikleri gerekçelerin IMF tarafından haklı bulunması gerekmektedir.

Türkiye, IMF'ye 1947 yılında üye olmuştur. Türkiye'nin IMF'deki kotası 1,2 milyon SDR'dir. Bu da yaklaşık 2 milyar dolara karşılık gelmektedir. Türkiye, 1971-2001 yıllarını kapsayan 30 yıllık dönemde IMF'den 148 milyar dolar kaynak kullanmıştır. 1947 yılından itibaren geçen süre içinde IMF ile Türkiye 19 adet stand by düzenlemesi yapmıştır. Türkiye, ekonomik bunalıma girdiği her aşamada IMF imkânlarından yararlanmıştır. 1986-1993 yıllarını kapsayan 8 yıllık dönemde IMF desteğini kullanmamış, bu süre içinde IMF desteği olmaksızın üç yılda (1988-89 ve 1991) cari işlemler fazlası vererek ekonomisini yönetmeyi başarmıştır. 2000 yılından sonra izlenen politikalarla Türkiye, IMF'ye borcunu azaltmaya devam etmiştir. Son olarak 14 Mayıs 2014 tarihinde Türkiye'nin IMF'ye olan borcunun son taksiti de ödenerek borcun tamamı sıfırlanmıştır. Türkiye bundan böyle IMF'ye borç veren ülkeler arasında yer alacaktır.

2. Dünya Bankası (IBRD)

Dünya Bankası denilince akla ilk gelen Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası (The International Bank for Reconstruction and Development - IBRD) olmakla birlikte, gerçekte bu deyim, Uluslararası Kalkınma Birliği (The International Development Association - IDA), Uluslararası Finansman Kurumu (The International Finance Corporation - IFC), Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (The Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA) ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (The International Centre for Settlement of Investment Disputes-ICSID)'nden oluşan 5 ayrı kurumu ifade eder. Bu kurumların bir grupta toplanması;

- Tümünün başkanlığını Dünya Bankası (IBRD) Başkanı'nın üstlenmiş olmasının,

- Yönetim, amaç ve fonksiyonları bakımından Dünya Bankası ile doğrudan ilişkili bulunmasının,
- Diğer kurumlara üye olabilmek için öncelikle Dünya Bankasına üye olma zorunluluğunun getirdiği pratik bir sonuçtur. Bir başka deyişle bütün bu kuruluşlar kaynak ve hesapları bakımından birbirinden bağımsız olmakla birlikte, üyelik, amaçlar ve yönetim ilişkileri açısından Dünya Bankası semsiyesi altında toplanmışlardır.

3. Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

14 Aralık 1960 tarihinde imzalanan Paris Sözleşmesi'ne dayanılarak kurulan Teşkilat, savaş yıkıntıları içindeki Avrupa'nın Marshall Planı çerçevesinde yeniden yapılandırılması amacıyla 1948 yılında kurulan Avrupa Ekonomik İş Birliği Örgütü'nün (OEEC) yerini almıştır. Önceleri Avrupa İktisadi İş Birliği Örgütü (OEEC) adı altında, Marshall Planı'nın uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla kurulan bu örgütün adı 30 Eylül 1961'de Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) şeklinde değiştirilmiştir. Teşkilatın amaçları şunlardır:

- Finansal istikrarın eşzamanlı olarak korunduğu üye ülkelerde ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde halkın yaşam standardının iyileştirilmesi, sürekli ve dengeli ekonomik gelişim sağlayan politikaya destek ve yardım, işsizliğin ortadan kaldırılması
- Ekonomik genişleme politikasının uyandırılması ve sosyo ekonomik eş güdümlü gelişmenin desteklenmesi
- Uluslararası yükümlülükler uygun olarak çok taraflı ve ülkeler arasında ayırım gözetmeyen dünya ticaretinin geliştirilmesine destek verilmesi

OECD'ye üye veya bu örgüte üyelik talebinde bulunan ülkeler, sosyo politik ve ekonomik yaşamda, demokrasi, insan haklarına ve yurttaş özgürlüğüne bağlılık ile açık pazar ekonomisi çerçevesinde istikrarlı gelişimi vazgeçilmez değerler olarak benimsemişlerdir. Bu ilkeler aynı zamanda, yukarıda belirtilen amaçların gerçekleştirilmesine de hizmet eder. OECD, bir taraftan bu ilkelerin üye ülkelerde güçlendirilmesine katkı sağlarken diğer taraftan da örgüte üye olmayan ülkelerde tanıtımını yapmaktadır.

OECD, ülkeleri yönlendirmek için çeşitli etkileme araçları kullanır. Bunların başlıcaları üye ülkelerle irtibat sağlamak ve sürekli etkileşim hâlinde olmak için bu ülkelerde temsilcilikler açmaktadır. Temsilcilikler ya merkezi yönetimde yer alan üst düzey kamu kurumlarında açılmış ya da üst düzey kamu kurumlarıyla ilişkilendirilmiştir. Hâlen 34 üyesi olan OECD, sadece kendisine üye olan ülkelere ilişki yürütmekte, üye olmayan birçok ülkeyle de bağlantılı olarak çalışmaktadır. Türkiye OECD'ye 14 Aralık 1960 tarihinde üye olmuştur.

4. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)

UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development), 1964 yılında Birleşmiş Milletlerin Cenevre'de az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarıyla ilgili olarak yaptığı konferansın süreklilik kazanmasıyla oluşan uzmanlık örgütlenmesidir.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun ticaret ve kalkınma alanında temel organıdır. UNCTAD özellikle kalkınmakta olan ülkelere ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı hızlandırmak amacıyla 1964 yılında Cenevre'de yapılan birinci oturumun sonunda daimi hükümetler arası bir organ olarak kurulmuştur.

UNCTAD yüklendiği sorumluluklarını; politika analizleri, hükümetler arası görüşmeler, ülkelerin izlenmesi, uygulamalar ve teknik iş birliği gibi yöntemlerle yürütmektedir. Kurulduğu günden beri barışçıl, ihtilafsız ve karşılıklı yarar ilkelerine dayalı olarak büyümeye dayalı, adil bir uluslararası tica-

ret ve ekonomik düzen kurmaya çalışmaktadır. 1990'lı yılların başlarında kalkınmakta olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarına ve uluslararası ticaretin geliştirilmesine yönelik olarak yeni bir dizi eylemlerin yapılması gerektiği hususunda görüş birliği doğmuştur. Bu uzlaşma, UNCTAD'ın 8. konferansında tespit edilmiş ve Cartagena Anlaşması kabul edilmiştir. Cartagena Anlaşması'nın temel hedefi; kalkınma sürecini hızlandırmak amacıyla finans, ticaret, mal ve hizmetler alanlarında uygulanacak ulusal ve uluslararası düzeyde kuralları ve politikaları tespit etmektedir.

UNCTAD'a üye 193 ülke bulunmaktadır. Bu ülkelere ek olarak 104 hükümetler arası organizasyon ve 163 gayri resmi örgüt UNCTAD'ın çalışmalarına gözlemci sıfatıyla katılmaktadır.

5. Avrupa Birliği (AB)

Avrupa Birliği ya da kısaca AB, yirmi sekiz üye ülkeden oluşan ve toprakları büyük ölçüde Avrupa kıtasında bulunan siyasi ve ekonomik bir örgütlenmedir. 1993 yılında, Avrupa Birliği Anlaşması olarak da bilinen ve Hollanda'nın Maastricht kentinde Maastricht Antlaşması'nın imzalanması sonucu, var olan Avrupa Ekonomik Topluluğuna yeni görev ve sorumluluk alanları yüklenmesiyle kurulmuştur. Yaklaşık 500 milyonluk nüfusuyla Avrupa Birliği, dünyanın nominal gayrisafi yurt içi hasılasının %30'luk bölümünü (16.8 trilyon ABD doları) oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği, tüm üye ülkeleri bağlayan standart yasalar aracılığıyla, insan, eşya, hizmet ve sermaye dolaşımı özgürlüklerini kapsayan bir ortak pazar (tek pazar) geliştirmiştir. Birlik içinde tarım, balıkçılık ve bölgesel kalkınma politikalarından oluşan ortak bir ticaret politikası izlenir. Birliğe üye ülkelerin on sekizi, avro adıyla anılan ortak para birimini kullanmaya başlamıştır.

Birliğin yirmi sekiz üyesinden yirmi biri NATO'nun da üyesidir. Schengen antlaşması uyarınca birlik üyesi ülkeler arasında pasaport kontrolünün kaldırılmasının da arasında bulunduğu pek çok adli konu ve iç işleri düzenlemelerinde Avrupa Birliği'nin payı bulunmaktadır.

Resim 5.5: Avrupa Birliği logosu

Avrupa Birliği, devletler arası ve çok uluslu bir oluşumdur. Birlik içinde kimi konularda devletler arası anlaşma ve fikir birliği gerekir. Ancak belirli durumlarda uluslar üstü yönetim organları, üyelerin anlaşması olmaksızın da karara varabilir. Avrupa Birliğinin bu tip haklara sahip önemli yönetim birimleri Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği Konseyi, Liderler Zirvesi, Avrupa Adalet Divanı ve Avrupa Merkez Bankasıdır. Parlamentosu, Avrupa Birliği vatandaşları beş yılda bir oylama yöntemiyle seçerler.

Avrupa Birliğinin temelleri 1951 yılında, altı ülkenin katılımıyla oluşturulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğuna ve 1957 Roma Antlaşmasına dayanmaktadır. O dönemden bu yana, birlik yeni üyelerin katılımlarıyla boyut olarak büyümüş; var olan yetkilerine yeni görev ve sorumluluk alanları ekleyerek de gücünü arttırmıştır. Üye devletler Aralık 2007’de, birliğin bugüne dek yaptığı antlaşmalar ile yasal yapısını güncellemek ve iyileştirmek amacıyla Lizbon Antlaşması imzalanmıştır. Lizbon Antlaşması’nın onaylanma ve işleme girme sürecinin 2008 yılı içinde olması öngörülmüşse de İrlanda’da, antlaşmanın onaylanması için yapılan halkoylamasının ilk etapta olumsuz sonuçlanması kabul sürecini geciktirmiştir.

Avrupa Birliği 28 bağımsız devletten oluşmaktadır. Bunlar üye devletler olarak bilinen Almanya, Avusturya, Birleşik Krallık, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kıbrıs, Hırvatistan, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Yunanistan’dır.

Birliğe katılmayı bekleyen 2 aday ülke vardır. Bunlar; Makedonya Cumhuriyeti ve Türkiye’dir. Batı Balkan ülkeleri Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ ve Sırbistan olası resmî adaylar olarak tanımlanmıştır. Son dönemde Kosova’ya da benzer bir statü verilmiştir.

Avrupa Birliğine katılabilmek için bir ülke, 1993 yılında Kopenhag Liderler Zirvesi’nde tanımlanan Kopenhag Kriterleri’ni tümüyle sağlamak durumundadır. Bu ölçütler, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygı gösteren istikrarlı bir demokrasi, birlik üyeleri ile rekabet edebilecek düzeyde sağlam temelli bir ekonomi ve Avrupa Birliği yasalarını da içeren üyelik koşullarının kabul edilmesini gerektirir. Bir aday ülkenin bu ölçütlere uyup uymadığının değerlendirilmesinin yapılması konseyin konseyin görev alanıdır. Birliğe katılmamayı yeğleyen dört Avrupa ülkesi İsviçre, İzlanda, Lihtenştayn ve Norveç’ten Avrupa Birliği ile ilgili pek çok ekonomik ve yasal düzenlemeye ise kısmen de olsa katılım göstermiştir. Bu ülkelerden İzlanda, Lihtenştayn ve Norveç, Avrupa Ekonomik Alanı aracılığıyla ortak pazar düzenlemelerine katılmıştır. İsviçre de benzer iki taraflı antlaşmalar aracılığıyla Avrupa Birliği ile ilişkiler kurmuştur. Avrupa’nın siyasal olarak tanınmış beş küçük devleti olan Andorra, Lihtenştayn, Monako, San Marino ve Vatikan ile yürütülen ilişkiler de avroyu ortak para birimi olarak kullanmaktan ve bazı diğer ekonomik iş birliği çalışmalarını yapmaktan oluşur.

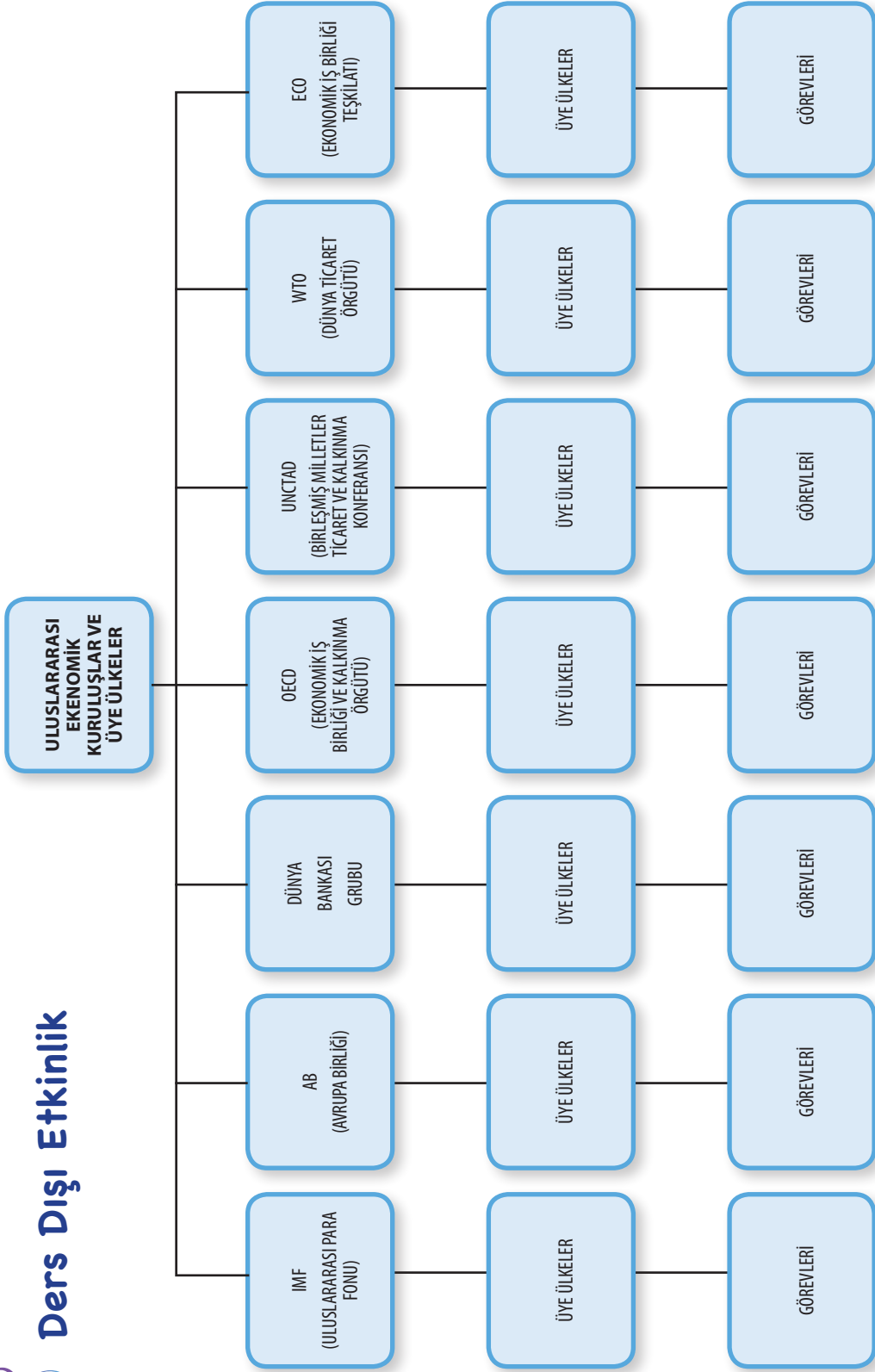

Performans Görevi

Başlıca uluslararası ekonomik kuruluşların tarihsel gelişimleri ve Türkiye ile ilişkileri konusunda yaptığınız araştırmalardan bir sunu hazırlayınız ve sınıf ortamında sergileyiniz.

Ders Dışı Etkinlik

Yukarıda uluslararası ekonomik kuruluşlardan bazıları verilmiştir. Siz de bu kuruluşların görevleri ve üye ülkelerin sayıları hakkında bilgi edininiz.

Ç. TÜRKİYE AB İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiyi; AB ile ilgili gelişmeler, Gümrük Birliği ve Avrupa Birliğine tam üyelik başlıklarında incelemek mümkündür:

1. Türkiye'de AB ile İlgili Gelişmeler

Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve sosyal yapıları batılılaşmaya 19. yüzyılda başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, yeni laik yapı için model olarak Batı Avrupa benimsenmiştir. Türkiye o tarihten bugüne Batı ile yakın ittifak ilişkileri kurmuş, Birleşmiş Milletlerin kurucu üyesi olmuş, NATO, Avrupa Konseyi ve OECD'ye üye olmuş ve Batı Avrupa Birliği ile ortaklık ilişkisi kurmuştur. Soğuk Savaş boyunca Türkiye Batı dünyasının bir parçası olarak özgürlük, demokrasi ve insan haklarını savunmuştur. Türkiye Avrupa kıtasının savunması için hayati bir rol oynamış ve oynamaktadır. Bu çerçevede, dış politikasının ana unsurları Avrupalı ortaklarıyla örtüşmektedir.

Türkiye'nin ekonomik alanda Avrupa ile yakın bir iş birliğine girmesi Batı Avrupa ile siyasi alandaki iş birliğinin doğal bir uzantısıdır. Bundan dolayı, Türkiye gelişen Avrupa Topluluğu ile 1959 yılında yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır.

Fotoğraf 5.5: Türkiye, Avrupa Birliği üyeliğine aday ülkeler arasındadır.

2. Gümrük Birliğinin Getirdiği Yükümlülükler

Gümrük Birliği (GB), malların tek bir gümrük alanı içinde, herhangi bir engelle karşılaşmaksızın bütünsel ya da kısmi (belirli kotalar dâhilinde) olarak serbestçe dolaşabilmesi ve tarafların üçüncü ülkelerden yaptıkları ithalata aynı dış tarife ve aynı ticaret politikasını uygulamaları demektir. Bu yönüyle, Türkiye'nin AB ile olan GB, tipik bir GB'nin ötesine geçmekte; rekabet normları, teknik mevzuatın uyumlaştırılması, tekellerin kaldırılması ve fikri mülkiyetin korunması gibi ek bazı konuları da içermektedir. Bu ek taahhütlerin amacı, taraflar arası ticari ilişkileri uyumlu, hukuksal dayanaklara oturtarak piyasaları daha da bütünleştirmek ve Türkiye'yi AB'ye daha çok yaklaştırmaktır. GB en genel ifadeyle, taraflar arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla, her türlü eş etkili tedbirin kaldırıldığı ve ayrıca, birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik uyum çeşidi olarak tanımlanmaktadır.

GB'nin sınırları içinde malların hiç bir engellemeyle karşılaşmadan serbest dolaşımı esastır. Bu nedenle GB tarafları arasında herhangi bir ayırmacılığın ortaya çıkmamasını sağlamak amacıyla ortak rekabet kuralları ile ortak ticaret politikalarının geliştirilmesi de gerekmektedir. Ancak bu çerçevede birlik üyeleri, serbest rekabet ortamında, eşit koşullarda üretim ve ticaret yapabileceklerdir.

Türkiye ile AB arasında 1 Ocak 1996 tarihinde sadece sanayi ürünlerini ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsayan bir GB süreci başlamıştır. GB ile birlikte söz konusu ürünlerin gümrüksüz olarak serbestçe dolaşımının sağlanması, beklenildiği gibi iki taraf arasındaki ticaret hacmini arttırmıştır. Ancak GB, AB'nin üçüncü ülkelere uyguladığı ortak gümrük tarifelerini üstlenmesi gerektirdiği için Türkiye'nin AB dışındaki ülkelerle olan ticareti de bu süreçten olumsuz olarak etkilenmiştir.

GB öncesi ve sonrasını karşılaştırmak amacıyla 1995 ve 2008 yıllarında Türkiye'nin Avrupa Birliği üyesi 15 ülkeye ihracatı ve bu ülkelere ithalatı değer olarak incelendiğinde, ihracattaki artışın ithalattaki artıştan daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak ihracattaki artışın fazla olması iki taraf arasındaki dış ticaret dengesinde Türkiye aleyhine olan durumun Türkiye lehine dönmesini sağlayamamıştır. Aksine Türkiye'nin AB ile olan dış ticaretinden kaynaklanan dış ticaret açığı 1995-2008 yılları arasında yaklaşık iki kat artmıştır. Türkiye'nin AB dışındaki ülkelerle olan dış ticaretinden açık ise söz konusu dönemde yaklaşık olarak 6 kat artmıştır. GB sonrası Türkiye'nin dış ticaretin genel süreci izlendiğinde, GB'nin asıl etkisinin Türkiye ile AB dışındaki ülkelerle olan ticaret üzerinde olduğu görülmektedir.

Yabancı sermaye sahiplerinin Türkiye'de yatırım yapacakları ve bu yatırımların GB'nin hemen sonrasında fazlalaşacağına ilişkin beklentiler de tam olarak gerçekleşmemiştir.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki uyum süreci, ilişkileri zaafa uğratan pek çok faktörün etkisiyle, herhangi iki tarafın bütünleşme gayretinden çok farklı ve sancılı bir süreci ifade eder. Türkiye'nin AB ile ilişkileri, sadece bir ekonomik uyum hareketi olarak değil, çok yönlü bir sosyolojik bağlılık olarak önem kazanmaktadır.

Gümrük Birliğinin işleyişi açısından en ciddi olumsuzluk ise GB çerçevesinde ülkemizi ilgilendiren konularda Türkiye'nin karar mekanizmalarında olmamasıdır. Türkiye, AB'nin aldığı kararlara uymak zorundadır. Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyeliğinin gerçekleşmesinin uzaması bu olumsuzluğu daha da arttırmaktadır.

AB tarafından Türkiye'ye yapılması GB öncesi ve sonrası çeşitli anlaşma ve protokollerle kayıt altına alınan mali yardımların çok az bir kısmının Türkiye'ye ödenmiş olması, AB'nin mali yükümlülüklerini yerine getirmediğinin göstergesidir.

GB Anlaşmasının Türkiye ekonomisine en büyük katkısı, ekonomiye çağdaş bir yönetim anlayışı kazandırmış olmasıdır. Yönetim anlayışındaki gelişme ile birlikte üretim artmış ve kalite Avrupa standartlarına ulaşmıştır. Gümrük Birliği, Türkiye sanayisinde zihniyet değişimine neden olmuş ve sanayinin çağdaş ekonomik sistemlerle bütünleşmesine aracı olmuştur.

Aslında, GB Türkiye'nin değil AB'nin bir seçimidir. Türkiye'nin tercihi tam üyeliktir. Türkiye'nin asıl niyeti Gümrük Birliğinden çıkar elde etmek değildir. GB, AB'ye tam üyeliğin bir aracı veya AB'ye girmenin bir basamağı olarak görülmektedir. Ancak Türkiye AB'ye üye olamazsa GB, Türkiye-AB arasında ortak ticareti düzenleyen bir uygulamaya dönüşecektir. Bu durum ise Türkiye'nin tek yanlı bir bağlılık içine girmesi ile sonuçlanacaktır.

GB'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik için gereken bir aşama olduğu unutulmamalıdır. Bu süreçte mümkün olduğunca uyum sağlamaya çalışılmalı ve doğabilecek zararların önüne geçilmelidir.

3. Türkiye'nin Avrupa Birliğine Tam Üyeliği

Avrupa Ekonomik Topluluğunun 6 ülke tarafından kurulmasının ardından Türkiye'nin ortaklık için 31 Temmuz 1959'da yaptığı başvuru Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerinin resmi başlangıcı olarak kabul edilmektedir. AET Bakanlar Konseyinin Türkiye'nin ortaklık başvurusunu kabul etmesi ve yapılan hazırlık görüşmeleriyle 12 Eylül 1963 tarihinde Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında Ankara Anlaşması imzalanmıştır.

Anlaşmada, hazırlık dönemi (5 yıl), geçiş dönemi (1973 itibarıyla 12 ve 22 yıllık iki ayrı dönem) ve nihai dönem olarak üç devre öngörülmüştür. Geçiş döneminin sonunda ise Gümrük Birliğinin tamamlanması planlanmıştır. Anlaşmada öngörülen hazırlık döneminin sona ermesiyle birlikte, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokolde, geçiş döneminin hükümleri ve tarafların üstleneceği yükümlülükler belirlenmiştir. Buna göre Katma Protokolde malların serbest dolaşımı, Türkiye'nin AT'nin Ortak Tarım Politikası'na uyumu, kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma ve ekonomi gibi konuların AT mevzuatına uyumlaştırılması öngörülmüştür. Ankara Anlaşması ile ayrıca periyodik olarak toplanan ve ortaklıkla ilgili konuları görüşen bir Ortaklık Konseyi oluşturulmuştur. Söz konusu kurumsal çerçeve, gümrük birliğinin nihai aşamasının uygulamaya konulması ile birlikte genişletilmiştir.

1973'te imzalanan Katma Protokol ile Türkiye AT'ye yönelik gümrük vergilerinin sanayi ürünleri için tamamen kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ise AT ülkelerinin uyguladığı vergilerin uygulanmasını kabul etmiştir. Buna göre sanayi ürünleri için 12 yıllık vergi indirim geçiş süresi ve rekabet gücü zayıf olan sanayi dalları içinse 22 yıllık vergi indirim takvimi öngörülmüştür. Ancak, Türkiye geçiş dönemindeki yükümlülüklerini yerine getirememiş, 1978-1988 yılları arasında gümrük indirimleri durdurulmuştur. İlişkiler 1980 askeri darbesiyle kesintiye uğramışsa da Türkiye 14 Nisan 1987 tarihinde tam üyelik başvurusunu yapmıştır. Komisyon 1989 yılında verdiği cevapta, kendi iç pazarı tamamlama sürecinden önce yeni bir üye kabul edemeyeceğini bildirmiş, öncelikle Gümrük Birliğinin tamamlanması önerilmiştir.

AB-Türkiye ilişkileri, 1993 tarihinde Gümrük Birliği müzakerelerinin başlaması ile yeni bir boyut kazanmıştır. İki yıllık müzakerelerden sonra Ortaklık Konseyinin 1/95 sayılı kararıyla Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmiştir.

Fotoğraf 5.6: Avrupa Birliği toplantısı

AB Komisyonu tarafından 13 Ekim 1999 tarihinde açıklanan Türkiye için ikinci İlerleme Raporu'nda Türkiye'ye üyelik perspektifi verilmesi önerilmiş ve bunun sonucunda Aralık 1999'da toplanan Helsinki Zirvesi'yle Türkiye, AB'ye üyeliğe aday ülke olarak kabul edilmiştir.

Helsinki'deki AB Konseyi'nde şöyle bir karar alınmıştır: "Konsey, Türkiye'de son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeleri ve ayrıca Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum yönündeki reformlarını sürdürme niyetini memnuniyetle karşılar. Türkiye, diğer aday devletlere uygulanan aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlettir." Helsinki'de alınan kararlar AB-Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktasıdır. Helsinki Zirvesi sonrasında, diğer aday ülkeler gibi Türkiye de reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir katılım öncesi stratejiden yararlanmaya başlamıştır.

Üç yıl aradan sonra Ortaklık Konseyi ilk defa Nisan 2000'de Türkiye başkanlığında toplanmıştır. Konsey'de iki önemli siyasi karar alınmıştır; birincisi Ortaklık Komitesi kapsamında sekiz alt-komitenin oluşturulması, ikincisi de AB ve Türk satın alma piyasalarının karşılıklı olarak birbirlerine açılması ve hizmetlerin serbestleştirilmesi amacıyla yapılacak anlaşma müzakerelerinin başlatılmasıdır. Müzakerelerin ilk turu gerçekleştirilmiştir.

AB Konseyi tarafından resmen 8 Mart 2001 tarihinde kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi, AB'nin katılım kriterlerinin karşılanması yönünde ilerleme kaydedilmesi amacıyla Türkiye için önceliklerin belirlendiği bir yol haritasıdır. Katılım Ortaklığı Belgesi'nin amacı, Komisyon'un Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği yolunda kaydettiği ilerlemeye ilişkin 2000 yılı Düzenleme Raporu'nda tanımlanan çalışma gerektiren öncelikli alanları, bu öncelikleri hayata geçirmek için Türkiye'ye sağlanmış olan mali olanakları ve bu yardımların tabi olacağı şartları tek bir çerçeve altında bir araya getirmektir. Türk Hükümeti bu Katılım Ortaklığı Belgesi ışığında 19 Mart 2001'de Müktesebatın Üstlenilmesi için Ulusal Programı (UP) kabul etmiştir.

Program geniş çaplı bir siyasi ve ekonomik reform gündemi ortaya koymaktadır. Eş zamanlı olarak Ulusal Program uygulanması, koordinasyonu ve izlenmesine ilişkin bir kararname de kabul edilmiştir. 15 ve 16 Haziran 2001'de Göteborg'da yapılan Avrupa Konseyi'nde Ulusal Program olumlu bir gelişme olarak tanımlanmış ve Türkiye, Katılım Ortaklığı'nın önceliklerini hayata geçirmek için somut adımlar atmaya teşvik edilmiştir.

2002 yılındaki Kopenhag Liderler Zirvesi'nde Türkiye ile ilgili olarak;

- Gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'nin hazırlanması,
- Müktesebat uyum çalışmalarının yoğunlaştırılması,
- Gümrük Birliğinin geliştirilip derinleştirilmesi,
- Mali iş birliğinin önemli miktarda artırılması,
- Türkiye'ye verilecek mali yardımların katılım başlıklı bütçe kalemine alınması yönünde karar alınmıştır.

Avrupa Komisyonu, bu gelişmelerin ardından Türkiye'nin Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'ni yayımlamıştır. Belge'nin yayımlanma tarihi 25 Mart 2003'tür. Türk hükümeti de Ulusal Programı yeniden güncelleyerek 24 Temmuz 2003'te Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Kamuoyuna açıklanan gözden geçirilmiş Ulusal Program'da, kısa vadeli ve orta vadeli hedefler net bir şekilde belirtilmiştir.

2004 yılının Aralık ayında Brüksel'deki AB Konseyi Zirvesinde, Avrupa Komisyonu'nun 6 Ekim 2004'te hazırladığı rapor ve tavsiye kararı doğrultusunda Türkiye ile müzakerelerin 3 Ekim 2005 tarihinde başlamasına oybirliğiyle karar verilmiştir.

14 Ekim 2009 günü AB Komisyonu, Türkiye'nin AB'ye üyelik kapsamında son bir yıldaki gelişmeleri değerlendiren raporunu açıklamıştır. Raporda siyasi kriterlerden ekonomik kriterlere kadar birçok alanda Türkiye'nin daha önceki yıllara göre ilerleme kaydettiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin AB'ye üyeliği ile ilgili çalışmalara hız kazandırılmıştır, aynı zamanda müzakere görüşmelerine de devam edilmektedir.

1987	Türkiye 14 Nisan'da tam üyelik başvurusunu sundu.
1993	AB ve Türkiye "Gümrük Birliği" müzakereleri başladı.
1996	Türkiye ve AB arasındaki "Gümrük Birliği" 1 Ocak'ta yürürlüğe girdi.
1999	Avrupa Konseyi, Komisyonun Türkiye hakkındaki ikinci Düzenli Raporundaki tavsiyelerine uyarak Aralık ayındaki Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye AB üyeliği için aday ülke statüsünü verdi.
2001	Avrupa Konseyi 8 Mart tarihinde Türkiye'nin AB katılım süreci için bir yol haritası sağlayan "AB - Türkiye Katılım Ortaklığı"nı kabul etti. 19 Mart'ta Türk Hükümeti, Katılım Ortaklığını yansıtan, Müktesebatın Üstlenilmesi için Ulusal Programı (NPAA) kabul etti.
2001	Eylül ayındaki Kopenhag Liderler Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, şimdilerde "Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı" olarak geçen mekanizma vasıtasıyla malî desteği kayda değer şekilde arttırmaya karar verdi.
2004	Avrupa Konseyi 17 Aralık'ta Türkiye ile üyelik görüşmelerini başlatmaya karar verdi.
2005	Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri 3 Ekim'de başladı.
2005	Ekim ayında, müktesebatla uyumun analitik incelemesi olan "Tarama Süreci" 35 başlık altında başladı.
2005	Aralık'ta, Konsey Türkiye için yeni Katılım Ortaklığı Belgesi'ni kabul etti.
2007	Kasım'da, Avrupa Komisyonu Türkiye ile katılım müzakereleri hakkında Konsey'e ilerleme raporunu sundu.
2008	Avrupa Komisyonu Kasım ayında Türkiye'nin AB'ye katılımı ile ilgili yıllık ilerleme raporunu yayımladı.
2009	Avrupa Komisyonu 14 Ekimde Türkiye'nin AB'ye katılımı ile ilgili yıllık ilerleme raporunu yayımladı.
2011	Süreci daha sağlıklı ve verimli yürütebilmek amacıyla Avrupa Birliği Bakanlığı kuruldu.

Tablo 5.1: Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci

Araştırma

Avrupa Birliği'nin tarihsel gelişimini internet, gazete ve dergilerden araştırarak elde ettiğiniz çalışmalarını sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Performans Görevi

Türkiye-AB ilişkileri sürecini araştırarak kronolojik sıranın yer aldığı bir takvim hazırlayınız. Hazırladığınız takvimi sınıf panosuna asınız. AB'ye giriş sürecinin bu kadar uzun sürmesinin nedenlerini, niçin bu birliğe girmemiz gerektiğini arkadaşlarınızla tartışarak uygun cevapları bulmaya çalışınız.

1. Aşağıdakilerden hangisi dış ticaretin başlıca özelliklerinden değildir?

A) Dış ticarete mal, hizmetler ya da sermaye, sınırdan geçerken birçok yasal ve bürokratik engellerle karşılaşır.

B) İç ticarete göre maliyeti daha düşüktür.

C) İç ticarete göre daha geniş ve etkin bir örgüt gerektirir.

D) Daha yüksek kapasite ve daha fazla sermaye ile çalışmayı gerektirir.

E) Dili, gelenekleri, sosyal ve ekonomik yapısı farklı olan ülkelerle yapılan dış ticarete, risk ve belirsizlik daha yüksek olduğu gibi kâr marjı da yüksek olabilir.

2. Bir ülkenin vatandaşlarının başka ülke vatandaşları ile belirli bir dönemde, aralarında gerçekleştirdikleri parasal sonuç doğuran işlemlerin sistematik bir şekilde kaydedildiği hesap planına ne ad verilir?

A) Ödemeler dengesi

B) Ödeme bilançosu

C) Bilanço

D) Dış ticaret hesabı

E) Envanter

3. Aşağıdakilerden hangisi ödeme bilançosu kalemlerinden değildir?

A) Cari işlemler

B) Sermaye hareketleri

C) Rezerv hareketleri

D) Hata ve noksanlar

E) Zorunlu işlemler

4. Aşağıdakilerden hangisi dış ticaretin etkilerinden değildir?

A) İstihdam etkisi

B) Teknoloji yayma etkisi

C) Girdi sağlama etkisi

D) Kaynak dağılımı etkisi

E) Psikolojik etki

5. Aşağıdakilerden hangisi döviz piyasasının özelliklerinden değildir?

A) Alıcı ve satıcı genellikle karşılaşmaz.

B) Evrensel piyasalardır.

C) Hiç kapanmayan piyasalardır

D) Örgütlü piyasalardır.

E) Tam rekabet piyasası özellikleri taşır.

6. Bir ülkenin en çok ticari ilişkide bulunduğu ülkelerin paraları cinsinden kendi ulusal parasının ortalama değerini tespit etmesi için kullanılan ticaret ağırlıklı endeksin adı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Dolaylı kur

B) Dolaysız kur

C) Çapraz kur

D) Efektif kur

E) Nominal döviz kuru

7. Aşağıdakilerden hangisi IMF'nin görevlerinden değildir?

A) Uluslararası para sisteminin, iş birliğinin ve dünya ticaretinin dengeli ve düzenli gelişmesini teşvik etmek

B) Kur düzenlemeleri ve dengesinin sağlanmasını gerçekleştirmek

C) Uluslararası para olaylarında iş birliğini geliştirmek

D) Döviz kısıtlamaları getirmek

E) Üyelerin ödemeler dengesini düzenleyici mali kaynaklar oluşturmak

8. Aşağıdakilerden hangisi uluslararası ekonomik kuruluşlardan değildir?

A) AB

B) OECD

C) IMF

D) WTO

E) IOC

9. Aşağıda adı verilen ülkelerden hangisi Avrupa Birliğine üye değildir?

A) Fransa

B) İtalya

C) İsviçre

D) Yunanistan

E) Güney Kıbrıs

10. Türkiye Avrupa Birliğine ilk olarak hangi tarihte başvuru yapmıştır?

A) 31 Temmuz 1959

B) 31 Aralık 1959

C) 27 Haziran 1975

D) 5 Ekim 1963

E) 18 Nisan 1971

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

Öz değerlendirme formu ünitenin sonunda neleri ne kadar öğrendiğinizi değerlendirmeniz için hazırlanmıştır. Bunu yapabilmek için aşağıdaki seçeneklerden size en uygun olanını işaretleyiniz. Değerlendirme sonunda “Kısmen” ya da “Hayır” cevaplarınız fazla ise üniteyi tekrar gözden geçiriniz.

ÖZ DEĞERLENDİRME	DERECELER		
	Evet	Kısmen	Hayır
Bu ünite ile ilgili temel kavramları öğrendim.			
Etkinliklerinden yeterince faydalandım.			
Ders dışı etkinliklerde verilen çalışmaları yaptım.			
Anlamadığım yerde sorular sordum.			
Çalışmalarımda zamanı doğru kullandım.			
Çalışmalarım sırasında gerekli materyalleri yeterince kullandım.			
Gereken yerde arkadaşlarımla grup çalışması yaptım.			
Ünite sonundaki testlere doğru cevap verdim.			

TÜRKİYE’NİN GENEL EKONOMİK SORUNLARI

Bu ünite de öğrencilerin ilk beş ünite de edindikleri kazanımlar ışığında; işsizlik, gelir dağılımı bozukluğu, dış borçlar, çevresel sorunlar gibi Türkiye’nin temel ekonomik problemlerini tanımaları; bu problemlerin çözümü konusunda duyarlılık kazanmaları ve çözüm yolları geliştirmeleri hedeflenmiştir.

HAZIRLANALIM

1. Türkiye’nin ekonomik sorunlarının neler olduğu, bunun neden en önemli sorun olduğu sorunu çevrenizdekilere yöneltiniz. Aldığınız cevaplardan elde ettiğiniz sonuçları arkadaşlarınızla paylaşarak sorunların önem derecelerini tartışınız.
2. Mal ya da hizmetlerin sürekli olarak fiyatlarının yükselmesini önlemek için sizce neler yapılabilir? Bilgilerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.
3. İşsizliğin meydana getirdiği ekonomik ve sosyal sorunların neler olabileceğini arkadaşlarınızla tartışınız.
4. Bir ülkenin gelir dağılımındaki bozukluk hangi olumsuz sonuçları doğurur? Araştırınız.
5. Okulunuzda çevre kirliliğine engel olacak hangi çalışmalar yapılıyor, bu konuda daha fazla neler yapılabilir? Araştırınız.

İnsanlar toplum hâlinde yaşamaya başladıklarından itibaren kaçınılmaz olarak her yerde, her zaman geçerli olan bazı sorunlarla yüz yüze kalmışlardır. Bu sorunlar, insanlığın var oluşundan bu tarafa geçirliklerini korumuştur. İnsanların dolayısıyla toplumların başlıca sorunları ekonomik sorunlardır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri fazlasıyla meşgul eden ekonomik sorunları çoğu gelişmiş ülkelerin dahi tamamen çözdüğünü söylemek mümkün değildir. Türkiye de gelişmekte olan bir ülke olarak değişik ekonomik sorunlarla uğraşmaktadır. Bu sorunların en önemlileri;

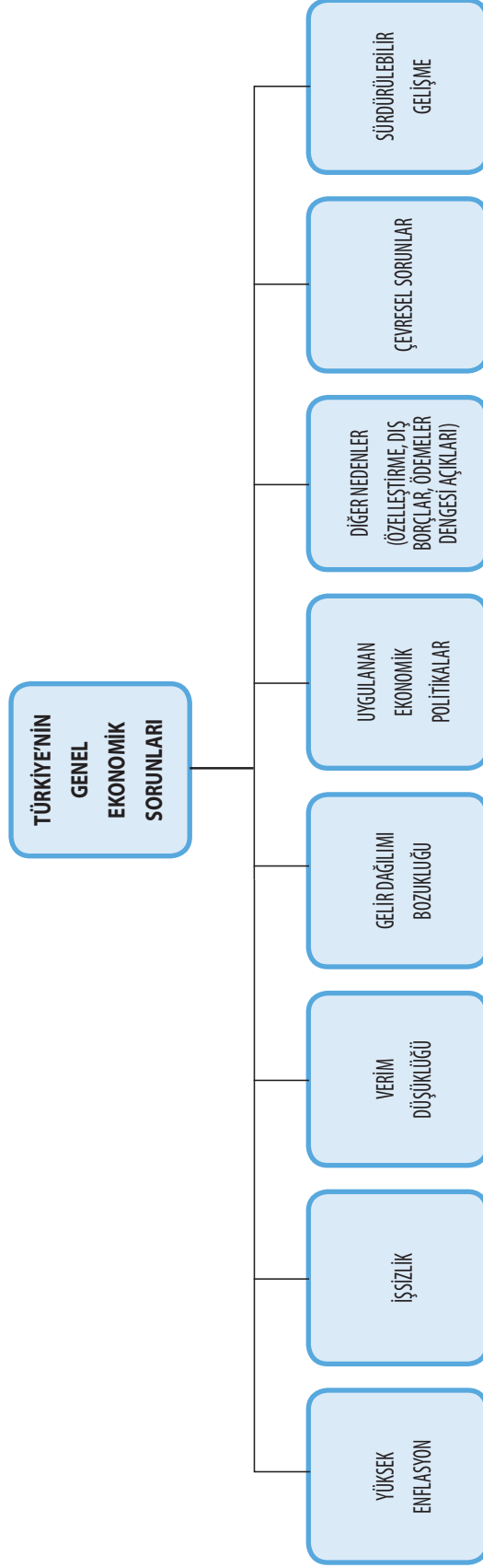
- A. Yüksek enflasyon,
- B. İşsizlik,
- C. Verim düşüklüğü,
- Ç. Gelir dağılımı bozukluğu,
- D. Uygulanan ekonomik politikalar,
- E. Diğer nedenler (özelleştirme, dış borçlar, ödemeler dengesi açıkları),
- F. Çevresel sorunlar,
- G. Sürdürülebilir gelişme olarak sıralanabilir.

Fotoğraf 6.1: İşsizlik Türkiye’nin başlıca sorunlarından biridir.

Ders Dışı Etkinlik

Türkiye'nin başlıca sorunları şemada verilmiştir. Sınıf içinde gruplara ayrılarak bu sorunlar hakkında değişik meslek kuruluşlarından görüşler alınız. Edindiğiniz bilgileri birleştirerek oluşturduğunuz şemayı sınıf panosuna asınız.

A. YÜKSEK ENFLASYON

Enflasyon, 4. ünite de detaylı olarak açıklandığı gibi fiyatlar genel seviyesindeki artış sürecini ifade eder ve ekonomiyi olumsuz etkiler. Enflasyon aynı zamanda sınırlı kaynakların yanlış yönlendirilmesine neden olarak etkinlik, adil gelir dağılımı ve büyüme gibi temel ekonomik hedeflerin elde edilmesini güçleştirir. Türkiye’de de yüksek enflasyon, uzun yıllardır başlı başına bir sorun olmaya devam etmektedir.

Türkiye’de 1970’li yıllara kadar enflasyon düşük seviyelerde devam etmiştir. Ancak 1970-1977 döneminde enflasyon oranı yükselmiş ve tek haneli rakamlardan çift haneli rakamlara ulaşmıştır. Ancak enflasyondaki artışın kaynağını talepteki canlılığa ve buna bağlı olarak büyümeye dayandırmak doğru değildir. Çünkü iç talepteki canlılığın kaynağını oluşturan faiz oranları, reel ücretler ve tarım ticaret hadleri gibi ögeler, enflasyonun düşük ve ekonomik büyümenin hızlı olduğu 1960’lı yıllara göre, genel olarak büyük bir değişiklik göstermemiştir. Ancak 1970 yılında yapılan devalüasyon ve çok önemli bir sanayi girdisi olan petrolün 1970’li yıllardan itibaren fiyatının sürekli artması, yapılan ara ve yatırım malları ithalatının pahalılaşmasına neden olmuş ve enflasyondaki artışın temelini oluşturmuştur. Bu nedenle 1970’li yıllardaki enflasyonu dışarıdan ithal edilmek zorunda kalınan bir enflasyon olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Ekonomideki ve dolayısıyla ithalattaki hızlı büyümeye bağlı olarak 1970’li yıllar boyunca artan cari işlemler açığı, üçüncü plan döneminin sona ermesiyle birlikte sürdürülemez noktaya gelmiş ve 1978 yılında Türkiye ekonomisi ağır bir ekonomik kriz içerisine girmiştir. İthalattaki tıkanıklıklara bağlı olarak sanayi sektörü ciddi üretim darboğazlarıyla karşı karşıya kalmış ve üretimdeki düşüş enflasyonda ani ve hızlı artışlara neden olmuştur. Yapılan devalüasyonlarla ithalatın pahalılaşığı ve sanayi sektöründe maliyetlerin yükseldiği yüksek enflasyon ortamında, ekonomik büyüme gerilemiştir. 1978-1980 yılları arasında kalan kriz dönemi sanayileşme ve iktisat politikaları açısından bir dönüm noktasıdır. Ekonomik krizden çıkmak amacıyla 1980 yılının Ocak ayında uygulamaya konulan 24 Ocak Kararları, uzun dönemde sanayileşme ve büyüme sürecinde etkili olacak politika değişikliklerini gündeme getirmiştir. Bu kararların en önemli özelliği fiyatlama sürecinin tamamen piyasa güçleri tarafından belirlenmesi ve serbest piyasa koşulları altında ekonominin uzun dönemde dışa açılması gereğini gündeme getirmesidir. Ayrıca 1980’li yıllara üç rakamlı bir enflasyon oranıyla giren Türkiye ekonomisinde, enflasyonu aşağıya çekmek bu programın önemli amaçlarından biri olmuştur.

Fotoğraf 6.2: Son yıllarda Türkiye’de enflasyon üç rakamlı hanelerden tek rakamlı hanelere inmiştir.

24 Ocak Kararlarının genelde etkilediği 1981 ve 1988 yılları arasında kalan dönemin ilk üç yılında enflasyonun önemli ölçüde aşağı çekildiği görülmektedir. Enflasyondaki düşüşün başarısı, 24 Ocak Kararlarıyla reel ücretlerin ve tarım ticaret hadlerinin önemli ölçüde gerilemesi, bir başka deyişle iç talebin gelirler politikasıyla bastırılmasında yatmaktadır. İç talepte ortaya çıkan daralmaya, döviz kurlarındaki yüksek devalüasyonların eşlik etmesi, bu dönemde Türkiye’nin uluslararası rekabet gücünün artmasını sağlamış ve ekonomi 1982 yılından itibaren ihracata dayalı olarak bir büyüme kaydetmiştir.

1981-1983 yılları arasında büyük ölçüde kontrol altına alınan enflasyon, 1984 yılından itibaren yeniden yükselmeye başlamıştır. Artan kamu açıkları nedeniyle hızlı parasal genişleme ve ücret dışındaki maliyet öğelerinde meydana gelen artışlar enflasyondaki yükselmenin kaynağını oluşturmuştur. Reel ücretlerde ve tarım ticaret hadlerinde meydana gelen gerileme nedeniyle iç talepte ortaya çıkan daralma 1983 yılından itibaren artan kamu harcamalarıyla bir ölçüde ikame edilmiştir. Özellikle 1986 ve 1987 yıllarında kamu yatırımlarında önemli bir artış göze çarpmaktadır. Ayrıca, bu yıllarda tarımsal destekleme yeniden canlanmaya başlamış ve belediye hizmetleri de hızla genişlemiştir. Enflasyonda meydana gelen yükselme, faiz oranlarının daha da yükselmesini sağlamış ve uluslararası rekabet gücünü koruyabilmek amacıyla hızlı kur ayarlamaları sürekli hâle gelmiştir. Bir başka ifadeyle bu tarihten itibaren yüksek faizler ve hızlı kur ayarlamaları Türkiye ekonomisinde kronik bir özellik kazanmıştır. Gerek yüksek faizler ve devalüasyonlar nedeniyle sermaye yatırımlarının maliyetinde meydana gelen artış, gerekse yüksek ve istikrarsız enflasyon ortamının yarattığı belirsizlik sanayi sermayesinin yatırım eğilimini büyük ölçüde törpülemiş ve başta özel sektör yatırımları olmak üzere bu sektörde yapılan yatırımlar 1970’li yıllara göre önemli ölçüde gerilemiştir. Özel sektör yatırımlarının gerilemesinde yüksek faiz ve enflasyon ortamı kadar, kredi önceliklerinin sanayi dışındaki sektörlerle verilmesi ve özellikle 1980’li yılların ortalarından itibaren hızla artan kamu açıklarını finanse etmek için kamu sektörünün finansal piyasalarda yüksek faizle borçlanması sonucunda, özel sektörün kullanabileceği kaynakların azalması da etkili olmuştur.

Türkiye’de ekonomi politikaları açısından yeni bir döneme girildiği 1989 yılında, ekonomik büyüme hemen hemen durma noktasına gelmiş ve 1980 yılı hariç tutulursa 1960 yılından beri enflasyon oranı en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu yılı iktisat politikaları açısından yeni ve önemli bir dönüm noktası yapan, “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar”ın, 11 Ağustos 1989 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmasıdır. Bu kararla sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış ve Türk parasının konvertibilitesi üstü kapalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında 1989 yılında alınan 32 sayılı Karar, 24 Ocak Kararlarının bir devamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, aynı yıl işçi ücretlerinde meydana gelen çok hızlı artışlar ile tarımsal destekleme politikalarının hız kazanması, 24 Ocak Kararlarıyla gündeme gelen gelirler politikasının da sona erdiğini göstermektedir. Bu gelişmeler iç talepte önemli bir canlılığa ve kamu açıklarının hızlanmasına neden olmuştur. Rezervlerdeki artışın enflasyonist baskılar yaratmasını engellemek amacıyla Merkez Bankasının açık piyasa işlemlerine başvurması ise faiz oranlarının daha da yükselmesi sonucunu vermiştir. Yüksek faiz oranları özellikle 1990’lı yıllardan itibaren enflasyon üzerinde çok daha fazla etkili olmaya başlamıştır. Döviz kurunun düşük tutulması ara ve sermaye malı ithalatının ucuzlamasını sağlamıştır. Bununla birlikte, yüksek faiz ve enflasyon ortamının sanayi sektöründeki yatırım ve teknoloji eğilimini çok büyük ölçüde törpülediği bir ortamda bu gelişmenin olumlu etkileri oldukça sınırlı kalmıştır. Ayrıca reel ücretlerdeki artışın, ithalattaki ucuzlamanın yarattığı maliyet avantajını fazlasıyla telafi ettiğini söylemek mümkündür. Gelirler politikasındaki gevşeme ile birlikte döviz kurunun düşük tutulmaya başlanması, tüketim malı ithalatını artırırken 1981-1988 yılları arasında büyük ölçüde ihracata dayalı olarak gelişme gösteren sanayi sektörünün uluslararası rekabet gücünü de önemli ölçüde azaltmıştır. Bu gelişmeler sonucunda dış ticaret ve cari işlemler açığı hızla büyümüştür. Yüksek faiz ve enflasyon ortamı kapasite artırıcı yeni yatırımları engellemiş ve bu koşullardan daha fazla yararlanan kesimler, ticari ve mali sermaye ile faiz-rant geliri elde edenler olmuşlardır. Ekonominin iç tasarruflar

yerine büyük ölçüde dış tasarrufları kullanarak gelişme gösterdiği bu yıllarda, ortaya çıkan en büyük risk ise kısa vadeli sermaye hareketlerinin yön değiştirmesi olmuştur.

1993 yılında Türkiye tarihinin en yüksek dış ticaret açığı verilmesi, cari işlemler açığının önceki yıllara göre hızla artmasına neden olmuştur. Yüksek cari işlemler açığının rezervlerde erimeye neden olması devalüasyon beklentilerini arttırmıştır. Kriz, faiz oranlarının düşürülmeye çalışılması üzerine, ekonomik birimlerin dövizle yönelmesiyle başlamış, hızlı bir şekilde sermaye çıkışları yaşanmıştır. Finansal kriz, reel sektörü de hızla etkilemiş ve ekonomik büyüme gerilemiştir. Bu gelişmeler faiz ve enflasyon oranlarında çok hızlı artışlara neden olurken reel ücretler tekrar gerileme sürecine girmiştir.

2001’de yaşanan ekonomik kriz sonrasında tanımlanan bir istikrar programına giren Türkiye problemlerin üzerine kararlılıkla gidilmesi ve bu yönde yapılan radikal değişiklikler ile hem enflasyon oranında oldukça belirgin bir düşüş sağlanmış, hem de yüksek büyüme oranlarına ulaşılmıştır. Özellikle de TCMB’nin yapısının değiştirilmesi ile bankanın araç bağımsızlığı kazanması ve temel amacının fiyat istikrarının sağlanması olarak kanun ile belirlenmesi sayesinde TCMB, enflasyon ile mücadelede bütün zaman ve enerjisini harcayacak bir kurum haline gelmiştir. Bu yapısal değişiklikler ile 2002-2007 yılları arasındaki ortalama enflasyon oranı % 74,8’den % 13,9’a düşürülmüş, ortalama büyüme hızında ise oldukça yüksek bir oran olan % 6,8’e ulaşılmıştır.

2007 yılına gelindiğinde ise, Türkiye için hem yurtiçinde hem de yurtdışında önemli gelişmeler olmuştur. Yurtiçi hareketliliğin nedeni Meclis başkanlığı seçimi, Cumhurbaşkanlığı seçimi ve genel seçimler yaklaşık olarak aynı tarihlerde gerçekleştirilmiş, yeni hükümet kurulmuş, anayasa değişikliği referandumu yapılmıştır. Bu kadar iç siyasi gelişmelerin yanında, ABD’de konut finansmanı sistemindeki sorunların ortaya çıkması, bütün dünyanın ekonomik dengeleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu gelişmeler, gelişmiş ülkeleri bile derinden etkilerken, ekonomisi henüz yeni toparlanmaya başlayan Türkiye’yi de sarsmıştır. Buradan, özellikle de büyümenin sürdürülmesi noktasında daha fazla ilerleme sağlanması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Geçtiğimiz yıllarda ise tek haneli rakamlara ulaşılmıştır. Günümüzde enflasyondaki bu düşüşe rağmen, istikrar politikalarının ve enflasyonla mücadele programının kararlılıkla sürdürmesi gerekmektedir.

Ders İçi Etkinlik

Enflasyonun Etkileri

Ülkemizde yıllardır başlıca sorun olarak yaşanan enflasyonun ne gibi etkileri olmuştur? Bu durumun ortaya çıkardığı olumsuz sonuçları arkadaşlarınızla tartışınız, elde ettiğiniz bu sonuçları ve çözüm yollarını değerlendiriniz.

B. İŞSİZLİK

İşsizlik Türkiye’nin her dönem karşı karşıya kaldığı ancak son yıllarda gündemi oldukça meşgul eden en önemli sorunlarından biridir. Mevcut işsizlik sorunu giderilmeden iş gücü piyasasına gün geçtikçe yeni işsizlerin katılması bu sorunun daha uzun süre devam edeceğinin bir göstergesidir. Ekonominin yeterince güçlü olmadığı ülkemizde istihdam ve işsizlik sorununun önemini ve özelliklerini belirleyen başlıca nedenler;

- Hızlı nüfus artışı,
- İç ve dış göçler,
- Yetersiz gelir,
- Teknolojik gelişmeler,
- Bölgeler arası gelişme farklılıkları,
- Yatırım politikalarındaki olumsuzluklar,
- Eğitim politikasındaki sorunlar,
- İstikrara kavuşamayan kentleşme,
- Siyasi ve ekonomik istikrarsızlık,
- Kamu ve özel sektörde yatırım yetersizliği,
- İş gücü niteliğinin sanayinin ihtiyaçlarına cevap verememesi,
- Faiz ve dış ticaret hadleri,
- Artan rekabet ortamında nitelikli iş gücü gerekliliği,
- Kapasite kullanım oranlarındaki yetersizlik,
- Girişimcilere sağlanması gereken eğitim, kredi ve örgütlenme yetersizlikleridir.

Ders Dışı Etkinlik

Türkiye’nin yıllar itibarıyla işsizlik oranlarının araştırarak bir tablo oluşturunuz. Oluşturduğunuz bu tabloyu arkadaşlarınızla paylaşınız (TÜİK’in internet sitesinden faydalanabilirsiniz.).

Fotoğraf 6.3: Hızlı nüfus artışı işsizliği artırır.

6. ÜNİTE: TÜRKİYE’NİN GENEL EKONOMİK SORUNLARI

Türkiye’deki mevcut işsizliğin nedenlerine genel olarak bakıldığında daha çok yapısal ve konjonktürel nedenlerin etkin olduğu görülmektedir. Özellikle son dönemde arka arkaya yaşanan krizler ve ekonomideki belirsizlikler işsizliğin artmasında etkili olmuştur. 2001 krizi özellikle bankacılık sektörünü vurduğundan çok sayıda banka çalışanının dolayısıyla eğitilmiş kişilerin işsiz kalmasına neden olmuştur.

Türkiye’deki işsizliğin asıl nedeni kişilerin ilk kez iş arıyor olması ve işlerin doyurucu olmaktan uzak bulunmasıdır. Bunun yanı sıra, Türkiye’de gelir düzeyinin düşük olması iç talebi düşürerek toplam talep yetersizliğinden kaynaklanan bir işsizliğe de neden olmaktadır. Günümüzde yaşanmakta olan işsizliği, teknolojik ilerlemeyle bağlantılı bir sorun olarak da görmek mümkündür. Çünkü ileri teknolojinin üretim sürecine girmesiyle insan gücünün yerini makinelerin alması, emek faktörünün kullanımını hem en aza indirmekte hem de esnek kullanımını uygun hâle getirmektedir. Sonuç olarak ileri teknoloji, nitel ve nicel olarak iş gücü talebini değişime uğratarak iş gücü arzının talebe uyumsuzluğu durumunu ortaya çıkarmakta bu da yapısal bir işsizliğe neden olmaktadır.

Türkiye’de hızlı nüfus artışı ve kırdan kente göç olayı ile birlikte kentlerde iş gücü potansiyeli sürekli büyümekte ancak bu iş gücünü karşılayacak bir istihdam artışı, tarım dışındaki sektörlerde yaratılamamakta ve iş gücüne katılma oranı sürekli düşmektedir.

3. üniteye yer alan istihdam konusunda da belirtildiği gibi işsizlik sadece Türkiye için değil tüm dünya ülkeleri için önemli bir sorun oluşturmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından açıklanan yıllık Küresel İstihdam Eğilimleri raporunda, dünyada çalışan insan sayısının artmasına karşılık işsiz sayısının 2016 yılında 202 milyona çıktığı belirtilmektedir. 2016 yılı işsizlik oranları Türkiye’de %10,9 dolaylarında olan işsizlik oranı, Polonya’da %7,9, Slovakya’da %12,1, Belçika’da %8,5, İrlanda’da %9,7; Yunanistan’da ise %25,6’dır. Türkiye’nin yıllar itibarıyla işsizlik oranları Tablo 6.1’deki gibidir.

YILLAR	ORAN
2005	10,6
2006	10,2
2007	10,3
2008	11
2009	14
2010	11,9
2011	9,1
2012	8,4
2013	9
2014	9,9
2015	10,3
2016	10,9
2017 (Nisan)	10,5

Tablo 6.1: Türkiye’nin yıllara göre işsizlik oranları (TÜİK)

Resim 6.1: İşsizlik dünyadaki tüm ülkeler için önemli bir sorun oluşturmaktadır.

Türkiye’de işsizliği önlemeye yönelik tedbirlerin alınması planlı dönemle başlamış olmasına rağmen, şu ana kadar işsizlik sorunuyla mücadelede başarıya ulaşmış etkin bir istihdam politikasının varlığından söz edilemez. Hazırlanan kalkınma planlarının tümüne bakıldığında, genelde işsizlik ve istihdam sorununa gereken önemin verilmediği söylenebilir. Planlarda sorunların genel çerçevesi belirlenmekle birlikte; bu sorunların çözümüne ilişkin politikaların çok genel ifadelerle yer aldığı, somut proje ve programların çoğunlukla ele alınmadığı görülmektedir. Bu nedenle işsizlik sorununu çözmek, hiç olmazsa en az düzeye indirmek için temel hedefler konulmalı, bu hedefler doğrultusunda kararlı ve istikrarlı programlar izlenmelidir.

Bunun için alınabilecek başlıca yol gösterici hedefler şunlardır:

- İşsizler ve iş gücünün dışında kalanlar için aktif ve koruyucu önlemler alınmalıdır.
- Yeni iş alanları yaratılmalı, girişimcilik teşvik edilmelidir.
- Çalışma yaşamındaki hareketlilik ve adaptasyon arttırılmalıdır.
- Yaşam boyu öğrenim teşvik edilmelidir.
- Cinsiyet ayrımı kaldırılmalı, eşitlik sağlanmalıdır.
- Ayrımcılıkla mücadele edilmelidir.
- Çeşitli teşviklerle iş gücüne katılım desteklenmelidir.
- Düzensiz ve kayıt dışı istihdam kayıt altına alınmalıdır.
- Bölgesel istihdam farklılıkları azaltılmalı, geri kalmış bölgelerde yeni iş ortamları yaratılmalıdır.

Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırıldığında, ülkemizde başarılı sayılabilecek aktif istihdam politikalarına rastlanmamakla birlikte, bu alanda fazla etkili olmasa da bazı programların uygulandığı söylenebilir. Bu çalışmalar, ağırlıklı olarak ülkemizde doğrudan emek piyasası ile ilgili olan Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından yürütülmektedir. İŞKUR tarafından uygulanan aktif emek piyasası programlarının başında mesleki eğitim gelmektedir. Bu konudaki çalışmalar 1988 yılında iş gücü eğitimi konusunda yürürlüğe giren yönetmelikle başlamış ve İŞKUR bu alanda etkin bir rol oynamıştır. İstihdam garantili ve kendi işini kuracaklara yönelik kurslar düzenlenerek özellikle niteliği olmayan işsizlere nitelik kazandırılması hedef alınmıştır. İŞKUR bu kurslarla vasıfsız iş gücüne mesleki eğitim aracılığı ile beceri kazandırarak onları istihdam garantili kurslarla istihdam etmeyi amaçlamaktadır. Bu bakımdan açılan kurs alanları ve kursiyerlerin özellikleri illere veya bölgelere göre değişiklikler göstermektedir. İş gücü yetiştirme kurslarının dışında, iş ve meslek danışmanlığı ve ismarlama eğitim programları da İŞKUR tarafından uygulanan aktif emek piyasası programları arasında yer almaktadır.

Fotoğraf 6.4: İşsizler için aktif ve koruyucu önlemler alınmalıdır.

C. VERİM DÜŞÜKLÜĞÜ

Bir ülkenin üretim kaynaklarından ne düzeyde yararlandığını ve bu üretim kaynaklarını nasıl kullandığını gösteren boyutlardan biri de verimliliktir. “İşini doğru yapmak” şeklinde de ifade edilebilen bu kavram, ülkenin iş gücü, makine, ham madde gibi kaynaklarından yararlanma oranını gösterir. **Verimlilik** üretim faktörleri ile üretim arasındaki ilişkiyi belirleyen bir ölçüt olarak da tanımlanabilir. Verimlilik ekonomik faaliyetlerden elde edilen sonuçların ölçülerek, karşılaştırılarak ortaya konduğu olumlu bir sonucu vurgulamaktadır ve bu nedenle ekonomik birimler arasında önemli bir yere sahiptir. Verimlilik ekonomik birimlerin bir kısmını etkileyebileceği gibi bir kısmından da etkilenmektedir. Ekonomik istikrar, piyasa dengesi, yatırım ve ücretler gibi faktörler verimliliği önemli oranda etkileyen faktörlerdir. Bu faktörler sektörler arasında farklılıklar gösterebileceği gibi ülkeden ülkeye de değişebilmektedir. Ekonomik kalkınma çabası içerisindeki gelişmekte olan ülkelerde verimlilik düzeyinin genellikle düşük olması, ekonominin genel yapısından ve kaynakların kullanılmasında etkinliğin sağlanamamasından ileri gelmektedir. Bundan dolayıdır ki verimliliğe, kullanılan kaynakların kullanımındaki etkinlik derecesi de denilmektedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde verimlilik artışı sorununun bilincine varılması, dolayısıyla da verimlilik ölçümü ve verimlilik arttırıcı tekniklerin geliştirilip yaygın olarak kullanılması gereğinin kavranması oldukça yeni bir gelişmedir. Gerçekten de ulusal ve uluslararası pazarlara yönelik üretim yapılması amacı üretimde kullanılan faktörlerin giderek kıtlaşması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan faktör fiyatlarının pahalılaşması, günümüzde özellikle kalkınmış ülkelerde kaynakların daha verimli kullanımı sorununun gündeme getirmiştir.

Bir ülke ekonomisinin genel durumunu belirlemede kullanılan işsizlik, enflasyon ithalat-ihracat, döviz kuru vb. ekonomik göstergeler içinde verimliliğin önemli bir yeri vardır. Uluslararası istatistiklerde verimlilik eğilimleri incelendiğinde ülkelerin hayat standartları arasında bir bağlantı bulunduğu açıkça görülmektedir.

Fotoğraf 6.5: Teknoloji ve eğitim verimliliği arttırır.

Türkiye her ne kadar 1. ünite de detaylı olarak açıklandığı gibi ekonomik kaynaklara sahipse de OECD ülkeleri arasında verimliliği düşük ülkelerdendir. Mevcut kaynaklar eksik kullanıldığından yeterince yeni iş, istihdam ve gelir yaratılamamakta dolayısıyla hem gelir dağılımındaki bozulma

yeterince giderilememekte hem de büyüme sağlıklı ve istikrarlı bir yapıya kavuşturulamamaktadır. Bu problemi aşmanın ilk yolu; önce büyümenin dinamikleri üzerinde durmak, büyümede iş gücü ve sermaye faktörlerinin payları ile verimliliğin payını hesaplamaktır. Verim düşüklüğünün başlıca sebepleri;

- Düşük teknolojik yapı,
- Yetersiz insani sermaye,
- Yetersiz mesleki eğitim,
- AR-GE’ ye ayrılan kaynakların zayıflığı,
- Bürokratik yapıdaki yetersizlikler,
- Kişi başına düşen sabit sermayenin yetersizliği,
- Teknolojide dışa bağımlılıktır.

Düşük verimliliğin ekonomide yarattığı olumsuzluklar ise şöyle sıralanabilir:

- Ekonomik gelişmeyi olumsuz yönde etkiler.
- Hayat standardını düşürür.
- Üretim potansiyelinin yeterince kullanılmasına engel olur.
- Açık işsizliğe ya da eksik istihdama neden olur.
- Enflasyonu artırır.
- İç ve dış borçların artmasına neden olur.
- Gelir dağılımını bozar.
- Kişi başına düşen geliri düşürür.

Ülkemizde verimliliği arttırmak için öncelikle yapılması gereken ise şu şekilde açıklanabilir:

- Teknoloji ve verimlilik düzeyi üzerinde yoğunlaşarak gelişmiş ülkelerin teknoloji ve verimlilik düzeylerine ulaşmak temel hedef olmalıdır.
- Yurt içi tasarruflar artırılmalıdır.
- Reel yatırım sürecini olumsuz etkileyen unsurlar önlenmeli, örneğin, yüksek reel faizi gerektiren kamu iç borçlanmasından kaçınılmalıdır.
- Belirsizlikleri azaltıcı, siyasi ve ekonomik güveni artırıcı önlemler alınmalıdır.
- Eğitimi iyileştirilmeli, mesleki eğitim desteklenmelidir.
- Rekabetçi yapıyı geliştirici yasal, finansal ve yönetsel tedbirler alınmalıdır.
- Kamu ve özel kesim kurum ve kuruluşlarında yönetsel ve organizasyonel etkenlikler, iş birliği ve koordinasyon sağlanmalıdır.
- Kayıt dışı ekonominin küçültülmesi sağlanmalıdır.
- Tüm kamu ve özel kuruluşlarda verimlilik ölçme-izleme sistemi kurulmalıdır.
- Tüm faaliyet ve birimlerde girişimcilik, yenilikçilik ve yaratıcılık esas alınarak desteklenmeli, toplumda verimlilik bilinci yaygınlaştırılmalıdır.

Araştırma

Verimlilik Genel Müdürlüğü'nün ne iş yaptığını, hangi amaçlarla kurulduğunu ve faaliyetlerini araştırarak bu kurum hakkında bir sunu hazırlayınız. Ülkemizde verimliliği arttırmak amacıyla kurulmuş başka kuruluşların olup olmadığını çeşitli yayın organlarından öğrenerek arkadaşlarınızla bilgilerinizi paylaşınız.

Ç. GELİR DAĞILIMI BOZUKLUĞU

Gelir dağılımı; bir ülkede belirli dönemler içinde üretilen gelirin fertler, fertlerden oluşan gruplar veya üretim faktörleri arasında bölünmesidir.

Gelir dağılımı hesaplamalarında kullanılan yüzdelik dilimleme yönteminde göre milli gelirden pay alan tüm birey ya da hane halkları eşit yüzdelere ayrıldıktan sonra (%20, %10, %5 gibi) en düşük gelirli yüzdelik dilimden en yüksek gelirli yüzdelik dilime göre sıralanarak gelir dağılımı incelenir. Aşağıdaki tabloda yıllar itibarıyla, Türkiye’de gelir dağılımında en yüksek %20 ile en düşük %20 içinde yer alan hane halklarının, 100 birimlik gelirden ne kadar pay aldığı görülmektedir.

YILLAR	EN DÜŞÜK GELİRLİLER	EN YÜKSEK GELİRLİLER
2005	6,1	38,3
2006	5,1	43,3
2007	5,8	41,1
2008	5,8	40,9
2009	5,6	42
2010	5,8	40,6
2011	5,8	40,9
2012	5,9	40,7
2013	6,1	40,5
2014	6,2	45,9
2015	6,1	46,5
2016	5,9	46,3

Tablo 6.2: Türkiye’de en yüksek ve en düşük gelirliilerin millî gelirden yıllar itibarıyla aldıkları pay (TÜİK)

Resim 6.2: Her ülkede gelir adil dağıtılmalıdır.

Bir ülkede sosyal barışın sağlanması ve korunması toplumsal amaçlar içinde üzerinde özellikle durulan bir konudur. Bunun sağlanması ise büyük ölçüde gelir dağılımının adil olmasına ve asgari gelir düzeyinin belli bir noktanın altına düşmemesine bağlı bulunmaktadır. Adil gelir dağılımı, farklı gelir grupları arasında büyük uçurumlar oluşmasına ortam yaratmayan dağılım olarak tanımlanabilir. Diğer taraftan, sosyal barışın sağlanması, adil gelir dağılımını gerektirirken gelir dağılımının kendiliğinden adil olarak gerçekleşmesi mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, devlet tarafından gelir dağılımına müdahale edilmesi sosyal devletin bir gereği olarak görülmektedir. Gelir dağılımının adaletsiz olduğu bir ülkede toplumsal huzursuzluğun olması kaçınılmazdır. Var olan eşitsizlikleri azaltma ve gelir düzeyi düşük kesimlerin gelirlerini ekonomik gelişmeye paralel olarak arttırmak bu bakımdan önem taşımaktadır.

Gelir dağılımı; bir ülkedeki tüketim, tasarruf hacmi ve tüketimin bileşimini etkilemektedir. Bu nedenle gelir dağılımındaki bozulmanın derecesinin ve bu bozulmanın nereden kaynaklandığının bilinmesi gerekmektedir. Dağılım sorunu yalnızca var olanı paylaşmak olarak görülmemeli, ülkede toplam kaynakların dengeli dağılması sonucunda piyasa genişlemesinin sağlanacağı, ekonomide üretim potansiyelinin artacağı unutulmamalıdır.

Türkiye’de gelir dağılımı; 3. üniteye yer alan millî gelir konusunda da belirtildiği üzere, 1980 yılı öncesi ve sonrasında, özellikle 1980’li yıllarda giderek daha da bozulmuş olması dikkat çekici bir noktadır. Gelir dağılımı eşitsizliği 1980’li yıllara kadar temelde köy-kent ayrımı içinde kalmıştır. Buna, bir yandan tarımda çalışan büyük kitlenin kent çalışanlarına oranla düşük emek verimi elde etmesi, diğer yandan da tarım topraklarının dağılımındaki dengesizliğe dayanan tarım içi bölüşüm eşitsizliği sebep olmuştur. Ancak 1987 yılından sonraki dönemde yeni bir aşamaya geçilerek bir taraftan iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine dönmesi gelir dağılımının bu kesimin aleyhine bozulması sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte uygulanan politikalar sonucu toplumun orta kesimini oluşturan ücretli-maaşlı kesim, reel gelirlerinde meydana gelen aşınma sonucu alt gelir dilimlerine düşmüştür.

Resim 6.3: Adil gelir dağılımı sosyal ve toplumsal barışı da beraberinde getirir.

Türkiye’de gelir dağılımının daha adil hâle getirilmesi öncelikli bir konudur. Çünkü gelir dağılımında adaletsizliğin artması, sadece ekonomik değil aynı zamanda politik ve sosyo kültürel sorunlar da yaratmaktadır. Bu noktadan hareket edildiğinde, öncelikle yatırım, ardından istihdam ve üretim artışının sağlanması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, gelir dağılımı türleri arasındaki ilişki dikkate alınmalıdır. Çünkü fonksiyonel gelir dağılımı emek aleyhine bozulduğunda, sektörel gelir dağılımı tarım aleyhine, bölgesel gelir dağılımı tarım bölgeleri aleyhine, kişisel gelir dağılımının da alt gelir grupları aleyhine değişmesi beklenmektedir. Dolayısıyla, gelir dağılımını daha adil hâle getirilecek politikalarda bu bağlantıların dikkate alınması gerekir. Gelir dağılımındaki adaletsizliği önlemek için yapılması gerekenler şunlardır:

- Hızlı ve istikrarlı büyüme sağlanmalıdır. Bunun için, yatırımların spekülâtif rant alanları yerine, üretken yatırımlara yönlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Kır-kent arasında mevcut eğitim kalitesi farklılıkları giderilmelidir.
- Kentlerdeki baskıyı arttırmayacak şekilde, kırsal alanlarda tarıma dayalı sanayi kuruluşları kurulmalıdır.
- İş gücünün, emek piyasasına mutlaka belli nitelikler kazandırılarak girmesi sağlanmalıdır.
- Piyasada rekabetin etkin olarak işlemesi sağlanmalıdır. Bu, bir taraftan kaynakların etkin kullanımı, diğer taraftan fiyat düşmesine bağlı talep ve dolayısıyla istihdam artışını gündeme getirecektir.

Fotoğraf 6.6: Tarıma dayalı sanayi kuruluşları gelir dağılımındaki adaletsizliği önlemede etkin rol oynayabilir.

- Vergi sistemi lüks tüketim ve rantları vergilendirmeli, tasarruf ve yatırımları teşvik etmelidir.
- Politik istikrar ve güven ortamı sağlanmalıdır.
- Enflasyon düşürülmelidir. Ancak enflasyonun düşürülmesinin bedeli, genelde olduğu gibi ücretlilere yüklenmemeli, fedakarlık, enflasyonda kazanç sağlayanlar tarafından yapılmalıdır.
 - İşsizliğin azaltılması için, devletin yüksek oranlı borçlanma gereğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve “devlet merkezli spekülâtif rant ekonomisi”ne dönüşen yapı değiştirilmeli, rant ve faiz gibi üretken olmayan gelir kaynakları vergilendirilerek yeniden bir yatırım hamlesi başlatılmalıdır.
 - Kayıt dışı ekonomi önlenmeli ve vergi tabanı genişletilerek ücretlilerin vergi yükü azaltılmalıdır.
 - Mevcut eğitim sistemi yeniden yapılandırılmalıdır.

Türkiye’deki toplum yapısı ve coğrafik farklılıklar nedeniyle özde ekonomik içerikli olan gelir dağılımı sorununun yarattığı olumsuz etkiler, sadece ekonomik alanla sınırlı kalmamaktadır. Bu durum Türkiye’de bölüşüm konusuna, bugüne kadar olduğundan daha fazla önem verilmesi ve konunun farklı boyutlarının dikkate alınması gereğini ortaya koymaktadır. Toplumda ortaya çıkan ekonomik sorunların çözümü için atılacak ilk adım gelir dağılımı yapısının, daha fazla geç kalınmadan düzeltilmesidir.

Ders Dışı Etkinlik

Ödemeler Dengesindeki Bozukluklar

Türkiye’nin ödemeler dengesindeki sorunların yıllara göre seyrini açıklayan bir sunu hazırlayınız. Bu sunuyu hazırlarken 5. ünitedeki “Ödemeler Dengesi” konusundan faydalanabilirsiniz. Hazırladığınız sunuyu arkadaşlarınızla paylaşınız.

D. UYGULANAN EKONOMİK POLİTİKALAR

Türkiye sahip olduğu yer üstü ve yer altı zenginliklerine, yetişmiş iş gücü potansiyeline rağmen ekonomik bakımdan yeterince gelişmemiştir. Kalkınma hareketlerine ülkemizle birlikte veya çok sonraları başlayan İspanya, Japonya, Güney Kore gibi ülkelerde ekonomik gelişmenin ana göstergeleri olan kişi başına millî gelir, ihracat tutarları, sanayide gelişme, verimlilik, eğitim ve diğer sosyal gelişmeler Türkiye’den daha ileri durumdadır. Türkiye ekonomik politikalar bakımından gerekli tedbirleri zamanında ve yeterli biçimde almamıştır.

1960-1980 yıllarını kapsayan sanayileşme döneminde planlama/kalkınma bütünlüğü oluşturulmaya çalışılırken sanayinin teşviki, korunması, finansmanı, kalkınma hızı ve istihdam parametreleri üzerinde durulmuş, gümrük muafiyeti, yatırım indirimi, orta vadeli kredi verilmesi, imar kolaylıklarına yönelik teşvikler vb. de söz konusu olmuştur. Ancak daha sonra kalkınma ve merkezi planlama parametrelerinin adım adım yok edildiği bir süreç yaşanmıştır. 24 Ocak 1980 Kararları ile başlayan dönemde sübvansiyonlar büyük ölçüde kaldırılmış, KİT yatırımları durdurulmuş, büyük ölçekli sanayi kuruluşları özelleştirilmiş, sabit sermaye yatırımlarında gerileme yaşanmış, Gümrük Birliği hedefleri doğrultusunda tüm sektörlerde korumacılık asgariye indirilmiş, Türkiye sanayisi eşit olmayan koşul-

larda küresel rekabete açılmıştır. Bu süreçte öz kaynaklardan çok ithal kaynaklar girdi olarak kullanılmış, fason üretim ve taşeronlaşma egemen kılınmıştır.

Ara malı ve yatırım malları üretiminde ve teknolojiye dışa bağımlılığı esas alan bu modelle sanayi KOBİ (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler)leşmeye yönlendirilmiş; ucuz iş gücü kullanımı yoğunlaşmış; düşük maliyet, düşük katma değer ve düşük teknoloji üretim ve ihracat yapılaşmış, ihracat girdileri ile ithalata bağımlı kılınmıştır. Belirli bir refah seviyesinin tutturulması, sektörel önceliklerin başarıyla gerçekleştirilmesi, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi, işsizlik sorununun çözülmesi gibi temel hedefler bir tarafa bırakılmıştır.

AR-GE ve inovasyon sürekli gündemde olmasına karşın AR-GE’nin GSYH içindeki pay çok fazla yükselmemiştir. 2012 TÜİK verilerine göre AR-GE’nin GSYH içindeki payı %0,32’dir. Buna rağmen çıkarılan yasa ile yabancı yatırımcıların AR-GE merkezlerine teşvik vermesi sağlanmıştır. Ancak bölgeler arası dengeyi kuracak ve gelir dağılımını adil bir biçimde kalkınmada öncelikli yörelere yayacak politikalar oluşturulmadığından, işsizlik ve yoksulluk sorunu öncelikli sorunların başında yer almaya devam etmektedir. Görev alan hükümetler bu sorunları en aza indirmek için çalışmalar yapmakta ise de tüm bunların gerçekleşmesi zaman alacaktır. Bu olumsuz etkilerden kurtulmak için yapılması gerekenler şunlardır:

- Sanayileşme ve kalkınmayı toplumsal kalkınma anlayışı içinde, planlı bir yaklaşımla, tarım, çevre, enerji, bilim, teknoloji, istihdam, sağlık, eğitim, gelir, bölüşüm ve tüm diğer alanlara yönelik politikalarla bir bütünlük içinde tanımlamak gerekmektedir.

- Yapılan planlamalar kamu yararına çalışanların gelir dağılımını düzeltecek, işsizliği ortadan kaldıracak, sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak, refahı tüm topluma yayacak ilke ve araçları kapsamalı, yatırımlara ağırlık verilmelidir.

Fotoğraf 6.7: Kişilerin gelir seviyeleri dengelenmelidir.

• Planlama ve kalkınma odaklı çalışmalar üniversite, sanayi, meslek odaları ve sektör kuruluşlarını da kapsayan geniş bir platformda tartışılmalı, çözüm önerileri geliştirilmelidir.

• Ülkemizin kaynakları bağımsız bir şekilde değerlendirildiğinde, Türkiye küresel rekabette yer alabilecek potansiyellere sahiptir. Bilimi ve teknolojiyi esas alan, AR-GE ve inovasyona ağırlık veren, dış girdilere bağımlı olmayan, istihdam odaklı ve planlı bir kalkınmayı öngören sanayileşme politikaları uygulandığında durum değişecektir. Böylece sanayi yatırımlarında daha akılcı seçimler yapılabilecek, ülkenin doğal kaynakları daha iyi değerlendirilebilecek, iş gücünün niteliği arttırılacak, bölgesel farklılıkları azaltan, dengeli bir sanayi yapısına ulaşılabilecektir.

• Sanayide üretimin organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinde yaygınlaştırılması ve Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere (KOBİ) rasyonel bir işletme yapısı getirecek düzenlemelerin yapılması zorunludur. Bunun için öncelikle bir sanayi dökümü çıkarılmalı, bilgiler sürekli güncelleştirilmelidir.

• İş gücüne katılım oranı OECD ortalamasına (2010 yılı itibarıyla %70,7) çıkarılmalı, %30,2 olan kadın istihdamı mutlaka arttırılmalıdır.

• Kırsal göçün önlenmesi için bölgesel eşitsizlikleri giderecek biçimde öncelikli sektörlerle ağırlık veren işsizliğe çözüm üretebilecek yatırımlar Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz Bölgelerine ağırlık verilerek yapılmalıdır.

• Bölgesel kalkınma planlarında çok sayıda kişiye iş olanağı sağlayacak yatırımlar yer almalıdır.

• İş gücünün niteliğini yükseltecek meslek okulları, kurslar, seminer ve programları ile öncelikle kamunun ağırlığı olan yatırımlar gerçekleştirilmelidir. Bölgelerin doğal kaynakları, tarım ürünleri ve insan yapısı esas alınarak bölge planlaması yapılmalıdır.

• Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz bölgelerinde öncelikle yerel kaynaklara dayanan, ithal girdisi düşük, işsizliğe çözüm üretebilecek KOBİ niteliğindeki işletmelere teşvik ve destekler öncelikli olarak sağlanmalıdır.

• Her türlü kayıt dışı ekonomik faaliyetin denetim altına alınması, çocuk işçi çalıştırmanın önlenmesi, kadınların ekonomik ve sosyal yaşama katılmasını sağlayacak projelerin gerçekleştirilmesi zorunludur.

E. DİĞER NEDENLER

1. Özelleştirme

Özelleştirme, dar anlamıyla, “mülkiyeti ve yönetimi kamuya ait olan iktisadi üretim birimlerinin özel sektöre devri” olarak tanımlanmaktadır. Bu devir, genel olarak ya iktisadi birime ait hisse senetlerinin halka arzı yoluyla ya da iktisadi birimin bir bütün olarak (blok satış) kişi ya da kurumlara satışıyla gerçekleşmektedir. Bu çerçevede, tarihin çeşitli dönemlerinde hemen her ülkede, kamu mülkiyetindeki birimlerin, özel sektöre devri söz konusu olduğu hâlde, bu devirlerden hiçbiri “özelleştirme” olarak adlandırılmamıştır. Özelleştirme, basit bir mülkiyet veya yönetim transferinin ötesinde, bütün bir iktisadi organizasyonu, serbest piyasa mekanizmasına göre işleyen yapıya kavuşturmak ve bunun için gerekli dönüşümü sağlamaktır. Bütün bu unsurlar ise özelleştirmenin geniş anlamda tanımında yer almaktadır.

Geniş anlamda özelleştirmede, mülkiyet devrinin yanı sıra, bu tür kuruluşların özel kesime kiralanması, kamu kesimi tarafından üretilen mal ve hizmetlerin finansmanının özel kesimce sağlanması, yönetimin özel kesime devri, mal ve hizmet üretimindeki kamusal tekellerin kaldırılması ve kurumsal serbestleşme de özelleştirme kavramı içinde yer almaktadır. Bu çerçevede özelleştirme bir bütün olarak devletin iktisadi faaliyetlerinin sınırlandırılmasını ve ekonomide piyasa güçlerinin etkili kılınmasını ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de çay ve tütün tekellerinin ortadan kaldırılması, bu alana özel sektörün de girmesini sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması, geniş anlamda bir özelleştirme örneğidir. Yine KİT’lerde belirli işlerin (temizlik, yemek ve hatta üretime yönelik bazı işlerin) ihale yoluyla özel girişime bırakılması da bu anlamda özelleştirme olmaktadır. İmtiyaz devri, yönetim devri, kiralama yöntemi, gelir ortaklığı yöntemi vb. yöntemler geniş anlamda özelleştirme kapsamına girmektedir.

Fotoğraf 6.8: Çay üretimi

Özelleştirmenin amaçlarını belli başlıklar altında toplamak mümkündür. Bu başlıklar şu şekilde açıklanabilir:

a. Ekonomik amaçlar: Bu amaçlar işletme verimliliğini ve kârlılığını arttırmak, serbest piyasa ekonomisini tüm kurum ve kurallarıyla işler hâle getirmek, sermayeyi tabana yaymak, kıt kaynakların optimal dağılımını sağlamak şeklinde sınıflandırılabilir.

b. Mali amaçlar: Özelleştirme ile gerçekleştirilmek istenen mali amaçları üç başlık altında toplamak mümkündür.

• **Devlete gelir sağlamak:** Özelleştirme, giderek artan iç ve dış borçların kapatılmasında, kamu açıklarının düşürülmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır.

• **KİT’lerin borç yükünden kurtulmak:** KİT’lerin satışı sayesinde devlet, zarar eden teşebbüslerin borç yükünden kurtulur.

• **Vergileme yapısını değiştirmek:** Hükümetler KİT fiyatlarını vergilendirme aracı olarak da kullanmaktadır. Dolaylı vergiler her gelir grubuna aynı tutarda yansıdığı için özelleştirme ile KİT fiyatlandırma mekanizması kullanılarak dolaylı vergi alma politikası yerini, özelleşen kuruluşlar kâr elde ettiği sürece, bunlardan alınacak gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergilere bırakacaktır.

c. Toplumsal ve siyasal amaçlar: Bu amaca göre özelleştirme ile serbest rekabet düzeni içinde kıt kaynakların optimal dağılımı gerçekleşmesi amaçlanmaktadır. Burada özelleştirmenin gelir dağılımını düzeltici etkisi üzerinde durulurken işletmenin hisse senetlerine sahip olan çalışanların ücret dışı gelirlerden istifade etme imkânından söz edilmektedir. Aynı zamanda ekonomik işletmelerden kazanç ve pay elde etme işinin bir kesimle sınırlı kalmayarak tabana yayılmasının, dengeli bir toplum yaratma hedefine ulaşmaya da yardımcı olacağı farz edilmektedir.

2. Dış Borçlar

Dış borçların; uzun bir süreden beri ülkemiz için başlıca sorunlardan olduğu, bu borçların her geçen gün arttığı bilinen bir gerçektir. 1979 yılında 13,6 milyon dolar olan dış borcumuz 2001 yılında 115,2 milyar dolara yükselmiştir. Bu rakam 2009 yılı Şubat ayında 247,1 milyar dolara ulaşmıştır. Hazine Müsteşarlığının açıkladığı rakamlara göre Türkiye’nin 2016 yılı dış borcu 411,5 milyar dolardır. Ülkemiz dünyada dış borç sıralamasında 26. sıradadır. Dış borçların ülke ekonomisine farklı etkileri vardır. Bu etkilerin başlıcaları şu şekilde açıklanabilir:

2.1. Ekonomik Yapı Üzerine Etkileri

Dış borçların, borç yönetimine, borçların bileşimi ve ödenmesine bağlı olarak ekonomik yapı üzerinde çeşitli etkileri ortaya çıkmaktadır. Devlet borçlanmasının ekonomik kalkınma açısından önemi büyüktür, ancak bu önem, borçlanmadan sağlanan finansmanın verimli yatırımlara dönüştürülebilmesiyle değer kazanır. Günümüzde özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için dış kaynaklar daha fazla önem kazanmaktadır. Kalkınma çabası içinde bulunan az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler sermaye ihtiyaçlarını gidermek amacıyla gelişmiş ülkelere yönelmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını sağlama çabaları sırasında karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri, dış borçların yarattığı borç yüküdür. Alındığında ülke ekonomisine katkıda bulunan dış borçlar, süresi sonunda ödenecekleri zaman güçlük oluşturur. Dolayısıyla dış borç ya da tasarruf kullanımının, gelecek dönemlerin iç tasarruflarının şimdiden kullanımı anlamına geleceğinden ve gelecek nesillerin borç yükünü bugünden ağırlaştıracağından, kullanılan dış borçların ve dış borçlanmada kullanılan kaynakların son derece verimli bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Fotoğraf 6.9: Türkiye dış borçtan bir an önce kurtulmalıdır.

2.2. Gelir Dağılımına Etkisi ve Borç Yükü

Borçlanma genel olarak; yapıldığı dönemde bir gelir teşkil etmesine karşılık, gelecek yıllarda ekonomi için bir yük oluşturmaktadır. Borçlanmayla finanse edilen harcamalardan borçlanmanın yapıldığı dönemde yararlanıldığı hâlde, bu borçların ödemesi gelecek yıllara bırakılmakta böylece gelecekte, vergilerle borçların faiz ve anaparasını ödeyebilmek için harcamalarda kısıntı yapmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu borçların ödemesi vergilerle yapıldığı için, belli bir satın alma gücü toplumdaki bir grup insandan alınıp başka bir gruba verilmektedir.

Resim 6.4: Dış borçların hem ekonomik yapıya hem de gelir dağılımına etkisi vardır.

2.3. Üretim Faktörlerine Etkisi

Devlet borçlanmayı mal ve hizmet ithali olarak değerlendirmeye çalıştığında, mal ve hizmet fiyatları üzerinde çeşitli etkileri olmaktadır. Mal ve hizmet arzında diğer faktörlere göre bir artış meydana geleceği için fiyatların yükselmesinde azaltıcı bir etki oluşturmaktadır. Dış borç, sermaye yatırımlarına yönlendirildiğinden daha önceki sermaye, doğal kaynak, emek ve girişimci oranında düşüş kaydedilmekte, dolayısıyla bu faktörlerin fiyatlarında bir yükselme eğilimi ortaya çıkmaktadır. Toprağın, diğer üretim faktörlerine oranla akışkanlığının ve çoğaltma olanağının olmaması gibi özellikleri nedeniyle serbest piyasa şartlarında, pazar fiyatı da yükselmektedir.

2.4. Döviz Kurlarına Etkisi

Döviz kurlarının sabit olması durumunda, ihracata göre ithalatın nispi olarak azalması nakdi satın alma gücünü ve talebini arttırmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ise ekonomik şartlardaki elastikiyetin

olmaması nedeniyle iç fiyat ithalat fiyatlarına göre daha fazla artmaktadır. Döviz kurlarının dalgalı olması durumunda, dış ticaret bilançosunun fazlalık vermesi yabancı para değerinin ulusal paraya göre değer kaybetmesine yol açar. Çünkü bu durumda oluşan döviz arzı, döviz talebinden fazla olacaktır. Bu iki durumda da dış ticaret bilançosu fazlalık veriyorsa ticaret hadleri önem kazanmaktadır. Ticaret hadlerinin az gelişmiş ülke lehine dönmesi gelişmiş ülkelerden, ülkeye sermaye akımının girmesi gibi sonuç doğurmaktadır. Çünkü ihraç maddelerindeki fiyat artışları ülkenin ihracat gelirlerini arttırmakta dolayısıyla kalkınma için gerekli olan sermaye mallarını satın alma olanağı da artmaktadır.

3. Ödemeler Dengesi Açıkları

Bir ülkenin başka ülkelerle olan ticari ve ekonomik ilişkileri ödemeler dengesinin ilgi alanına girmektedir. Ödemeler dengesi kavramı 5. ünitenin “Ödemeler Dengesi ve Dış Ticaret” konusunda da detaylı olarak açıklanmıştır. **Ödemeler dengesi**, bir ülkenin vatandaşlarının başka ülke vatandaşları ile belirli bir dönemde, aralarında gerçekleştirdikleri parasal sonuç doğuran işlemlerin sistematik bir şekilde kaydedildiği hesap planıdır.

Cari açık bir ülkenin ürettiğinden fazlasını harcaması anlamına gelir. Türkiye’nin 2007 yılındaki cari açığı 38,2 milyar dolar iken bu rakam 2008 yılında 41,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılı cari açık ise 35 milyar 340 milyon dolar olarak açıklanmıştır. Gelişmekte olan her ülke gibi ülkemiz de ödemeler dengesi açıklarıyla karşı karşıyadır.

Türkiye’nin hedefi cari işlemler açığı yerine cari işlemler fazlalığını oluşturmak olmalıdır. Çünkü cari işlemler fazlalığı dış borçların ödenmesini de sağlamaktadır.

Fotoğraf 6.10: Türkiye’nin amacı cari açığı kapatmak değil, cari fazlalık oluşturmak olmalıdır.

Araştırma

Ülkemiz tarihindeki belli başlı ekonomik krizler ile ilgili bir araştırma yaparak bunların nedenlerini ve sonuçlarını anlatan bir sunu hazırlayınız.

Ders Dışı Etkinlik

Gelir Dağılımımız Neden Bozuk?

Ülkemizde gelir dağılımının neden bozuk olduğunu ve çözüm önerilerini arkadaşlarınızla tartışarak elde ettiğiniz sonuçları hazırladığınız bir şemada gösteriniz. Bu şemayı sınıf panosuna asınız.

F. ÇEVRESEL SORUNLAR

Çevre deyince; küresel ısınmadan iklim değişikliğine, atık suların arıtılmasından katı atıkların yok edilmesine, hava kirliliğinden görüntü kirliliğine, geri kazanımdan tasarrufa, enerjinin verimli kullanılmasından suyun verimli kullanılmasına, tarım koruma ilaçlarından toprak erozyonuna varıncaya kadar geniş bir saha akla gelmektedir. **Çevre sorunları** ekosistemlerdeki bozulmalardır. **Ekosistem** ise canlıların içinde buldukları maddi ortamı birleştiren işlevsel bütün olarak açıklanabilir.

İnsanlara ve ekosistemlere zarar veren doğal kaynaklı bozulmalar, su, toprak ve hava hareketleriyle oluşur. Su taşkınları, depremler, erozyon, volkanik hareketler (yanardağ patlamaları), fırtına, kasırga, uzun süren kuraklık ekosistemlerin bozulmasına yol açan doğal afetlerdir. İnsanlar, buldukları çevredeki canlı ve cansız varlıkları etkileyerek ekosistemlerin bozulmasına yol açarlar. İnsanlar, doğal varlıklarla iç içe yaşarken zamanla teknolojinin gelişmesi ve doğal kaynakların bilinçsiz kullanılması sonucu doğanın dengesi bozulmuş ve birçok çevre sorunu ortaya çıkmıştır. Hızlı nüfus artışı, bilinçsiz sanayileşme, düzensiz şehirleşme, doğal kaynakların bilinçsiz kullanılması, nükleer silahlar ve nükleer santral patlamaları, biriktirilmiş suların (barajlardaki suların) taşkınlara neden olması, orman tahribatı ve çığ gibi olaylar doğal denge üzerinde olumsuz etkiler yaparak çevre kirliliğine yani ekosistemlerin bozulmasına yol açan insan kaynaklı faktörlerdir.

1. Çevre Kirliliğinin Nedenleri ve Çevre Korumanın Anlamı

Hızla değişen dünyanın gündeminde 1970’li yılların başından itibaren giderek artan ve insanlığın en büyük ortak sorunu ve ortak endişesi hâline gelmiş olan çevre ve çevrenin bozulması yer almaktadır. Ülkemizde de genellikle nüfus artışı ile birlikte görülen sağlıksız kentleşme, sanayileşme ve hızlı ekonomik gelişme süreci, istenmeyen ancak giderek boyutları büyüyen hava, su ve toprak kirlenmeleri ile gürültü, erozyon gibi diğer çevre sorunlarını meydana getirerek doğal dengelerin bozulmasına yol açmaktadır.

Çevre ve ekonomi zorunlu olarak birbirlerini etkilemektedir. Ekonomik sistemler kaynakları tüketirken aynı zamanda oluşan atıklar nedeniyle global çevreye etki etmektedir. Dolayısıyla çevre ile ekonomi arasında bir bağlılık mevcuttur; ekonomiyi yönetme biçimi çevreyi değiştirmekte bunun yanında ekonominin başarıya ulaşmasında çevresel niteliklerin büyük etkisi olmaktadır. Ekonomik faa-

liyetler kıt olan kaynaklar kullanılarak insan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gerçekleştirilirken, doğal kaynakların bozulması ve hızla azalması ile kaynaklarla ihtiyaçlar arasında dengesizlik artmaktadır. Ekonominin temel amacı olan insan refahını artırmak için belli bir düzeyde kaliteli çevre gereklidir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çevre ve ekonominin karşılıklı etkileşimi bir kısır döngü içerisinde gerçekleşmektedir. Ekonominin çevre üzerindeki etkisi, kirlenme ve kaynakların azalması iken, çevrenin kirlenmesinin de ekonomi üzerinde çeşitli etkileri olmaktadır. Bunlardan biri, kirliliğin azaltılması için yapılan çevre harcamalarının ekonomiye getireceği yüküdür. Bu da doğal olarak refah azalışına neden olmaktadır. Ayrıca mali kaynakların çevresel bozulmaları ve kirliliği düzeltmede kullanılması, bu kaynakların daha başka verimli alanlarda kullanılma olanağını ortadan kaldırmaktadır. Bunun yanında çevresel sorunların insan sağlığına olumsuz etkileri nedeniyle, sağlıklı iş gücü azalmakta dolayısıyla bu durum da yine ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir. Ekilebilecek alanların azalması, toprak kirliliği nedeniyle kaliteli ürün yetiştirilememesi de ülke ekonomisini olumsuz yönde etkileyecek başlıca problemlerdendir.

Fotoğraf 6.11: Çevre kirliliği çözülmesi gereken başlıca sorunlardandır.

Türkiye’de; kentsel çevre, doğal kaynaklar, deniz ve kıyı kaynakları, doğal ve insan kaynaklı tehlikeler ile öncelikli coğrafi alanları kapsayan durum ve eğilimler, konular ve nedenler şu şekilde özetlenebilir:

1.1. Hava Kalitesi

Türkiye’de bazı sanayi bölgeleri yanında hava kirliliği büyük şehirlerde son yıllarda ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Ancak kentsel hava kalitesi ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Çünkü şehirlerimizin çoğunda sadece partikül madde ölçümleri düzenli olarak yapılmaktadır. Türkiye’nin evsel kullanım için tüketilen ana enerji kaynakları petrol, linyit ve odundur, bunlar ise hava kirliliğinin başlıca nedenleridir.

Türkiye’de hava kirliliği genel olarak; kalitesiz yakıtların ısıtmada kullanıldığı konutlardan, çeşitli endüstriyel tesislerden, motorlu araçlardan ve atmosferik şartlardan kaynaklanmaktadır. Ülkemizde linyit rezervleri zengin olmasına rağmen, düşük vasıflı olması ve hiçbir iyileştirme işlemi yapılmadan ısıtıcılarda kullanılması, bunun yanında yakma tekniklerine uygun olmayan yöntemlerle sanayide ve konutlarda yakılması, hava kirliliğinin en önemli sebeplerinden biridir.

Fotoğraf 6.12: Hava kalitesi artırılmalıdır.

Sanayiden kaynaklanan hava kirliliği temelde; yanlış yer seçimi, yeterli teknik tedbirler alınmadan katı atık, gaz ve tozların atmosfere bırakılması, yanlış, eski veya eksik teknolojilerin seçiminden kaynaklanmaktadır.

Kentlerde yoğun nüfus artışı sonucunda oluşan çarpık kentleşme, ısıtmada kullanılan kalitesiz yakıt, kentlerdeki trafik yoğunluğu hava kirliliğinin önemli sebeplerindendir.

1.2. Su ve Atık Su

Su kirliliği; evsel ve endüstriyel sıvı atıkların, arıtmaksızın su ortamlarına boşaltılmaları ve tarımda verimi arttırmak için kullanılan gübreleler ile zirai mücadele amacıyla kullanılan ilaçların, su ortamlarına taşınmaları gibi sebeplerle meydana gelmektedir.

Su kaynaklarının kirliliği, su kaynaklarının kullanılmasını bozacak veya zarar verme derecesinde kalitesini düşürecek biçimde suyun içerisinde organik, inorganik, radyoaktif veya biyolojik herhangi bir maddenin bulunmasıdır.

Ülkemizin üç tarafı denizlerle çevrilmiş olduğundan, deniz kirliliği çeşitli alanlarda önem kazanmaktadır. Denizlerin alıcı ortam olarak kullanılmaları, taşımacılık, turizm amacıyla kullanımı, atık maddelerin arıtmadan veya kısmen arıtılarak alıcı ortama verilmesi, deniz kazalarından meydana gelen özellikle petrol akıntıları, akarsulardan denizlere ulaşan evsel, endüstriyel ve tarımsal atıklar denizlerin kirlenmesine sebep olmaktadır.

Fotoğraf 6.13: Denizler, göller ve akarsular alıcı ortam olarak kullanılmamalıdır.

1.3. Diğer Çevre Sorunları

Türkiye’de son yıllarda özellikle büyük şehirlerde ve turistik yörelerde katı atık ve artıklar bir çevre kirliliği olarak gündeme gelmektedir. Kimyasallar diğer bir çevre sorunudur. Çeşitli yollarla tabiata verilen kimyasal maddeler tüm canlılar üzerinde ciddi boyutlara varan olumsuz etkiler meydana getirmektedir.

Yeşil alanların, şehirlerin nüfus artışına göre geliştirilmemiş olması da ayrı bir çevre sorunu olup Türkiye’de kişi başına düşen yeşil alan payı, dünya standartlarının çok gerisindedir. Ayrıca şehirlerde kırsal kesimden göç ile gelen hızlı nüfus artışından doğan konut ihtiyacı ise altyapısız ve plansız yapılaşmayı doğurmakta, bu durum çarpık kentleşme beraberinde kanalizasyon, içme suyu temini, çöp ve yeni çevre sorunları meydana getirmektedir.

Şehirlerimizde çöp toplama ve depolama sahalarının seçimi plansız ve gelişigüzel yapılmakta, geri kazanılacak birçok kâğıt, cam, plastik, teneke vb. malzemeler yeteri kadar ayrılmamakta, depolama alanlarında büyük sorunlar yaşanmaktadır.

1.4. Gürültü Kirliliği

Gürültü kirliliği yapısı gereği kentsel olan ayrı bir sorun alanı oluşturmaktadır. Türkiye’de trafik aşırı gürültünün kaynaklarıdır. Bunu inşaat işlerinden, sınıî gürültüden, hava trafiğinden ve demiryolu trafiğinden kaynaklanan gürültü izlemektedir. Aşırı gürültünün başlıca nedenleri:

- Mevcut gürültü yönetmeliğinin uygulanmaması,
- Aşırı gürültünün yarattığı risklerle ilgili olarak toplumun fazla bilinçli olmaması,
- Gürültü çıkarılmasının kontrol edilmemesi,
- Öncelikli gürültü kirliliği sorunlarının belirlenmesi ve önlenmesi için gerekli yerel kapasitenin olmaması,
- Daha yüksek düzeyde yol gürültüsüne neden olan kötü planlanmış trafik akışı olarak açıklanabilir.

Resim 6.5: Türkiye'nin yaşam kalitesi artırılmalıdır.

1.5. Toprak

Türkiye'nin en önemli doğal kaynaklarından biri de toprağıdır. Türkiye'nin gerçek yüzölçümü 814.578 km² olup ülke topraklarının ekilebilir ve kullanılan arazisi ise 27,9 milyon hektardır. Bu miktar arazinin yaklaşık 4 milyon hektarı sulanabilmektedir. Ekilebilir toprak kalınlığının 20-50 cm arası

humus tabakasıdır. Böyle ekilebilir bir tabakanın oluşması için binlerce yıl geçmesi gerekmektedir. Bu durum ise toprağın ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Topraklar insan biyosferinin en önemli ögesidir. Topraklarda meydana gelebilecek tüm olumsuz değişimler, insan yaşamını önemli ölçüde etkileyecek güce sahiptir.

Türkiye'de toplam arazi yüzeyinin yaklaşık %79'u çeşitli şiddette toprak erozyonuna maruz bulunmaktadır. Bu oran işlenen arazinin %73'ü için geçerlidir. Öncelikli tarım arazilerinin yaklaşık %68'i erozyona eğilimlidir. Akarsu yatağı erozyonu 57,1 milyon hektarlık alanı etkilerken, rüzgâr erozyonu 466.000 hektarlık bir alanı da bozmaktadır. Sonuç olarak yılda yaklaşık 500 milyon ton toprak erozyonla taşınmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'deki en önemli ve en acil çevre sorunlarından biri erozyondur.

Türkiye'deki tarım arazisi kullanımı tüm arazi varlığının yalnızca %24'ünün (19,3 milyon hektar) tarıma uygun olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni Türkiye'deki toprağın derinliğinin çok fazla olmamasıdır. Toprağın %64'ü işlenememektedir. Ayrıca işlenebilir arazinin bölgesel dağılımı açısından bir dengesizlik vardır. GAP Bölgesi'nde meydana gelen tarımsal gelişme eğilimlerinden dolayı bu bölgenin çevre açısından özellikle dikkate alınması gerekmektedir.

Ürün artışını amaçlayan tarım politikaları bir yanda tarımsal üretim kompozisyonunu değiştirmiş, diğer yandan tarımsal girdi kullanımının artmasına neden olmuştur. Bu önemli değişikliklerin her ikisi de çevre sorunlarına yol açmıştır. Kimyasal gübre ve pestisit kullanımının artışı doğrultusunda, tarım makinelerinde de yapısal köklü değişiklik yaşanmıştır. Ancak bu girdilerin etkin ve kontrollü kullanılması için gösterilen çabalar tam anlamıyla başarılı olmamıştır. Bu gelişmelerin ve karşı önlemlerin alınmaması sonucunda; Türkiye'deki tüm ekili arazinin %83'ü çeşitli çevre sorunları ile karşı karşıyadır.

Tarımsal girdilerin bu etkilerine ek olarak;

- Tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanılması,
- Endüstriyel kirliliğin artması,
- Ormanların bilinçsizce yok edilmesi de diğer çevre problemlerindedir.

Tarım topraklarının sorunları her geçen gün artmaktadır. Türkiye'de mera ve otlakların kalitesi ile miktarı bölgelere göre büyük oranda değişmektedir. Bunun yanında, toprağın hatalı işlenmesi, arazilerin amaç dışında kullanılması ve miras yoluyla aşırı bölünmesi, açlık tehlikesini hızlandıracak başlıca unsurlardır.

2. Küresel Isınma

İnsanlar tarafından atmosfere salınan gazların sera etkisi yaratması sonucunda dünya yüzeyinde sıcaklığın artmasına **küresel ısınma** denir. Küresel ısınma ve buna bağlı olarak meydana gelen iklim değişikliği; artan enerji tüketimi, kentleşme ve ormansızlaşma gibi insan kaynaklı olumsuzlukları ortaya çıkarır. Küresel ısınmanın başlıca nedeni olan sera gazlarının oluşumunda enerji üretim ve tüketiminin %36, endüstriyel faaliyetlerin %24, ormancılığın %18, tarımsal etkinliklerin %9 ve diğer kaynakların %3 payı vardır. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere, küresel ısınma ve iklim değişikliği olgularının incelenmesinde enerji üretim ve tüketimi stratejik bir noktadadır. Türkiye'nin de bu değişimlerden etkilenmesi kaçınılmazdır.

Küresel sıcaklıklardaki bu artışların da toplam su döngüsünün değişmesi, kara ve deniz buzullarının erimesi ya da azalması, deniz seviyesinin yükselmesi, kıyı ekosistemlerinin olumsuz etkilenmesi, kuraklık ve sellerde artış, tarım ve mera bölgelerinde azalma, iklim kuşaklarının yer değiştirmesi gibi ekolojik sistemleri ve insan yaşamını doğrudan etkileyecek önemli değişikliklere neden olabileceği, bilim adamlarınca yapılan araştırmalar sonucu oluşturulan senaryolarda görülmektedir. Öte yandan,

küresel iklim değişikliği ve enerji kaynaklarının tüketimine ilişkin bugüne kadar yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak, enerji kullanımının küresel ısınma dolayısıyla iklim değişikliğine etkileri ve bu etkilerin azaltılması için uygulanması gereken önlemler ile üretilecek politikalar ekseninde yürütülmüştür. Oysa enerji ihtiyacının karşılanması için tüketilen enerji kaynaklarının iklim değişikliğine etkileri kadar, iklim değişikliğinin de enerji kaynaklarının varlığını ve tüketim oranını etkilemesi beklenmelidir. Bu etkilenme, gerek küresel ısınmadan kaynaklı enerji ihtiyacının gerekse tüketime sunulacak enerji kaynaklarının niteliğinde ve niceliğinde ortaya çıkabilecek değişimlerdir. Türkiye’nin de maruz kalacağı bu olumsuz değişiklikler nedeniyle; bakanlıkların, ilgili kurum ve kuruluşların, küresel ısınma ve iklim değişikliğinden ülkenin enerji kaynaklarının ne yönde ve ne düzeyde etkileneceğini öngören çalışmalara ağırlık vermesi gerekir. Buna paralel olarak enerji talebinde oluşacak mevsimsel değişimleri doğru verilerle belirlemesi gereklilikten öte bir zorunluluk durumuna gelmiştir. Ancak bu şekilde oluşturulan politikalar ve yapılacak yatırımlar ülkenin geleceğe yönelik enerji ihtiyacını karşılayacak ve enerji güvenliğini sağlayacaktır.

Proje

Çevre, çevre kirliliği, küresel ısınma vb. konularla ilgili bir kompozisyon hazırlayarak sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız. Bu problemlerin çözümü ile ilgili neler yapılabileceği konusunda bir proje hazırlayınız.

Ders İçi Etkinlik

Bulduğunuz bölgedeki çevre kuruluşlarından bir çevre uzmanını okulunuza davet ederek çevreye karşı duyarlı bir vatandaş olmak için yapılması gerekenler hakkında bilgi edininiz.

G. SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME

Sürdürülebilir gelişme (sürdürülebilir kalkınma); insan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına ve kalkınmasına imkân verecek şekilde bugünün ve geleceğin yaşamını ve kalkınmasını programlama demektir. Sosyal, çevresel, ekonomik, mekânsal ve kültürel boyutları olan sürdürülebilir gelişme; ekonomik büyüme ve refah seviyesini yükseltme çabalarını, çevreyi ve yeryüzündeki tüm insanların yaşam kalitesini koruyarak gerçekleştirme yöntemidir. Sürdürülebilir gelişme olgusunun merkezinde insanlar yer almaktadır. Bu olgu; yaşayan ve gelecekte yaşayacak olan tüm insanların, mevcut çevresel sınırlar dâhilinde, sosyal ve ekonomik gelişmeye adil olarak katılmalarını sağlayabilmek için gerekli olan üretim ve tüketim tarzlarındaki değişimlerle ilgilidir.

Çevresel, ekonomik ve sosyal düzenlemelerde devamlılık sağlandığı takdirde sürdürülebilir gelişme gerçekleşebilmektedir. Yenilenemeyen enerji kaynakları yerine yenilenebilir kaynakların verimli kullanımı ve doğaya karşı sorumlu davranılması, çevresel sürdürülebilirliğin ihtiyaçlarını oluşturmaktadır. Doğal enerjinin verimli kullanımı ülke ekonomisinin gelişmesine yardımcı olur. İnsanların çevreye duyarlı yaşamaları sağlıklı toplumların oluşmasını sağlar. Sağlıklı toplumların ekonomik refah içinde yaşantısı ise sosyal sürdürülebilirlik olarak adlandırılır.

Sürdürülebilir gelişme kavramının temelleri 1972’de Stockholm’de (İsveç) yapılan “İnsan Çevresi Konferansı” sırasında atılmıştır. Stockholm Bildirgesi’nde, çevrenin taşıma kapasitesine dikkat çeken, kaynak kullanımında kuşaklar arası adaleti gözeten, ekonomik ve sosyal gelişmenin çevre ile bağlantısını kuran ve kalkınma ile çevrenin birlikteliğini vurgulayan ilkeler bu kavramın temel dayanaklarını oluşturmaktadır. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayımlanan “Ortak Geleceğimiz” başlıklı raporda, giderek ağırlaşan çevresel sorunlar karşısında, insanlığın çıkış yolu olarak çevresel gelişme ile ekonomik kalkınma arasındaki yaşamsal köprünün kurulması ve gelişmenin sürdürülebilir olması gösterilmektedir. Coğrafya dersinin Çevre ve Toplum ünitesinde “Dünyamızda Neler Oluyor?” başlığı altında karşı karşıya kalınan afetler hakkında bilgi verilmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma kavramından çıkarılabilecek çevre ve kalkınma politikalarının başlıca amaçları;

- Büyümeyi canlandırmak,
- Büyümenin kalitesini değiştirmek,
- Temel insan ihtiyaçlarını karşılamak,
- Sürdürülebilir bir nüfus düzeyini garantiye almak,
- Kaynak tabanını korumak ve zenginleştirmek,
- Teknolojiyi yeniden yönlendirmek ve riski yönetmek,
- Karar vermede çevre ve ekonomiyi birleştirmektir.

Sürdürülebilir gelişme kavramından şu andaki mevcut kaynakların korunması anlaşılmamalı, gelişme devam ettikçe, bunu sağlayan doğal kaynak bileşiminde de değişimler beklenmelidir. Kaynakların bugünkü neslin ihtiyaçlarını karşılamaları sağlanırken gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını yeterince karşılayabilmeleri için imkân sağlamalıdır.

Sürdürülebilir gelişme yalnızca ekonomik büyüme kavramını içermez. Aynı zamanda büyümenin kalitesini değiştirmek amacını güder. Çevre ve ekonomi olumlu ya da olumsuz şekillerde karşılıklı etkileşim içerisindedir. Bu karşılıklı etkileşim çevresel kalitenin yükselmesiyle beraber insanlığın ihtiyaçlarının karşılanacağı ve ekonomik gelişmenin artacağı bir ortak çözümü bulmak durumundadır. Çünkü herhangi birinde yaşanacak sorunların telafisi güç olmaktadır. Bu nedenle büyüme tek başına belirleyici unsur değildir. Büyümenin sağlanıp sağlanmadığından daha da önemli konu nasıl ve ne pahasına sağlandığıdır. Günümüzde de sürdürülebilir gelişme kavramının kapsamı kalite arayışı ile beraber genişlemektedir. Sürdürülebilir gelişme; sadece ekonomik büyümeyi değil, ekonomi, eğitim, çevre, kamu yönetimi, sağlık, konut, nüfus, güvenlik, doğal kaynaklar, ulaşım vb. konularda iyi ve kaliteli mal ve hizmet anlayışıyla sürdürülebilir gelişmeden, sürdürülebilir toplumsal yaşam kavramına hızla yaklaşmaktadır. Bu anlamda bazı kurumlar sürdürülebilir gelişmenin takipçisi durumundadır. Örneğin 1992 yılında Rio de Janeiro’da (Brezilya) 170’den fazla ülkenin imzaladığı anlaşmalarda iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik ve ormanlarla ilgili düzenlemelerin bir plan çerçevesinde 21. yüzyılda da planlanması düşünülmüştür. Birleşmiş Milletler Yeryüzü Gözlem Programı çerçevesinde ise temiz hava, atıklar, bio teknolojik riskler, bio çeşitlilik, yaşam kalitesi, atmosferin kalitesi, okyanuslar ve sahilleri gibi konularda gözlemler yapılmaktadır. Yine Birleşmiş Milletler Kalkınma Gözlem programında ise Bolivya, Kosta Rika, Fas, Tunus, Güney Afrika, Malezya, Ukrayna gibi ülkelerde pilot projeler uygulanmakta ve sürdürülebilir gelişme ilkelerine uygun plan ve programlar yapılmaktadır. Dünya Gözlem Enstitüsü, ortak gelecek için ekolojik ve ekonomik konularda araştırmalar yapmaktadır.

Sürdürülebilir bir gelişmenin sağlanmasına ilişkin olarak yürütülen tartışmalarda fikir birliğine varılan en önemli husus, gelişme ile ilgili sorunlara ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere, birincil öneme sahip tüm boyutları ile bütünsel bir yaklaşımın gerekliliğidir. Yakın zamana kadar, gelişmenin sağlanması ile ilgili sorunlar sadece ekonomik boyutu ile ele alınmaktaydı. Sürdürülebilir gelişme kavramı, günümüzde artık sürdürülmesi mümkün olmayan bu düşünce biçimine tepki olarak ortaya atılmıştır. 90’lı yıllarda doğan ve giderek artan bir önem kazanan bu yeni kavram, ekonomi, çevre ve sosyal refah olmak üzere üç boyutta sürdürülebilirliği kapsamakta olup birbirini tamamlayan farklı boyutlar arasındaki ilişkiyi ve bunlar arasında denge kurmak zorunluluğunu ifade etmektedir. Türkiye’de ve dünyada yaşanan kuraklık, sel gibi aşırı iklim olaylarına dünyadaki sera gazlarının artışı ile birlikte küresel ortalama sıcaklıklarının yükselmesi ve bunun da iklim değişikliklerine neden olması başlıca etkindir. Bu nedenle iklim değişikliğinin geri döndürülemez sonuçlarından kaçınabilmek için küresel bir işbirliği içerisinde hareket etmek zorunluluk halini almıştır.

Enerji, sürdürülebilir gelişmenin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarının tümü ile yakından ilgili bir unsurdur. Bu nedenle enerji arz güvenliğinin sağlanması, uluslararası politikadaki baş aktörlerin hayati ilgi alanlarından biridir. Sürdürülebilir bir gelişmenin sağlanması, yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve ekonomik ya da üretime yönelik etkinliklerin gerçekleştirilebilmesi için, gerek nüfus artışı gerekse ekonomik büyüme nedeniyle her geçen gün artan enerji ihtiyaçlarının karşılanması zorunludur. Ancak günümüzde enerji üretim ve tüketim süreçlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkileri de yadsınamaz boyutlara erişmiştir. Bugün, insan etkinlikleri ile yılda 29 milyar ton karbon dioksit atmosfere salınmakta ve bunun 23 milyar tonu fosil yakıtlı yanma ve sanayiden kaynaklanmaktadır. Nükleer santrallerden kaynaklanan kullanılmış yakıtların hızla artmasına karşın, atıkların depolanmasına ilişkin kalıcı bir çözüm hâlâ bulunamamıştır. Tehlikenin gerçek boyutunu ortaya koyan Çernobil felaketinden sonra işletme güvenliğine ilişkin kriterlerin yeniden gözden geçirilmesi zorunluluğu doğmuştur. Küresel ısınma ile iklim değişikliği tehlikesi ve radyolojik riskler hızla büyümektedir. Bu nedenle sürdürülebilir gelişme gündeminde enerji politikalarının belirlenmesinde çevresel faktörler oldukça baskın hâle gelmiştir.

Enerji arz güvenliğinin sağlanması için geliştirilen güncel küresel enerji politikaları; sürdürülebilir gelişmenin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları arasında denge kurulmasını, enerji sistemleri ile ona bağlı ekonomik, sosyal ve çevresel sistemlere ciddi sekte vurabilecek durumlardan kaçınmak için esnekliğin geliştirilmesini ve risk yönetimini sağlamalıdır. Çağdaş enerji politikalarının belirlenmesi üç aşamada ele alınmaktadır:

İlk aşamada, çevre güvenliğini zedelemeyen düşük maliyette enerji arzını ve risk dağılımını sağlayarak arzın sürekliliğini teminat altına alacak temel hedefler belirlenmektedir.

İkinci aşamada, belirlenen temel hedeflere ulaşabilmek için uygulanacak politikalar saptanmakta, yerli ve ithal enerji kaynakları ile farklı teknolojilerin uygun bir karışımı ekonomik, çevresel ve jeopolitik etkenler arasında dengeyi sağlayacak şekilde geliştirilmektedir.

Üçüncü aşamada ise belirlenen enerji politikalarını destekleyecek vergilendirme, teşvikler ve yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gibi çeşitli siyasi araçlar devreye konulmaktadır.

Ders Dışı Etkinlik

“Çevreye zarar vermeden kalkınma gerçekleştirilebilir mi?” konulu, günlük yaşantıdan örneklerin de yer aldığı bir sunu hazırlayarak sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

VI. TEST

1. Aşağıdakilerden hangisi ülkemizin başlıca sorunlarından sayılmaz?

- A) Yüksek enflasyon
- B) İşsizlik
- C) Verim düşüklüğü
- D) Gelir dağılımı bozukluğu
- E) Yeterli konut bulunmaması

2. Aşağıdakilerden hangisi ülkemizdeki işsizlik sorununun başlıca nedenlerinden değildir?

- A) Bölgelerarası gelişme farklılıkları
- B) Yatırım politikalarındaki olumsuzluklar
- C) Eğitim politikasındaki sorunlar
- D) İstikrarlı kentleşme
- E) Siyasi ve ekonomik istikrarsızlık

3. Aşağıdakilerden hangisi verimliliği etkilemez?

- A) Ekonomik istikrar
- B) Sosyal etkinlikler
- C) Piyasa dengesi
- D) Yatırım
- E) Ücretler

4. Bir ülkede belirli dönemler içinde üretilen gelirin fertler, fertlerden oluşan gruplar veya üretim faktörleri arasında bölünmesine verilen ad aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Verimlilik
- B) İstihdam
- C) Gelir dağılımı
- D) İşsizlik
- E) Üretim

5. Millî gelirin ülkedeki farklı bölgelerde yaşayan kişilere göre dağılımına verilen ad aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Kişisel gelir dağılımı
- B) Fonksiyonel gelir dağılımı
- C) Sektörel gelir dağılımı
- D) Bölgesel gelir dağılımı
- E) Grupsal gelir dağılımı

6. Aşağıdakilerden hangisi gelir dağılımında ki adaletsizliğin çözümüne katkıda bulunmaz?

- A) Nüfus artış hızı düşürülmesi
- B) Kır-kent arasında mevcut olan eğitimdeki kalite farklılıklarının giderilmesi
- C) Kentlerdeki baskıyı arttırmayacak şekilde, kırsal alanlarda tarıma dayalı sanayi kuruluşlarının kurulması
- D) İş gücünün, emek piyasasından uzak kalması
- E) Piyasada rekabetin etkin olmasının sağlanması

7. İnsan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına ve kalkınmasına imkân verecek şekilde bugünün ve geleceğin yaşamını ve kalkınmasını programlamaya verilen ad aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Gelir dağılımı
- B) Sürdürülebilir gelişme
- C) Verimlilik
- D) Sosyal sürdürülebilirlik
- E) Sosyal sorumluluk

8. Mülkiyeti ve yönetimi kamuya ait olan iktisadi üretim birimlerinin özel sektöre devrine verilen ad aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Kamulaştırma
- B) Özelleştirme
- C) El koyma
- D) Kurumlaştırma
- E) Çalıştırma

9. Aşağıdakilerden hangisi sürdürülebilir gelişmenin başlıca amaçlarından değildir?

- A) Büyümeyi canlandırmak
- B) Büyümenin kalitesini değiştirmek
- C) Temel insan ihtiyaçlarını karşılamak
- D) Sürdürülebilir bir nüfus düzeyini garantiye almak
- E) Her türlü olumsuzluğa rağmen büyümeyi sağlamak

10. İnsanlar tarafından atmosfere salınan gazların sera etkisi yaratması sonucunda dünya yüzünde sıcaklığın artmasına verilen ad aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Küresel ısınma
- B) Ozon tabakasının delinmesi
- C) Erozyon
- D) Kuraklık
- E) Doğal ayıklanma

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

Öz değerlendirme formu ünitenin sonunda neleri ne kadar öğrendiğinizi değerlendirmeniz için hazırlanmıştır. Bunu yapabilmek için aşağıdaki seçeneklerden size en uygun olanını işaretleyiniz. Değerlendirme sonunda “Kısmen” ya da “Hayır” cevaplarınız fazla ise üniteyi tekrar gözden geçiriniz.

ÖZ DEĞERLENDİRME	DERECELER		
	Evet	Kısmen	Hayır
Bu ünite ile ilgili temel kavramları öğrendim.			
Etkinliklerinden yeterince faydalandım.			
Ders dışı etkinliklerde verilen çalışmaları yaptım.			
Anlamadığım yerde sorular sordum.			
Çalışmalarımda zamanı doğru kullandım.			
Çalışmalarım sırasında gerekli materyalleri yeterince kullandım.			
Gereken yerde arkadaşlarımla grup çalışması yaptım.			
Ünite sonundaki testlere doğru cevap verdim.			

CEVAP ANAHTARI

I. TEST		II. TEST		III. TEST	
1.	C	1.	A	1.	C
2.	B	2.	B	2.	B
3.	A	3.	D	3.	E
4.	E	4.	C	4.	C
5.	D	5.	E	5.	D
6.	B	6.	D	6.	A
7.	D	7.	A	7.	A
8.	A	8.	C	8.	C
9.	A	9.	B	9.	A
		10.	A	10.	E

IV. TEST		V. TEST	
1.	A	1.	B
2.	B	2.	A
3.	E	3.	E
4.	D	4.	E
5.	C	5.	D
6.	A	6.	A
7.	A	7.	D
8.	E	8.	E
9.	D	9.	C
10.	B	10.	A

VI. TEST	
1.	E
2.	D
3.	B
4.	C
5.	D
6.	D
7.	B
8.	B
9.	E
10.	A

A

adaptasyon: Uyarlama.

agresif: Saldırgan.

aidiyet: 1. İlişkinlik. 2. İlgî.

alternatif: Seçenek.

analist: Çözümleyici.

analitik: Çözümlemeli.

antropoloji: İnsanın kökenini, evrimini, biyolojik özelliklerini, toplumsal ve kültürel yönlerini inceleyen bilim, insan bilimi.

atıl: 1. Tembel. 2. İşsiz, aylak. 3. Etkisiz, işe yaramaz. 4. Süreduran.

avans: 1. Öndelik. 2. Oyunda zayıf tarafa önceden verilen geçici üstünlük.

azami: En çok, en üst, en büyük, en yüksek (derece, nicelik).

B

banker: 1. Banka sahibi kişi. 2. Bankaların dışında, yasal olarak para, altın, döviz ve taşınır değer gibi varlıkların alım satımıyla uğraşan kişi.

banknot: Kâğıt para.

beşeri: İnsanoğlu ile ilgili.

bilanço: Bir kuruluşun, bir ticarethanenin belirli bir dönem sonundaki veya belirli bir gündeki taşınır ve taşınmaz varlıkları ile bunları sağlamak için kullanılan öz ve yabancı kaynakları dengeli olarak gösteren çizelge, dengelem.

bimetalizm: Dolaşımdaki para biriminin aralarında sabit bir resmi değişim oranı bulunan belirli ağırlık ve ayarda altın ve gümüşle temsil edildiği para sistemi.

biyosfer: Üzerinde hayat olan yeryüzü bölgesi.

biyoteknoloji: Canlı hücreleri ve mikroorganizmaları kullanarak biyolojik tekniklerle endüstri ve tıp alanında kullanmak üzere materyal üretimi. Antibiyotik, şarap ve peynir üretiminin bakteri ve mantarlar aracılığı ile yapılması.

broker: Borsa simsarı. Müşteri ile borsa acenteleri arasında menkul değerlerin alım satımına aracılık eden gerçek veya tüzel kişi.

C-Ç

cari: Olagelen, geçerli, yürürlükte olan.

CE: Avrupa Birliğinin teknik mevzuat uyumu çerçevesinde malların serbest dolaşımının tam anlamıyla sağlanması amacıyla ürünlerin serbest dolaşımının tam anlamıyla sağlanması amacıyla ürünlerin teknik yapılarına ilişkin mevzuatı daha basit ve genel hale getirmek için 1985 yılında benimsediği Yeni Yaklaşım Politikası kapsamında hazırlanan Yeni Yaklaşım Direktifleri kapsamına giren ürünlerin bu direktiflere uygun olduğunu ve gerekli bütün uygunluk değerlendirme faaliyetlerinden geçtiğini sağlık, güvenlik ve tüketicinin ve çevrenin korunması gerçekliklerine uygunluğunu gösteren ve Conformance' Europe'enne kelimelerinin baş harflerinden oluşan bir Birlik işareti.

D

darboğaz: 1.Piyasalarda üretimin, kredilerin, döviz imkânlarının, sürümün, ham madde arzının ve malzeme stoklarının gereksinim düzeyi altına düştüğü sıkıntılı durum. 2. Toplumun, çözümlenmesinde güçlüklerle karşılaştığı bunalımlı durum.

departman: Bir iş yeri, okul veya üniversitenin herhangi bir bilim ve uzmanlık dalında eğitim sağlayan alt birimlerinden her biri, bölüm.

devalüasyon: Sabit kur rejiminde; resmi kurun yükseltilmesi, yani ulusal paranın diğer ulusal paralar karşısında değerinin düşürülmesi. Değer yitirme.

diferansiyel rant: 1. Farklılık rantı. 2. İşlenebilir ve kullanılabilir toprak parçalarının, kimyasal ve tarımsal özelliklerindeki, coğrafi konumlarındaki, ham madde sağlama ve sürüm merkezlerine olan uzaklıklarındaki farklar nedeniyle beliren rant türü.

dikte: 1. Bir başkasına o anda söyleyerek yazdırma, yazdırım. 2. Bu biçimde yazdırılan şey.

dinamizm: Davranışları canlı ve hareketli olan canlının özelliği.

doktrin: Öğreti.

döviz: 1. Ülkeler arası ödemelerde kullanılacak para, çek, poliçe vb. her türlü ödeme aracı. 2.Yabancı ülke parası. 3. Herhangi bir konuyu tanıtma, duyurma, propaganda yapma amacıyla üzerine yazı yazılmış bez veya karton.

durağan: 1. Yerini değiştirmeyen, yerli, hareketsiz, sabit. 2. Etkin olmayan, gelişmemiş. 3. Akışmaz.

düşük mal: Gelir arttığında talebi azalan mal.

E

efektif: 1. Bankacılıkta nakit para. 2. Banknot ve metal para. 3. Merkez Bankası tarafından alım satımı yapılan ve Türk lirası olarak kurları belirlenen yabancı ülke parası.

ekolojik: Ekolojiyle ilgili olan.

empoze: Zorla benimsetilmiş, kabul ettirilmiş olan.

endemik: 1. Sadece bir bölgede yetişen veya yaşayan (bitki, hayvan). 2. Belli bir bölgede salgın olmaksızın sık görülen (hastalık).

enflasyon: 1. Para şişkinliği. 2. Gereğinden fazla artış, şişkinlik.3. Pahalılık.

enformasyon: 1. Danışma, tanıtma. 2. Haber alma, haber verme, haberleşme.

enstrüman: 1. Çalgı. 2. Mali belge.

enternasyonal: Uluslararası.

erozyon: 1. Ekolojik faktörler nedeniyle toprağın verimli tabakasının bulunduğu yerden, su, rüzgâr, dalga ve buz gibi etkenlerle taşınması. 2. Değer veya saygınlık kaybetme.

eş güdüm: Belirli amaçlar için bütünleşen bilişim dizgeleri ya da çalışma takımları arasında, uyumun sağlanması ve ilişkilerin, en yüksek toplam verimi en kolay biçimde sağlayacak bir düzen içerisinde gelişebilmesi için iş ve eylem birliği gütmeye.

F

faktör: Etmen, etken.

faktöring: Alacaklandırma.

fason: Malzemesi marka sahibi tarafından karşılanarak başka bir firmaya yaptırılan mal.

feodalite: Derebeylik.

fiilen: 1. Gerçekten. 2. Gerçekten yaparak, çalışarak.

filigran: Suyolu. Su damgası.

finans: 1. Para, mal. 2. Mali işler.

finansman: Bir girişime işleyebilmesi, gelişebilmesi için gereken para ve krediyi sağlama işi.

firma: Tüzel kişiliği olsun olmasın bir ekonomik etkinlik birimi.

fizyokrasi: İktisadi ve sosyal yaşamda kendiliğinden işleyen doğal bir düzenin bulunduğunu; devletin temel rolünün bu düzeni korumak olması gerektiğini savunan; servetin değişimden değil üretim sürecinden kaynaklandığını düşünen ve net ürünün yalnızca tarım kesimi tarafından yapıldığını ileri süren ve 18. yüzyılda Fransa'da gelişen, önderliğini Dr. F. Quesnay'in yaptığı iktisadi düşünce sistemi.

fizyolojik: 1. Fizyoloji ile ilgili, vücutla ilgili. 2. Normal, doğal olarak işleyen.

flora: Bir bölgenin bitki örtüsü topluluğu.

G

gayrimenkul: Arsa, arazi, bina, apartman, işyeri, konut, villa, fabrika vb. değerlerin genel adı..

GDO: Bir canlıdaki genetik özellikleri kopyalanarak bu özellikleri taşımayan bir canlıya aktarılması sonucunda üretilen yeni canlı.

global: 1. Küresel. 2. Toptan.

governör: 1. Devlet bankasını yöneten kimse. 2. Bir kamu kuruluşunu veya özel kuruluşu yöneten kimse.

H

hidrokarbon: Karbon ve hidrojen birleşimi, hidrokarbür.

hiyerarşi: Makam sırası, basamak, derece düzeni, aşama sırası.

homojen: 1. Bağdaşık. 2. Bütün terimleri aynı derecede olan (çok terimli).

hububat: Genellikle buğdaygillerden hasat edilen ürünlere ve onların tohumlarına verilen ad..

humus: Bitkilerin çürümesiyle oluşan koyu renkte organik toprak.

I-İ

ISO 9001: Ürünün geliştirilmesi ve tasarımdan, üretim, ürünün kurulup çalıştırılması ve servis işlemlerine kadar imalatın tüm hususları ile ilgili firmalar için kullanılan kalite güvencesi standartları.

ihraç: 1. Çıkarma, dışarıya atma. 2. Yurt dışına mal satma.

ihracat: Bir ülkenin ürettiği malları başka bir ülkeye veya ülkelere satması, dış satım.

ihtilaf: Ayrılık, anlaşmazlık, aykırılık, uyuşmazlık.

ikame: Yerine koyma, yerine kullanma.

ikame mallar: İhtiyaç halinde birbirlerinin yerine geçebilen aynı tür mallar.

ikamet: Bir yerde oturma, eşleşme.

imtiyaz: Başkalarına tanınmayan özel, kişisel hak veya şart, ayrıcalık.

inovasyon: Farklı, değişik, yeni fikirler geliştirmek ve bunları uygulamak..

israf: Gereksiz yere para, zaman, emek vb.ni harcama, savurganlık, tutumsuzluk.

istihdam: Bir görevde, bir işte kullanma.

istihsal: 1. Çıkarma, elde etme. 2. Üretim.

istikrar: Aynı kararda, biçimde sürme, kararlılık.

istinat: 1. Dayanma, yaslanma. 2. Güvenme, kuvvet alma. 3. Bir şeyi kanıt sayma.

istirak: 1. Ortaklık, ortak olma, paydaşlık. 2. Bir işte yer alma, paydaşlık etme. 3. Bir işe, bir düşünceye katılma, katılım. 4. Katılma.

ithalat: Başka bir ülkeden mal getirme veya satın alma, dış alım.

itibar: 1. Saygınlık. 2. Borç ödemede güvenilir olma durumu, kredi.

ittifak: 1. Anlaşma, uyuşma, bağlaşma. 2. Oy birliği.

J

jeomorfomojik: Yüzey bilimi ile ilgili.

jeopolitik: 1.Coğrafya, ekonomi, nüfus vb.nin bir devletin politikası üzerindeki etkisi. 2. Bir devlette bir bölgede uygulanan politikayla o yerin coğrafyası arasındaki ilişki. 3. Bir devletin saldırgan nitelikteki genişlemesini, ekonomik ve siyasi coğrafya açısından haklı kılmaya yönelik siyasi öğretisi.

jeotermal: Yer kabuğunun iç kısımlarında ısınan sıcak su veya bunlardan elde edilen enerji.

K

kaide: 1. Kural. 2. Bir şeyin yere dayanan bölümü veya bir şeyin üzerine oturtulduğu nesne, ayaklık, duraç, taban, ayaklık.

kalifiye: Nitelikli.

kambiyo: İki ayrı ülke parasının birbiriyle değiştirilmesi.

kâr marjı: Kâr payı.

kategori: Aralarında herhangi bir bakımdan ilgi veya benzerlik bulunan şeylerin tamamı, grup, ulam.

kısıntı: Her türlü gereksinimi karşılamada tutumlu davranma, kısma, azaltma.

klasik: Üzerinden çok zaman geçtiği hâlde değerini yitirmeyen, türünde örnek olarak görülen eser.

kolektif: Birçok kimseyi veya nesneyi içine alan, birçok kişi ve nesnenin bir araya gelmesi sonucu olan, ortaklaşa.

konjonktür: 1. Geçerli durum. 2. Her türlü durumun ve şartın ortaya çıkardığı sonuç.

konvertibl: Bir ülke parasının, döviz piyasalarında başka bir ülke parası ile serbestçe değiştirilebilmesi ve uluslararası ticari işlemlerde değişim aracı olarak kullanılabilmesi.

koordinasyon: Belirli bir amaca ulaşmak için türlü işler arasında bağlantı, ilişki, düzen ve uyum sağlamak..

kota: 1. Bir ülkede ithal edilecek malların çeşitlerini, oranlarını veya miktarlarını gösteren liste. 2. Bir ülkede ithal edilecek mallar için getirilen sınırlama.

kotasyon: Geçer değer. Bir şirkete ait taşınır değerlerin borsada işlem görmesine izin verilmesi.

kozmetik: Cildi ve saçları güzelleştirmeye, canlı tutmaya yarayan her türlü madde.

kriter: Bir yargıya varmak veya değer vermek için başvuru alan ilke, kıstas.

kronik: 1. Olayların birbiri ardınca sıra ile yazıldığı tarih, vakayiname. 2. Süreğen. 3. Uzun süredir bir çözüm getirilmemiş.

kur: 1. Yabancı paraların ulusal para cinsinden değeri. 2. Karşı cinse ilgi göstererek onun hoşuna gitme, gönlünü kazanmaya çalışma.

kur rejimi: Bir ülkenin kendi parasını yabancı ülke paralarıyla değer açısından ne şekilde ilişkilendireceğine ilişkin olarak izleyeceği yöntemle verilen ad.

L

liberal: 1. Hürriyet ve serbestlikle ilgili. 2. Serbest ekonomiden yana olan (kimse, parti vb.), liberalist. 3. Hoşgörülü.

liberasyon: İthalatı serbest bırakma, ithalata konulmuş miktar sınırlamalarını kaldırma.

likidite: 1. Akışkanlık. 2. Döviz, menkul kıymet, gayrimenkul gibi herhangi bir aktifin kısa sürede ve sorunsuz bir şekilde (değer kaybına uğramadan) nakde çevrilebilen, kullanılmaya hazır satın alım gücü.

literatür: 1. Edebiyat. 2. Kaynak.

M

makro: Büyük, geniş, mikro karşıtı.

makul: Akla uygun, akıllıca.

mamur: Bayındır, imar edilmiş.

marjinal: 1. Son birim. 2. Aykırı.

marufiyet: Bilinme, tanınma, belli olma.

maruz: Bir olayın, bir durumun etkisinde veya karşısında bulunan.

materyal: 1. Gereç. 2. Yazılı, sözlü, görüntülü, kaydedilmiş her türlü belge.

mevdan gelir: Bir ülkedeki gelir grupları aşağıdan yukarıya doğru dizildiğinde en ortadaki gelir.

mevhum: Kavram.

mekân: 1. Yer, bulunulan yer. 2. Ev, yurt.

mekanizma: Belli bir sonuca ulaşmak için karmaşık bir biçimde düzenlenmiş organ veya parçalar birleşimi, sistem, düzenek.

menfaat: Çıkar, yarar, fayda.

menkul: Taşınır, bir yerden başka yere taşınabilen.

mensup: Bir kimseyle, bir şeyle ilgisi veya bağıntısı bulunan.

merci: Başvurulacak yer veya makam.

merkantilizm: Ülkenin refahını sahip olduğu altın, gümüş vb. değerli madenlere bağlayan, ülkedeki değerli maden yataklarının işletilmesine önem veren ve ihracatı artırıp ithalatı azaltmaya çalışan iktisat öğretisi.

metalürji: Metal ve alaşımların, cevher veya metal içeren hammaddelerden, kullanım sürecine uygun kalitede üretilmesini, saflaştırılmasını, alaşımlandırılmasını, şekillendirilmesini, korunmasını, insanların ihtiyaçlarına cevap verecek özellikte ve biçimde hazırlanmasını hedef alan bilim ve teknoloji dalı.

metot: Bir amacın gerçekleştirilmesi için izlenen yol ya da usul, yöntem, düzen, tarz.

mevduat: Belli bir süre sonunda veya istenildiğinde çekilmek üzere bankalara faizle yatırılan para, yatırım.

mevzuat: Bir ülkede yürürlükte olan yasa, tüzük, yönetmelik vb.nin bütünü.

mihenk: 1. Mihenk taşı. 2. Birinin değerini, ahlakını anlamaya yarayan ölçüt.

mikro: Küçük, dar, makro karşıtı.

monopol: Her hangi bir malın üretiminin yalnızca tek bir firma tarafından yapılması ve yahut bütün piyasaya tamamen tek bir firmanın hakim olması durumu.

motivasyon: 1. İsteklendirme. 2. Güdüleme.

muasır: Çağdaş.

muayyen: Belirli, bilinen.

muhafaza: Koruma, saklama, korunum.

mutabakat: 1. Uzlaşma. 2. Uygunluk. 3. Uyum.

muteber: Saygın, itibarı olan, hatırı sayılır, sözü geçer.

mübadele: Değişim, değişme, değiş tokuş.

müktesebat: Edinilen, kazanılan bilgiler.

mülkiyet: Kendisinin olan bir şeyi yasa çerçevesinde istediği gibi kullanabilme hakkı.

müteşebbis: Girişimci.

müzakere: Bir konuyla ilgili fikir alışverişinde bulunma, oylaşma.

N

nazariyat: Kuramlar.

neoklasik: Neoklasisizm yanlısı.

nezaret: Bakma, gözetme, gözetim

nezdinde: Yanında, huzurunda, gözetiminde.

nicel: Bir şeyin sayılabilen, ölçülebilen veya azalıp çoğalabilen durumu, kemiyet, miktar.

nihai: İşi sona erdiren, işi kesen, son, sonuncu.

nispi: 1. Birbirine göre (olan), önceki duruma göre. 2. Göreceli.

nitel: 1. Nitelik bakımından. 2. Dış görünüş, renk, tat, biçim gibi sayısal olarak deyimlenemeyen ya da ölçülemeyen özelliklere ilişkin.

nominal: 1. Saymaca. 2. Yazılı.

norm: 1. Yargılama ve değerlendirmenin kendisine göre yapıldığı ölçüt, uyulması gereken kural, düzgü. 2. Önceden belirlenmiş kalıp, düzgü.

normal mal: Gelir arttığında talebi artan mal.

O-Ö

objektif: Nesnel, subjektif karşıtı.

oligopol: Azel piyasasında birbirlerinin üretim kararlarından etkilenen satıcılardan her biri.

optimal: En uygun, en etkili olan.

SÖZLÜK

otomasyon: Endüstride, yönetimde ve bilimsel işlemde insan aracılığı olmadan işlerin otomatik olarak yapılması öz devim.

P

parametre: Bir denklemin katsayılarına giren değişken, nicelik.

parite: İki ülke parasının karşılıklı değeri.

partikül: Sürtünme, bölünme, erozyon, yoğunlaşma ve tam yanmama sonucu oluşan katı ve sıvı tüm küçük parçacıklar.

patent: 1. Buluş belgesi. 2. Uyuşunu belirten belge.

periyodik: 1. Süreli yayın. 2.Süreli.

perspektif: 1. Görünge. 2. Bakış açısı. 3. Nesnelere bir yüzey üzerine görüldükleri gibi çizme sanatı.

pestisit: Zararlılarla savaşta kullanılan öldürücülerin genel adı.

piyasa: Satıcıların mal satmak için bir araya geldiği yer, Pazar.

portföy: Banka, simsar veya bir aracı kuruluşun kendi elinde tuttuğu, istediği gibi tasarruf ettiği menkul değerler toplamı.

potansiyel: Gizli kalmış, henüz varlığı ortaya çıkmamış olan, gizil.

R

rant: 1.Getirim. 2.Üretim faktörlerinden biri olan doğanın üretimden aldığı pay. 3.Kira

rasyonel: Akla uygun, aklın kurallarına dayanan, ölçülü, ussal, hesaplı.

reel: Gerçek.

reeskont: Bir bankanın elinde bulundurduğu, vadesi gelmemiş senetlerin bir başka bankaya iskonto ettirmesi.

refah: Bolluk, varlık ve rahatlık içinde yaşama, gönenç.

reform: Daha iyi duruma getirmek için yapılan değişiklik, düzeltme, düzeltim.

rekabet: Aynı amacı güden kimseler arasındaki çekişme, yarışma, yarış.

reorganizasyon: Yeniden düzenleme.

rezerv: 1. Saklanmış, biriktirilmiş şey. 2. Yedek, ihtiyat. 3. Yatağında veya havzasında bulunduğu hesaplanan, henüz işletilmemiş kömür, demir, petrol vb. 4. Çekince.

S-Ş

sektör: 1. Bölüm, kol, dal, kesim. 2. Aynı işi yapan topluluk.

salahiyettar: Yetkili kişi.

serf: Derebeylik toplum düzeninde toprakla birlikte alınıp satılan köle.

sirayet: 1. Hastalığın başkalarına geçmesi, bulaşması. 2. Yayılma, dağılma

spekülatif: 1. Kurgusal. 2.Saptırcı.

spontane: 1. Anında yapılan 2.Kendiliğinden.

stagflasyon: Bir ekonomide durgunluk ortamında yaşanan enflasyon, diğer bir deyişle işsizlikle enflasyonun birlikte yükselmesi.

statü: 1. Bir kimsenin, bir kurum veya bir toplum içindeki durumu. 2. Kadro bakımından bağlı olduğu durum, pozisyon.

strateji: 1. İzlem. 2. Bir ulusun veya uluslar topluluğunun, barış ve savaşta benimsenen politikalara destek vermek amacıyla politik, ekonomik, psikolojik ve askerî güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatı.

stratejik: 1. İzlemsel. 2. Önemli.

sübvansiyon: Devletin kişi ya da kurumlara mal, para veya hizmet biçiminde yaptığı karşılıksız yardım.

şefkat: Sevecenlik, acıma ve sevgi duygusu.

T

taahhüt: Bir şey yapmayı üstüne alma, üstlenme

tahribat: Yıkıp bozma, harap etme.

tahsil: 1. Parayı alma, toplama. 2. Öğrenim.

talimatname: Yönetmelik.

tamamlayıcı mallar: Belirli bir ihtiyacı karşılamaya yönelik, birlikte kullanılması gereken mallardır. Bu mallardan biri eksik olduğunda, diğer malın kullanımı da imkânsızlaşır.

tanzim: 1. Sıraya koyma, sıralama. 2. Düzenleme, düzen verme, yoluna koyma.

tasarruf: 1. Bir şeyi istediği gibi kullanma yetkisi, kullanım. 2. Tutum. 3. Para biriktirme, artırım.

taşeron: Büyük bir işin bir bölümünü yaptırmayı, asıl müteahhitten kendi üzerine alan ikinci müteahhit.

tazmin: Zararı ödeme.

tedarik: 1. Araştırıp bulma, sağlama, elde etme. 2. Hazırlık.

tedavül: Dolanım, elden ele dolaşma.

tedrici: Derece derece, yavaş yavaş olan.

tekstil: 1. Dokuma. 2. Dokumacılık.

telekomünikasyon: Haber, yazı, resim, sembol veya her çeşit bilginin tel, radyo, optik vb. elektromanyetik sistemlerle iletilmesi, bunların yayımı veya alınması, uz iletişim.

temerrüt: 1. Dik kafalılık, kafa tutma, direnme. 2. Ek faiz ödememe durumu. 3. Herhangi bir sebebe dayanmaksızın borcu ödememekte direnme, direnme.

temettü: Kazanç, bir işletme ortaklarının dönem içinde elde ettiği kârdan pay alma hakları.

TSE: Türkiye'deki her türlü maddeve mamuller ile usul ve hizmet standartlarını yapmak amacıyla 18.11.1960 tarih ve 132 sayılı Sanunla kurulmuş kamu kuruluşu.

teşebbüs: Girişim, girişme.

transfer: 1. Bir şeyi bir yerden alıp başka bir yere götürme. 2. Aktarma. 3. Alma.

türev: Türemiş veya üretilmiş şey.

U-Ü

ütopya: Gerçekleştirilmesi imkânsız tasarı veya düşünce.

V-Y

vizyon: 1. Görünüm. 2. Ülkü. 3. Sağgörü. 4. Gösterim. 5. İleri görüş.

Z

zaruret: 1. Zorunluluk. 2. Sıkıntı, yoksulluk. 3. Gereklilik.

AKTAN, Coşkun Can, , İstiklal Yaşar, VURAL, **Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti, Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara 2002.

Atatürkçü Düşünce El Kitabı I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.

ATİK, Hayriye, **2000'li Yıllarda Türkiye Ekonomisi: Yapısal Dönüşümler, Ana Sorunlar ve Çözüme Dönük Politika Önerileri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2013.

BAŞKAYA, Fikret, Aydın, Ördek, **Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü**, Özgür Üniversite, İstanbul, 2008.

BOYES, William, Michael, Melvin, **Ekonominin Temelleri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000.

BRIGHAM, Eugene F., Joel F. HOUSTON, **Finansal Yönetimin Temelleri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2014.

EĞİLMEZ, Mahfi, Ercan, KUMCU, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2013.

ERGÜL, Nuray, **Herkes İçin Finans**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

ERTEK, Tümay, **Mikroekonomiye Giriş**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2009.

ERTEK, Tümay, **Mikroekonomi Teorisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2011.

ERTEK, Tümay, **Temel Ekonomi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2009.

ERTÜRK, Emin, **İktisada Giriş**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.

KALENDEROĞLU, Mahmut, **Mikro İktisat**, Agon Bilgi Akademisi, Ankara 2012.

KARAÇOR, Zeynep, **Enflasyonist Bekleyiş ve Toplumsal Uzlaşma**, Selçuk Üniversitesi Vakfı Yayınları, Konya 2000.

KARLUK, Rıdvan, S., **Türkiye Ekonomisi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2002.

KARLUK, Rıdvan, S., **Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2007.

KAYA, Çetin, **Uygarlığın Koridorlarından Çağdaş Yönetime**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2002.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2007.

Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, **Ortaöğretim Ekonomi Dersi Öğretim Programı**, Ankara, 2009.

PARASIZ, İlker, **Para Banka ve Finansal Piyasalar, Dünyada Bankacılığın Doğuşu ve Gelişimi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2007.

KAYNAKÇA

PEKİN, Tefik, **Ekonomiye Giriş**, Zeus Kitabevi, İzmir 2006.

PINAR, Abuzer, Bahar Erdal, **Millî Gelir Ekonomik Büyüme ve Kalkınma**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

SENCAR, Pelin, **Türkiye’de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2007.

SÜAR, Tülay, **Temel Ekonomi Bilgileri**, Sancak Matbaası, İzmir 1998.

TALAS, Cahit, **Ekonomik Sistemler**, İmge kitabevi, Ankara, 2010.

TANSEL, Aysıt, **2050’ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: İşgücü Piyasasına Bakış**, Yayın No: TÜSİAD-T/2012-11/536, Kasım, 2012.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2012.

TOMANBAY, Mehmet ve GÜMÜŞ, Turgut, **Genel Ekonomi**, Gazi Kitabevi, Ankara 2008.

UĞURLU, Örgen, İlke, Örcen, **Türkiye’de Küresel Isınmanın Enerji Kaynakları Üzerine Etkisi**, TMMOB 6. Enerji Sempozyumu, Ankara, Ekim, 2007.

ÜNLÜÖREN, Kurban ve TAYFUN, Ahmet, **Ekonomi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2012.

ÜNSAL, Erdal, **Mikro İktisat**, İmaj Yayıncılık, Ankara 2012

ÜSTÜNEL, Besim, **Ekonominin Temelleri**, Dünya Kitapları, İstanbul 2003.

Yazım Kılavuzu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2012.

YAŞAR, Okan, **1913 ve 1915 Yılları Sanayi Sayımı İstatistiklerine Göre Osmanlı Devleti’nde Tarıma Dayalı Sanayiler**, Türkiye Coğrafya Dergisi, sayı:40, S. 47-74, İstanbul, 2003.

YILDIRIM Kemal, Doğan, Karaman, Murat Taşdemir, **Makro Ekonomi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.

İNTERNET KAYNAKÇASI

Sayfa No.	Erişim adresi	Erişim tarihi
25	http://www.yenimakale.com/bilincli-tuketici-kimdir-nasil-oluruz-ve-puf-noktalar-nelerdir.html	19.07.2014
26	http://www.tupadem.hacettepe.edu.tr/evrensel_tuketici_haklari.php	19.07.2014
34	http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/86b4dae3-f960-4cf2-8413-0a4900738f8b/bolumlil16.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=86b4dae3-f960-4cf2-8413-0a4900738f8b	09.01.2015
34	http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Anasayfa	19.01.2015
36	http://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/yayinlar/turkiyede_tarim.pdf http://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2014/turkiye_tarih_meclisi_sektor_raporu_2013_int.pdf	09.01.2015 02.06.2015
38	http://sbd.ogu.edu.tr/makaleler/7_1_Makale_9.pdf	10.01.2015
40	http://www.iib.org.tr/files/downloads/PageFiles/%7B93984b9b-53a1-4dd4-a720-fdbf72c110a%7D/Files/EK.DTO_%20Raporu.pdf	19.07.2014
41	http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16181	19.07.2014
49	http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcuma17.doc http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1275/325869.pdf?sequence=1&isAllowed=y	18.01.2015 18.01.2015
89	http://www.migem.gov.tr/links/istatistikler/gsyh_yillara_dagilimi.pdf http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/635/Uluslararası%20Ekonomik%20Göstergeler%202014.pdf	20.07.2014
94	http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13594	20.07.2014
109	http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx	09.01.2015
113	http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/567/Uluslararası%20Ekonomik%20Göstergeler-2013.pdf	20.07.2014
130	http://www.spk.gov.tr/	11.01.2015
131	http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/default.aspx	12.01.2015
132	http://www.tmsf.org.tr/default.html	12.01.2015
132	http://www.borsaistanbul.com/	13.01.2015
137	http://www.tcmb.gov.tr/	11.01.2015
174	http://www.hazine.gov.tr/default.aspx?nsw=EiIDPQez15w=-H7deC+LxBI8=&mid=451&cid=44&nm=452	20.07.2014
176	http://www.abgs.gov.tr/	20.07.2014

GÖRSEL KAYNAKÇA

Sayfa No.	Erişim adresi	Erişim tarihi
17	http://www.azquotes.com/picture-quotes/quote-one-can-choose-to-go-back-toward-safety-or-forward-toward-growth-growth-must-be-chosen-abraham-maslow-37-34-21.jpg	18.07.2014
23	http://i.huffpost.com/gen/1649105/images/o-WOMAN-SUPERMARKET-facebook.jpg	06.06.2015
33	http://4.bp.blogspot.com/-k-ulsBPslOE/UEpPYNibHAI/AAAAAAAAAA80/M33s-bcT3Aw/s320/FI109006.JPG http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15974	18.07.2014
34	http://www.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/hakkimizda/icerik-logolar	18.07.2014
39	http://www.unyenethaber.com/wp-content/uploads/Uenye-Cimento-Sanayii-T-A-S-Turkey.jpg http://www.airnewstimes.com/ozgun-tasarimla-dunyaya-ornek-oldu-lar-22096-haberi.html	09.06.2015
42	https://s3.amazonaws.com/fundsforngosmedia/wp-content/uploads/2017/04/24072155/Agri.jpg	09.06.2015
45	http://www.livefeeleurope.it/turkey/documenti/subject%20meeting/traditional%20jobs/TRADITIONAL%20JOBS%20IN%20TURKEY.pdf http://www.zayende.com/fotolar/Image/Dogunun%20carsilari/Mardin-12.jpg	18.07.2014
48	http://statusmind.com/images/2014/02/Best-Facebook-Status-32171-statusmind.com.jpg http://i.idefix.com/pimages/Content/Uploads/ArtistImages/artist_33806.jpg https://qph.ec.quoracdn.net/main-thumb-t-67145-200-SvpjKQ1lgEx4MMr6MzYnfOVDA9Hbfcg.jpeg https://media1.britannica.com/eb-media/42/148842-004-D26D2C8B.jpg http://www.biografiasyvidas.com/biografia/k/keynes.htm	19.07.2014
49	http://www.themoneymasters.com/the-money-masters/milton-friedman-end-the-fed/	19.07.2014
50	Yayınevi arşivinden kullanılmıştır.	
52	Yayınevi arşivinden kullanılmıştır.	
62	http://www.urgup.gov.tr/ortak_icerik/urgup/galeri/RAPIDO%20SÜS-LEME%20VE%20HEDİYELİK%20EŞYA%20PROJESİ%20(2).JPG	19.07.2014
70	http://www.bik.gov.tr/newsFiles/1/0/0/0/1/1/0/0/0/0/0/1/0/1/1/file/71702.jpg	10.06.2015
73	http://bargatebusinesssuite.co.uk/wp-content/uploads/2015/02/business-competition.jpg	10.06.2015
76	http://www.flags.net/images/largeflags/OPEC0001.GIF	19.07.2014
84	https://ren-modd.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2015/01/turkish-lira.jpg	10.06.2015
101	Yayınevi arşivinden kullanılmıştır.	

GÖRSEL KAYNAKÇA

114	http://4.bp.blogspot.com/-pQ2QS-kAqgl/UVmax-zQDsl/AAAAAAAAAQ/cn5-4edjyr8/s1600/DSC_0008.JPG	10.06.2015
121	http://exceptionstotherules.wordpress.com/2011/04/15/new-business-trend-bartering-for-business-growth-getting-the-resources-you-need-to-grow-your-business-and-gain-new-customersclients/ http://en.allexperts.com/q/Coin-Collecting-2297/2008/12/old-coin-26.htm http://flickrhivemind.net/Tags/1896,victoria/Timeline http://farm6.static.flickr.com/5322/7113201131_b1c6eb8334_m.jpg http://2.bp.blogspot.com/-xQfilqAEa48/UN1S4ZYar_I/AAAAAAA-ADK0/V5agulBcqNs/s1600/1ads%C4%B1z.PNG	19.07.2014
124	http://www.defineharitasi.com/images/photoalbum/album_6/is-lamcng144361.jpg	19.07.2014
125	http://www.darphane.gov.tr/tr/content.php?parent_id=177&content_id=177 http://www.darphane.gov.tr/upload/images/Muze/658_e4845_MUZE6_jpg.jpeg	19.07.2014
127	http://www.tcmb.gov.tr/ http://nwfts.net/wp-content/uploads/2014/01/Federal_Reserve.jpg	20.01.2015
128	http://bilgibank.us/index.php?title=Dosya:T%C3%BCrkiye-Cumhuriyet-Merkez-Bankas%C4%B1-Binas%C4%B1.jpg&page=1	13.01.2015
130	http://www.spk.gov.tr/tools/GetImage.ashx?imageid=80&submenuheader=null http://www.spk.gov.tr/resimler/Logolar/logo_JPG_1.jpg	20.07.2014
131	http://www.avrupagazete.com/files//bddk_354219766.jpg http://www.panoramio.com/photo/3718373	20.07.2014
132	http://www.avrupagazete.com/thumbnail.php?file=tmsf_925420944.jpg&size=article_medium	20.07.2014
133	http://borsaistanbul.com/images/default-source/kurumsal/borsa-istanbul-giris.jpg?sfvrsn=0 http://t0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcRUHdgmvbwjSSDhSGEBc	20.07.2014
137	http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/TLSimge/TLSimge.jpg	21.07.2014
146	http://www.tuik.gov.tr/Start.do	21.07.2014
170	https://cdn.static-economist.com/sites/default/files/images/print-edition/20140329_LDC999.png	21.07.2014
173	http://apgem.akdeniz.edu.tr/forms/logo.jpg	13.01.2015
178	http://trthaberstatic.s3-website-eu-west-1.amazonaws.com/resimler/166000/167021.jpg	21.07.2014
184	http://xn--tekirdahaber-jyb.com/g%C3%BCndem-haberleri/haber-oku/23842/issizlik-maasi-basvurusu-72-bin-kisi-artti.html	12.06.2015
191	http://www.iskur.gov.tr/Portals/0/EasyDNNnews/170/170balikesir_k.jpg	12.06.2015
<i>Bu sayfaların dışındaki görseller www.fotolia.com adresinden telif ücreti karşılığında (25.06.2014-25.07.2014 tarihleri arasında) satın alınmıştır.</i>		

fatih
EĞİTİMDE GELECEĞE AÇILAN KAPI

www.kizlarinegitimi.org
Türkiye 2023'e hazırlanıyor

Ülkemizde bir yılda israf edilen ekmekle

500 okul yapılabilir

www.ekmekisrafetme.com

**BU DERS KİTABI
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA
ÜCRETSİZ OLARAK VERİLMİŞTİR
PARA İLE SATILAMAZ**

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5 inci maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir.